

Suzanne Fikrat-Wevers
Rosa Glijn
Jildou van der Ploeg
Sifra van Zijtveld
Marieke van Heugten

Met medewerking van:
Elisha van Braak
Mieke Ruizendaal
Rana Yandere
Maartje Tessel
Noah van der Pijl

De situatie van gezinnen in Nederland in beeld

Trendonderzoek naar de ontwikkeling van het Nederlandse gezinsleven sinds 2008

Inhoud

Managementsamenvatting	5		
Resultaten	5		
Beschouwing	7		
Aanbevelingen	7		
1 Inleiding	8		
1.1. Aanleiding en relevantie	8		
1.2. Doel van het onderzoek	8		
1.3. Onderzoeksvragen	8		
1.4. Scope van het onderzoek	9		
1.5. Context van het onderzoek	9		
1.6. Aanpak van het onderzoek	9		
1.7. Diverse gezinnen en diverse perspectieven	9		
1.8. Positionaliteit	10		
1.9. Leeswijzer	10		
2 Gezinsvorming en -samenstelling	12		
2.1. Trends in gezinsvorming	12		
2.2. Trends in gezinssamenstelling	14		
2.3. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	16		
2.4. Ervaringen van gezinnen	16		
2.5. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	18		
2.6. Conclusie	19		
2.7. Referenties	19		
3 De financiële positie van gezinnen	22		
3.1. Trends in het besteedbaar inkomen	22		
3.2. Trends in rondkomen	23		
3.3. Trends in armoede van gezinnen			24
3.4. Reflectie op trends	26		
3.5. Ervaringen van gezinnen			26
3.6. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties			27
3.7. Conclusie			28
3.8. Referenties			28
4 Arbeidsparticipatie en verdeling werk-zorg-verantwoordelijkheden binnen gezinnen			31
4.1. Trends in arbeidsparticipatie			31
4.2. Verdeling van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden binnen gezinnen			34
4.3. Reflectie op trends in arbeidsparticipatie en de verdeling van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden binnen gezinnen			36
4.4. Ervaringen van gezinnen			36
4.5. Reflectie op door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties			38
4.6. Conclusie			38
4.7. Referenties			39
5 De woonsituatie van gezinnen			42
5.1. Trends in de woning van gezinnen			42
5.2. Trends in de woonomgeving: verschillen tussen gezinssamenstellingen			44
5.3. Woonsituatie beïnvloedt gezinssamenstelling			45
5.4. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties			45
5.5. Ervaringen van gezinnen			46
5.6. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties			47
5.7. Conclusie			47
5.8. Referenties			47

6	Mentale gezondheid van gezinnen	50			
6.1.	Trends in mentale gezondheid van kinderen en jongeren	51		9.2.	Trends in kinderopvang
6.2.	Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	54		9.3.	Trends in sportparticipatie
6.3.	Ervaringen van gezinnen	54		9.4.	Trends in cultuurparticipatie
6.4.	Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	55		9.5.	Trends in maatschappelijke participatie
6.5.	Conclusie	56		9.6.	Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties
6.6.	Referenties	56		9.7.	Ervaringen van gezinnen
7	Tijdsbesteding van gezinnen	59		9.8.	Conclusie
7.1.	Trends in gezinsagenda	59		9.9.	Referenties
7.2.	Trends in tijdsbesteding van kinderen en jongeren	60		10	Opvattingen over opvoeding
7.3.	Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	61		10.1.	Opvattingen over opvoeding
7.4.	Ervaringen van gezinnen	62		10.2.	Opvoedingsbeleving van ouders
7.5.	Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	64		10.3.	Reflectie op opvoedingsbeleving door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties
7.6.	Conclusie	64		10.4.	Conclusie
7.7.	Referenties	65		10.5.	Referenties
8	Kansen voor de toekomst	67		11	Ondersteuning voor gezinnen
8.1.	Welbevinden en sociale ontwikkeling	69		11.1.	Gebruik van opvoedondersteuning
8.2.	Gezondheid	70		11.2.	Gebruik van ondersteuning door overheid en werkgever
8.3.	Toekomstkansen op de lange termijn	70		11.3.	Tevredenheid over ondersteuning door overheid en werkgever
8.4.	Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	71		11.4.	Ondersteuningsbehoeften van gezinnen
8.5.	Ervaringen van gezinnen	71		11.5.	Reflectie op ondersteuningsbehoeften door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties
8.6.	Conclusie	72		11.6.	Conclusie
8.7.	Referenties	72		11.7.	Referenties
9	Gebruik van voorzieningen	75		12	Conclusie
9.1.	Trends in onderwijsdeelname	75		12.1.	Belangrijkste trends
				12.2.	Beschouwing
				12.3.	Aanbevelingen

Bijlage A: Methodologische verantwoording	100
Literatuuronderzoek en deskresearch	100
Expertinterviews	100
Online peiling onder gezinnen	101
Gezinsinterviews	104
Focusgroepen met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties	105
Analyses	105
 Bijlage B: Beschrijving van online peiling	 106
B.1 Respons online peiling	106
B.2 Reflectie op representativiteit	106
B.3 Referenties	110
 Bijlage C: Resultaten online peiling	 111
Algemeen	111
C: Hoofdstuk 4. Arbeidsparticipatie en verdeling	117
C: Hoofdstuk 9. Voorzieningen voor gezinnen	117
C: Hoofdstuk 10. Opvattingen over opvoeding	118
C: Hoofdstuk 11. Ondersteuning voor gezinnen	118

Managementsamenvatting

Hoe gaat het met gezinnen in Nederland sinds 2008? Van welke voorzieningen maken zij gebruik? Hoe ervaren zij deze ondersteuning? En waar hebben gezinnen nog meer behoefte aan? Deze vragen staan centraal in dit rapport. Sinds 2008 hebben beleidswijzigingen zoals de decentralisatie van de jeugdzorg, de toeslagenaffaire en maatschappelijke ontwikkelingen als de woningmarkt- en coronacrisis het gezinslandschap sterk beïnvloed. Binnen de maatschappij en politiek bestaan verschillende visies op het gezin en de rol van de overheid en werkgever bij het aanbieden van ondersteuning voor gezinnen. Hoewel er veel overheidsbeleid bestaat dat effect heeft op het leven van gezinnen, wordt dit veelal vanuit verschillende perspectieven ontwikkeld. Het is daarom waardevol om te evalueren hoe het gezinslandschap eruit ziet. Hier onderzoeken we de vraag wat de huidige situatie van gezinnen in Nederland is, hoe deze zich ontwikkeld heeft sinds 2008 en wat de (ervaren) knelpunten zijn vanuit het perspectief van gezinnen. Dit onderzoek biedt daarmee een empirische basis die gebruikt kan worden voor toekomstige beleidsvorming.

Resultaten

Om de bovenstaande hoofdvraag te beantwoorden, hebben we naar verschillende aspecten van gezinnen gekeken. Over het algemeen is er op verschillende gebieden stabiliteit en verbetering te zien voor gezinnen. Ouders voelen zich bijvoorbeeld competent in de opvoeding, zijn tevreden over de verdeling van werk- en zorgverantwoordelijkheden binnen het gezin en beoordelen ondanks drukte hun levenstevredenheid als positief. Daarnaast ervaart een groot gedeelte van de Nederlandse ouders tevredenheid op het gebied van wonen en van woonomgeving en zijn ze content met de ondersteuning die ze krijgen vanuit de overheid en hun werkgever. Wanneer we deze onderwerpen echter nader bekijken, zien we ook aantal kwesties waarbinnen ruimte is voor verbetering.

Per thema zullen we beknopt op deze kwesties ingaan. Eerst beschrijven we de feitelijke trends, op basis van literatuuronderzoek en CBS-statline. Daarna gaan we in op de ervaringen van gezinnen gebaseerd op een online peiling onder gezinnen en, interviews met ouders. Daarnaast hebben we gesproken met (wetenschappelijke) experts en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties om de trends en ervaringen van gezinnen te duiden.

Gezinsvorming en -samenstelling

Trends: Gezinsvorming wordt vaker uit- of afgesteld, onder andere vanwege economische onzekerheid en krapte op de woningmarkt. De gezinssamenstelling verschuift eveneens: het aantal gehuwde paren met kind(eren) neemt af, en het aantal eenoudergezinnen en niet-gehuwde paren met kind(eren) neemt toe. Het aantal adopties neemt af, terwijl het aantal samengestelde gezinnen toeneemt.

Ervaringen van gezinnen: Ouders maken zich zorgen over de impact van relatieproblemen met de (voormalige) partner op hun kinderen. Stellen van gelijk geslacht ervaren knelpunten in gezinsvorming, door juridische barrières (zoals met betrekking tot gezag) en het recht op regelingen. Pleegouders noemen financiële stress en complexe procedures als knelpunten, waarbij informele pleegouders vaak buiten regelingen vallen.

De financiële positie van gezinnen

Trends: Ondanks een stijging van het besteedbaar inkomen en groei van de koopkracht, komt de bestaanszekerheid van steeds meer gezinnen in het geding en zijn hardnekkige ongelijkheden tussen gezinnen zichtbaar.

Ervaringen van gezinnen: Ouders merken dat stijgende kosten voor levensonderhoud (zoals boodschappen, elektriciteit en huur) hun budget onder druk zetten. Ook voelen ze zich kwetsbaar voor de gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen zoals (langdurige) ziekte. Hoewel financiële ondersteuning verlichting kan bieden, ervaren gezinnen het als onvoldoende. Complexe aanvraagprocedures en wantrouwen richting de overheid zijn barrières voor het benutten van ondersteuning.

Arbeidsparticipatie en verdeling werk-zorgverantwoordelijkheden binnen gezinnen

Trends: De arbeidsparticipatie van ouders, vooral moeders, stijgt gestaag. Toch werken moeders vaak nog steeds minder na het krijgen van kinderen en werken ze vaker dan vaders in deeltijd om dit met de zorg voor kinderen te combineren.

Ervaringen van gezinnen: Gezinnen ervaren verschillende knelpunten bij het combineren van werk en zorg, zoals traditionele verwachtingen rondom de rolverdeling tussen vaders en moeders, tekorten in de kinderopvang, onvoldoende flexibiliteit in werktijden en regelingen en verlofregeelingen die niet altijd toereikend zijn. Oplossingen om de druk te verlichten zijn onder meer meer flexibiliteit in werkregelingen, toegang tot goede en betaalbare kinderopvang, en betere coördinatie van mantelzorg.

De woonsituatie van gezinnen

Trends: De woonsituatie van gezinnen is redelijk stabiel, maar door de krapte op de woningmarkt hebben vooral gezinnen met lage en middeninkomens en jongeren moeite om een woning te vinden. Dit beïnvloedt beslissingen rondom gezinsvorming. Jongvolwassenen stellen het krijgen van kinderen uit of zien er helemaal van af door het gebrek aan geschikte en betaalbare woningen. Jongeren blijven langer bij hun ouders wonen.

Ervaringen van gezinnen: Gezinnen zitten vast in te krappe woningen en vinden de woonomgeving niet passend. Studerende kinderen blijven langer thuis wonen. Ouders bespreken alternatieve oplossingen zoals het bouwen van een mantelzorgwoning of jongerenwoning op eigen grond. De woningnood dwingt tot het zoeken naar alternatieven.

Mentale gezondheid van gezinnen

Trends: De mentale gezondheid van gezinnen is een breed begrip en lastig om volledig in beeld te brengen. Hoewel het met veel kinderen, jongeren en ouders goed gaat, nemen zelfgerapporteerde mentale klachten en problematisch mediagebruik toe. Deze druk wordt versterkt door de individualisering van de samenleving, de groeiende verantwoordelijkheden bij burgers, de zogenaamde 'geluksdruk' en het ontbreken van brede sociale steunstructuren, wat een negatieve impact kan hebben op zowel ouders als kinderen.

Ervaringen van gezinnen: Ouders maken zich zorgen over hun eigen mentale gezondheid en die van hun kinderen. Ze ervaren uitdagingen in het combineren van verantwoordelijkheden en hebben soms schuldgevoelens, iets wat al decennia speelt. Socialemediagebruik en gamen zijn centrale thema's in de zorgen over de mentale gezondheid van hun kinderen. Ouders zijn zich bewust van negatieve gevolgen van sociale media en hebben moeite hun kinderen te ondersteunen.

Tijdsbesteding van gezinnen

Trends: De tijdsbesteding van gezinnen is over het algemeen stabiel over de tijd. We zien dat ouders met thuiswonende kinderen de volste agenda's hebben van alle bevolkingsgroepen. Moeders besteden meer van hun (vrije) tijd aan zorg voor kinderen en familieleden dan vaders. Kinderen en jongeren besteden veel tijd aan niet-verplichte activiteiten, maar vrijetijdsbesteding neemt af met de leeftijd terwijl tijd voor sociale contacten en verplichtingen toeneemt. Socialemediagebruik groeit met de leeftijd, en veel jongeren voelen zich enigszins verslaafd aan sociale media, wat hun tevredenheid over vrije tijd vermindert.

Ervaringen van gezinnen: Ouders hechten veel waarde aan gezinstijd, maar vinden het lastig om dit te combineren met andere verantwoordelijkheden, wat leidt tot gevoelens van tekortschieten. Het vinden van tijd voor eigen ontspanning is ook een uitdaging. Ouders maken zich zorgen over het socialemediagebruik van hun kinderen en vinden het moeilijk om schermtijd te monitoren, wat zorgen baart over de mogelijke negatieve effecten.

Kansen voor de toekomst

Trends: De toekomstkansen van kinderen worden sterk beïnvloed door een complexe interactie van gezinsomstandigheden, de omgeving waarin kinderen opgroeien en bredere structurele factoren. Hoewel kansengelijkheid op basis van herkomst is afgenomen, is de kloof op basis van sociaaleconomische status toegenomen. Overheidsinitiatieven bevorderen kansengelijkheid, maar een structurele aanpak ontbreekt.

Ervaringen van gezinnen: Ouders geven aan zich zorgen te maken over de toekomst van hun kinderen, vooral over studiekeuze, baankansen en financiële stabiliteit na de achttiende verjaardag. Ook maatschappelijke ontwikkelingen zoals klimaatverandering en polarisatie baren zorgen bij ouders.

Gebruik van voorzieningen

Trends: Het gebruik van voorzieningen toont een gemengd beeld. Onderwijsdeelname is stabiel, maar er zijn meer vrijstellingen van leerplicht en thuiszitters dan voorheen. Formele kinderopvang is toegenomen, maar zowel onderwijs als kinderopvang kampen met personeelstekorten, wat de druk op gezinnen vergroot. Sportdeelname stijgt onder tieners, maar daalt bij jonge kinderen. Cultuurparticipatie blijft stabiel, hoewel er indicaties zijn voor een groeiende deelname in amateurkunst. Voor een langere periode leek vrijwilligerswerk onder jongeren te dalen, maar dit toont recent juist weer een stijging.

Ervaringen van gezinnen: Gezinnen ervaren knelpunten bij kinderopvang, zoals hoge kosten en personeelstekorten. De toegankelijkheid van voorzieningen is niet voor iedereen gelijk.

Opvattingen over opvoeding

Ouders beschouwen verantwoordelijkheidsgevoel, voor zichzelf opkomen en goede manieren als belangrijkste opvoedingsdoelen, en dit is over de tijd grotendeels stabiel.

gebleven. Autonomie blijft de belangrijkste opvoedingsoriëntatie, gevolgd door assertiviteit, conformiteit en sociaal gevoel. Prestatie wordt als minst belangrijk gezien.

De meeste ouders die deelnemen aan de peiling voelen zich competent in hun opvoedingsvaardigheden, maar een aanzienlijk aantal vindt het ouderschap moeilijker dan verwacht en ervaart soms een gebrek aan controle. Dit gevoel van controleverlies is toegenomen in het afgelopen decennium. Hoewel de meerderheid van de ouders weet waar ze terecht kunnen voor opvoedondersteuning en daar indien nodig gebruik van maken, weet ook een aanzienlijk deel de weg hiernaartoe niet te vinden.

Ondersteuning voor gezinnen

Een groot deel van de ouders maakt gebruik van zowel formele als informele opvoedondersteuning. Ook maken ze veel gebruik van verschillende overheids- en werkgeversregelingen, die zij vaak als voldoende beoordelen. Ze hebben echter aanvullende behoeften. Veelgenoemd zijn aanvullende financiële ondersteuning, meer flexibiliteit in werkuren en -locaties, uitgebreidere verlofopties, toegankelijke kinderopvang, kortere wachttijden en hogere vergoedingen voor jeugdzorg en ggz.

Het huidige ondersteuningssysteem sluit niet altijd aan bij de behoeften van diverse gezinsvormen, zoals meeroudergezinnen. Er is een gebrek aan vertrouwen in de overheid en behoefte aan meer maatwerk en het toepassen van de menselijke maat in beleid. Informatievoorziening is vaak te complex, en er is behoefte aan een centraal informatiepunt.

Beschouwing

Hoewel het op het eerste oog goed lijkt te gaan met gezinnen, identificeren we op basis van de resultaten een aantal knelpunten. Allereerst is er sprake van een groeiende **onzekerheid** doordat de basis voor het vormen van een gezin als steeds instabieler wordt ervaren. Structurele factoren zoals de flexibilisering van de arbeidsmarkt en het woningtekort vormen niet alleen barrières voor het starten van een gezin, maar bestaande gezinnen zijn zich ook bewuster geworden van hun kwetsbaarheid. Gezinnen hebben daarnaast het gevoel dat ze **vastzitten** in de huidige situatie: ze ervaren barrières in het bewegen naar een situatie die beter past bij hun behoeften, bijvoorbeeld in het gelijkwaardiger verdelen van werk en zorg. Daarnaast is er sprake van **ongelijkheid** op basis van gender binnen gezinnen, maar ook op basis van andere kenmerken tussen gezinnen. Hoewel de groep gezinnen met wie het goed gaat groter wordt, kampt de kleinere groep met wie het niet goed gaat met toenemende ernst van problematiek en grotere afstand tot de samenleving. Dit versterkt de kloof tussen verschillende groepen gezinnen. Om tot een vernauwing van

deze kloof te komen is er passende **ondersteuning** nodig vanuit de overheid. Ouders ervaren echter verschillende barrières hierin, zoals gebrek aan vertrouwen in de overheid wegens incidenten als de toeslagenaffaire, onbekendheid met de ondersteuning en complexiteit van regelingen. Overkoepelend zien we dat gezinnen veel **druk** ervaren, wat invloed heeft op de mentale gezondheid van gezinsleden. Ouders hebben minder het gevoel de controle te hebben over de opvoeding van de kinderen. .

Aanbevelingen

Op basis van de verzamelde bevindingen hebben we aanbevelingen geformuleerd voor toekomstig beleid. Op hoofdlijnen gaat het om de volgende punten:

- **Versterk de randvoorwaarden voor gezinsvorming:** de overheid kan een fundamentele bijdrage leveren aan de gezinsvorming door te voorzien in economische randvoorwaarden, zoals betaalbare woningen en stabiele arbeidscontracten.
- **Verbeter de voorzieningen voor gezinnen:**
 - Gezinnen hebben behoefte aan laagdrempelige en duidelijk vindbare voorzieningen. Oog voor gezinnen in kwetsbare situaties is hierin noodzakelijk.
 - Eenduidige voorlichting en informatievoorziening over opvoedvraagstukken, met name op het gebied van sociale media, kan ouders enorm helpen.
 - Versterking van het informele netwerk blijft een belangrijk aandachtspunt.
- **Ondersteun ouders bij de combinatie van werk en gezin:** passende ondersteuning bij het combineren van werk en zorgtaken is niet voor elke ouder vanzelfsprekend. De overheid en werkgevers hebben een belangrijke rol om ouders hierin te faciliteren.
- **Ontwikkel een eenduidige visie op gezinsbeleid:** betere afstemming tussen ministeries is nodig om versnippering in gezinsbeleid tegen te gaan en tegenstrijdige verwachtingen te voorkomen. Een integrale aanpak met aandacht voor diversiteit en maatwerk kan ongelijkheid tussen gezinnen verminderen en bijdragen aan een stabiele, ondersteunende omgeving voor alle kinderen.

1 Inleiding

1.1. Aanleiding en relevantie

In hun moties uit 2021 en 2022 verzoeken de Kamerleden Palland (CDA), Ceder (CU) en Stoffer (SGP) om een integraal onderzoek uit te voeren naar de situatie van gezinnen in Nederland, met aandacht voor alle aspecten die gezinnen aangaan, zoals inkomen, arbeid en zorg, gezins- en relatievorming, welzijn en ouderschap^[1]. Het Verwey-Jonker Instituut heeft dit onderzoek uitgevoerd. In dit rapport brengen we de opbrengsten daarvan in kaart. Met behulp van een mixed methods aanpak brengen we diverse informatiebronnen en perspectieven in beeld. Zo komen we tot een analyse en synthese van de ontwikkelingen en situatie rondom gezinnen in Nederland. We beschrijven daarbij hoe de situatie van gezinnen zich ontwikkeld heeft tussen 2008 en nu (de periode na de laatste nota gezinsbeleid), hoe de huidige situatie van gezinnen eruitziet en welke (ervaren) knelpunten er binnen gezinnen zijn. Hierbij houden we rekening met de brede thematiek waar gezinnen mee te maken krijgen.

Binnen de maatschappij en politiek bestaan verschillende visies op het gezin en de rol van de overheid en werkgever bij het aanbieden van ondersteuning voor gezinnen. Hoewel er veel overheidsbeleid bestaat dat effect heeft op het leven van gezinnen, wordt dit veelal vanuit verschillende perspectieven ontwikkeld. Het is daarom waardevol om te evalueren hoe het gezinslandschap eruitziet. Dit onderzoek biedt daarmee een feitelijke basis die gebruikt kan worden voor toekomstige beleidsvorming.

1.2. Doel van het onderzoek

Met dit onderzoek maken we inzichtelijk **hoe de huidige situatie van gezinnen in Nederland eruitziet, welke ondersteunende voorzieningen vanuit overheid en werkgever gezinnen benutten, hoe gezinnen deze ondersteuning ervaren en waar zij behoefte hebben aan aanvullende ondersteuning**. Inhoudelijk omvat het onderzoek een breed scala aan onderwerpen.

1 Tweede Kamer (2022). Motie van het lid Stoffer c.s. over het alsnog starten van een breed en integraal onderzoek naar de situatie van gezinnen in Nederland om te komen tot een nieuwe nota Gezinsbeleid. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2022D51266&-did=2022D51266>

Gezinsbeleid gaat immers over méér dan alleen kansen op de arbeidsmarkt of een toegankelijk stelsel van kindregelingen. We creëren een overzicht van hetgeen er al bekend is over de thema's die het gezin aangaan, doen verder onderzoek naar missende informatie en brengen kennis samen. Hierbij hebben we ook aandacht voor de rode draad die de verschillende onderwerpen verbindt.

1.3. Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van het onderzoek luidt: *"Wat is de huidige situatie van gezinnen in Nederland, hoe heeft deze zich ontwikkeld sinds 2008 en wat zijn (ervaren) knelpunten vanuit het perspectief van gezinnen?"* Om deze hoofdvraag te beantwoorden, zijn er 12 deelvragen geformuleerd:

1. Welke trends zijn waarneembaar t.a.v. gezinsvorming (inclusief scheiding) en -samenstelling (bijv. eenouder, samengesteld, gehuwd/ongehuwd, 'regenboog-gezinnen', diversiteit naar herkomst, leeftijd, aantal kinderen)?
2. Hoe heeft de inkomenspositie van verschillende typen gezinnen zich ontwikkeld, en wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die positie? In hoeverre is het inkomen van verschillende typen gezinnen toereikend voor de kosten van levensonderhoud?
3. Hoe heeft de arbeidsparticipatie van ouders^[2] en de verdeling van werk- en zorgtaken (waaronder zorg voor kinderen en mantelzorg) zich ontwikkeld en wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling? Welke obstakels ervaren ouders in hun werk ten aanzien van de combinatie met zorgtaken?
4. Hoe heeft de woonsituatie (type woning, wijk) van gezinnen zich ontwikkeld, en wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling? Welke invloed heeft de situatie op de woningmarkt op beslissingen gerelateerd aan gezinnen (bijv. gezinsvorming, scheidingen, op kamers gaan)?
5. Hoe heeft de (mentale) gezondheid van gezinsleden (kinderen, jongeren, ouders) zich ontwikkeld? Wat zijn verklarende factoren voor deze ontwikkeling?
6. Hoe heeft de tijdsbesteding van het gezin zich ontwikkeld (incl. contacten en activiteiten tussen ouder en kind)? Welke taakverdeling wordt gehanteerd in gezinnen? Zijn hierin verschillen tussen typen gezinnen?
7. Wat is de invloed van de gezinssituatie (financieel en niet-financieel) op kansen van kinderen op latere leeftijd?

2 Wanneer we spreken van ouders, betreft het ook verzorgers. Vanwege de leesbaarheid van de tekst spreken we in het hele rapport van 'ouders'.

8. Hoe heeft het gebruik van voorzieningen die gericht zijn op de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren (bijv. kinderopvang, onderwijs, sport, creativiteit, sociale participatie) zich ontwikkeld? Wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling (bijv. aanbod of kosten)?
9. Hoe wordt het gezinsleven ervaren, en welke uitdagingen worden gevoeld op het gebied van de onderwerpen uit vragen 1 tot en met 9?
10. Hoe hebben de heersende opvattingen over opvoeding zich ontwikkeld, wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling?
11. In hoeverre hebben gezinnen ondersteuning nodig van de overheid bij het gezinsleven? En in welke vorm? Zijn er verschillen tussen typen gezinnen en hoe worden deze verklaard?
12. In hoeverre hebben gezinnen ondersteuning nodig van de werkgever bij het gezinsleven? En in welke vorm? Zijn er verschillen tussen typen gezinnen en hoe worden deze verklaard?

1.4. Scope van het onderzoek

De veelzijdigheid van de thema's, zoals hierboven te zien in de onderzoeksvragen, vraagt om het aanbrengen van focus en afkadering. Allereerst kan het begrip "gezin" op verschillende manieren gedefinieerd worden. In dit onderzoek hanteren we de definitie uit de nota "De kracht van het gezin" uit 2008: *Elk leefverband van één of meer volwassenen die verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van één of meer kinderen*. Hieronder vallen ook pleeggezinnen, adoptiegezinnen en gezinnen waarvan kinderen in de leeftijd tot 23 jaar niet volledig bij (één van de) ouders wonen. Wat gezinshuishoudens dus onderscheidt van andere huishoudens is dat (een) volwassene(n) de verantwoordelijkheid hebben voor de zorg en de opvoeding van kinderen. We focussen specifiek op gezinnen in het Europese deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Gezinnen uit het Caribische deel van het koninkrijk zijn niet meegenomen in dit onderzoek.

Het tijdsframe van het onderzoek is de periode na de laatste nota gezinsbeleid, namelijk 2008 tot heden. Waar mogelijk verwijzen we naar het volledige tijdvak tussen 2008 en 2024. Waar de gegevens voor een aantal van die jaren niet beschikbaar zijn, geven we per trend aan welke periode het betreft.

Gegeven de veelzijdigheid van het onderzoek beschrijft dit rapport een analyse op hoofdlijnen. Zo geven we een globaal beeld van de verschillende onderzoeksvragen. Het valt niet binnen de scope van dit onderzoek om alle vragen over (de ontwikkeling van) gezinnen op detailniveau te beantwoorden.

1.5. Context van het onderzoek

Sinds 2008 hebben zowel de maatschappij als het gezinsbeleid ingrijpende veranderingen doorgevoerd. Hoewel een uitputtende bespreking van alle ontwikkelingen buiten de scope van dit onderzoek valt, is het belangrijk enkele relevante trends te noemen om de context van het onderzoek te schetsen. Zo hebben beleidswijzigingen zoals de Jeugdwet, decentralisatie van jeugdhulp en hervormingsagenda's een grote impact gehad op gezinnen. Ook incidenten zoals de toeslagenaffaire zijn van invloed geweest op gezinnen en hun verhouding met de overheid. Daarnaast spelen bredere maatschappelijke thema's zoals de krapte op de woning- en kinderopvangmarkt, veranderingen in studiefinanciering, en crises zoals de economische crisis van 2008 en de coronapandemie een rol. Ook ambities van de overheid met betrekking tot (toekomstig) beleid zijn van invloed, zoals het doel om meer gebruik te maken van preventieve voorzieningen en informele ondersteuning in plaats van professionele zorg.

1.6. Aanpak van het onderzoek

De combinatie van verschillende onderzoeksmethoden zorgt ervoor dat we grondig kunnen ingaan op de situatie, ontwikkeling en ondersteuningsbehoeften van gezinnen in Nederland. Allereerst hebben we door middel van literatuuronderzoek en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) Statline-data de feitelijke ontwikkelingen en verklarende factoren in kaart gebracht. Deze zijn aangevuld met opbrengsten uit interviews met experts. Vervolgens hebben we focusgroepen met vertegenwoordigers van verschillende maatschappelijke organisaties^[3] georganiseerd. De ervaringen en behoeften van gezinnen hebben we opgehaald middels een online peiling en interviews met gezinnen. Door de inzet van zowel kwantitatieve als kwalitatieve data is er niet alleen sprake van generaliseerbaarheid en hoge externe validiteit van de onderzoeksresultaten, maar ook over diepgaande, uitvoerige inzichten. Bijlage A beschrijft de onderzoeksmethode in meer detail.

1.7. Diverse gezinnen en diverse perspectieven

Hoewel we in de selectie van respondenten zoveel mogelijk gestreefd hebben naar diversiteit en we zo inclusief mogelijk zijn geweest, is het niet altijd realistisch elk perspectief mee te nemen

3 De focusgroepen hebben we logischerwijs gehouden met werknemers van maatschappelijke organisaties. Deze zien we als vertegenwoordigers van die betreffende organisatie. In de tekst gebruiken we zowel 'vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties' als 'maatschappelijke organisaties' om aan te geven wanneer een onderwerp in de focusgroep aan de orde is gekomen.

van alle gezinsvormen. Zo zijn samengestelde gezinnen (gezinnen waarbij twee ouders samenleven die allebei één of meer kinderen hebben uit een eerdere relatie) en eenoudergezinnen ondervertegenwoordigd in de peiling. Daarbij zijn er relatief weinig gezinnen in de peiling met een lage sociaaleconomische status (zie Bijlage B). De meningen en ondersteuningsbehoeften van deze groepen zijn dus minder prevalent aanwezig in de statistieken van dat onderdeel. Voor een verdere reflectie op de representativiteit van de peiling naar de gehele Nederlandse gezinspopulatie zie Bijlage B. Wel hebben we beoogd de diversiteit in de gezinsinterviews zo groot mogelijk te laten zijn, zodat we via in ieder geval op kwalitatief niveau informatie over hen mee kunnen nemen. Ook in de uitnodiging en selectie van maatschappelijke organisaties voor de focusgroepen streefden we diversiteit van perspectieven na.

1.8. Positionaliteit

Wij erkennen dat onze professionele en persoonlijke achtergronden invloed kunnen hebben op de manier waarop we het onderzoek benaderen en interpreteren. Het onderzoeksteam bestaat uit vijf onderzoekers met diverse professionele achtergronden in pedagogische wetenschappen, sociologie, psychologie, cognitiewetenschappen en onderwijskunde. Ons team heeft ruime ervaring met onderzoek onder kinderen, jongeren en gezinnen, waarbij we beschikken over expertise op een verscheidenheid aan thema's, zoals opvoeding, (mantel)zorg, gendervraagstukken en maatschappelijke ongelijkheden. Daarnaast hebben we expertise in het uitvoeren van onderzoek met en voor kwetsbare doelgroepen, zoals gezinnen in complexe situaties, kinderen in jeugdbescherming en jongeren in kwetsbare posities.

Wat betreft persoonlijke achtergrond zijn alle onderzoekers cisgender vrouwen en witte Nederlanders. Eén onderzoeker identificeert zich als moslim, één als christen, en drie als niet-gelovig. De leeftijd varieert van eind twintig tot begin veertig. Drie onderzoekers hebben geen kinderen en wonen in eenpersoonshuishoudens, één onderzoeker is getrouwd zonder kinderen en één is een moeder van een jong kind in een tweeoudergezin. Hoewel er geen (cis)mannen direct betrokken waren bij de uitvoering van het onderzoek, hebben enkele mannelijke collega-onderzoekers zowel bij de opzet als bij de rapportage waardevolle input geleverd.

De diversiteit in professionele en persoonlijke perspectieven binnen ons team stelt ons in staat om het onderzoeksthema vanuit meerdere invalshoeken te benaderen. Tegelijkertijd zijn we ons bewust van de gedeelde sociale identiteiten en privileges die ons onderzoek kunnen kleuren. We hebben actief gereflecteerd op onze positionaliteit alsmede het belang van inclusiviteit en nuance in de onderzoeksaanpak.

1.9. Leeswijzer

In de volgende hoofdstukken laten we per thema zien wat de resultaten van ons onderzoek zijn. Zo gaan we in Hoofdstuk 2 in op de trends die waarneembaar zijn ten opzichte van gezinsvorming en -samenstelling. Hoofdstuk 3 omvat de financiële positie van gezinnen en Hoofdstuk 4 draait om arbeidsparticipatie en de verdeling van werk en zorgtaken van gezinnen. In Hoofdstuk 5 wordt vervolgens de woonsituatie van gezinnen uiteengezet. Hoofdstuk 6 kijkt naar de mentale gezondheid van gezinnen en Hoofdstuk 7 naar de tijdsbesteding. Hoofdstuk 8 neemt een zijstapje en bekijkt overkoepelend naar de kansen voor de toekomst. In Hoofdstuk 9 gaan we verder in op het gebruik van voorzieningen en in Hoofdstuk 10 worden de opvattingen over opvoeding beschreven. In Hoofdstuk 11 wordt vervolgens de mogelijke ondersteuning voor gezinnen besproken, hoewel daar ook in de overige hoofdstukken aan gelinkt wordt. De deelvraag over de ervaringen en uitdagingen van het gezinsleven, wordt geïntegreerd in de verschillende hoofdstukken. Tevens is ieder van de beschrijvende hoofdstukken voorzien van een gezinsportret (met gefingeerde namen). Tot slot gaan we in Hoofdstuk 12 in op de beschouwing en conclusies. Voor degenen die geïnteresseerd zijn in de opzet van het onderzoek, de dataverzameling en de steekproef zijn bijlagen A en B interessant. Deze beschrijven hoe het onderzoek tot stand is gekomen en uitgevoerd.

Gezinsvorming en -samenstelling

Trends

- Het **aantal huwelijken** neemt af, en daarmee ook het **aantal scheidingen** na huwelijk, terwijl het **aantal geregistreerd partnerschap** juist toeneemt.
- **Gezinsvorming** wordt vaker uitgesteld of afgesteld, wat leidt tot **daling van het geboortecijfer** en **aantal kinderen per huishouden**. Dit komt onder andere door toegenomen economische onzekerheid en krapte op de woningmarkt.
- De **gezinssamenstelling verschuift**: het aantal gehuwde paren met kind(eren) neemt af, terwijl eenoudergezinnen en het aantal niet-gehuwde paren met kind(eren) juist toeneemt.

Geboortecijfer per 1000 inwoners

2008: **11.2** —————> 2022: **9.5**

Ervaringen van gezinnen

- Een deel van de ouders ervaart **spanningen in het gezin** door de relatie met hun (voormalig) partner. Hierbij zetten ouders het welzijn van hun kinderen voorop.
- Gezinsvorming voor **ouders van gelijk geslacht** wordt nog steeds als een ingewikkeld proces ervaren.
- **Pleegouderschap** is een intensief traject met veel onzekerheden en uitdagingen.

*Een gezin met twee vaders:
'Als homostel liepen wij tegen juridische procedures aan bij de vorming van ons gezin. Ons dochtertje is inmiddels anderhalf, maar pas sinds drie maanden ben ik wettelijk erkend ouder. De adoptieprocedure bij de rechtbank duurde erg lang.'*

2 Gezinsvorming en -samenstelling

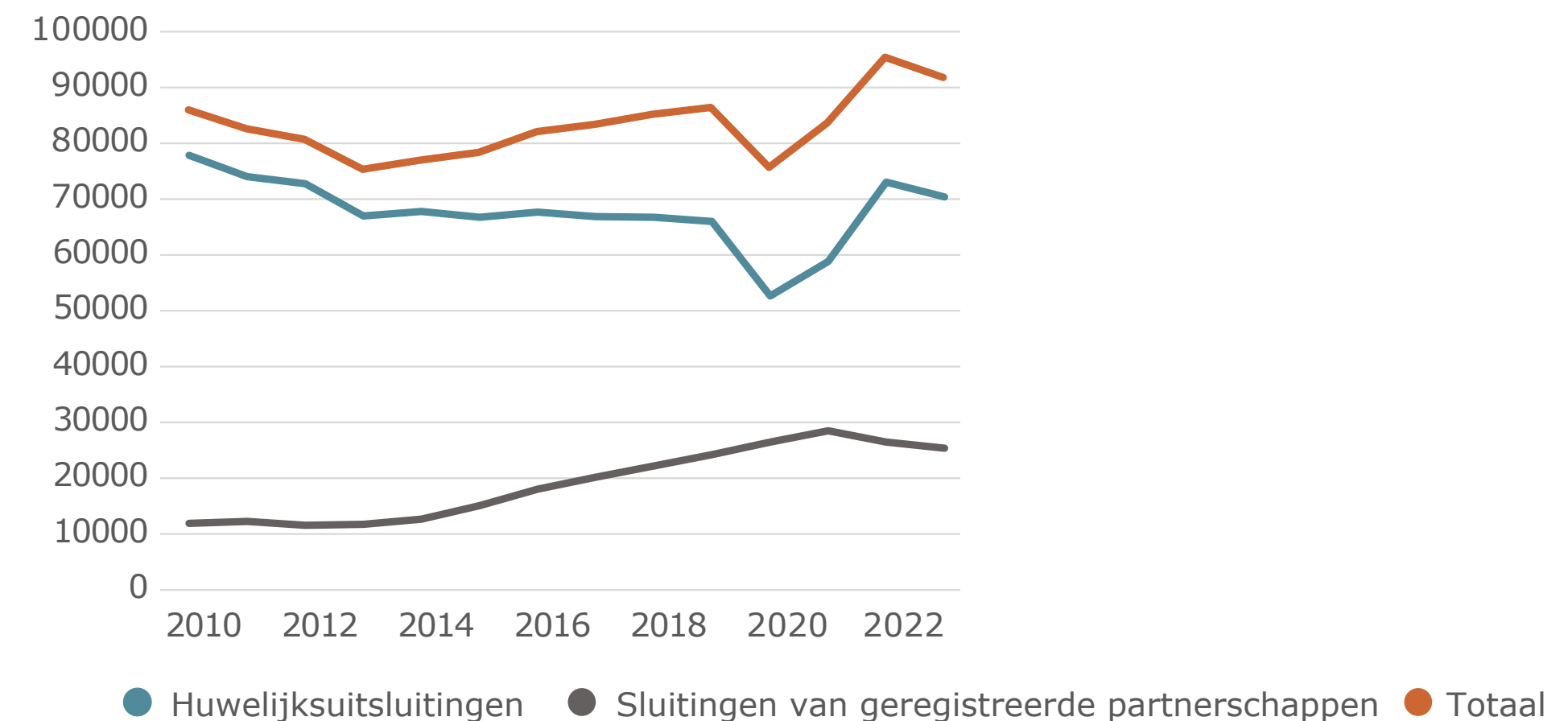
De wijze waarop gezinnen worden gevormd en samengesteld, heeft gevolgen voor de manier waarop beleid, werkgevers en organisaties in kunnen inspelen op de behoeften en uitdagingen gezinnen. In dit hoofdstuk geven we antwoord op de volgende onderzoeksvraag: *Welke trends zijn waarneembaar ten aanzien van gezinsvorming (inclusief scheiding), en -samenstelling (bijv. eenouder, samengesteld, gehuwd/ongehuwd, 'regenbooggezinnen', diversiteit naar herkomst, leeftijd, aantal kinderen)?* We beschrijven eerst de trends^[4] in gezinsvorming, wat betreft het aangaan van partnerschappen, scheidingen en geboortecijfers. Vervolgens beschrijven we trends in gezinssamenstelling, wat betreft huishoudsamenstelling, het aantal kinderen binnen gezinnen en samengestelde gezinnen. Het hoofdstuk sluit af met de ervaringen van ouders wat betreft spanningen in relaties met (voormalige) partners, wat relateert aan scheidingen en samengestelde gezinnen. Daarnaast komen ervaringen van gezinsvorming van ouder van gelijk geslacht aan het licht, als ook ervaringen met pleegouderschap.

2.1. Trends in gezinsvorming

Minder huwelijken, meer geregistreerd partnerschap

Partnerschapssluiting (huwelijkssluitingen en geregistreerd partnerschap) is over een periode van 2010-2023 toegenomen, met een daling in 2020 (waarschijnlijk te wijten aan de Covid-pandemie en bijbehorende maatregelen). Het aantal sluitingen van geregistreerd partnerschap nam over de periode 2010-2023 toe, het aantal huwelijkssluitingen nam licht af (zie Figuur 2.1).

Figuur 2.1. Partnerschapssluiting 2010-2023

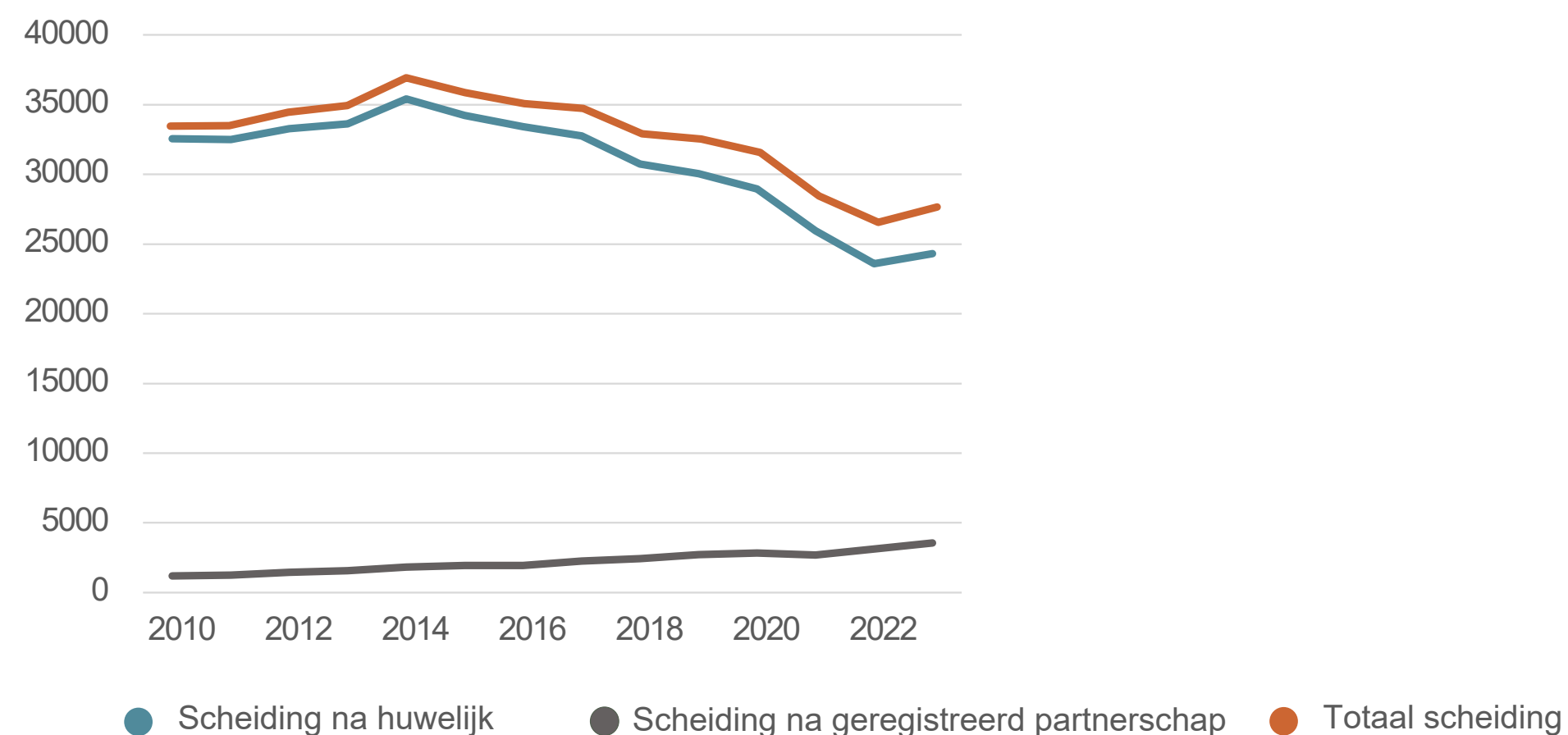
Bron: CBS (2024a)

Minder scheidingen

Het aantal scheidingen (na huwelijk en geregistreerd partnerschap) is over de periode 2010-2023 over het algemeen afgenomen, zie ook figuur 2.2.. Tot 2014 nam het aantal scheidingen toe, vanaf 2014 begon het af te nemen. Het aantal scheidingen na geregistreerd partnerschap neemt de gehele periode licht toe (CBS, 2024a). De afname in scheiding na huwelijk reflecteert de afname in het aantal huwelijkssluitingen (Kooiman, 2022). Uit onderzoek blijkt dat ook dat ten opzichte van het totaal aantal huwelijken het aantal echtscheidingen afneemt. In 2021 eindigden van elke 1000 huwelijken er 7,8 in een echtscheiding. In 2014 waren dat er nog 10,4 per 1000 (Kooiman, 2022).

4 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen vanaf 2008 tot en met 2024, maar in de meeste gevallen zijn de eerste beschikbare gegevens uit 2010, en gegevens voor 2023-2024 zijn nog niet altijd beschikbaar. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

Figuur 2.2. Scheidingen 2010-2023

Bron: CBS (2024a)

Lichte toename van scheidingen onder ouders met minderjarige kinderen

Het totale aantal minderjarige kinderen dat betrokken was bij een scheiding (van zowel ongehuwde als gehuwde ouders) is tussen 2009 en 2019 licht toegenomen. Vooral kinderen tussen de 4-12 jaar zijn betrokken bij een scheiding (CBS, 2021). Maar het maakt uit of de ouders getrouwd waren of niet (CBS, 2021; Kooiman, 2022). Het aantal minderjarige kinderen dat betrokken is bij een scheiding van gehuwde ouders is in de afgelopen jaren afgenomen (35.480 kinderen in 2009, 30.770 kinderen in 2019). Het aantal kinderen dat betrokken is bij een scheiding van niet-gehuwde ouders is daarentegen toegenomen (12.610 kinderen in 2009, 17.970 kinderen in 2019) (CBS, 2021). Bovendien is de kans dat dat ouders in de jaren na geboorte van het kind uit elkaar gaan is toegenomen: van de ouders met in 1998 geboren kinderen was 9% na zes jaar gescheiden, van de ouders met de kinderen geboren in 2013 was dit 11% (Kooiman, 2022). Naast wettelijke verbintenis en leeftijd van het kind, zijn er ook verschillen naar welvaart: kinderen die opgroeien in een gezin met lagere welvaart maken vaker een scheiding van hun ouders mee, dan kinderen die opgroeien in hogere welvaart (CBS, 2021).

Daling van echtscheidingen door veranderende huwelijks- en samenwoonpatronen en maatschappelijke factoren

Er zijn verschillende mogelijke verklaringen voor de afname van het aantal echtscheidingen. Ten eerste zijn er simpelweg minder huwelijken. Al vanaf de jaren '70 neemt het aantal huwelijkssluitingen af, omdat stellen vaker ongehuwd gingen samenwonen. Ook kwam er een gelijkwaardig alternatief met de invoering van het geregistreerd partnerschap in 1998. Van de stellen die in 2021 een verbintenis lieten vastleggen bij de burgerlijke stand, koos bijna een derde voor een geregistreerd partnerschap (Kooiman, 2022). De groep gehuwden bestaat dan ook steeds vaker uit oude paren die al lang met elkaar getrouwd zijn

Een andere belangrijke verklaring is een selectiemechanisme: de mensen die trouwen zijn ook de mensen die een lagere kans hebben om te scheiden. De groep gehuwden bestaat steeds meer uit oude paren die al lang met elkaar getrouwd zijn, en dus een lagere kans hebben om te scheiden. Bovendien trouwen mensen tegenwoordig op latere leeftijd, wat ook een lagere kans op scheiding geeft. Maar ook selectiemechanismen die zijn ontstaan door de opkomst van niet-gehuwd samenwonen kunnen een mogelijke verklaring zijn. Niet-gehuwd samenwonen kan als een proefperiode gelden, waardoor vaker stellen die goed bij elkaar passen besluiten te trouwen (Kooiman, 2022).

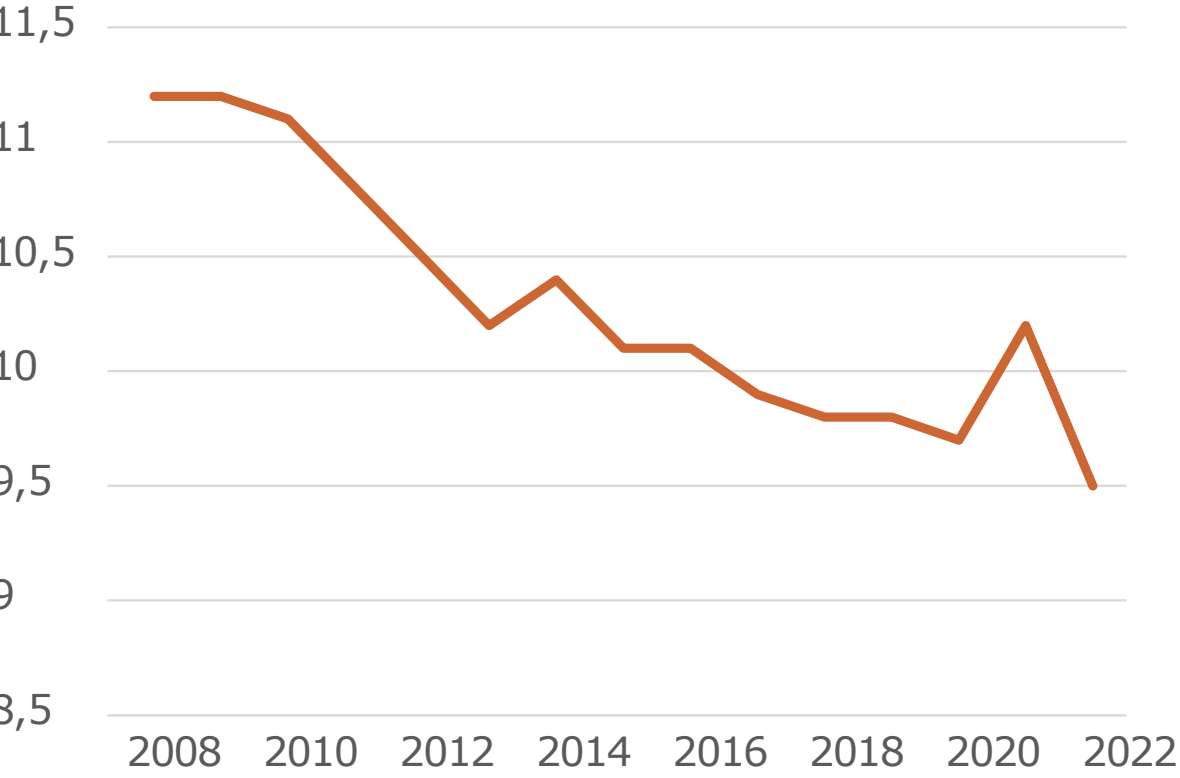
Naast selectiemechanismen kunnen verschillende maatschappelijke factoren een rol spelen de daling van het aantal scheidingen. Zoals financiële onzekerheid of krapte op de woningmarkt kunnen redenen zijn dat mensen vaker ongehuwd gaan samenwonen (De Beer, 2012). Ook kan meespelen dat de groep die besluit te gaan trouwen mogelijk een sterkere afkeuring heeft van scheiding, vanwege godsdienstige en/of traditionele gezinswaarden.

Dalend geboortecijfer en uitstel van ouderschap

Het geboortecijfer over de periode 2009-2022 is afgenomen. Het aantal geboren kinderen per 1.000 inwoners neemt over de periode van 2008 af. Er is een toename in 2021, dit hangt mogelijk samen met de Covid-pandemie en bijbehorende maatregelen. Vanaf 2022 zet de afname weer door (zie Figuur 2.3). Dit hangt mogelijk samen met de Covid-pandemie en bijbehorende maatregelen (CBS, 2023). Er worden sinds 2010 dan ook steeds minder kinderen per vrouw geboren: in 2010 was het vruchtbaarheidscijfer 1,80 kind per vrouw, in 2020 was dit 1,54 (Stoeldraijer, Van Duin, Nicolaas & Huisman, 2022). De daling van vruchtbaarheid is het sterkst bij jonge, laagopgeleide vrouwen (vrouwen zonder startkwalificatie). Maar ook vrouwen zonder startkwalificatie boven de 25 daalt het vruchtbaarheidscijfer sterker dan bij vrouwen met een hoog opleidingsniveau (Stoeldraijer et al., 2022). Mensen krijgen dus minder kinderen, maar dit gebeurt ook later:

in 2021 zijn vrouwen gemiddeld 30,3 jaar als ze hun eerste kind krijgen, terwijl dit in 2008 gemiddeld 29,4 jaar was (CBS, 2023). Ook mannen zijn steeds ouder vader (Van Wijk, 2023).

Figuur 2.3. Geboortecijfers per 1000 inwoners, 2008-2022

Bron: CBS (2023)

Arbeidsonzekerheid, woonsituatie en uitstel van zelfstandigheid als verklaring voor daling geboortecijfer

Er zijn verschillende verklaringen voor de vruchtbaarheidsdaling. Allereerst is er toegenomen onzekerheid onder jongvolwassenen omtrent werk en woning, terwijl een stabiele werksituatie en passende woonsituatie twee belangrijke factoren zijn in het starten van een gezin.

Instabiele arbeidsrelaties of inkomen in het leven grote invloed hebben op de kans dat mensen een kind krijgen (Van Wijk et al., 2022; Van Wijk, 2023). Vrouwen met een vaste baan hebben de grootste kans om moeder te worden. Het hebben van een tijdelijk contract verlaagt de kans op het krijgen van een eerste kind bij vrouwen met zo’n 20%. Bij mannen ligt dit percentage op 8%. Bovendien blijkt uit onderzoek dat ervaringen van vrouwen en mannen met werkloosheid en lage inkomens in het verleden ook op een later moment leidt tot afstel van ouderschap (Van Wijk, 2023). De (negatieve) relatie tussen arbeidsonzekerheid en vruchtbaarheid is in Europa sterker geworden over de tijd (Alderotti et al., 2021).

Ook een gepaste woonsituatie is een voorwaarde voor het starten van een gezin. Krapte op de woningmarkt en stijgende huizenprijzen maken het echter lastig voor jongvolwassenen om een

betaalbare woning te vinden die geschikt is voor het krijgen van kinderen, wat mogelijk leidt dus tot het uitstellen of afstellen van het krijgen van kinderen (Van Wijk, 2024). In Hoofdstuk 5 wordt uitgebreider op de woonsituatie van gezinnen ingegaan.

Een andere verklaring voor het voor het dalende geboortecijfer, is dat volwassenheid en zelfstandigheid steeds vaker wordt uitgesteld. Zo kan uitstel van uit huis gaan en een tragere carrière samengaan met uitstel en mogelijk afstel van gezinsvorming (Van den Berg, Van Houdt & Van Gaalen, 2023; CBS, 2019; Te Riele & Loozen, 2017). Ook zijn de laatste decennia vrouwen steeds hoger opgeleid en beginnen later aan hun carrière. Dit staat in verband met het uitstellen van geinsvorming (Van Agtmaal-Wobma & Van Huis, 2012).

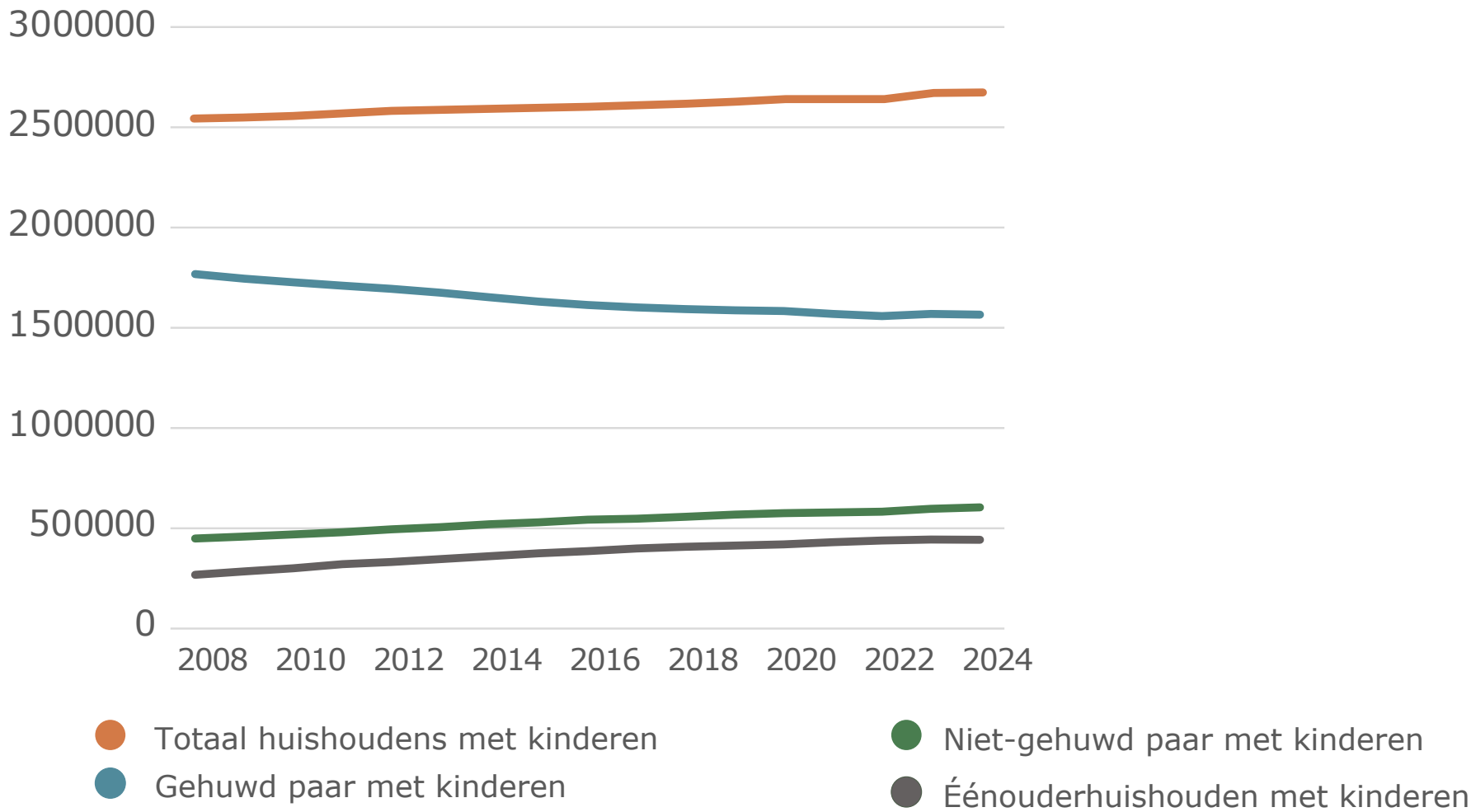
2.2. Trends in gezinssamenstelling

Stijging van het aantal gezinnen met ongehuwde ouders en eenoudergezinnen

In 2024 zijn er ruim 2,6 miljoen gezinnen met thuiswonende kinderen, waaronder ruim 1,8 miljoen met een jongste kind onder de 18 jaar (NJI, 2024; CBS, 2024b). Het aantal gehuwde paren met thuiswonende kinderen bedraagt in 2024 ruim 1,5 miljoen en is daarmee nog steeds in de meerderheid (CBS, 2024b). In Figuur 2.4 is te zien dat in de periode 2008 tot 2024 het totaal aantal huishoudens met kinderen licht is toegenomen. De dalende trend in huwelijken is ook zichtbaar voor gezinnen met kind(eren): het aantal niet-gehuwde paren met kind(eren) en eenoudergezinnen neemt langzaam toe, terwijl het aantal gehuwde paren met kind(eren) afneemt. In 2023 is 23% van de gezinnen een eenoudergezinnen, met meer alleenstaande moeders dan vaders (NJI, 2024). Het aantal eenoudergezinnen neemt toe over de periode van 2008 tot 2024, en deze toename is sterker voor moeders dan voor vaders (zie Figuur 2.5).

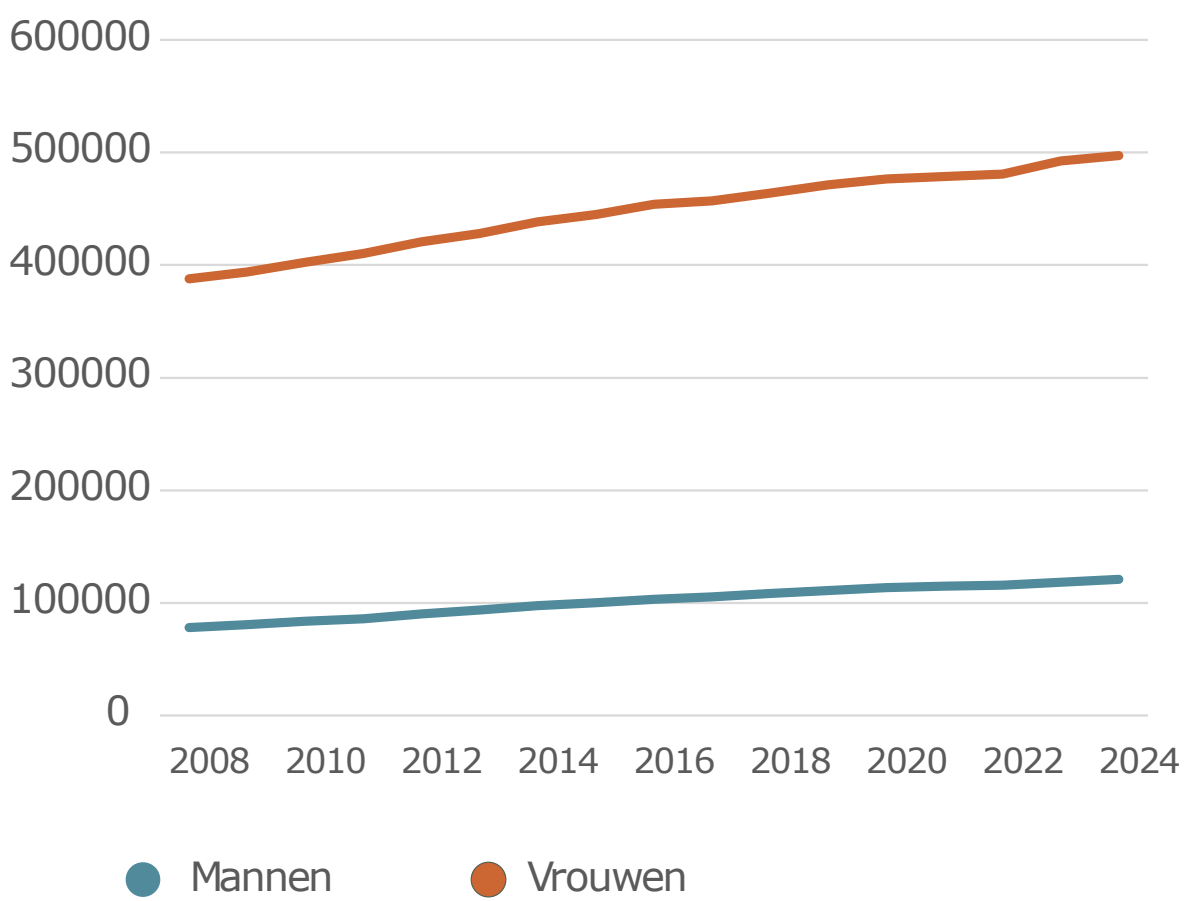
Welk aandeel van de tweoudergezinnen een regenbooggezin is, dat wil zeggen, een gezin waarin minstens één ouder een lhbtqia+ persoon is. Bijvoorbeeld hoeveel gezinnen ouders hebben van hetzelfde geslacht wordt niet bijgehouden.

Figuur 2.4. Huishoudsamenstelling 2008-2024

Bron: CBS (2024b)

Figuur 2.5. Aantal eenoudergezinnen naar gender van de ouder

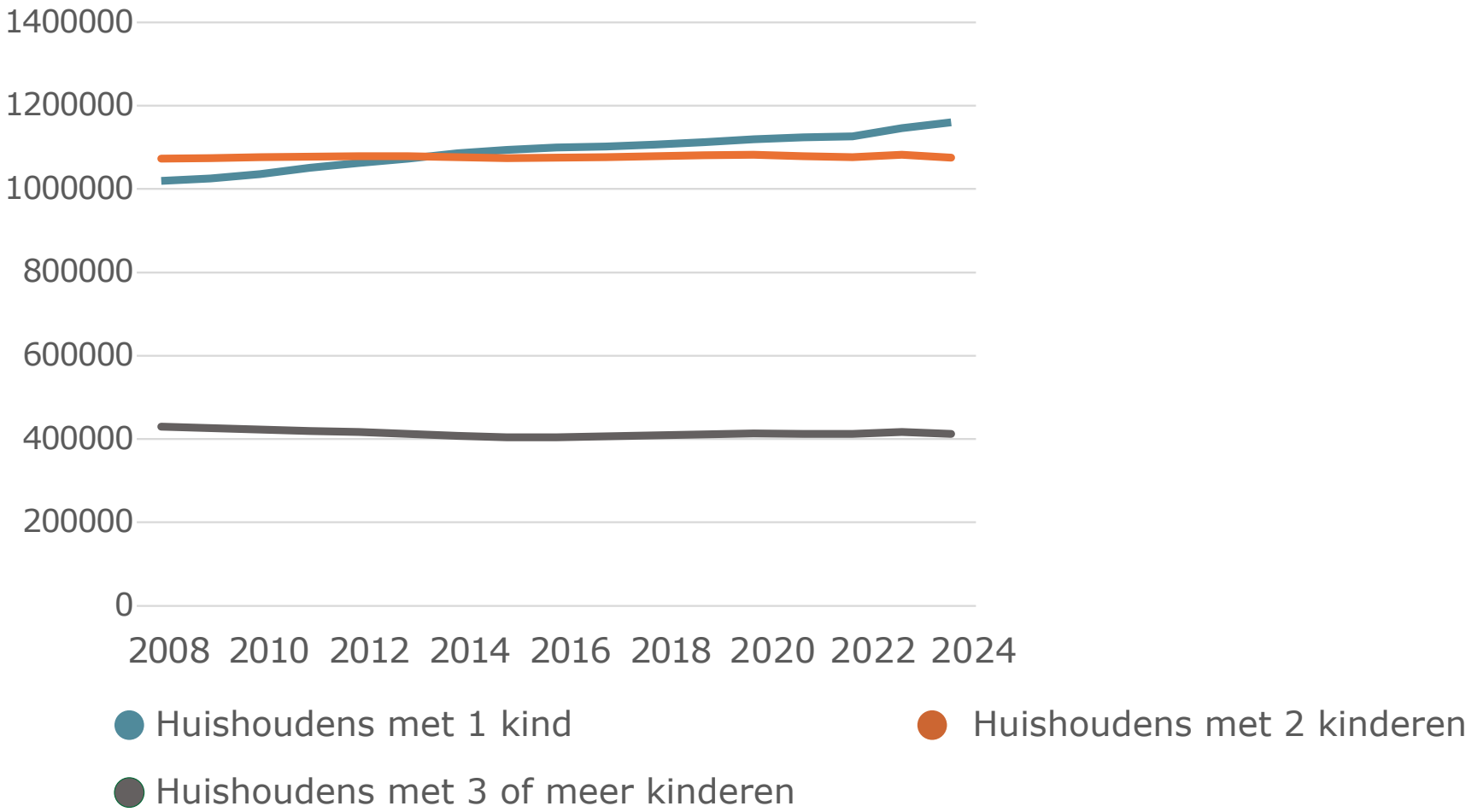

Bron: CBS (2024b)

Lichte daling van aantal kinderen per gezin

De meeste gezinnen bestaan uit ouders met één kind. Splitsen we dit uit naar gezinsvorm, dan blijkt dat de meeste tweeoudergezinnen twee kinderen hebben, en dat de meeste eenoudergezinnen één kind te hebben. Over de periode van 2008 tot 2024 neemt het aantal huishoudens met 3 of meer kinderen licht af. Het aantal huishoudens met twee kinderen is redelijk stabiel over de tijd, en het aantal huishoudens met één kind neemt toe (figuur 2.6). In 2008 vormden gezinnen met twee kinderen nog de meerderheid, maar vanaf 2013 is dit veranderd naar huishoudens met één kind.

Figuur 2.6. Aantal kinderen in huishoudens 2008-2024

Bron: CBS (2024b)

Afname aantal geplaatste adoptiekinderen

Het aantal geplaatste adoptiekinderen is sinds 2008 sterk afgenomen (Fiom, 2024). Waar in 2008 nog 767 geadopteerde kinderen werden geplaatst in een gezin in Nederland, daalde dit in 2023 tot slechts 50 kinderen. Deze dalende trend is wereldwijd terug te zien en heeft te maken met meerdere factoren: aangepaste regelgeving, verbeterde omstandigheden en opvoedmogelijkheden in landen van herkomst, veranderende opvattingen over interlandelijke adoptie, aandacht voor ernstige misstanden uit het verleden, toename van medische mogelijkheden voor het vervullen

van een kinderwens en de gevolgen van de Covid-19 pandemie waardoor adoptieprocedures stil kwam te liggen of werden vertraagd (Fiom, 2024).

Toename van het aantal kinderen in samengestelde gezinnen

Een complex gezinsverband, ofwel een samengesteld gezinsverband, betekent dat kinderen opgroeien met één of twee stiefouders, stiefbroers- of zussen of halbroers- of zussen (Van Gaalen & Van Roon, 2020). Het aantal minderjarige kinderen in samengestelde gezinnen is de afgelopen 20 jaar toegenomen: in 1997 was dit 13%, en dit is gestegen naar 19% in 2017.^[5] Daarnaast is tussen 1997 en 2017 het aantal kinderen met één of twee stiefouders toegenomen van 5,0 naar 7,5% van alle minderjarige kinderen. Het aandeel samengestelde gezinnen is het sterkst toegenomen bij kinderen van moeders met een lage en middelbare opleiding. Ook moeders met een Surinaamse of Antilliaanse migratieachtergrond hebben relatief vaak kinderen die ook een halfbroer of zus hebben (Van Gaalen & Van Roon, 2020).

2.3. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Uitsteleffect gezinsvorming alleen voor eerste kind

Het literatuuronderzoek laat zien dat het krijgen van een eerste kind steeds vaker uit- of afgesteld wordt. Een wetenschappelijk expert voegt daaraan toe dat ouders wel net zo snel als vroeger over gaan op een tweede en mogelijk derde kind. Het uitsteleffect bestaat dus alleen voor het eerste kind.

De rol van de klimaatcrisis in gezinsvorming en gezinsvorming steeds meer een privilege

Daarnaast zien we dat economische positie en woonsituatie een belangrijk rol speelt in gezinsvorming. Maar een andere mogelijke verklaring voor het dalende kindertal is de klimaatcrisis, zo vertelt een expert. Deze expert geeft wel aan dat daar minder direct empirisch bewijs voor is. De economische verklaringen en de krapte op de woningmarkt lijken de belangrijkste verklaringen te zijn voor de daling van het geboortecijfer.

Twee wetenschappelijke experts voegen toe dat als gevolg van de groeiende invloed van de economische en woonsituatie het starten van een gezin steeds meer een privilege wordt en de sociale ongelijkheid in gezinsvorming sterker wordt.

Toenemende interesse in informatie over regenboogouderschap

Hoewel er geen cijfers zijn over het aantal regenbooggezinnen, hebben we vanuit de focusgroep en expertinterviews wel signalen gekregen dat de interesse in informatie over regenboogouderschap sterk toegenomen lijkt te zijn. Zo is het aantal aanmeldingen bij informatiebijeenkomsten over dit thema sterk gegroeid: van zo'n 50 aanwezigen in 2008 tot zo'n 200 aanmeldingen in 2024.

Scheidingen mogelijk door meer financiële spanningen

Er is de afgelopen jaren een toename geweest in het aantal samengestelde gezinnen. Een wetenschappelijk expert stelt dat scheidingen en daarmee ook samengestelde gezinnen vaker voorkomen onder mensen met een lagere sociaaleconomische status. De expert vertelt dat dit waarschijnlijk samenhangt met zorgen rondom de financiële situatie of woning van het gezin, wat kan leiden tot meer spanningen die vervolgens mogelijk weer leiden tot scheiding. De expert denkt dat deze ongelijkheid in scheiden de laatste jaren waarschijnlijk ook is toegenomen.

2.4. Ervaringen van gezinnen

Spanningen in relatie met (voormalig) partner

Uit onze peiling blijkt dat een krap 1 op de 10 ouders zich vaak bezighoudt met de relatie met (voormalige) partner (zie tabel C1 in bijlage C). Dit is relatief weinig: van de 14 onderwerpen waarvan ouders konden aangeven dat het hen bezighield, staat dit op plek 9. Zoals verwacht houdt dit onderwerp met name ouders in samengestelde gezinnen en eenoudergezinnen bezig. Ook ouders met minstens één thuiswonend kind denken hier relatief meer over na.

Het welzijn van kinderen staat voorop bij spanningen

In de gezinsinterviews vertellen ouders over spanningen in de relatie met hun (voormalige) partner. Hoewel hun situaties sterk van elkaar verschillen, is er een duidelijke gemeenschappelijke deler: het welzijn van hun kinderen staat voorop. Ouders zijn bezig met het effect dat relatie met (voormalige) partner op hun kind heeft en op welke manier zij als ouder dit kunnen beïnvloeden. Zo vertelde een ouder onlangs gescheiden te zijn. Hij worstelt met de vraag hoe hij zijn kind het best mogelijk kan beschermen tegen de spanningen tussen hem en zijn partner. Zelf heeft deze ouder als kind een complexe scheiding meegemaakt en hij is vastberaden om dit voor zijn eigen kind anders te doen.

5 Hoewel de onderzoeksperiode in het huidige onderzoeksrapport 2008-2024 betreft, was in het geciteerde onderzoek (Van Gaalen & Van Roon, 2020) alleen de beschreven tijdsperiode beschikbaar.

Een andere ouder voedt haar zoon alleen op, omdat vader in het buitenland woont en pas later betrokken raakte. De ouder vraagt zich af of zoon wel voelt dat vader trots is op hem en of hij weet dat hij zich geen zorgen hoeft te maken over de situatie.

Tot slot geeft een getrouwde moeder aan dat een druk gezinsleven een grote impact heeft op haar relatie. De dagelijkse hectiek laat weinig ruimte voor tijd samen als stel, wat leidt tot een gevoel van sleur. Dit is lastig voor het stel. Ze wil voorkomen dat kinderen dit merken en is van plan om de komende tijd meer aandacht te besteden aan haar relatie. Ze vertelt dit te bespreken met vriendinnen, die met vergelijkbare uitdagingen te maken hebben.

Gezinsvorming voor ouders van gelijk geslacht nog steeds een ingewikkeld proces

We spraken met een ouder ook over gezinsvorming bij ouders van gelijk geslacht. De vader benoemt dat kinderen krijgen binnen een relatie tussen mensen van hetzelfde geslacht sowieso niet vanzelfsprekend is, waardoor het een uiterst bewuste keuze is om hier toch voor te gaan. Hij gaf aan dat je als het ware gedwongen wordt om daar meer dan gemiddeld over na te denken en bijvoorbeeld informatieavonden te bezoeken. Waarom wil je kinderen? Hoe wil je kinderen? Wat vind je belangrijk voor je kinderen? Allemaal vragen die bij stellen van tegengesteld geslacht niet expliciet worden gesteld als er geen externe hulp nodig is.

Deze ouder laat ook weten dat gedurende het traject van gezinsvorming veel ouders van hetzelfde geslacht juridische barrières ervaren, vooral vanwege het ontbreken van een wettelijke erkenning voor meerouderschap in Nederland. De draagmoeder, een optie die vaak door mannelijke homoseksuelen wordt ingezet, wordt na de geboorte in eerste instantie automatisch één van de erkende ouders, dus dat betekent dat maar één van de vaders ook vanaf de geboorte de wettelijk erkende ouder kan zijn. Het verzoek om ouderlijk gezag van de moeder over te dragen naar de andere vader kan pas nadat het kind geboren is. Ouders moeten voor deze adoptieprocedure altijd naar de rechtbank. Het probleem is dat dit een langdurig traject is: het kan een jaar tot anderhalf jaar duren voordat de rechtbank een uitspraak doet. Tot dit tijd is de andere ouder geen wettelijk erkende vader.

Daarnaast benoemt de vader in het interview zich soms zorgen te maken over hoe de maatschappij naar hun gezin met twee vaders en hun kind kijkt. Hun gezinssituatie is anders dan de standaard. Hij vraagt zich af hoe anderen hiermee omgaan en of hun kind daardoor anders behandeld zal worden. Hoewel het gezin tot op heden geen negatieve reacties ontvangen heeft, is dit wel iets waar ze regelmatig mee bezig zijn.

Pleegouderschap is een intensief traject met onzekerheden en uitdagingen

Een andere vorm van ouderschap betreft pleegouderschap. Een vader deelt in het interview dat, toen hij en zijn partner ontdekten geen biologische kinderen te kunnen krijgen, ze direct kozen voor pleegzorg. De ouder vertelt dat het traject naar pleegouderschap intensief en zwaar kan zijn. Ook is de positie van pleegouders ná dit traject nog onzeker, omdat pleegouders geen wettelijke ouders zijn. Deze onzekerheid voelde de ouder toen hij en zijn partner uit elkaar gingen en hij in dezelfde periode een burn-out kreeg. Hierdoor was hij bang dat zijn pleegkind bij hem weggehaald zou worden. Gelukkig is dat niet gebeurd: de ouder ontving veel steun vanuit pleegzorg en het weghalen van zijn pleegkind is nooit overwogen. Wel was het een uitdaging om een nieuwe vorm van pleegouderschap te vinden. Zijn pleegkind woont nu namelijk in een ander deel van Nederland bij zijn ex-partner, waardoor hij zijn pleegkind alleen in het weekend kan zien. Dit maakt het geen fulltime pleegouder meer, maar een weekendpleegouder. Deze verandering gaat normaal gesproken gepaard met een andere betrokkenheid. Met deze ouder is echter afgesproken dat hij, zoals een fulltime pleegouder, betrokken blijft bij alle beslissingen en overleggen.

Gezinsportret:

Wanneer gelijkheid in het ouderschap voor de wet niet vanzelfsprekend is

Raoul (37) woont samen met partner Michael (31) en dochter Lilly (1) in een landelijke omgeving. Raoul en Michael wisten vanaf het moment dat ze elkaar ontmoeten dat ze graag een gezin wilde stichten, maar dat dit als stel van hetzelfde geslacht lastig zou kunnen worden. Het stel werd meer dan gemiddeld gedwongen om na te denken over waarom ze dit willen en hoe ze dit willen. Uiteindelijk besluit het stel om samen met een goede vriendin voor het draagmoederschap te gaan. Hierna volgde een periode waarin alles tot in detail bedacht en in een overeenkomst vastgelegd diende te worden.

Raoul vertelt dat Lilly inmiddels anderhalf is, maar dat hij pas drie maanden wettelijk erkend ouder is. De adoptieprocedure bij de rechtbank heeft lang op zich doen wachten. Dit betekent bijvoorbeeld dat hij afgelopen maanden geen gebruik kon maken van ouderschapsverlof⁶ en geen zeggenschap had op het moment dat zijn kind in het ziekenhuis zou belanden. Raoul en Michael hebben zich anderhalf jaar lang allebei ouder gevoeld maar waren dat niet wettelijk, omdat dit soort juridische procedures de kern van het bestaan van het gezin kan raken. Raoul geeft aan voortdurend het gevoel te hebben dat ze zichzelf moeten bewijzen. Hij vertelt dat dat hem raakt en dat er sprake is van een ongelijke behandeling tussen stellen van hetzelfde en stellen van tegengesteld geslacht.

Noot: de namen van de deelnemers aan de interviews zijn hier en bij alle volgende gezinsportretten gefingeerd.

2.5. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Uitdagingen in samengestelde gezinnen

Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties zien bij samengestelde gezinnen dat het voor mensen soms ingewikkeld is om te weten dat de ander een nieuwe partner heeft. Een vertegenwoordiger legt in de focusgroep uit in de praktijk te zien dat dit leidt tot spanning tussen ex-partners, maar ook tot spanning in de relatie met de nieuwe partner. Soms wordt er al samengewoond met de nieuwe partner en diens eventuele kinderen. Kinderen merken deze spanning. Dit is een uitdaging voor samengestelde gezinnen benadrukt de vertegenwoordiger.

Woningmarktkrapte brengt extra spanningen in gezinnen

Een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie vertelt tijdens de focusgroep dat zij vanuit hun praktijk veel stellen zien die vastzitten in een relatie waar zij eigenlijk uit zouden willen stappen, maar de woningmarktsituatie belemmert dit. Door het tekort aan betaalbare en beschikbare woonruimte hebben individuen simpelweg geen plek om naartoe te verhuizen wanneer ze een relatie willen beëindigen. Dit betekent dat de spanningen binnen een gezin toenemen. Deze spanningen worden versterkt door strijd, bijvoorbeeld over wie er in de woning mag blijven wonen, vertelt de vertegenwoordiger. Zulke spanningen kunnen verregaande gevolgen hebben. Volgens de vertegenwoordiger kan dit leiden tot bijvoorbeeld huiselijk geweld. De vertegenwoordiger ziet een toename in dit soort problematiek.

Groeiende informatiebehoefte over verschillende ouderschapsstructuren

Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties signaleren onder wensouders een groeiende behoefte aan duidelijke informatie over verschillende ouderschapsstructuren en over de te nemen stappen in gezinsvorming. De organisaties schrijven dit toe aan het toenemende besef onder stellen van gelijk geslacht dat het realiseren van een gezin tegenwoordig steeds beter mogelijk is. Maar de vertegenwoordiger ziet ook de drempels in gezinsvorming die we ook terugzagen in het gezinsinterview. Bijvoorbeeld de praktische moeilijkheden in het regelen van juridisch ouderschap of het aanvragen van ouderschapsverlof. Alle juridische procedures kosten ouders veel energie en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties zien soms zelfs dat dit wensouders tegenhoudt om het traject aan te gaan.

Traject naar pleegouderschap intensief en zwaar

Zoals ook in een gezinsinterview naar voren komt, benadrukt een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie dat het traject naar pleegouderschap intensief en zwaar kan zijn.

Tijdens dit proces worden er hoge eisen gesteld aan toekomstige pleegouders. Zo ondergaan zij bijvoorbeeld een uitgebreide screening en dienen ze een opleiding te volgen die ingaat op de behoeften van kinderen, vaak in combinatie met het omgaan met trauma. Wanneer ouders het intensieve traject hebben doorlopen en pleegouder zijn geworden, is de samenstelling van een pleeggezin onzeker. De vertegenwoordiger van de maatschappelijke organisatie legt uit dat pleegouders nooit de garantie hebben dat hun pleegkind bij hen blijft, omdat zij niet de wettelijke ouders zijn. Dit maakt dat pleegouders vaak in een afhankelijke positie verkeren.

Informele pleegouders onder de radar

De vertegenwoordiger van de maatschappelijke organisatie benadrukt tijdens de focusgroep dat er ook een hele groep onder de radar blijft, namelijk de groep die informeel pleegouder is. Deze groep mensen vangen een kind uit persoonlijke omgeving op als het thuis niet goed gaat, maar is formeel geen pleegouder. Het is onduidelijk hoe groot deze groep informele pleegouders is, maar de vertegenwoordiger vermoedt dat dit om een aanzienlijke groep gaat en dat er veel meer kinderen opgroeien in pleeggezinnen dan dat we denken.

Informeel pleegouderschap is op verschillende fronten ingewikkeld. Zo krijgen deze informele pleegouders geen begeleiding in het ondersteunen van kinderen die uit een moeilijke situatie komen. Ook krijgen ze geen financiële vergoeding, terwijl dat vaak wel nodig is. Denk aan een opa en oma die met een AOW-uitkering voor drie kleinkinderen zorgen. Dat is financieel niet haalbaar, maar het is vaak onduidelijk voor informele pleegouders hoe zij aanspraak kunnen maken op financiële ondersteuning vanuit de overheid. Dit levert veel stress op en het risico is dat kinderen niet kunnen blijven en genoodzaakt zijn om naar een ander pleeggezin te verplaatsen. Overigens ziet de vertegenwoordiger ook vaak financiële stress bij formele pleegouders.

Pleeggezinssysteem staat onder druk

Daarnaast hebben pleegkinderen vaak aanvullende hulp nodig, wat moeilijk geleverd kan worden. Het pleeggezinssysteem staat hierdoor onder druk. Deze druk kan zich opstapelen en in het uiterste geval leiden tot een voortijdige afbreking van de plaatsing en een overplaatsing. De vertegenwoordiger van de maatschappelijke organisatie benoemt dat niemand daar beter van wordt. Pleegouders waarbij een voortijdige afbreking noodzakelijk is, staan daarna vaak niet meer open voor een nieuwe plaatsing van een pleegkind bij hen. Dat is een gemiste kant, want pleegouders zijn hard nodig.

2.6. Conclusie

Trends in gezinsvorming en -samenstelling

Concluderend zien we verschillende veranderingen rondom gezinsvorming en -samenstelling. Het aantal partnerschapssluitingen is licht toegenomen over de periode 2010-2023. Het aantal scheidingen is in deze periode gedaald. Dit kan verklaard worden door de afname in het aantal huwelijken en veranderende samenlevingsvormen. Het totaal aantal minderjarige kinderen dat betrokken was bij een scheiding is tussen 2009 en 2019 licht toegenomen. Scheiding komt vaker onder kinderen die opgroeien in een gezin met lagere welvaart. Verder zien we dat gezinsvorming vaker wordt uitgesteld en dat er de afgelopen jaren minder kinderen worden geboren. Belangrijke oorzaken zijn economische onzekerheid en krapte op de woningmarkt. Gezinssamenstelling verschuift eveneens: het aantal gehuwde paren met kind(eren) neemt af, terwijl het aantal eenoudergezinnen en niet-gehuwde paren met kind(eren) toeneemt. Bovendien is er een afname van het aantal geplaatste adoptiekinderen geobserveerd en is er een toename van het aantal kinderen in samengestelde gezinnen waar te nemen.

Ervaringen van gezinnen

Gezinnen die aangeven zich zorgen te maken over relatie met (voormalige) partner, hebben vooral zorgen over het effect hiervan op de kinderen. Daarnaast ervaren stellen van hetzelfde geslacht moeilijkheden rondom gezinsvorming, met name aangaande het juridische aspect dat hierbij komt kijken en het recht op verschillende regelingen. Tot slot horen we dat de aanloop richting pleegouderschap ingewikkeld en intensief kan zijn. Sommige ouders ervaren financiële stress rondom pleegouderschap. Een ander knelpunt is dat informele pleegouders onder de radar blijven in het recht op voorzieningen.

2.7. Referenties

Alderotti, G., Vignoli, D., Baccini, M. & Matysiak, A. (2021). Employment instability and fertility in Europe: a meta-analysis. *Demography*, 58, 871–900. <https://doi.org/10.1215/00703370-9164737>

CBS (2019). *Mijlpalen twintigers schuiven op*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/20/mijlpalen-twintigers-schuiven-op>. Geraadpleegd op 31 juli 2024.

CBS (2021). *Iets meer kinderen maakten scheiding mee*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/50/iets-meer-kinderen-maakten-scheiding-mee>. Geraadpleegd op 25-11-2024.

CBS (2023). *Geboorte; kerncijfers 1950-2022* [dataset]. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/37422ned/table?dl=B37CB> Geraadpleegd op 2 december 2024.

CBS (2024a). *Huwen, partnerschap; sluiting en ontbinding per maand* [dataset]. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83519NED/table?dl=A9421> Geraadpleegd op 2 december 2024.

CBS (2024b). *Huishoudens; kindertal, leeftijdsklasse kind, regio, 1 januari* [dataset]. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/71487NED/table?dl=A942B> Geraadpleegd op 2 december 2024.

De Beer, J. (2012). *Crisis in de economie, crisis in relatie- en gezinsvorming?* CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2012/46/crisis-in-de-economie-crisis-in-relatie-en-gezinsvorming->

Fiom (2024). *Cijfers interlandelijke adoptie 2023*. https://fiom.nl/sites/fiom/files/media/files/2023_Rapport%20cijfers%20interlandelijke%20adoptie_20240329.pdf

Kooiman, N. (2022). *Trends in (echt)scheidingen*. Statistische Trends (CBS). <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/trends-in--echt--scheidingen>

NJi (2024) Cijfers over gezinnen. <https://www.nji.nl/cijfers/gezinnen> Geraadpleegd op 29 juli 2024

Stoeldraijer, L., Van Duin, C., Nicolaas, H. & Huisman, C. (2022). *Kernprognose 2022–2070: Door oorlog meer migranten naar Nederland*. Statistische Trends (CBS). <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/kernprognose-2022-2070-door-oorlog-meer-migranten-naar-nederland>

Te Riele, S. & Loozen, S. (2017). *Vruchtbaarheid aan het begin van de 21e eeuw*. Statistische Trends (CBS). <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2017/51/vruchtbaarheid-aan-het-begin-van-de-21e-eeuw> Vruchtbaarheid aan het begin van de 21e eeuw.

Van Agtmaal-Wobma, E., & Van Huis, M. (2012). *Vruchtbaarheid van mannen en vrouwen naar opleidingsniveau*. *Bevolkingstrends*, 3e kwartaal 2012. CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2012/37/vruchtbaarheid-van-mannen-en-vrouwen-naar-opleidingsniveau> Vruchtbaarheid van mannen en vrouwen naar opleidingsniveau.

Van den Berg, L., Van Houdt, K. & Van Gaalen, R. (2023). *De groeiende groep jongvolwassen thuiswonenden: kenmerken van blijvers en terugkeerders tussen 2011 en 2021*. Statistische Trends (CBS). <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/de-groeiende-groep-jongvolwassen-thuiswonenden>

Van Gaalen, R. & Van Roon, D. (2020). *Kinderen in complexe gezinsverbanden*. Statistische Trends (CBS). <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/kinderen-in-complexe-gezinsverbanden>

Van Wijk, D. (2023). Later een eerste kind door slechtere economische omstandigheden? *Demos*, 39, 1-3. <https://nidi.nl/demos/latereen-eerste-kind-door-slechtere-economische-omstandigheden/>

Van Wijk, D. (2024). Stijgende huizenprijzen deels verantwoordelijk voor daling geboortecijfer. *Demos*, 40, 1-4. <https://nidi.nl/demos/stijgende-huizenprijzen-deels-verantwoordelijk-voor-daling-geboortecijfer/>

Van Wijk, D., De Valk, H., & Liefbroer, A. (2022). Economic Precariousness and the Transition to Parenthood: A Dynamic and Multidimensional Approach. *European Journal of Population*, 20, 457-483. <https://doi.org/10.1007/s10680-022-09617-4>

De financiële positie van gezinnen

Trends

- Het **besteedbaar inkomen** van gezinnen is gestegen, maar er zijn fluctuaties in de **koopkrachtontwikkeling**.
- Steeds minder gezinnen hebben **moeite met rondkomen**, maar tegelijkertijd komen gezinnen met een laag inkomen steeds moeilijker rond.
- Hoewel het aantal kinderen dat opgroeit in **armoede** is gedaald, is de ernst van de armoede toegenomen.
- Het **inkomen** voor eenoudergezinnen is minder sterk gestegen dan het inkomen voor tweeoudergezinnen.

Ervaringen van gezinnen

- Ouders maken zich zorgen over de **stijgende kosten** van levensonderhoud
- Gezinnen zijn zich bewust van hun **financiële kwetsbaarheid**, en ervaren zorgen over dat het 'kaartenhuis' instort
- Gezinnen ervaren een **gebrek aan vertrouwen** in de overheid. Complexe aanvraagprocedures en beperkte vindbaarheid vormen barrières voor het aanvragen van financiële hulp.

Maatschappelijke organisatie over gezinnen in armoede:
"In onze doelgroep zien we ontzettend veel eenzaamheid en sociale isolatie... Er is ruimte voor het minimale om ervoor te zorgen dat de kinderen blijven bestaan, maar dat is niet wat je als ouder wilt bieden aan een kind."

3 De financiële positie van gezinnen

De financiële positie van gezinnen speelt een cruciale rol in hun dagelijks leven en bepaalt in grote mate hun mogelijkheden en keuzes. Het inkomen vormt een belangrijke basis, maar de financiële positie wordt ook beïnvloed door bredere factoren zoals inflatie, beleidskeuzes van de overheid en de kosten van levensonderhoud. In dit hoofdstuk geven we antwoord op de volgende onderzoeksvragen: *Hoe heeft de inkomenspositie van verschillende typen gezinnen zich ontwikkeld, en wat zijn de belangrijkste factoren voor die positie? In hoeverre is het inkomen van verschillende typen gezinnen toereikend voor de kosten van levensonderhoud?* Bij ontwikkelingen focussen we ons op de periode 2008-2023.^[6] We bespreken trends in het inkomen van gezinnen en de ontwikkelingen in de ervaring van gezinnen in rondomen. We bespreken ook ontwikkelingen in armoede binnen gezinnen, aangezien opgroeien in armoede heeft grote impact op de toekomstkansen van kinderen. We sluiten af met de ervaringen van gezinnen met deze thema's rondom inkomenspositie.

3.1. Trends in het besteedbaar inkomen

Stijging van het besteedbaar inkomen, maar fluctuaties in de koopkrachtontwikkeling

Om de ontwikkelingen van de inkomenspositie van gezinnen in kaart te brengen, kijken we naar het besteedbaar inkomen en koopkrachtontwikkeling, op basis van CBS-cijfers. Bij de interpretatie van de cijfers moet wel rekening gehouden worden met de economische crisis vanaf 2008, wat nog doorspeelt op het inkomen van huishoudens in de jaren erna.

Ten eerste zien we over de periode 2011-2023 een stijging in het gestandaardiseerde inkomen^[7] (zie Figuur 3.1). Dit komt mede door de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen. Ook andere maatschappelijke, economische en demografische ontwikkelingen, zoals vergrijzing (meer

gepensioneerden), zijn van invloed geweest op de veranderende samenstelling van het inkomen over de tijd^[8] (Caminada et al., 2021).

Er is echter een duidelijke kloof in het besteedbare inkomen tussen eenoudergezinnen en tweeoudergezinnen (figuur 3.1). Waar in 2011 het gestandaardiseerde inkomen voor paren met kind(eren) 28.700 euro was, was dit voor eenoudergezinnen 20.500 euro. In 2023 was dit respectievelijk 46.000 euro en 32.000. Het inkomen is voor eenoudergezinnen dus minder sterk gestegen dan voor tweeoudergezinnen, waarmee de inkomensongelijkheid tussen gezinssamenstellingen iets lijkt toegenomen. Deze kloof zien we ook terug in het aandeel van het inkomen dat nodig is voor uitgaven aan de kinderen, wat hoger is voor eenoudergezinnen dan voor tweeoudergezinnen. Voor een tweeoudergezin kost één kind gemiddeld 15% van het besteedbaar inkomen (Nibud, 2024). Twee kinderen kosten gemiddeld 25% van het inkomen, drie kinderen 29% en vier kinderen 35%. Voor een eenoudergezin zijn die percentages hoger: één kind kost gemiddeld 23%, twee kinderen 31%, drie kinderen 37% en vier kinderen 42%.

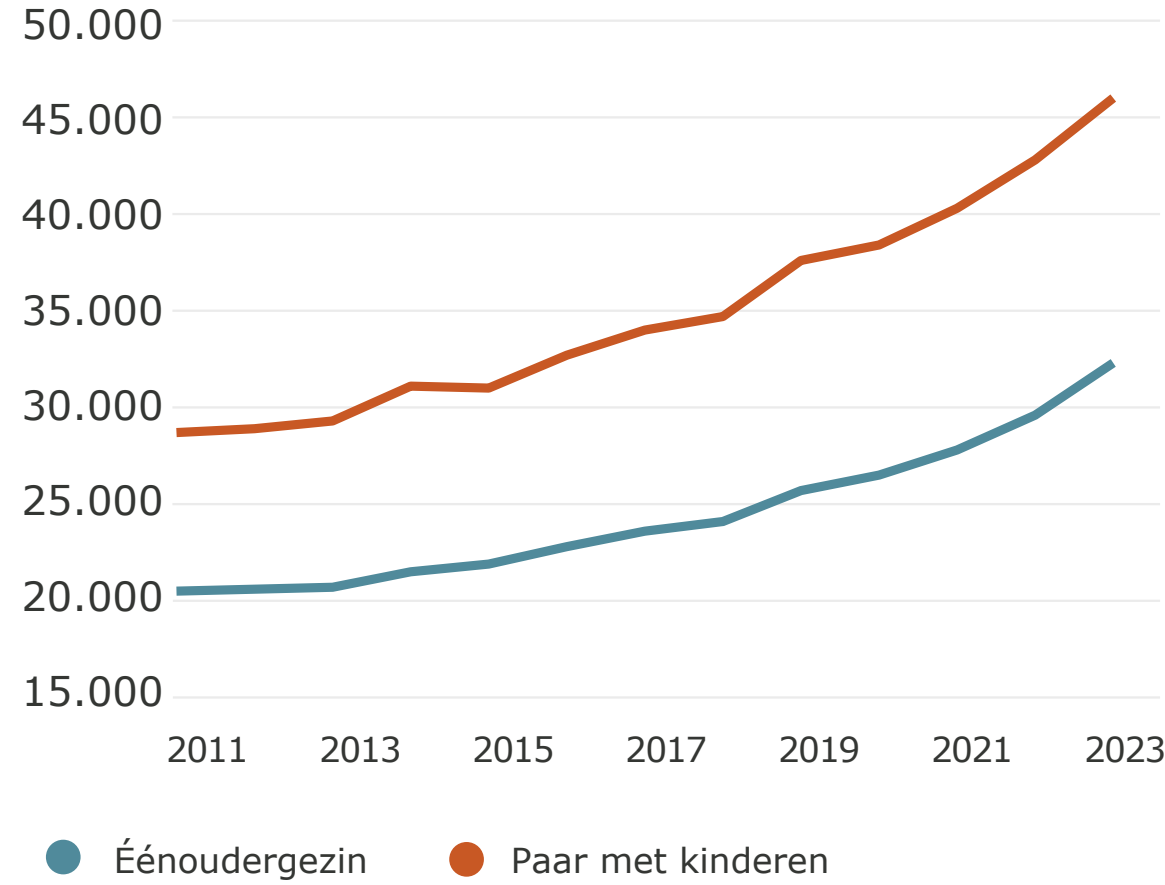
Aangezien het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen niet gecorrigeerd is voor inflatie, kijken we ook naar de koopkrachtontwikkeling van gezinnen. In Figuur 3.2 wordt de koopkrachtontwikkeling van verschillende typen gezinnen weergegeven. De figuur toont het percentage gezinnen dat een koopkrachtstijging ervaart ten opzichte van het voorgaande jaar. In 2012 en 2013 had minder dan de helft van de gezinnen te maken met een koopkrachtstijging (in 2012 betrof dit 47,3% van de paren met kind(eren) en 42,8% van de eenoudergezinnen). Vanaf 2014 tot en met 2023 heeft echter stevast de meerderheid van de gezinnen een stijging in koopkracht ervaren. In 2022 is er wel een duidelijke daling zichtbaar in het aandeel gezinnen met een koopkrachtstijging (51,2% van de tweeoudergezinnen en 54,1% van de eenoudergezinnen). Opvallend is dat in 2023 de koopkracht weer toeneemt, waarbij vooral eenoudergezinnen uitschieten (56,9% van de tweeoudergezinnen en 65,6% van de eenoudergezinnen). Deze stijging in koopkracht kan mogelijk worden verklaard door de energietoeslag die is toegekend aan huishoudens met een lager inkomen (CBS, 2024d).

6 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen in de periode 2008-2024, maar voor dit onderwerp waren niet gegevens voor de gehele periode beschikbaar. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

7 Het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen is een maat voor de welvaart van de leden van een huishouden, waarbij het besteedbaar inkomen wordt gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Hiermee worden de inkomens herleid tot het inkomen van een eenpersoonshuishouden.

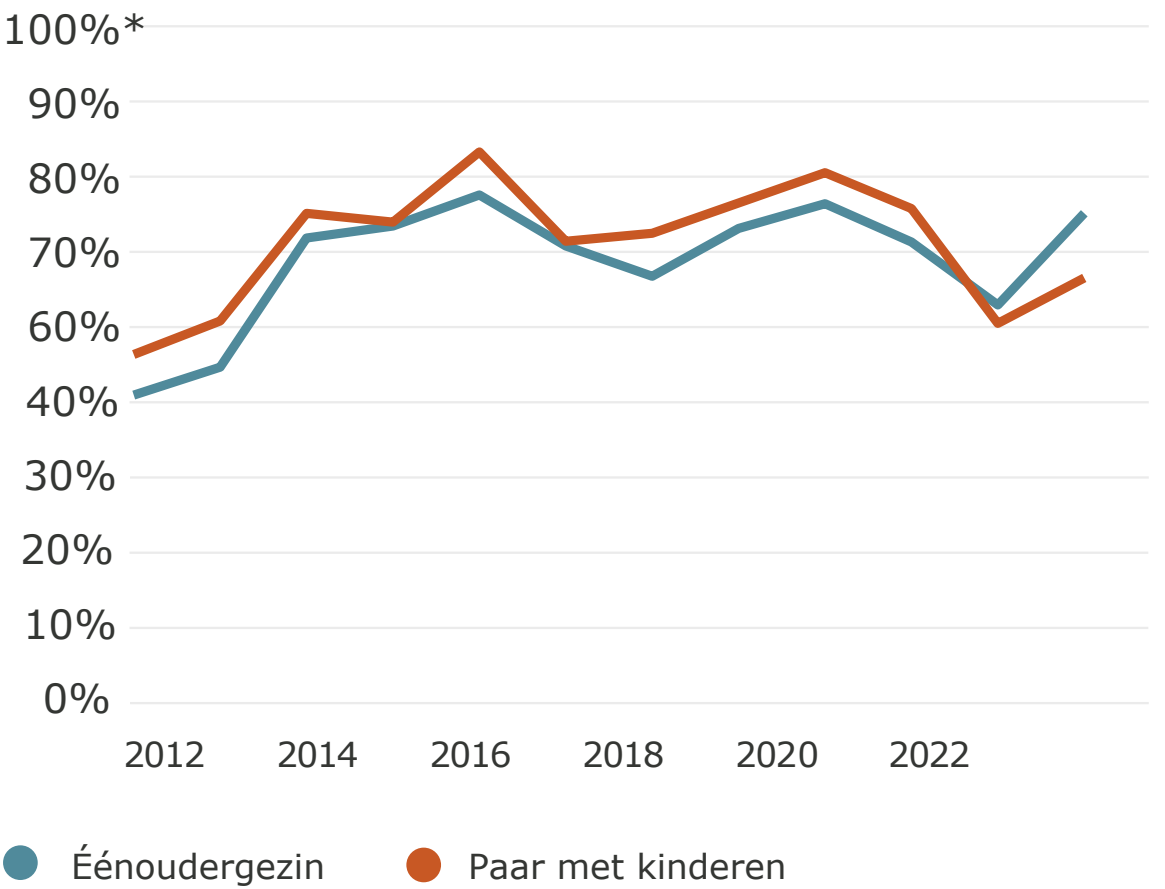
8 In 2023-2025 is er meer geïnvesteerd in het kindgebonden budget. Dit kan mogelijk ook invloed hebben op de inkomenspositie van ouders. Inkomenscijfers voor deze periode waren echter nog niet beschikbaar, waardoor wij nog niet de effecten hiervan konden bekijken.

Figuur 3.1. Besteedbaar inkomen naar huishoudsamenstelling

Bron: CBS (2024a)
* Gemiddeld Gestandaardiseerd inkomen

Figuur 3.2. Koopkrachtontwikkeling naar huishoudsamenstelling

Bron: CBS (2024b).
* Huishoudens met koopkrachtstijging

3.2. Trends in rondkomen

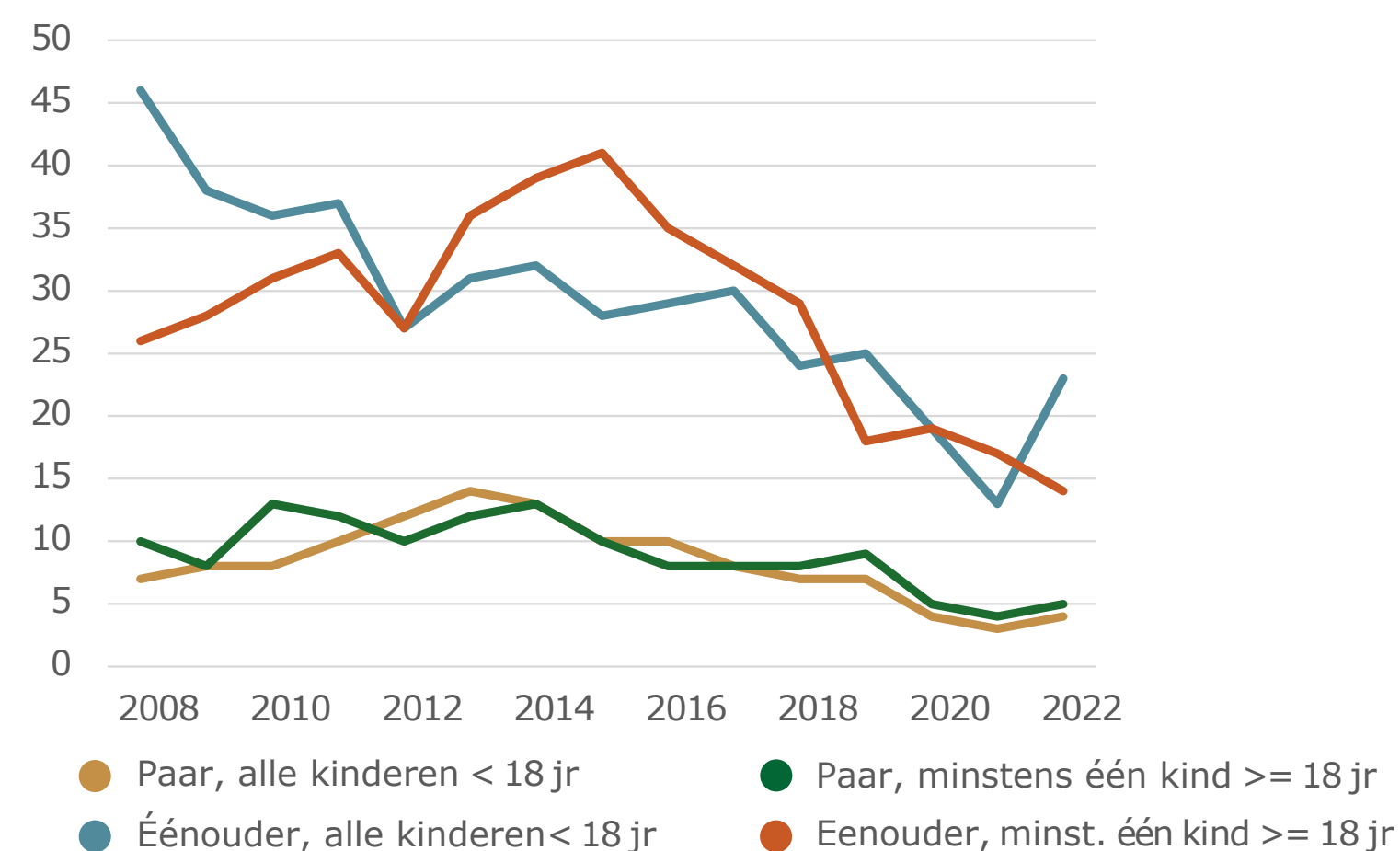
Steeds minder gezinnen eenoudergezinnen geven aan moeite te hebben met rondkomen

In Figuur 3.3. staat het aandeel huishoudens met kinderen dat aangeeft moeilijk tot zeer moeilijk rond te kunnen komen van hun totale netto huishoudinkomen van 2008 tot 2022, uitgesplitst naar gezinssamenstelling. Het aandeel dat aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen, is in de periode van 2008 tot en met 2022 is afgenomen.

Hoewel vooral eenoudergezinnen aangeven moeite te hebben om rond te komen, is de daling onder deze groep tegelijkertijd het sterkst: het aandeel alleenstaande ouders dat moeite heeft met rondkomen is in 14 jaar gehalveerd. In 2022 gaf 23% van de eenoudergezinnen met uitsluitend kinderen jonger dan 18 jaar aan (zeer) moeilijk rond te kunnen komen, waar dat in 2008 nog bijna de helft van de alleenstaande ouders betrof (i.e., 46%). Voor eenoudergezinnen met ten minste één kind van 18 jaar of ouder ligt dit percentage op 14%, waar dat in 2008 nog 26% was. Bij paren is het aandeel dat (zeer) moeilijk rondkomt in 2022 lager: 4% bij gezinnen met alleen kinderen jonger dan 18 jaar en 5% bij gezinnen met ten minste één kind van 18 jaar of ouder. In 2008 was dat nog respectievelijk 7% en 10%.

Hoewel er over het algemeen sprake is van een dalende trend, zijn er ook periodes waarin het aandeel gezinnen dat moeite heeft om rond te komen juist stijgt. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in de periode van 2012 tot 2015. Daarnaast is er in 2021 opnieuw een toename te zien in het aandeel gezinnen, van verschillende typen, dat aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen.

Figuur 3.3. Percentage gezinnen dat aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen

Bron: CBS (2024c).

Gezinnen met een laag inkomen komen steeds moeilijker rond

Ondanks de positieve ontwikkelingen in de inkomenspositie van gezinnen, blijkt het inkomen van gezinnen met een laag inkomen niet toereikend om rond te komen (CBS, 2023). Deze gezinnen ervaren vaak financiële beperkingen. In 2022 kon 66% van deze gezinnen niet jaarlijks op vakantie, 8% kon geen warme maaltijd om de dag betalen, en ruim 20% kon hun huis niet goed verwarmen. Daarnaast gaf bijna 45% aan niet regelmatig nieuwe kleren te kunnen kopen, terwijl een kwart geen auto had en 2% geen pc, laptop of tablet bezat (CBS, 2023). Dergelijke problemen komen nauwelijks voor bij gezinnen met een hoger inkomen.

Het gebrek aan financiële middelen leidt ook tot sociale uitsluiting (CBS, 2023). In 2021 kon 28% van de lage-inkomensgezinnen met kind(eren) tot 16 jaar geen uitjes of activiteiten buiten de deur betalen. Meer dan 10% kon geen vriendjes laten spelen of verjaardagen vieren, en 7% kon niet deelnemen aan schoolactiviteiten met een eigen bijdrage. Eveneens gaf 12% aan dat ze geen binnenspeelgoed voor ieder kind hadden, terwijl 7% buitenspeelgoed of geschikte leesboeken ontbeerde.

De Commissie Sociaal Minimum (2023a) voorspelt dat gezinnen met een inkomen rond het sociaal minimum bij ongewijzigd beleid te maken zullen krijgen met oplopende tekorten. Voor een paar met

een dergelijk inkomen en één of meer kinderen kan het tekort oplopen tot €200 à €500 per maand. Voor alleenstaande ouders varieert de situatie; sommige huishoudens hebben tekorten, terwijl anderen juist rondkomen. Tekorten blijken groter bij huishoudens met thuiswonende kinderen, en ze nemen toe naarmate er meer of oudere kinderen zijn

3.3. Trends in armoede van gezinnen

Definitie van armoede

Voordat we ingaan op de trends in armoede onder gezinnen, is het relevant om kort te reflecteren op de definitie van armoede die in onderzoek wordt gehanteerd. In de meeste studies wordt gebruik gemaakt van ofwel de definitie van het CBS, waarbij alleen wordt gekeken naar het huishoudinkomen, ofwel de definitie van het SCP, waarbij wordt gecontroleerd voor in hoeverre het inkomen daadwerkelijk toereikend is voor noodzakelijke goederen en voorzieningen. De CBS-definitie is daarmee strikter dan de SCP-definitie. Tijdens het schrijven van dit onderzoeksrapport is er een nieuwe definitie van armoede gepubliceerd, ontwikkeld door het CBS, Nibud en SCP. Deze definitie houdt rekening met daadwerkelijke uitgaven en een financiële buffer. Hoeveel mensen in beeld komen wat betreft armoede, hangt dus af van de definitie van armoede en welke factoren meegenomen worden in de verschillende definities. Het is belangrijk hier rekening te houden bij de interpretatie van cijfers over armoede. In dit rapport hebben we ervoor gekozen om gegevens uit studies met verschillende definities te gebruiken, omdat deze verschillende aspecten van armoede belichten. In de tekst wordt steeds expliciet vermeld welke definitie is gehanteerd.

Steeds minder kinderen groeien op in armoede

Als we kijken naar inkomen, volgens de definitie van het CBS, zien we dat de armoedekans voor kinderen sinds 2014 voortdurend is gedaald (CBS, 2023). In 2022 maakten 165 duizend minderjarige kinderen deel uit van een huishouden met een laag inkomen (5,2%), 27 duizend minder dan het jaar ervoor. Voor een eenoudergezin met twee kinderen was een laag inkomen minder dan 1.830 euro per maand, voor een paar met twee kinderen minder dan 2.300 euro. Zowel het percentage kinderen dat opgroeide in een gezin met laag inkomen is sinds 2014 gedaald en ook het percentage kinderen dat al vier jaar of langer in armoede leeft, daalde. Dit langdurig armoederisico ging van 3,7% in 2015 naar 2,2% in 2022.

Ook volgens de nieuwe definitie van armoede is er sprake van een dalende trend in het aandeel kinderen dat opgroeit in armoede, maar deze gegevens zijn alleen vanaf 2018 beschikbaar. Volgens de nieuwe definitie groeiden in 2023 ruim 115 duizend minderjarige kinderen op in armoede, oftewel 3,6% van het totale aantal minderjarige kinderen. In 2018 waren dit nog 284 duizend

minderjarigen, wat neerkomt op 8,6% (Van den Brakel et al., 2024). Mogelijke verklaringen die worden gegeven voor deze daling zijn loonstijgingen en koopkrachtondersteuning in de vorm van toeslagen.

Kanttekeningen bij de cijfers: meer bestaansonzekerheid en ernstige armoede

Hoewel de armoedecijfers zijn afgenomen, concludeert de Commissie Sociaal Minimum dat de bestaanszekerheid^[9] voor een omvangrijke groep mensen in het geding is. Factoren als de flexibilisering van de arbeidsmarkt, kansenongelijkheid in het onderwijs, een tekort aan betaalbare woningen en gezondheidsverschillen dragen hieraan bij (Commissie Sociaal Minimum, 2023a). Beleidsmaatregelen zoals de invoering van de kostendelersnorm en lagere uitkeringsbedragen hebben de positie van jongeren verder ondermijnd. Ook uit onderzoek met de nieuwe definitie van armoede komt naar voren dat hoewel het aantal mensen in armoede is verminderd, de *ernst* van de armoede wel is vergroot (SCP, 2024). Onderzoek zegt niet of dit ook specifiek voor gezinnen geldt.

Gezinnen in een kwetsbare situatie

Uit het onderzoek komen verschillende typen gezinnen naar voren die kwetsbaarder zijn voor opgroeien in armoede. Deze worden in de volgende alinea’s beschreven.

Gezinnen met een migratieachtergrond

Uit armoedecijfers geanalyseerd volgens de CBS-definitie komt naar voren dat kinderen met een migratieachtergrond grotere risico’s lopen om op te groeien in armoede (CBS, 2023). In 2022 liep 2,5% van de in Nederland geboren kinderen met Nederlandse ouders risico op armoede. Voor in Nederland geboren kinderen met één of beide ouders uit het buitenland was dit risico 10,8%. Bij kinderen die zelf in het buitenland zijn geboren, was het armoederisico 18,9%. Kinderen met een Europese herkomst hadden doorgaans een lager armoederisico dan die met een niet-Europese herkomst. Bovendien was het risico lager bij tweede generatie kinderen dan bij eerste generatie. In 2022 daalden de risico’s op armoede en langdurige armoede voor alle herkomstgroepen vergeleken met het voorgaande jaar. Het armoederisico van kinderen verschilt echter sterk per herkomstland, waarbij met name kinderen uit vluchtelingenlanden zoals Syrië, Iran, Irak, Afghanistan, Somalië en Eritrea in 2022 hoge armoederisico’s hadden.

Verder komt naar voren dat het aandeel kinderen met een migratieachtergrond dat opgroeit in langdurige armoede is gestegen sinds 2011, op basis van de CBS-definitie (CBS, 2023; Caminada et al., 2021). Waar het aantal kinderen met een Nederlandse herkomst dat opgroeit in langdurige armoede over de periode 2011-2022 is gedaald, is dit voor kinderen met een Europese herkomst en voor kinderen met een niet-Europese herkomst gestegen. Van elke 100 minderjarige kinderen met armoederisico in 2011 hadden er 7 een Europese en 48 een niet-Europese herkomst. In 2022 hadden 8 een Europese en 57 een niet-Europese herkomst. Bij de groep minderjarige kinderen met een langdurig armoederisico was de ontwikkeling vergelijkbaar. Van elke 100 minderjarige kinderen met een langdurig armoederisico in 2011 hadden er 6 een Europese en 61 een niet-Europese herkomst, in 2022 waren dat er respectievelijk 6 en 68. De toenemende instroom in combinatie met het hoge armoederisico van minderjarige kinderen met een niet-Europese herkomst leidde zo tot een steeds groter aandeel van deze groep in de totale populatie minderjarige kinderen met een armoederisico.

Eenoudergezinnen

Ook kinderen uit eenoudergezinnen groeien relatief vaker op in armoede dan kinderen uit tweeoudergezinnen (13% tegenover 5%; Commissie Sociaal Minimum, 2023a). Dit geldt vooral voor alleenstaande moeders, die relatief vaak afhankelijk zijn van een uitkering.

Wel is te zien dat het armoederisico onder eenoudergezinnen is gedaald (Caminada et al., 2021). In 2010 moest zo’n 30% van de eenoudergezinnen rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens (i.e., de CBS-definitie). In 2019 ligt dat percentage rond 20%. De daling houdt verband met de toename van de arbeidsparticipatie en -duur van vrouwen.

Daarnaast heeft de invoering van de ALO-kop mogelijk bijgedragen aan een daling van de armoede onder eenoudergezinnen. De alleenstaande ouderkop in het kindgebonden budget (ALO-kop) is een extra inkomensondersteuning voor alleenstaande ouders, die in 2015 is ingevoerd (ter vervanging van de fiscale alleenstaande ouderkorting, en de 20% aanvulling in de bijstand voor alleenstaande ouders). De ALO-kop heeft geleid tot minder armoede onder alleenstaande ouders, met name alleenstaande ouders zonder bijstand en met een laag inkomen, en minder financiële belemmeringen om vanuit de bijstand aan het werk te gaan (Knol et al., 2023). Niet alle alleenstaande ouders konden echter profiteren van de ALO-kop, bijvoorbeeld omdat zij samenwoonden met een andere volwassene.

9 Een belangrijke kanttekening bij de term “bestaansonzekerheid” is dat deze vaak wordt geassocieerd met een subjectief gevoel, terwijl het in werkelijkheid vaak om reële zorgen gaat. Een nauwkeuriger term zou “precariteit” zijn, maar omdat deze term in de praktijk nog niet breed bekend is, hanteren we in dit rapport de term “bestaansonzekerheid.”

Regionale verschillen

Er is verder sprake van regionale verschillen in kinderarmoede (aldus de SCP-definitie; Commissie Sociaal Minimum, 2023b). Kinderarmoede is verhoudingsgewijs groot in de grote steden. De mate van inkomensondersteuning verschilt daarnaast sterk per gemeente. Tussen gemeentes waar meer kinderen wonen zitten grotere verschillen in de ondersteuning dan tussen gemeentes met minder kinderen. Gemeentelijk beleid wordt echter doorgaans niet meegenomen in armoedecijfers, dus verschillen in armoedecijfers als gevolg van verschillen in gemeentelijk beleid zijn niet zichtbaar.

3.4. Reflectie op trends

Bestaanszekerheid ook in het geding bij gezinnen

De bestaanszekerheid is voor een omvangrijke groep in het geding. Hoewel er geen specifieke cijfers over gezinnen zijn, zien vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en een wetenschappelijke expert dat dit ook voor gezinnen geldt, met signalen van toenemende hulpaanvragen en de groei van het aandeel werkende armen. Een vertegenwoordiger zegt: “We hebben echt ouders die zeggen, ik kwartet met de rekening van de kinderopvang en van de energie, in de hoop het rond te krijgen.”

Ook zien zowel vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties als een wetenschappelijk expert een toename in situationele armoede. Onder situationele armoede wordt armoede bedoeld die voortkomt uit een levensgebeurtenis, zoals het verlies van werk, gezondheidsproblemen en een echtscheiding. De toeslagenaffaire, coronapandemie en de energiecrisis hebben ervoor gezorgd dat gezinnen die zich eerder niet in armoede bevonden, wel (tijdelijk) in armoede terecht zijn gekomen.

Groepen met een hoger armoederisico

Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties hebben gereflecteerd op verschillende groepen die kwetsbaar zijn voor armoede. Ten eerste wordt de observatie dat kinderen van alleenstaande moeders relatief vaak in armoede opgroeien gelinkt aan genderongelijkheid in de verdeling van arbeid en zorgverantwoordelijkheden tijdens de relatie, waardoor moeders wanneer ze alleenstaand worden minder vaak financieel onafhankelijk zijn. Ten tweede vertelt een vertegenwoordiger dat gezinnen die extra kwetsbaar zijn voor armoede, gezinnen zijn waarin de onbetaalde zorgtaken van de ouder(s) hoger liggen dan gemiddeld. Een belangrijke groep waarvoor dit het geval is zijn alleenstaande ouders, maar ook gezinnen met kind(eren) met een handicap. Tot slot noemt een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie terug te zien dat er in de praktijk vooral in grote steden sprake is van armoedeproblematiek en deze vertegenwoordiger

linkt dit aan verschillen tussen gemeentelijk beleid: in kleinere gemeentes is vaak meer flexibiliteit om gezinnen een extra steuntje in de rug te bieden, terwijl het bij grote gemeentes vaak gaat om dichtgetimmerde procedures.

3.5. Ervaringen van gezinnen

Veel ouders maken zich zorgen om de financiële situatie

Uit onze peiling komt naar voren dat ruim een kwart van de gezinnen zich vaak bezighoudt met de hoge kosten voor levensonderhoud, zoals boodschappen, woonkosten, en energiekosten. In lijn met de cijfermatige ontwikkelingen uit de vorige paragrafen blijkt dat eenoudergezinnen zich aanzienlijk vaker bezighouden met deze kosten dan tweeoudergezinnen. Ook in samengestelde gezinsvormen houden ouders zich meer bezig met de hoge kosten van levensonderhoud dan in tweeoudergezinnen. Verder blijkt dat hoe lager de SES van deelnemende ouders, hoe vaker zij aangeven dat dit onderwerp hen bezighoudt.

Stijgende kosten en financiële kwetsbaarheid

In zes van de interviews is het onderwerp geldzorgen aan bod gekomen. De meeste geïnterviewde ouders maken zich nog niet direct zorgen om hun eigen financiële situatie. Ze merken wel dat de kosten voor levensonderhoud zijn gestegen en houden aan het eind van de maand minder over. Ouders denken hierdoor wel vaker na over hun financiële situatie. Ouders maken zich bijvoorbeeld zorgen over hoe ze moeten rondkomen als de kosten van levensonderhoud nog verder stijgen, of als er een verandering in hun gezinssituatie optreedt. Een alleenstaande moeder vertelt dat het kopen van een woning haar financiële kwetsbaarheid zal vergroten. Dit is volgens haar een veelvoorkomende zorg onder alleenstaande ouders, omdat zij afhankelijk zijn van één inkomen. De moeder vertelt dat wanneer ze haar baan verliest, ze onvoldoende spaargeld heeft om de hypotheek voor langere tijd te betalen. Een andere respondent maakt zich zorgen over een mogelijke reorganisatie op zijn werk, die zijn baan en daarmee het gezinsinkomen in gevaar kan brengen. Ouders geven aan ook over andere gezinnen na te denken. Hoe zouden de gestegen kosten voor levensonderhoud de situatie voor mensen met een laag inkomen en/of zonder financiële buffer beïnvloeden? Ouders maken zich hier zorgen over.

Gezinsportret: Problemen met rondkomen na een ingrijpende levensgebeurtenis

Evelien woont samen met haar 7-jarige zoon, Daan, en haar partner Ivan, met wie ze nu twee jaar een relatie heeft. De eerste vijf jaar van het ouderschap was Evelien alleenstaande ouder, een periode waarin ze hard heeft gewerkt om een eigen woning te kunnen bekostigen, maar geen grote geldzorgen had. Die zorgen begonnen pas een half jaar geleden, toen ze ernstig ziek werd, een situatie die samenviel met het aflopen van haar tijdelijke arbeidscontract. Sindsdien is de financiële situatie van Evelien en haar gezin aanzienlijk verslechterd. De impact hiervan is groot. Naast de stress van geldzorgen, moeten ze zich aanpassen aan een andere manier van leven, waarin geen ruimte meer is voor vakanties en uitjes. Voor Daan was dit moeilijk: na de zomervakantie moest hij vertellen dat hij de hele zomer thuis was gebleven. Evelien spreekt van geluk dat ze een sociaal netwerk heeft waarop ze kan terugvallen, zowel voor financiële hulp als voor andere vormen van steun, omdat men volgens haar pas hulp krijgt als je aan de 'ondergrond' van de samenleving zit. Evelien ziet haar situatie als een treffend voorbeeld van hoe kwetsbaar gezinnen kunnen zijn: alsof hun leven een kaartenhuis is dat bij één tegenslag in elkaar kan storten.

Geld bespreekbaar maken

Een vader wijst op het taboe rondom geldzorgen. In zijn omgeving ziet hij bijvoorbeeld kinderen die langer met te kleine of kapotte kleding rondlopen, maar hij merkt dat er nauwelijks openlijk over financiële problemen wordt gesproken. Toch blijkt uit sommige interviews dat ouders financiën bespreekbaar maken met hun kinderen, vooral als die wat ouder zijn. Zo praat een moeder met haar twaalfjarige dochter over de waarde van geld en legt ze samen keuzes vast over wat wel en niet mogelijk is. Een andere respondent vindt het gebruik van zak- en kleedgeld een goede manier om kinderen bewust te maken van de waarde van geld. Voor de hoogte van het zakgeld raadpleegt zij de richtlijnen van het Nibud. Ze merkt op dat in andere gezinnen vaak minder bewust met dit onderwerp wordt omgegaan.

3.6. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Geldzorgen onder thuiswonende studenten

Een groep die niet naar voren is gekomen in de gezinsinterviews, maar wel in een gesprek met een expert betreft thuiswonende studenten uit een gezinnen die in armoede leven. Deze studenten hebben vaak geldzorgen. Wanneer een gezin van generatie op generatie in armoede leeft, gaan

ze vaak voorzichtig om met geld en werken ze veel naast de studie, waardoor hun studie onder druk kan komen te staan. Een andere groep studenten is volgens de respondent niet voldoende voorbereid op financiële zelfstandigheid, waardoor ze geld lenen zonder zich voldoende bewust te zijn van de gevolgen. Ouders zijn zich hier niet altijd van op de hoogte.

De impact van armoede op gezinnen

Hoewel we geen gezinnen hebben geïnterviewd die zich in acute armoede bevinden, is hun ervaring wel beschreven door vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties. Zij beschrijven hoe groot de impact van schaarste op gezinnen is: "Elke dag hebben die mensen het gevoel dat ze helemaal bij nul beginnen, dat er een nieuw concreet probleem is waar aandacht naartoe moet. Er is weinig ruimte om leuke dingen te doen in het leven en sociale relaties te onderhouden. In onze doelgroep zien we ontzettend veel eenzaamheid en sociale isolatie. Die problematiek gaat dus boven alles. Boven familie, vrienden, ontspanning, rust, plezier, leuke dingen met de kinderen. In de relatie met de kinderen zien we ook dat het eigenlijk een overlevingsstand wordt waarin ouders functioneren. Er is ruimte voor het minimale om ervoor te zorgen dat de kinderen blijven bestaan, maar dat is niet wat je als ouder wilt bieden aan een kind." Ook beschrijft een van de experts de grote impact van armoede op stress binnen het gezin en het sociale isolement dat het met zich meebrengt. De expert constateert dat oplossingen op individueel niveau, zoals het vinden van een baan, vaak moeilijk te realiseren zijn. Door het sociale isolement raken mensen steeds verder verwijderd van de samenleving, waardoor het doorbreken van deze vicieuze cirkel een enorme uitdaging is. Voor de impact van opgroeien in armoede op de toekomstkansen van kinderen verwijzen we naar Hoofdstuk 8.

Gezinnen ervaren huidige ondersteuning bij armoede als onvoldoende en onzeker

Mensen die in armoede leven kunnen beroep doen op verschillende vormen van ondersteuning. Dit is niet ter sprake gekomen in de gezinsinterviews, maar wel in een gesprek met een expert en met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties. Zo zien de vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties dat gezinnen vaak onvoldoende rondkomen van de bijstandsuitkering, vanwege hoge kosten van levensonderhoud. Daarnaast wijst een expert op de onzekerheid van verschillende financiële ondersteuningsvormen: Veel van de huidige regelingen, zoals toeslagen en bijstandsuitkeringen, zijn afhankelijk van fluctuaties in het inkomen. Bij het krijgen van een baan of wijzigen van inkomen, maken mensen zich zorgen over de mogelijke impact hiervan op hun toeslagen en over hoeveel zij eventueel moeten terugbetalen.

Gezinnen ervaren drempels in aanvragen van ondersteuning bij armoede

Zowel een geïnterviewde expert als vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties zien daarnaast dat ouders om verschillende redenen niet altijd ondersteuning aanvragen. Zij zien in hun ervaringen met gezinnen in armoede verschillende drempels. Een eerste drempel wordt veroorzaakt door recente gebeurtenissen die het vertrouwen in de overheid hebben geschaad. Het belangrijkste voorbeeld daarvan is de toeslagenaffaire, waardoor de angst om een beroep te doen op regelingen van de overheid nog groter is geworden. Geïnterviewden benadrukken dat de drempel om hulp te vragen al groot is, doordat mensen zich bijvoorbeeld schamen voor hun financiële situatie en dat dergelijke incidenten deze drempel nog verder verhogen.

Een andere drempel die de expert en de vertegenwoordigers zien bij gezinnen is dat gezinnen de regelingen en de aanvraagprocedures als ingewikkeld ervaren. Bijvoorbeeld omdat het alleen online kan of omdat het taalgebruik ingewikkeld is. Daarnaast weten ouders niet altijd van alle regelingen af of is niet duidelijk of ze recht hebben op een regeling, bijvoorbeeld bij een flexibel arbeidscontract waarbij het inkomen steeds verandert. Een wetenschappelijk expert verwelkomt de ontwikkeling dat de overheid stappen onderneemt om de procedures te vereenvoudigen.

3.7. Conclusie

Trends in inkomenspositie, rondkomen, en armoede

De financiële positie van gezinnen in Nederland laat een gemengd beeld zien. Er zijn positieve trends zoals een stijging van het besteedbare inkomen en de koopkracht. Daarnaast geven minder eenoudergezinnen aan moeite te hebben met rondkomen. Bij deze trends moet genoemd worden dat de economische crisis in 2008 een belangrijke rol speelt in de ontwikkeling van inkomensposities.

Ondanks deze positieve trends hebben we hardnekkige ongelijkheden gezien, zoals bij eenoudergezinnen en gezinnen met een migratieachtergrond. Kinderen in deze gezinnen groeien steeds vaker op in armoede. Gezinnen met een laag inkomen komen steeds moeilijker rond. Ook is de bestaanszekerheid steeds meer in het geding. Factoren zoals de flexibilisering van de arbeidsmarkt, kansenongelijkheid in het onderwijs, een tekort aan betaalbare woningen en gezondheidsverschillen dragen hieraan bij.

Ervaringen van gezinnen

Ouders geven aan te merken dat de kosten voor levensonderhoud zijn gestegen en dat zij steeds minder overhouden aan het einde van de maand. Bij ingrijpende levensgebeurtenissen zijn gezinnen kwetsbaar. Bovendien horen we dat leven in armoede grote impact heeft op gezinnen. Het huidige

ondersteuningssysteem biedt daarbij verlichting, maar gezinnen ervaren wel dat ondersteuning tekortschiet en dat het onzeker is. Gezinnen ervaren complexe aanvraagprocedures en wantrouwen richting de overheid als belemmering om regelingen te benutten.

3.8. Referenties

Caminada, K., Jongen, E., Bos, W., Van den Brakel, M., & Otten, F. (2021). *Inkomen verdeeld, trends 1977-2019*. Universiteit Leiden/CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2021/41/inkomen-verdeeld-trends-1977-2019>

CBS (2023). *Armoede en sociale uitsluiting 2023*. <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2023/>

CBS (2024a). *Inkomen van huishoudens; inkomensklassen, huishoudenskenmerken* [dataset]. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83932NED/table?ts=1732982084499>. Geraadpleegd op 17 november 2024.

CBS (2024b). *Koopkrachtontwikkeling personen; huishoudenskenmerken* [dataset]. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83781NED/table?dl=B18FE>. Geraadpleegd op 17 november 2024.

CBS (2024c). *Inkomensbeoordeling en financiële problemen; huishoudens* [dataset]. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/82253NED/table?dl=B1D6D>. Geraadpleegd op 17 november 2024.

CBS (2024d). *Materiële welvaart in Nederland 2024*. <https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2024/>

Commissie Sociaal Minimum (2023a). *Een zeker bestaan - naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Rapport I*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

Commissie Sociaal Minimum (2023b). *Een zeker bestaan - naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Rapport II*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

Knol, J., Kok, L., Luiten, W., & Van Vuuren, D. (2023). *Doelen en effectiviteit van de alleenstaande ouderkop in het kindgebonden budget*. SEO Economisch onderzoek. <https://www.seo.nl/publicaties/doelen-en-effectiviteit-van-de-alleenstaande-ouderkop-in-het-kindgebonden-budget/>

Nibud (2024). *Wat kost een kind?* <https://www.nibud.nl/onderwerpen/kinderen-en-jongeren/wat-kost-een-kind/> Geraadpleegd op 7 augustus 2024.

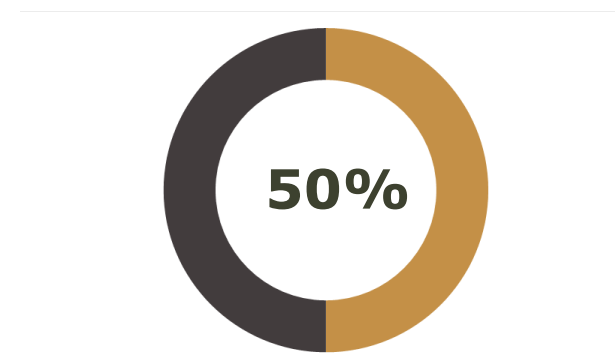
Van den Brakel, M., et al. (2024). *De nieuwe methode om armoede in Nederland te meten*. CBS, Nibud & SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2024/10/17/de-nieuwe-methode-om-armoede-in-nederland-te-meten>

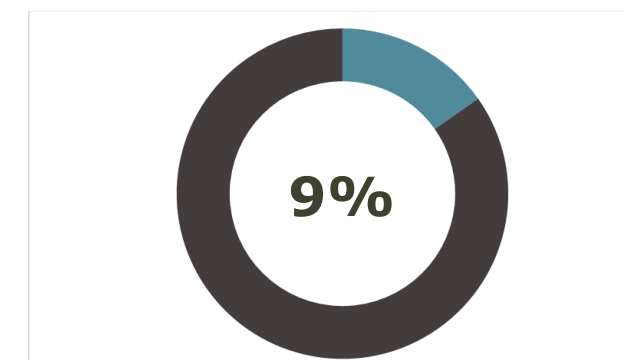
Arbeidsparticipatie en werk-zorg verantwoordelijkheden binnen gezinnen

Trends

- De meeste ouders richten hun werk nog steeds in volgens het **anderhalfverdienmodel**: vaders werken voltijd en moeders werken deeltijd.
- Het aantal ouders dat werken en zorgen gelijk verdeelt is klein en er is hierin **weinig veranderd** in de afgelopen jaren.
- Voltijd werkende ouders beleven vaker een **disbalans tussen werk en privé** dan ouders die in deeltijd werken.
- **Mantelzorgen** komt relatief vaak voor bij gezinsleden. Naast hulp aan (schoon)ouders, mantelzorgen mensen relatief vaak voor hun partner en kind. Deze zorg is vaak **intensief**.

Percentage ouders die werken en zorgen gelijk *willen* verdelen binnen het gezin

Percentage ouders die werken en zorgen gelijk verdelen binnen het gezin

Ervaringen van gezinnen

- Ouders geven aan dat ze het **combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijk** druk vinden. Vooral wanneer er jonge kinderen én mantelzorgtaken zijn.
- **Flexibiliteit in werk** helpt om zorg kinderen en mantelzorgen op een goede manier te kunnen combineren. Ouders met een niet-flexibele baan worstelen met werken en zorgen.

Moeder:

"Zorgen voor kinderen, mantelzorgen voor mijn vader, werken, het overlijden van mijn moeder en schoonmoeder. Ik heb me langdurig ziekgemeld. Ik zie niet hoe ik alles moet combineren met werken: dat zijn te veel ballen om hoog te houden."

4 Arbeidsparticipatie en verdeling werk-zorg-verantwoordelijkheden binnen gezinnen

De arbeidsparticipatie van ouders en de verdeling van werk- en zorgverantwoordelijkheden vormen een essentieel onderdeel van het dagelijkse leven van gezinnen. Het beïnvloedt hun welzijn en geeft richting aan keuzes die binnen gezinnen gemaakt worden. In dit hoofdstuk staan de ontwikkelingen in de arbeidsparticipatie van ouders en de verdeling van werk- en zorgverantwoordelijkheden in de periode van 2008-2024 centraal.^[10] Specifiek beantwoorden we de volgende onderzoeksvragen: *Hoe heeft de arbeidsparticipatie van ouders en de verdeling van werk- en zorgtaken (waaronder zorg voor kinderen en mantelzorg) zich ontwikkelt en wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling?* En *Welke obstakels ervaren ouders in het combineren van hun werk- en zorgtaken?* We beschrijven de factoren die verklaren hoe werk en zorgverantwoordelijkheden/onbetaald werk^[11] worden gecombineerd en hoe dit wordt verdeeld tussen ouders. Hierbij komen onder andere sociale normen, het gebruik van (beleids)maatregelen en baangerelateerde kenmerken aan bod. Daarnaast kijken we naar de obstakels die ouders ervaren bij het combineren van werk en zorgtaken, waaronder de beschikbaarheid en betaalbaarheid van kinderopvang, flexibele werkregelingen en de ondersteuning vanuit werkgevers.

4.1. Trends in arbeidsparticipatie

Gestage stijging in de arbeidsparticipatie van moeders

Binnen gezinnen werken moeders vaak minder dan vaders. Dit geldt voor zowel arbeidsdeelname als voor arbeidsuren, blijkt uit cijfers van CBS.

De netto arbeidsparticipatie^[12] in 2023 is voor partners in een tweeouderpaar met een kind 83,6% onder vrouwen en 94,9% onder mannen. Voor ouders in eenoudergezinnen is dit voor vrouwen 74,9% en voor mannen 85,7%. De arbeidsparticipatie is dus onder zowel mannen als vrouwen in eenoudergezinnen lager dan in tweeoudergezinnen (CBS, 2024). In vergelijking met cijfers uit 2013^[13] blijkt dat de arbeidsparticipatie van ouders over het algemeen is toegenomen in het afgelopen decennium. Wat betreft het aandeel ouders dat betaald werk heeft, was dit in 2013 voor partners in tweeoudergezinnen 75,7% voor vrouwen en 90,6% voor mannen. Voor ouders in een éénouderhuishouden was dit in 2013 67,1% voor vrouwen en 79,2% voor mannen. In Figuur 4.1. is dit verloop van de arbeidsparticipatie tussen 2013 en 2023 visueel weergegeven. Voor moeders uit zowel paren als eenoudergezinnen is de arbeidsparticipatie nagenoeg evenveel gestegen. De arbeidsparticipatie is het minst gestegen voor vaders uit paren, waarbij wel moet worden opgemerkt dat de arbeidsparticipatie van deze groep in 2013 al het hoogst was van alle groepen. Verder is het verloop van arbeidsparticipatie voor ouders uit eenoudergezinnen onregelmatiger dan voor ouders uit paren (CBS, 2024). De grote verandering onder alleenstaande ouders (vooral moeders) kan (deels) verklaard worden door de invoering van ALO-kop in 2015^[14] (Knol et al., 2023; zie ook Hoofdstuk 3).

Wat betreft arbeidsuren werkten in 2023 onder partners in een tweeouderpaar met een kind, vrouwen gemiddeld 28,3 uur per week en mannen gemiddeld 40,5 uur per week. Voor ouders in éénouderhuishoudens was de gemiddelde arbeidsduur voor vrouwen 30,6 uur en voor mannen 38,6 uur per week (CBS, 2024). In 2013 was het aantal werkuren voor partners in een tweeouderpaar met een kind gemiddeld 24,6 uur per week voor vrouwen en 40,3 uur per week voor mannen. Voor ouders in een éénouderhuishouden was dit 28,2 uur per week voor vrouwen en 38,4 uur per week voor mannen. Zoals in Figuur 4.2. te zien is, is de gemiddelde arbeidsduur per week het hardste toegenomen onder moeders, zowel voor moeders in tweeoudergezinnen als moeders in eenoudergezinnen. Voor vaders zijn er nauwelijks veranderingen in arbeidsduur (CBS, 2024).

10 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen vanaf 2008, maar in de meeste gevallen zijn de eerste beschikbare gegevens uit 2013. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

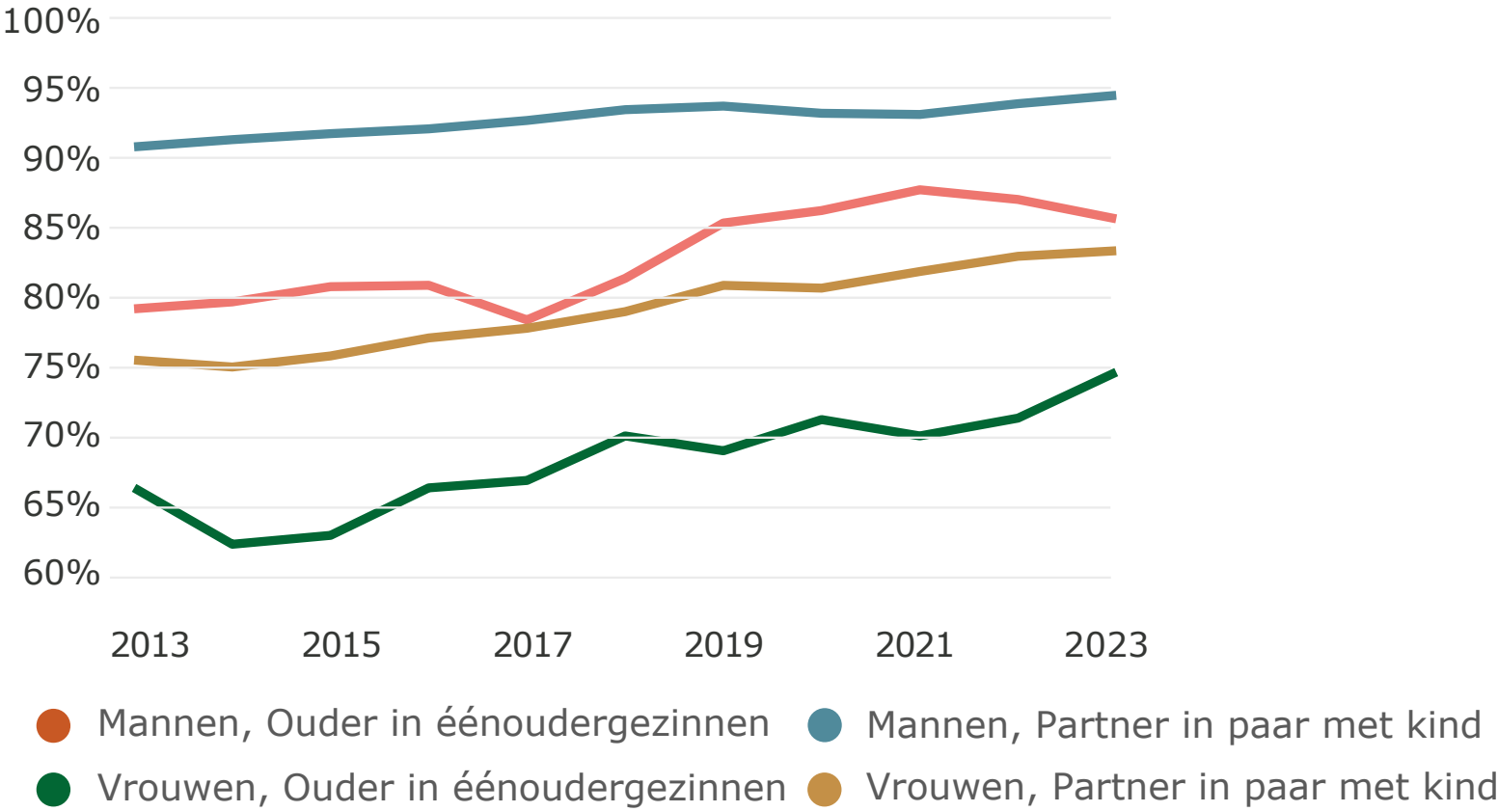
11 In dit hoofdstuk hebben we het naast zorgverantwoordelijkheden over onbetaald werk. Onbetaald werk, ook wel 'reproductieve arbeid' omvat alle activiteiten die nodig zijn om het gezin, de familie en de gemeenschap draaiende te houden (Bloemen & Van Woerden, 2021).

12 De netto arbeidsparticipatie is het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de bevolking (beroeps- en niet-beroepsbevolking (CBS, n.d.)).

13 In Statline (CBS) gaan cijfers terug tot en met 2013.

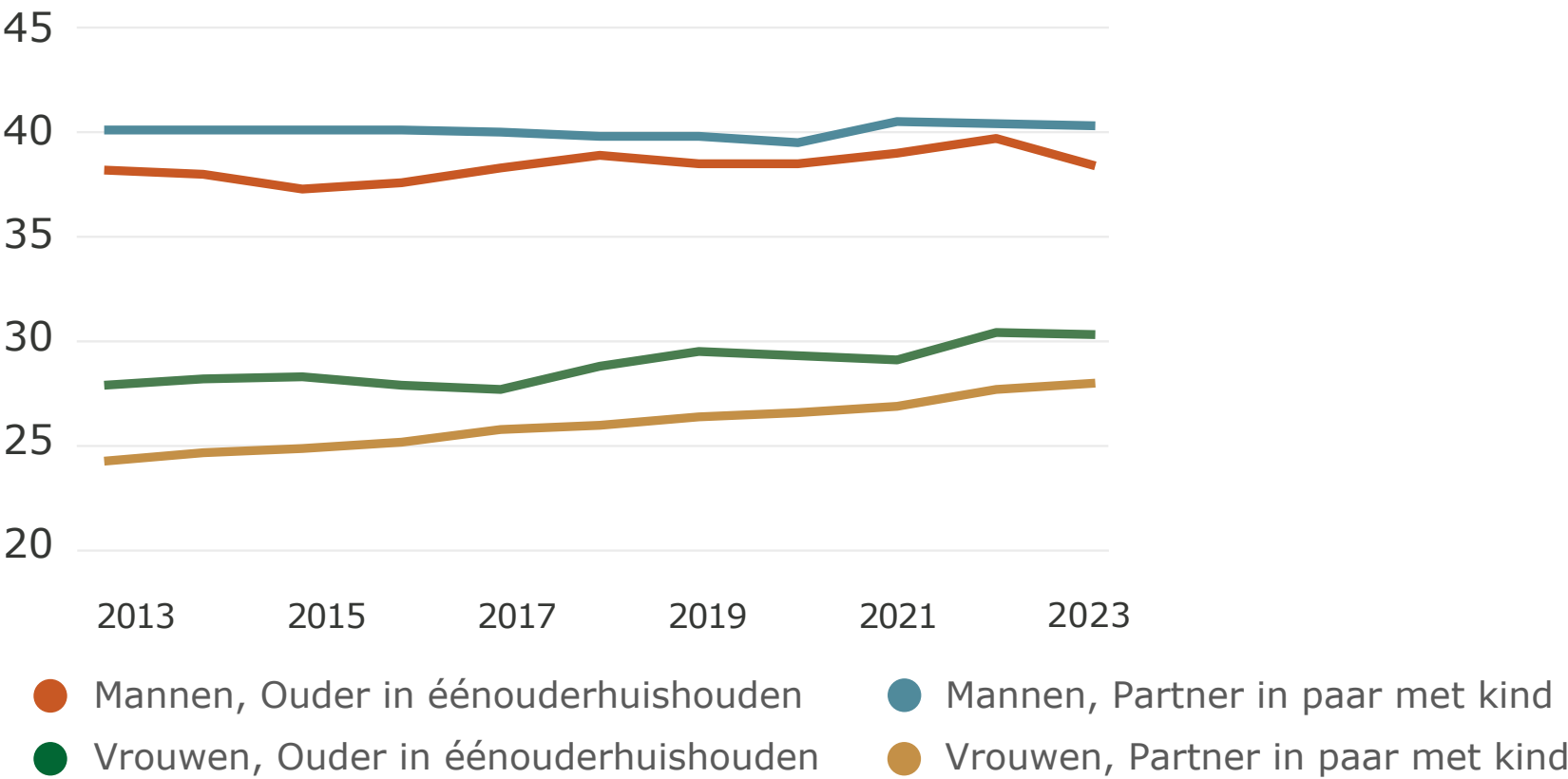
14 De Alleenstaande ouderkop (ALO-kop) in het kindgebonden budget is een extra inkomensondersteuning voor alleenstaande ouders. Door invoer van de ALO-kop loont het voor alleenstaande ouders in de bijstand meer om te gaan werken.

Figuur 4.1. Netto arbeidsparticipatie voor moeders en vaders in paren en eenoudergezinnen, 2013-2023

Bron: CBS (2024)

Figuur 4.2. Gemiddelde arbeidsduur per week voor moeders en vaders in paren en eenoudergezinnen, 2013-2023

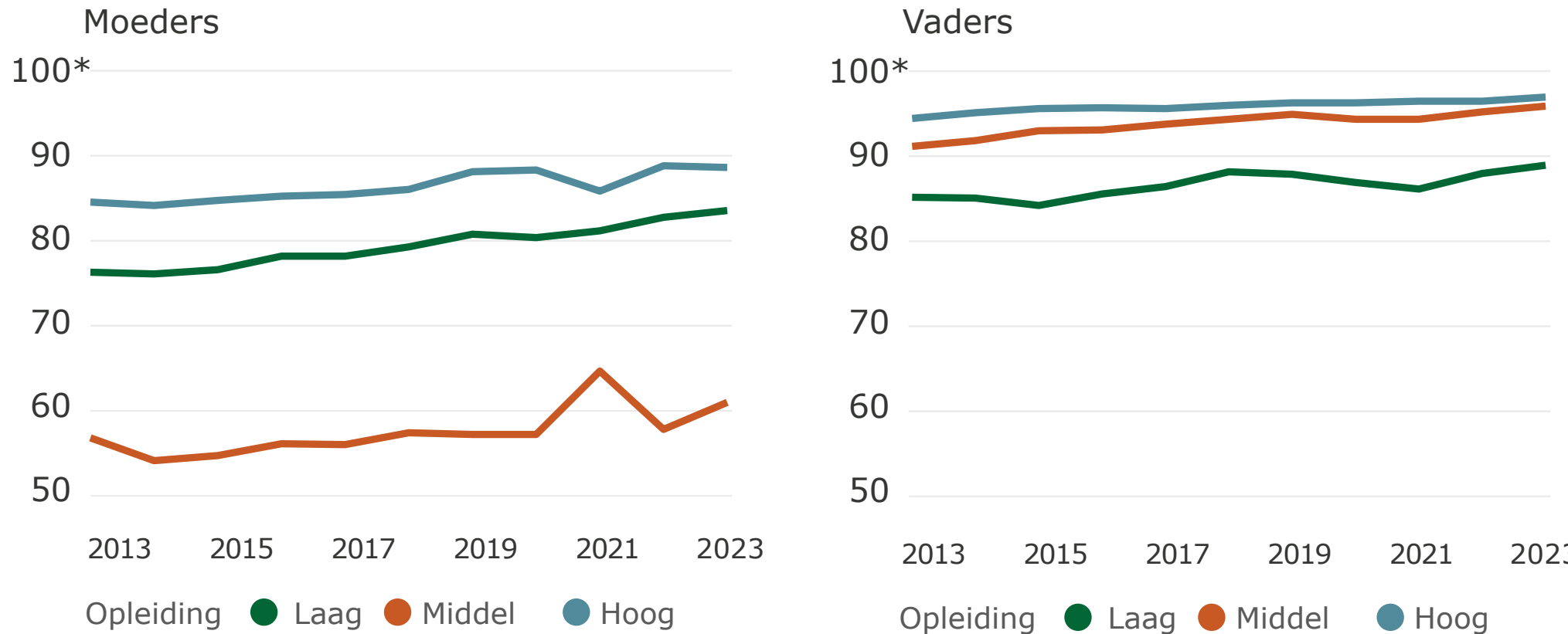

Bron: CBS (2024)

Hogere arbeidsparticipatie bij hoger opleidingsniveau, vooral bij moeders

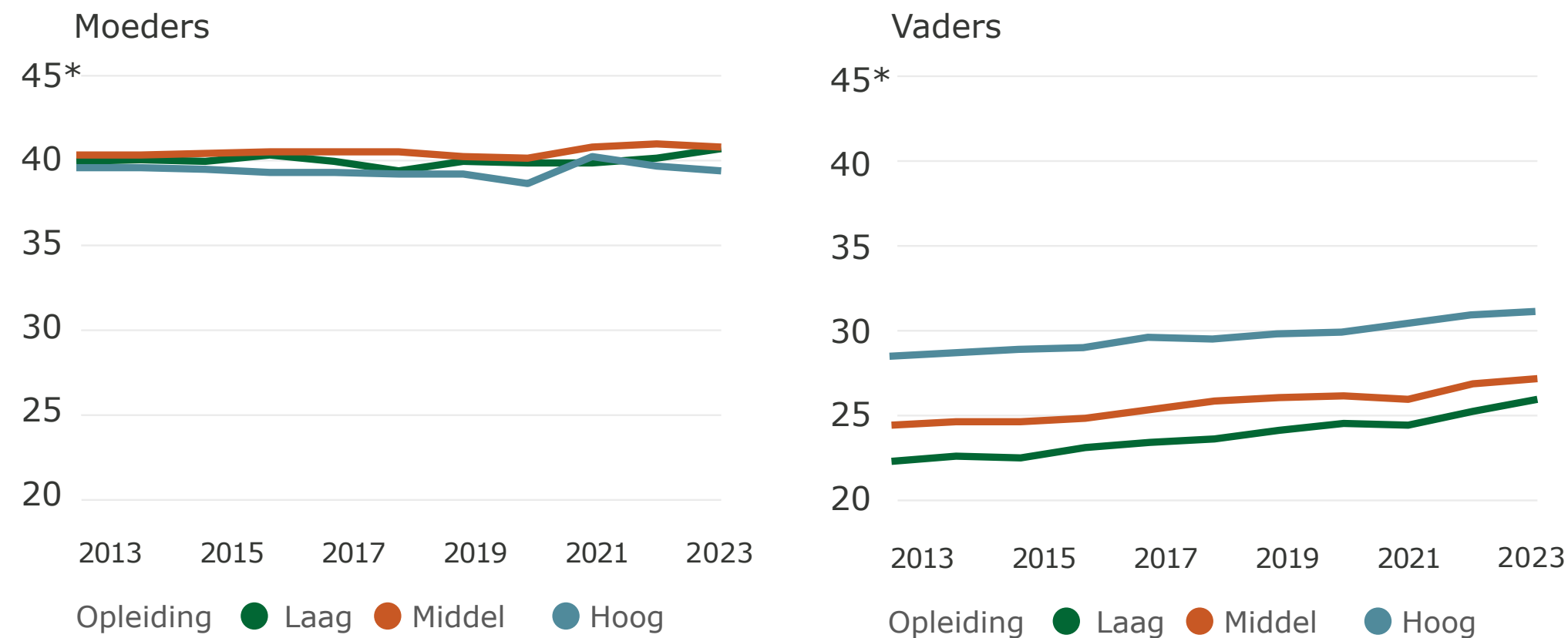
Kijken we naar de arbeidsparticipatie van moeders en vaders met verschillende opleidingsniveaus, dan is te zien dat mensen met een hoger opleidingsniveau een hogere arbeidsparticipatie en een hogere gemiddelde arbeidsduur per week hebben (zie Figuur 4.3. en Figuur 4.4). Deze verschillen in arbeidsparticipatie tussen mensen met uiteenlopende opleidingsniveaus zijn groter voor moeders dan voor vaders. Kijkend naar de ontwikkelingen tussen 2013 en 2023 zijn de verschillen in arbeidsparticipatie tussen mensen van verschillende opleidingsniveaus niet of slechts in kleine mate veranderd.

Figuur 4.3. Netto arbeidsparticipatie (%) moeders en vaders naar opleidingsniveau

Bron: CBS (2024)
Netto arbeidsparticipatie (in procenten)

Figuur 4.4. Gemiddelde arbeidsduur per week moeders en vaders naar opleidingsniveau

Bron: CBS (2024)
* Gemiddelde arbeidsduur per week

Arbeidsparticipatie hoger bij ouders met oudere kinderen

Arbeidsparticipatie hangt ook af van de leeftijd van kinderen. Dit is vooral het geval bij moeders. Voor vrouwen met een partner en met kinderen tussen 12 en 18 jaar is de arbeidsparticipatie ietwat hoger (87,2%) dan wanneer er (ook) kinderen van 0-12 jaar zijn (83,8%). Twee derde van de vrouwen komt echter niet meer terug op het arbeidsdeelnameniveau van voor de komst van kinderen (Portegijs, 2022). Bij mannen met partner geldt juist een trend dat zij naarmate de leeftijd van de kinderen toenemen minder werken. Wat betreft de gemiddelde arbeidsduur is deze bij vrouwen en mannen iets hoger wanneer het jongste kind 12-18 jaar is dan wanneer het jongste kind 0-12 jaar is. Hierin zijn nauwelijks verschillen tussen vrouwen en mannen. Voor alleenstaande ouders zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen kleiner dan voor ouders in paren, vooral in arbeidsduur. Alleenstaande ouders hebben een hogere arbeidsparticipatie en gemiddelde arbeidsduur wanneer zij oudere kinderen hebben dan wanneer zij jongere kinderen hebben (Alejandro Perez et al., 2024).

Verdeling van betaald werk binnen gezinnen: het anderhalfverdienersmodel blijft dominant

Kijkend naar de verdeling van betaald werk binnen gezinnen, komt het anderhalfverdienersmodel het meest voor (bij 55% van de koppels met minderjarige kinderen): vaders werken voltijd en moeders werken deeltijd. Dit was ook het geval in 2013 (Alejandro Perez et al., 2022; Alejandro Perez et al., 2024). In vergelijking met 2021 gaat het bij paren (v/m-koppels) in 2023 vaker om 'grote' anderhalfverdieners, waarbij de vrouw een deeltijdbaai heeft van 20-35 uur per week (Alejandro Perez et al., 2024).

Sterke daling in arbeidsparticipatie na komst eerste kind, voornamelijk bij vrouwen

De komst van kinderen gaat bij vrouwen vaak gepaard met het aanpassen van de arbeidsduur.^[15] Cijfers uit 2019/2020 laten zien dat 5,2% van de moeders stopt met werken na de geboorte van het eerste kind en 39,3% gaat minder uren werken. Slechts 6,6% van de mannen gaat minder uren werken of stopt met werken (Alejandro Perez et al., 2022). Bij de genderverschillen in het verminderen van werkuren maakt het uit of ouderparen van hetzelfde of verschillend geslacht zijn: moeders schroeven hun werkuren minder terug als zij een vrouwelijke partner hebben dan wanneer zij een mannelijke partner hebben (Jaspers, et al., 2024).

De aanpassing van de werksituatie is de afgelopen jaren veranderd voor zowel moeders als vaders. Tot halverwege de jaren '10 nam het aandeel vrouwen dat minder uren ging werken na de geboorte van hun eerste kind af en het aandeel dat evenveel uren bleef werken groeide. Dit veranderde na 2015. Vanaf die tijd is het aandeel vrouwen dat *minder ging werken* na de geboorte van hun eerste kind juist weer toegenomen, terwijl het aandeel moeders dat *evenveel uren* blijft werken is afgenomen. Ook het aandeel moeders dat *stopte* met werken is sinds 2015 afgenomen. Het aandeel moeders dat *meer uren ging werken* is gelijk gebleven. Bij vaders ziet dit patroon er anders uit. Het aandeel vaders dat na geboorte van het eerste kind stopte met werken of minder ging werken is afgenomen, maar het aandeel vaders dat na de geboorte evenveel of meer uren ging werken is toegenomen (Van den Brakel & Te Riele, 2022).

15 Al vóór de komst van kinderen werken vrouwen vaker in deeltijd dan mannen. Dit komt onder andere omdat veel jonge vrouwen terecht komen in sectoren waar deeltijdwerk de norm is (Merens & Bucx, 2018; Portegijs, 2022).

4.2. Verdeling van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden binnen gezinnen

Zorgverantwoordelijkheden vallen nog steeds voornamelijk op de schouders van vrouwen

Zorgverantwoordelijkheden voor kinderen zijn een belangrijke reden voor ouders om arbeidsparticipatie aan te passen. Het feit dat veel moeders, maar ook vaders, hun arbeidsuren aanpassen na de geboorte van het eerste kind (zie vorige sectie), is hier een indicatie van. Bovendien blijkt uit onderzoek dat de helft van de werknemers met kinderen jonger dan acht jaar in de afgelopen twaalf maanden iets heeft aangepast in diens werk om voor de kinderen te zorgen. Het gaat hier om thuiswerken, op andere tijden of dagen werken en minder uren werken (Van den Brakel & Bruggink, 2024).

Zoals beschreven in de vorige sectie verdeelt het merendeel van de gezinnen betaald werk volgens het anderhalfverdienersmodel. Vrouwen doen minder betaald werk, maar nemen meer zorgverantwoordelijkheden op zich: 48% van de ouders zegt dan ook dat de man meer betaald werk verricht dan de vrouw en dat de vrouw meer zorgt voor de kinderen dan de man (Alejandro Perez et al., 2024). In 2024 geeft een klein deel van de ouders van minderjarige kinderen (9%) aan werk en zorg gelijk te verdelen binnen hun gezin, terwijl 50% van de ouders zorgen en werken wel gelijk zou willen verdelen (Alejandro Perez et al., 2024). Dit is hetzelfde aandeel als in 2018 en 2021 (Alejandro Perez et al., 2022; Portegijs & Van den Brakel., 2018). De feitelijke verdeling komt echter niet overeen met hoe ouders de zorgverantwoordelijkheden idealiter zouden willen verdelen: 50% van de ouders wil een gelijke verdeling tussen partners van zorg voor kinderen.

Ouders die voltijd werken, ervaren drukte: voltijd werkende ouders beleven vaker een disbalans tussen werk en privé dan ouders die in deeltijd werken, blijkt uit cijfers uit 2023. Net als bij de arbeidsparticipatie hangt de ervaren disbalans tussen werk en privé af van de leeftijd van het kind. Onder voltijdwerkende vrouwen is dit percentage het hoogst wanneer het jongste kind 4 tot 12 jaar is (ongeveer 15%), voor voltijdwerkende mannen is dit wanneer het jongste kind hooguit 4 jaar is (ongeveer 10%) (Van den Brakel & Bruggink, 2024)

Groeiende druk van mantelzorg op gezinnen

Naast de dagelijkse zorg voor kinderen, zijn er ook ouders die voor andere naasten zorgen. Over hoe het combineren van betaald werk en mantelzorg ouders met inwonende kinderen aangaat,

bestaan uiteenlopende ideeën.^[16] Uit onderzoek naar personen die mantelzorg verlenen aan hun ouders van 80 jaar of ouder blijken geen substantiële verschillen tussen mantelzorgers met en zonder thuiswonende kinderen. Mantelzorgers met thuiswonende kinderen (33%) geven wel minder vaak mantelzorg uit te voeren dan personen zonder thuiswonende kinderen (40%), maar dit verschil kan bijna volledig worden verklaard door kenmerken die zowel met het hebben van thuiswonende kinderen als met het geven van mantelzorg samenhangen.^[17]

Mantelzorgen voor gezinsleden wordt door mantelzorgers als intensief ervaren. Mantelzorg voor gezinsleden (partner, kind) omvat vaak intensieve en langdurige zorg. Bovendien delen mantelzorgers deze mantelzorg vaak niet met andere mantelzorgers of professionele hulp, en ervaren ze dit vaak als een plicht (in vergelijking met mantelzorgers die voor niet-gezinsleden zorg verlenen; De Boer et al., 2019a). Echter, werkende mantelzorgers die voor hun partner of kind zorgen ervaren geen hogere of lagere tijdsdruk dan werkende mantelzorgers die voor een andere naaste zorgen (De Boer et al., 2019b).

Wanneer we kijken naar verschillen tussen gezinnen, weten we dat mensen met een niet-westerse migratieachtergrond relatief vaak hulp geven aan een huisgenoot (dit kan dus mogelijk een gezinslid zijn). Mantelzorgers met een niet-westerse migratieachtergrond ervaren dan ook relatief vaak een hogere belasting dan mantelzorgers zonder migratieachtergrond (De Boer et al., 2020).

Hoe specifiek de groep ouders mantelzorg met betaald werk combineren, is onbekend. Wel weten we dat, net als bij zorgverantwoordelijkheden voor kinderen, vrouwen vaker mantelzorg verlenen dan mannen. Dit reflecteert mogelijk ook de verdeling van mantelzorgverantwoordelijkheden in het gezin. De meeste werkende mantelzorgers geven hulp aan hun ouder of schoonouder, 9% aan hun partner en 7% aan hun kind. De helft van de werkende mantelzorgers die voor gezinsleden (partner, kind) zorgt, geeft intensieve hulp. Driekwart van de werkende mantelzorgers vindt arbeid en zorg goed te combineren, maar onbekend is welk aandeel hiervan een gezin heeft (De Boer et al., 2019b). Wat betreft mantelzorgers met betaald werk die zorgen voor gezinsleden, weten we dat mannen vaker voor hun partner zorgen dan vrouwen, terwijl vrouwen vaker voor hun kind zorgen dan mannen (Van den Brakel & Bruggink, 2024).

16 Bovendien is er naar ons weten nauwelijks tot geen onderzoek naar de verdeling van mantelzorg en werk waar specifiek moeders en vaders met thuiswonende kinderen worden onderzocht.

17 De onderzoekers (Reep & Bruggink, 2024) geven niet aan welke kenmerken dit precies zijn.

Verklaringen voor de verdeling van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden binnen gezinnen

De combinatie van werk en zorgverantwoordelijkheden binnen tweeoudergezinnen (van verschillend geslacht) hangt vooral samen met het gender van de ouders. Er zijn verschillende factoren die deze verdeling kunnen verklaren. Dit zijn sociale normen, werkgeversfactoren, financiële factoren, bestaand beleid en beschikbaarheid van voorzieningen. Hoewel het hier veelal gaat over zorg voor kinderen, kunnen deze verklaringen mogelijk ook breder worden getrokken, dus ook invloed hebben op het combineren van *mantelzorg* en werk.^[18]

Een belangrijke verklaring is de **sociale norm over genderrollen** die in de samenleving bestaat. Zo denkt de Nederlandse bevolking verschillend over de geschikte arbeidsduur voor vrouwen en voor mannen (cijfers uit 2024). Het merendeel van de bevolking vindt de geschikte arbeidsduur voor mannen met een kind tot 4 jaar of een kind op de basisschool 4 tot 5 dagen. Voor vrouwen vindt het grootste deel van de Nederlandse bevolking dat 3 dagen geschikt is (Van den Brakel & Bruggink, 2024). Bovendien blijkt uit cijfers van 2018 dat 4 op de 10 mannen en een kwart van de vrouwen vindt dat vrouwen beter geschikt zijn om voor een kind te zorgen (Portegijs & Van den Brakel, 2018). Veel vrouwen ervaren druk om zowel een goede moeder te zijn als te werken. Mannen krijgen juist weer verbaasde opmerkingen als zij zorgverantwoordelijkheden op zich nemen (Diversión, 2024a). Zo volgt ook communicatie van scholen en kinderopvang deze sociale normen: moeders worden vaker gebeld als hun kind ziek is dan vaders (Diversión, 2024a)

Een andere factor die invloed heeft op de verdeling van betaald werk en zorg binnen gezinnen betreft **baankenmerken**. Flexibiliteit in arbeidsduur, werktijden en -locatie speelt hierbij een belangrijke rol, omdat dit de combinatie van arbeid en zorg vergemakkelijkt. Een belangrijk onderdeel hiervan is de mogelijkheid in deeltijd te werken, internationaal gezien een uniek kenmerk van de Nederlandse arbeidsmarkt.^[19] Dit wordt door ouders als een belangrijk middel gezien om werk- en zorgtaken te verdelen (Werkgroep IBO deeltijdwerk, 2019). Uit de Emancipatiemonitor blijkt dan ook dat in 2024 zorg voor (klein)kinderen voor 47% van de vrouwen een reden is om deeltijd te werken. Voor mannen is dit 34%. Zorg voor kinderen speelt vooral bij ouders van jonge kinderen een rol in de beslissing om deeltijd te werken: voor werkende moeders met jonge

kinderen tot twaalf jaar is voor 97% zorg voor kinderen een reden om deeltijd te werken, en voor vaders is dit 91% (Van den Brakel & Bruggink, 2024).

Ook de **flexibiliteit** om thuis te werken of eigen uren in te delen heeft invloed op de mate waarin werk en zorgverantwoordelijkheden te combineren zijn door ouders. Deze flexibiliteit is in de afgelopen jaren over het algemeen gegroeid (Alejandro Perez & Souren, 2022), al is dit wel sectorafhankelijk: in sommige sectoren is men meer gebonden dan in andere sectoren. Vooral in sectoren waar veel vrouwen werken, zijn werkgevers flexibeler in bijvoorbeeld deeltijd werken, terwijl dit in mannelijk gedomineerde sectoren niet altijd het geval is (Diversión, 2024; Werkgroep IBO deeltijdwerk, 2019). Ook spelen werkgevers een rol bij obstakels in het opnemen van aanvullend geboorteverlof voor partners: vooral bij kleinere werkgevers, werknemers die een specialistische functie vervullen, of bij werkgevers waar een personeelstekort is wordt door rechthebbenden druk ervaren om geen verlof op te nemen (Rossing & Visee, 2022).

Tegelijk met de stijging in flexibiliteit in werk die de laatste jaren geobserveerd kan worden, is de groep die niet wil of kan werken vanwege zorg voor het gezin of huishouden gekrompen. Ook zijn zorgtaken voor minder dan 10% van de volwassenen de reden dat ze wel meer uren zouden willen werken, maar dat dit niet mogelijk is omdat de combinatie van zorg en werk anders een te grote druk zou leggen (Alejandro Perez & Souren, 2022). Zorg voor hulpbehoevende volwassenen en overige zorg voor het huishouden werden naar verhouding minder vaak genoemd dan zorg voor kinderen.

Een andere factor die mee kan spelen in de verdeling van betaald en onbetaald werk zijn **financiële overwegingen**: mannen verdienen vaak meer dan vrouwen (Diversión, 2024; Alejandro Perez et al., 2024). Als binnen een stel van tegengesteld geslacht de afweging wordt gemaakt wie minder gaat werken om voor de kinderen te zorgen, zal het bij veel koppels voor de hand liggen dat dit de persoon is met het minste inkomensverlies. Daarnaast kunnen financiële overwegingen een reden zijn om bijvoorbeeld geen (volledig) aanvullend geboorteverlof (partnerverlof) op te nemen, omdat dit slechts deels wordt betaald (Schaap et al., 2023).

Een volgende belangrijke factor in het combineren van betaald en onbetaald werk is de **toegankelijkheid van kinderopvang en onderwijs**. Onder andere de prijs van kinderopvang en schooltijden zorgen voor financiële en praktische overwegingen in het bepalen van arbeidsduur. Ook de beschikbaarheid van kinderopvang en schooltijden spelen een rol hierin. Hoofdstuk 9 gaat dieper in op dit onderwerp.

18 Uit onderzoek naar mantelzorgers in Noord-Nederland blijkt bijvoorbeeld dat een kleine meerderheid van de mantelzorgers werkregelingen gebruikt (Oldenkamp et al., 2018).

19 Nederland is wereldwijd het land met het hoogste aandeel deeltijdwerkers (Werkgroep IBO deeltijdwerk, 2019)

Ten slotte heeft **het gebruik van verschillende beleidsregelingen** ook invloed op de combinatie van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden. Niet alle werknemers doen een beroep op de bestaande regelingen. Zo wordt er formeel maar weinig beroep gedaan op de wet flexibel werken. Daarnaast blijken verschillende verlofregelingen die het combineren van betaald werk en zorg faciliteren, zoals zwangerschaps- en bevallingsverlof, (aanvullend) geboorteverlof voor partners, (betaald) ouderschapsverlof, adoptie- en pleegzorgverlof, kortdurend zorgverlof en langdurend zorgverlof, niet altijd toegankelijk te zijn (Jongerus et al., 2022). Van deze regelingen wordt ook niet evenredig gebruik gemaakt. Zo blijkt bij de opname van ouderschapsverlof dat vrouwen dit iets vaker opnemen dan mannen, laagopgeleiden minder vaak dan middelbaar- en hoogopgeleiden, en mensen met een grote deeltijdbaai het vaakst (Alejandro Perez & Souren, 2024). Uit onderzoek naar gebruik van het aanvullend geboorteverlof blijkt dat met name hoogopgeleide ouders, ouders van meerdere kinderen, stellen van wie de partner van de rechthebbende een hoog inkomen heeft en stellen van wie de partner van de rechthebbende een arbeids-overeenkomst heeft voor onbepaalde tijd relatief vaak van dit verlof gebruik maken (Rossing & Visee, 2022). Deze verschillen in *gebruik* van regelingen leiden logischerwijs tot verschillen in de combinatie van werk- en zorgtaken.

4.3. Reflectie op trends in arbeidsparticipatie en de verdeling van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden binnen gezinnen

Genderverschillen in arbeidsparticipatie

Experts geven aan zich te herkennen in de genderverschillen in arbeidsparticipatie. In lijn met de bevindingen over opleidingsniveau benoemt een expert ook dat genderverschillen in arbeidsuren afhankelijk zijn van opleidingsniveau. Als aanvulling daarop maakt de expert echter de kanttekening dat er weinig bekend is over de rol van opleidingsniveau in het verklaren van de ontwikkeling van de arbeidsdeelname wanneer andere factoren worden meegenomen, zoals de sector waarin iemand werkt, het aantal kinderen, mantelzorgverantwoordelijkheden, en migratieachtergrond.

Genderverschillen in de verdeling van zorg- en werktaken

Ook het genderverschil bij de verdeling van huishoudelijke taken en zorgtaken wordt herkend. Dit is volgens een expert redelijk ongewijzigd gebleven de afgelopen jaren. Een uitzondering hierop is de coronapandemie: in het begin zijn vaders wat meer voor kinderen gaan zorgen dan voorheen.

Deeltijdwerk maakt het anderhalfverdienersmodel mogelijk, waardoor één ouder, vaak de moeder, meer op de zorgverantwoordelijkheden van kinderen kan focussen. Een expert benoemt dat de

deeltijdcultuur enerzijds als probleem wordt gezien vanwege arbeidsmarktkrapte, maar anderzijds ook bijdraagt aan de hoge arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. Zo zijn schooltijden ingesteld op de aanname dat iemand beschikbaar is om 's middags de kinderen op te halen. Ook studiedagen, de lange zomervakantie en thuis lunchen zijn hier voorbeelden van. Een andere expert noemt dat de kinderopvang duur is, wat invloed heeft op het gebruik ervan en daarmee de mogelijkheid voor ouders om te werken. Veel ouders kijken voor de opvang van kinderen naar mensen in hun persoonlijke netwerk (bijvoorbeeld grootouders). Ook opvattingen over kinderopvang spelen een rol, zo noemt een expert. Hoewel de mening over het gebruik van kinderopvang aan verandering onderhevig is (zie Hoofdstuk 9), sluimert het idee dat veel kinderopvang zielig is voor kinderen nog steeds, ondanks dat de kwaliteit van kinderopvang in Nederland internationaal gezien goed is. Volgens deze expert is het resultaat dat mensen met een hoge sociaal-economische status (SES) vaker een nanny nemen, en moeders met een lage SES vaker geen betaald werk verrichten.

Verwachte toekomstige druk voor mantelzorgers

Voor wat betreft de groeiende druk op de mantelzorgers, zal deze in de toekomst naar verwachting eerder toe- dan afnemen. Er zal daarmee ook meer gevraagd worden van mantelzorgers en er zullen meer mantelzorgers nodig zijn. Dit komt onder andere door de dubbele vergrijzing en de druk op de zorg (De Boer et al., 2020; Ministerie van VWS, 2023). Aannemelijk is dat deze druk ook ervaren zal worden door ouders binnen gezinnen. Dit wordt door vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties bevestigd. Verder geven ze aan dat de ondersteuning die er is voor mantelzorgers vaak niet bij mantelzorgers bekend is. Door de experts en de vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties wordt de hypothese naar voren geschoven dat de 'sandwich generatie' steeds groter wordt: de verwachting is dat de groep volwassen kinderen die zorgen voor zowel hun ouders als voor hun eigen jonge kinderen steeds meer toeneemt.

4.4. Ervaringen van gezinnen

Resultaten uit voorgaande onderzoeken laten zien dat binnen het merendeel van de gezinnen met ouders van tegengesteld geslacht de moeder meer zorgverantwoordelijkheden op zich neemt en de vader meer van het betaalde werk op zich neemt. Maar hoe ervaren gezinnen het combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden in het dagelijks leven? Gaat dit gezinnen makkelijk af? Waar lopen gezinnen tegenaan? Of gezinnen zich bezighouden met vragen zoals deze hebben we bekeken in de peiling. In de interviews zijn we dieper ingegaan op de alledaagse ervaring van ouders.

Het combineren van werk en zorg houdt gezinnen veel bezig

In de peiling waren zowel *het combineren van werk met zorg voor gezinsleden* als *het combineren met mantelzorg* onderwerpen waarvan ouders konden aangeven dat deze hen bezighouden. Voor 38,6% van de deelnemende ouders blijkt *het combineren van werk en zorg voor mijn gezinsleden* een van de drie onderwerpen te zijn die hen het meest bezighoudt (zie tabel C1 in bijlage C). Dit is het op een na meest genoemde onderwerp. Deelnemende moeders noemen dit vaker dan vaders. Daarnaast wordt het vaker genoemd onder gezinnen met oudere kinderen. Het onderwerp *het combineren van werk en/of gezinsverantwoordelijkheden met zorgtaken voor naasten* wordt minder vaak genoemd door ouders als iets dat hen bezighoudt, namelijk, door 10,7%. Het staat daarmee van de veertien onderwerpen waaruit ouders konden kiezen op de zevende plek. Er zijn hierin geen of slechts kleine verschillen tussen type gezinnen.

Het combineren van werk en zorg houdt gezinnen dus relatief veel bezig. Hoe richten gezinnen dit in? Bij de zeven ouders die we hebben gesproken over dit onderwerp komen verschillende situaties naar voren. De geïnterviewde ouders die werken, doen dat allemaal maximaal vier dagen per week. Sommige ouders en hun partner werken evenveel. Een van de gesproken moeders werkt in deeltijd en haar man werkt voltijds. Hun jonge kinderen, die nog niet op school zitten, worden op de dagen dat ouders allebei werken naar de opvang gebracht of de passen de grootouders op. Een alleenstaande moeder met twee tieners werkt drie dagen per week. Verder hebben we twee moeders gesproken die op het moment niet werken. Hun partners werken wel voltijds. Bij een groot deel van deze moeders speelt de overweging van combinatiedruk en zorgverantwoordelijkheid een grote rol in de beslissing om wel of niet (voltijds) te werken. Stress om alles rond te krijgen kan tot de beslissing leiden minder of geen betaald werk uit te gaan voeren.

Over het algemeen tevreden met verdeling binnen het gezin

Hoewel het combineren van zorgen en werken voor druk kan zorgen, geven de meeste ouders die we gesproken hebben wel aan tevreden te zijn met de verdeling van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden binnen het gezin. Hoe ontstaat deze taakverdeling? Sommige ouders geven aan dat dit op een natuurlijke wijze gebeurt. Hierbij is plaats voor flexibiliteit: een vader geeft aan dat hij en zijn vrouw bijvoorbeeld dingen van elkaar overnemen wanneer dat nodig is en flexibel zijn in welke taken zij doen. Ouders geven ook aan te praten over de taakverdeling met hun partner: een ouder kijkt wat praktisch haalbaar is, bijvoorbeeld met de flexibiliteit van hun baan, en wat ze allebei willen.

De taakverdeling gaat niet altijd zoals afgesproken. Een moeder geeft aan dat zij het huishouden heeft verdeeld met haar partner, maar merkt dat ze mentaal meer met praktische zaken en

Gezinsportret: wanneer het combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden te veel wordt

Ella en haar man Bert hebben twee dochters, Julia (12 jaar) en Elena (8 jaar). Ella heeft altijd gewerkt, maar in combinatie met een gezin vond ze dit wel veel. Bovendien was Bert in het verleden veel weg voor zijn werk, waardoor Ella veel van de zorg alleen moest opvangen. Toen haar moeder en schoonmoeder overleden, viel ook een sociaal vangnet voor Ella weg. Daar kwam de mantelzorg voor haar vader ook nog bij. Ella vertelt dat de werkdruk in combinatie met al deze gebeurtenissen in de afgelopen 10 jaar hoog waren opgelopen. Ruim anderhalf jaar geleden heeft ze zich langdurig ziekgemeld. Ella geeft aan dat werken niet per se het probleem is. Het is volgens haar vooral lastig alles te combineren en in te plannen: opvang van kinderen regelen, met kinderen naar hun afspraken en activiteiten, mantelzorgen en tussendoor ook nog werken. Het gaat nu beter met Ella. Het lukt bijvoorbeeld weer om de tijd te nemen om te sporten. Maar ze ziet niet hoe ze alles moet combineren met werken: “Dat zijn te veel ballen om hoog te houden.”

regelen bezig is dan haar man (het zogenaamde ‘kinkeeping’ en andere mentale taken besproken in Hoofdstuk 7). Dit komt ook naar voren bij een andere moeder. Een moeder zegt er wel met haar man over te praten dat haar man meer gaat doen, maar toch altijd in oude patronen terug te vallen. In dit aspect zijn nog traditionele rolpatronen te zien. Een vader geeft dan ook als verklaring voor het gelijk verdelen van taken tussen hem en zijn man dat zij als twee vaders niet met traditionele genderrolpatronen te maken hebben. De invloed van sociale normen komt ook terug in het eerdere onderzoek dat we hebben aangehaald (Van den Brakel & Bruggink, 2024).

Wat helpt en wat zijn knelpunten?

Er zijn verschillende strategieën en helpende factoren die gezinnen gebruiken om betaald werk en zorgverantwoordelijkheden te combineren, te weten hun persoonlijke netwerk, flexibiliteit bij de werkgever, kinderopvang, en verlofregelingen. Bijna alle ouders die we gesproken hebben over het thema geven aan dat hun ouders (de grootouders) helpen bij het opvangen van zorgverantwoordelijkheden, bijvoorbeeld door op te passen, of meegaan naar activiteiten van kinderen op school. Een ouder geeft ook aan een ‘opvangpool’ met burens te hebben geregeld, waarbij elke ouder één keer in de vier weken op hun eigen kind en de buurkinderen paste.

Baankenmerken van de ouders in het gezin zijn ook belangrijk in het combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden. Hier wordt vooral vaak flexibiliteit in hun werk genoemd. Een moeder geeft aan dat thuiswerken en haar eigen tijd kunnen indelen een voorwaarde is voor

het kunnen combineren van haar werk met de zorg voor haar dochtertje. Een moeder die in het basisonderwijs werkt, geeft aan dat zij het lastig vond niet zomaar vrij te kunnen krijgen voor haar kinderen, vooral toen haar kinderen jong waren. Flexibiliteit in werk heeft ook invloed op de verdeling van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden binnen koppels. Een ouder geeft bijvoorbeeld aan dat hij een meer flexibele baan heeft dan zijn man en daardoor vaker zorgtaken voor hun dochtertje kan opvangen.

Ook de houding van de werkgever maakt uit in het combineren van betaald werk en zorgtaken. Het helpt als werkgevers oog hebben voor gezinsverantwoordelijkheden en niet moeilijk doen over verlof opnemen, noemen een aantal ouders.

Daarnaast worden voorzieningen en overheidsregelingen genoemd door ouders. Kinderopvang wordt door veel ouders genoemd als manier om werken en zorgen te combineren. Verschillende ouders geven aan tevreden te zijn over de kinderopvang waar hun kind naartoe gaat. Wel noemen ze dat kinderopvang duur is, maar voor de geïnterviewde ouders is het nog wel te betalen. Een moeder die op dit moment niet werkt ervaart de problemen van het personeelstekort in de opvang: zij wil graag weer aan het werk, maar weet niet hoe ze de BSO moet organiseren – op school zijn er wachtlijsten. Een andere voorziening die genoemd wordt door een moeder heeft betrekking op mantelzorg. Zij geeft aan dat de coördinatie van zorgverlening veel tijd in beslag neemt en merkt op dat de overheid hier meer ondersteuning in kan bieden, bijvoorbeeld door het regelen van een aanspreekpunt of een coördinator.

Ouders noemen verlofregelingen als middel voor het combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden. Ze vinden het fijn hier gebruik van te maken. Zo heeft een vader gebruik gemaakt van het aanvullend geboorteverlof en betaald ouderschapsverlof dat in de afgelopen vijf jaar is ingevoerd. Dit gaf hem niet alleen de kans om werk en zorg te combineren, maar ook om een betere band met zijn zoontje te creëren. Echter blijkt dat dit verlof niet voor elke geïnterviewde ouder beschikbaar leek. Voor een vader die met zijn man met een dochtertje van 1,5 jaar heeft, duurde het ruim een jaar voordat hij geregistreerd werd als juridische vader. Hij vertelde dat hij daardoor lang geen ouderschapsverlof ontving, terwijl hij hier wel behoefte aan had. Ook wordt het inkomensverlies bij ouderschapsverlof genoemd: ondanks dat het voor de gesproken ouders geen probleem was, zijn zij zich ervan bewust dat dit voor andere ouders wel een probleem kan vormen.

Wat betreft verlofregelingen en kinderopvang, is een moeder die we gesproken hebben van mening dat de overheid onduidelijke signalen afgeeft wat betreft de rol van moeders. Zij vindt dat het

vanwege de hoge kinderopvangkosten voor vrouwen niet lonend is om te werken. Kinderopvang zou volgens haar goedkoper moeten zijn. Als de overheid wil dat moeders meer tijd doorbrengen met hun kind, zou volgens haar het betaald ouderschapsverlof moeten worden uitgebreid.

4.5. Reflectie op door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Druk in de combinatie van werken en zorgen

In gesprekken met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties horen we het onder druk staan door combineren van alle taken ook terug. Om in de kosten van levensonderhoud te voorzien is inkomen van twee ouders nodig. Ook wil de overheid dat mensen, met name vrouwen, meer uren gaan werken. Maar veel (blijven) werken zorgt niet zelden voor veel stress in gezinnen. De vertegenwoordigers van de organisaties zien dat ouders die niet minder gaan werken na de komst van hun kinderen vaak uitvallen, omdat de combinatie te zwaar is. Een vertegenwoordiger verklaart dit door het beperkte vangnet voor ouders. Recht op verlofregelingen is er bijvoorbeeld maar tot het kind 8 jaar is en sommige verlofregelingen zijn tegen 70% van het loon. Bovendien heeft niet ieder gezin grootouders (of andere personen in hun netwerk) die kunnen oppassen.

Goed regelen van voorwaarden voor werk

Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties geven aan dat een belangrijke voorwaarde om succesvol aan het werk te gaan (of blijven) het stabiliseren van de thuissituatie is. Pas als de zorgsituatie goed geregeld is, kan iemand gaan nadenken over werk. Dit verlaagt de kans op toekomstig uitval. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat de cultuur van veel werkgevers nog niet helemaal goed is ingesteld – die is niet ingericht op het feit dat werknemers vaak in zorgsituaties zitten. Op sommige werkvloeren is het bijvoorbeeld nog niet genormaliseerd de werkgever in te lichten over een zorgsituatie.

4.6. Conclusie

Trends in arbeidsparticipatie

De arbeidsparticipatie van ouders is over de afgelopen jaren over het algemeen toegenomen. Dit geldt vooral voor moeders, onafhankelijk van of zij een partner hebben of niet. Het krijgen van kinderen leidt voor moeders wel tot een vermindering in betaald werk. Om betaald werk en zorgverantwoordelijkheden te combineren, werken ouders vaak in deeltijd. De combinatie van werken en zorgen wordt als intensief ervaren, vooral als daar mantelzorg bij komt kijken. Het combineren

van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden houdt gezinnen dan ook relatief veel bezig. Hoe krijgen we het allemaal geregeld?

Ervaringen van gezinnen

Gezinnen ervaren op verschillende gebieden oplossingen en knelpunten in het combineren van alle betaalde werk en zorgverantwoordelijkheden: opvattingen over genderrollen en kinderopvang, flexibiliteit van de werkgever, de toegankelijkheid van kinderopvang, verlofregelingen, tekorten bij de BSO. Het combineren van werken en zorgen wordt vooral een knelpunt wanneer er te veel taken tegelijkertijd zijn en ouders deze allemaal moeten coördineren. Flexibiliteit in werk, goed geregelde kinderopvang, en coördinatie van mantelzorg zijn punten die gezinnen nodig kunnen hebben om de druk van de ketel te halen.

4.7. Referenties

Adema, Y., Folmer, K., Rabaté, S., Visser, D., & Vlekke, M. (2019). *Arbeidsparticipatie, gewerkte uren en economische zelfstandigheid van vrouwen*. Centraal Planbureau. https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/cpb-notitie-economische-zelfstandigheid-vrouwen_fin2.pdf

Van den Brakel, M., & Te Riele (Eds) (2022). *Emancipatiemonitor 2022*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2022/48/emancipatiemonitor-2022>

Van den Brakel, M., & Bruggink, J. (Eds.) (2024). *Emancipatiemonitor 2024*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2024/46/emancipatiemonitor-2024>

Alejandro Perez, S., & Souren, M. (2024). *Monitor Arbeid, zorg en kinderopvang 2023*. CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/aanvullende-statistische-diensten/2024/monitor-arbeid-zorg-en-kinderopvang-2023?onpage=true>

Bloemen, S. & Van Woerden, W. (2021, 10 november). Pleidooi voor een zorgzame samenleving. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/pleidooi-voor-een-zorgzame-samenleving/>

CBS (2024). *Arbeidsdeelname; kerncijfers [dataset]*. <https://mvstat.cbs.nl/#/MVstat/nl/dataset/26041NED/table?dl=B1D78> Geraadpleegd op 4 december 2024

CBS (n.d.). *Netto-arbeidsparticipatie*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/netto-arbeidsparticipatie> Geraadpleegd op 4 december 2024

De Boer, A., Plaisier, I., & De Klerk, M. (2019a). *Mantelzorgers in het vizier*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2019/11/08/mantelzorgers-in-het-vizier>

De Boer, A., Plaisier, I., & De Klerk, M. (2019b) *Werk en Mantelzorg*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2019/02/13/werk-en-mantelzorg>

De Boer, A., De Klerk, M., Verbeek-Oudijk, D., & Plaisier (2020). *Blijvende bron van zorg*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/12/09/blijvende-bron-van-zorg>

Diversion (2024a). *"Ik vind het wel belangrijk maar...": Onderzoeksrapportage Fase 1*. <https://open.overheid.nl/documenten/186ac911-19c3-4b76-af48-ae0eda99023d/file>

Diversion (2024b). *"Het is niet dat ik het niet wil, maar...": Onderzoeksrapportage Fase 2*. <https://open.overheid.nl/documenten/ede59558-5b23-441e-bbb4-e2cc75560e61/file>

Jaspers, E., Mazrekaj, D., & Machado, W. (2024). Doing genders: partner's gender and labor market behavior. *American Sociological Review*, 89, 518-541. <https://doi.org/10.1177/00031224241252079>

Knol, J., Kok, L., Luiten, W., & Van Vuuren, D. (2023). *Doelen en effectiviteit van de alleenstaande ouderkop in het kindgebonden budget*. SEO Economisch onderzoek. <https://www.seo.nl/publicaties/doelen-en-effectiviteit-van-de-alleenstaande-ouderkop-in-het-kindgebonden-budget/>

Merens, A. & Bucx, F. (2018). *Werken aan de start*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2018/01/22/werken-aan-de-start>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap (n.d.). *Nettoarbeidsparticipatie van vrouwen met thuiswonende kinderen*. <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/emancipatie/arbeid/netto-arbeidsparticipatie-van-vrouwen-met-kinderen> Geraadpleegd op 4 december 2024

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2023). *Mantelzorgagenda 2023-2026*. <https://open.overheid.nl/documenten/b4028ad7-aa52-45c1-9cc2-a083b5892db5/file>

Portegijs, W. (2022). *Eens deeltijd, altijd deeltijd*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2022/09/28/eens-deeltijd-altijd-deeltijd.-waarom-vrouwen-in-deeltijd-blijven-werken-als-ze-uit-de-kleine-kinderen-zijn>

Portegijs, W., & Van den Brakel, M. (2018). Emancipatiemonitor 2018. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2018/50/emancipatiemonitor-2018>

Reep, C. & Bruggink, J. (2024). *Vader en moeder op leeftijd. Mantelzorg door kinderen van 80-plussers*. Statistische Trends (CBS). <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2024/vader-en-moeder-op-leeftijd>

Schaap, R., Van Dijk, L., Visee, H., & Van Waveren, B. (2023). *Niet-gebruik van aanvullend geboorteverlof*. Regioplan. <https://open.overheid.nl/documenten/e3211cf4-2d61-459e-9521-d885ff25de5a/file>

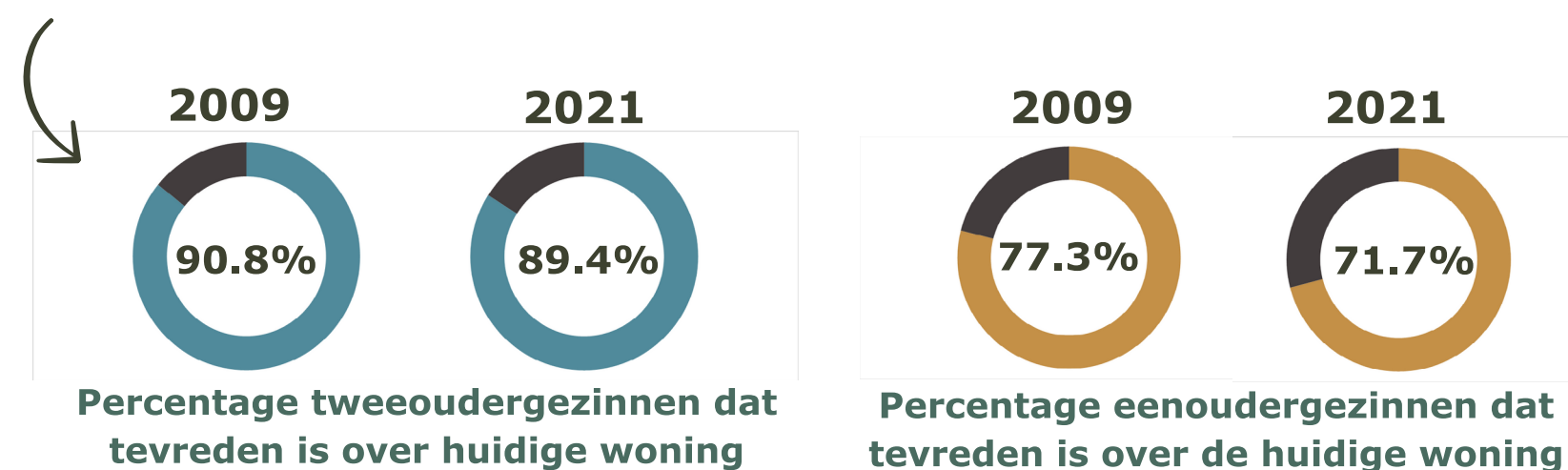
Werkgroep IBO deeltijdwerk (2019). *De(el)tijd zal het leren*. Ministerie van Financiën. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-d5c68f1e-3010-4604-8aa2-08dd28fbca76/pdf>

De woonsituatie van gezinnen

Trends

- Stabiliteit over tijd in de **verhouding koop- en huurwoningen** en in de **woonlasten** onder gezinnen.
- **Woningtekort** raakt voornamelijk **gezinnen met een lager inkomen**: zij wonen steeds vaker in een sociale huurwoning en in een te krappe woning.
- Meer **jonge gezinnen** vertrekken uit de grote steden, vooral gezinnen met een hoge sociaaleconomische status zonder migratieachtergrond.
- De **kloof in woontevredenheid** tussen gezinsvormen is vergroot.

Invloed van de woonsituatie op beslissingen van gezinnen

- Jongeren blijven **langer in het gezin** wonen door een **verslechterde positie op de woningmarkt**.
- Het **krijgen van kinderen** wordt **uitgesteld** omdat jongvolwassenen geen geschikte en betaalbare woning kunnen vinden.

Ervaringen van gezinnen

- Gezinnen hebben het gevoel '**vast te zitten**' in hun huidige woning en niet de kans te hebben een woning te vinden die goed past bij veranderingen in hun gezinssituatie.
- Gezinnen ervaren **knelpunten in de leefbaarheid van de wijk** door het verdwijnen van voorzieningen.

Moeder:

"We komen er gewoon niet tussen. We hebben een middeninkomen, we verdienen te veel voor een sociale huurwoning, maar te weinig voor vrije sector huur."

5 De woonsituatie van gezinnen

De woonsituatie speelt een belangrijke rol in het dagelijkse leven van gezinnen en beïnvloedt hun welzijn en keuzes. Een woning vormt daarmee een essentiële basis voor gezinnen. Veranderingen in de woningmarkt, zoals stijgende huizenprijzen, schaarste aan betaalbare woningen en veranderende stedelijke ontwikkelingen, kunnen een grote invloed hebben op de locatie en manier waarop gezinnen wonen en de beslissingen die zij nemen. In dit hoofdstuk geven we antwoord op twee onderzoeksvragen. Ten eerste: *Hoe heeft de woonsituatie (type woning, wijk) van gezinnen zich ontwikkeld en wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling?* We beschrijven de trends in de woonsituatie van gezinnen^[20] in de periode van 2008-2024^[21], wat betreft soort woning, woonlasten, knelpunten, en de positie van jongeren op de woningmarkt. Daarnaast beschrijven we trends in de woonomgeving, zoals tevredenheid met de woonomgeving, leefbaarheid van de wijk en verhuisbewegingen. De tweede onderzoeksvraag is *Welke invloed heeft de situatie op de woningmarkt op beslissingen gerelateerd aan gezinnen (bijv. gezinsvorming, scheidingen, op kamers gaan)?* Tot slot duiden we deze onderwerpen met ervaringen van gezinnen zelf.

5.1. Trends in de woning van gezinnen

Stabiliteit in soort woning en woonlasten

Uit onderzoek blijkt dat er de afgelopen jaren op een aantal zaken de woonsituatie van gezinnen in Nederland stabiel is. Zo bleef het aandeel eenoudergezinnen en paren met één of meerdere kinderen die in een huurhuis wonen tussen 2015 en 2021 vrijwel onveranderd. Sinds 2015 is zo'n 11% van de huurders een eenoudergezin, en een even groot aandeel zijn paren met kind(eren). Ook het aandeel gezinnen dat een koopwoning bewoont is in deze periode stabiel gebleven. Vanuit het aanbod bekeken bestaat de bewoonde woningvoorraad de afgelopen jaren voor 51% uit eengezinskoopwoningen, het overige deel bestaat uit koop- en huurappartementen en eengezinshuurwoningen (Stuart-Fox et al., 2022; Lijzenga et al., 2019).

20 Veel onderzoek naar woonsituatie richt zich niet expliciet op gezinnen, maar op huishoudens in het algemeen. In dit hoofdstuk beschrijven we alleen de literatuur waarin expliciet verwijzing wordt gemaakt naar gezinnen.

21 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen vanaf 2008 tot en met 2024, maar niet voor elk aspect was informatie over deze periode beschikbaar. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

Ook de woonlasten zijn over de periode van 2015 tot 2021 redelijk stabiel gebleven. De netto huurquote – het percentage van het besteedbaar inkomen dat aan nettohuur wordt besteed – is zeer licht gedaald, en sterker voor eenoudergezinnen. Bij paren met kind(eren) daalde dit van ongeveer 19,4% in 2015 naar 18,6% in 2021, terwijl het bij eenoudergezinnen van 22,3% naar 20,7% ging in dezelfde periode (Stuart-Fox et al., 2022). Hier liggen twee trends aan ten grondslag. Allereerst is het gemiddelde gezinsinkomen toegenomen. En ten tweede blijft de huur van gezinnen die niet verhuizen (grotendeels) gelijk, vooral in de corporatiesector. Verhuizende gezinnen, vooral buiten de corporatiesector, krijgen wel te maken met hogere huren. Dat verklaart waarom er nog steeds sprake kan zijn van knelpunten (zie volgende sectie).

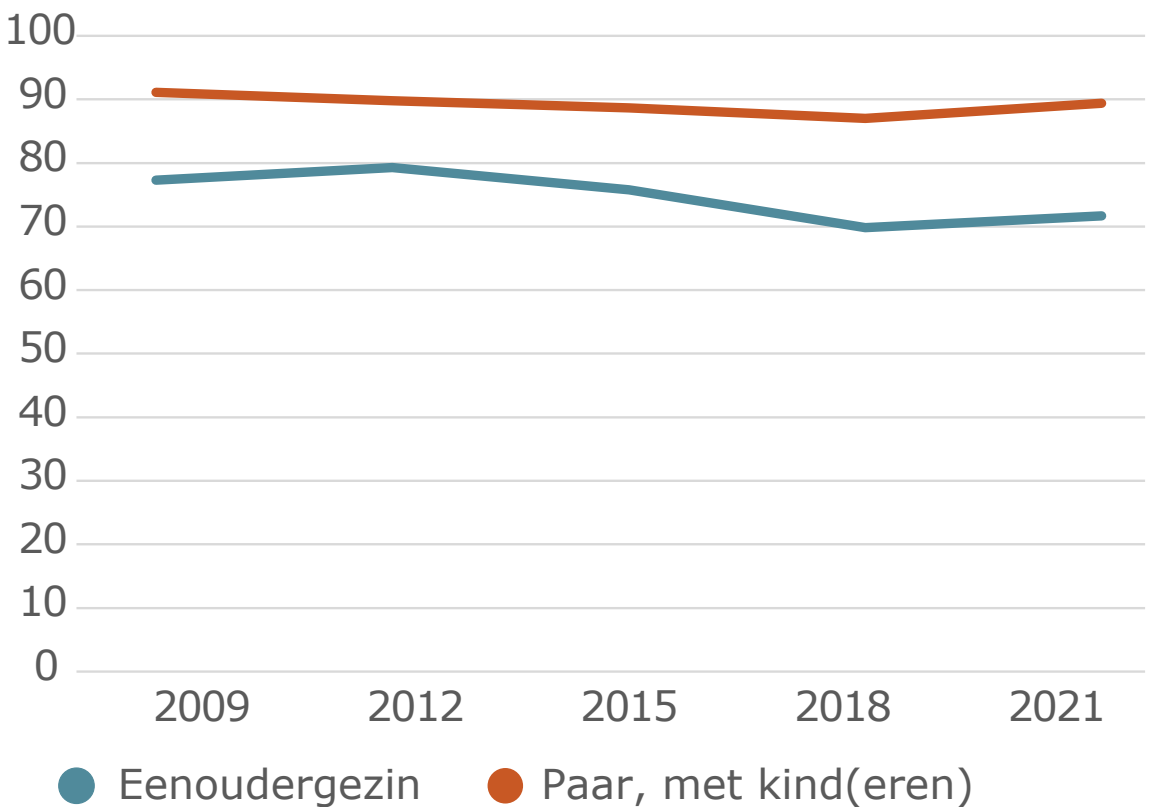
Knelpunten: krappe woningmarkt en dalende tevredenheid eenoudergezinnen en huurders

Hoewel de woonsituatie van gezinnen wat betreft soort woning en woonlasten op het eerste gezicht stabiel lijkt te zijn, zijn er desalniettemin duidelijke problemen voor gezinnen op de woningmarkt, zo blijkt uit onderzoek. Het voornaamste probleem is het grote tekort aan woningen (Sociaal-Economische Raad, 2021). De beschikbaarheid van woningen is sterk afgenomen na de financiële crisis van 2008, terwijl door de dalende rente, fiscale subsidies en bevolkingsgroei de vraag naar woningen juist is toegenomen. Andere factoren zoals de verhuurdersheffing, gebrek aan dynamiek in de markt en buy-to-let-investeringen dragen bij aan het tekort. Door het grote tekort aan woningen is een oververhitte woningmarkt ontstaan (Sociaal-Economische Raad, 2021). Vooral voor middeninkomens, jongeren en spoedzoekers staat de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen onder grote druk. Dit geldt zowel voor huurwoningen (sociaal en particulier) als voor koopwoningen.

Ook wat betreft de tevredenheid met de huidige woning zien we een knelpunt, vooral onder eenoudergezinnen en huurders. Het grootste deel van de gezinnen is tevreden met de woning, maar eenoudergezinnen zijn minder tevreden met hun woning dan tweeoudergezinnen, en dit verschil is ook toegenomen in de periode 2009-2021 (gegevens over de gehele periode van 2008-2024 waren niet beschikbaar). In 2021 was 89,4% van de tweeoudergezinnen tevreden over de huidige woning, terwijl dit voor 71,7% van de eenoudergezinnen het geval was (zie ook Figuur 5.1.). Voor tweeoudergezinnen is de tevredenheid sinds 2009 redelijk stabiel gebleven (90,8% was tevreden). Voor eenoudergezinnen is de tevredenheid afgenomen, in 2009 was 77,3% van de eenoudergezinnen tevreden. Het verschil in woningtevredenheid tussen de twee gezinsvormen is hiermee toegenomen sinds 2009.

Verder valt op dat vooral onder gezinnen in een huurwoning de tevredenheid over de huidige woning is afgenomen: waar in 2009 nog zo'n 70% van de gezinnen tevreden was over de huurwoning, is dat in 2021 nog ongeveer 60% van de gezinnen met een huurwoning (CBS, 2024).

Figuur 5.1. Percentage ouders tevreden met huidige woning, naar gezinssamenstelling

Bron: CBS (2022)

Positie van gezinnen met een laag inkomen op de woningmarkt verslechterd

Voor specifieke groepen mensen in het bijzonder is de woonsituatie de afgelopen jaren verslechterd. In de eerste plaats geldt dit voor gezinnen met een laag inkomen: deze gezinnen zijn minder vaak huiseigenaar, wonen vaker in een sociale huurwoning, vaker in een appartement en vaker op minder dan 75m2 woonoppervlak, dan gezinnen met een hoger inkomen. Waar gezinnen met een hoger inkomen en een koopwoning hebben geprofiteerd van de schaarste op de woningmarkt, hebben gezinnen met een laag inkomen hier juist schade van ondervonden. Zo is het aandeel huizeneigenaren met lagere inkomens gedaald tussen 2012 en 2018 (Lijzenga et al., 2019). Door de hoge prijzen van koopwoningen wijken mensen uit naar de huurmarkt (Sociaal-Economische Raad, 2021). Daarnaast wonen vooral gezinnen met een laag inkomen wonen in sociale huurwoningen, door de hoge prijzen in het middensegment en het beperkte woningaanbod (CBS, 2023a). In 2021 betrof dit 76% van de gezinnen met een laag inkomen en 90% van de langdurige lage-inkomensgezinnen. Van de gezinnen met een hoger inkomen woonde 18% in een sociale huurwoning.

Gezinnen met een (langdurig) armoederisico wonen vaker in appartement (43% van deze gezinnen) dan gezinnen met een inkomen boven de lage-inkomensgrens (15% van deze gezinnen). Ook wonen eerstgenoemde vaak op minder dan 75 m² woonoppervlak (ruim 20%), terwijl gezinnen zonder armoederisico vaker in grotere woningen wonen, meer dan 150 m² (29%; CBS, 2023a). Er is bovendien in de afgelopen periode sprake van een stijging van het aandeel gezinnen in armoede dat in overbezette woningen woont (met minder dan 20 m² per persoon): in het laagste inkomenskwintiel steeg dit percentage van 33% in 2012 naar 39% in 2022 (Kuyvenhoven & Van Wijk, 2024).

Positie van jongeren op de woningmarkt verslechterd

Naast gezinnen met lage inkomens, is ook de woonsituatie van jongeren verslechterd (Sociaal-Economische Raad, 2021). Deze ontwikkeling raakt niet alleen de jongeren zelf, maar heeft ook directe gevolgen voor gezinnen, omdat jongeren door de verslechterde woningmarkt steeds langer thuis blijven wonen. Hierdoor blijven zij langer onderdeel van het huishouden van hun ouders, wat druk kan leggen op de beschikbare woonruimte en financiële middelen binnen gezinnen.

Jongeren hebben steeds meer moeite om een eigen woning te vinden. Starters moeten vaak overbieden en hogere hypotheeklen aangaan. Tegelijkertijd maken de toename van tijdelijke arbeidscontracten en het sociaal leenstelsel het voor hen moeilijker om een woning te financieren (Sociaal-Economische Raad, 2019). Dit leidt tot hoge woonlasten, vaak boven de verantwoorde grens van 30% van het inkomen (Sociaal-Economische Raad, 2021). Dit maakt jongeren economisch kwetsbaar en ze blijven langer afhankelijk van hun ouders. Voor groepen in een kwetsbare positie, zoals jongeren met chronische aandoeningen of een niet-westerse migratieachtergrond, zijn de uitdagingen nog groter. Ze kampen met discriminatie, lagere inkomens en minder toegang tot financiële steun van hun ouders. Hierdoor blijft zelfstandig wonen vaak buiten bereik, en wordt de afhankelijkheid van het gezin verder verlengd.

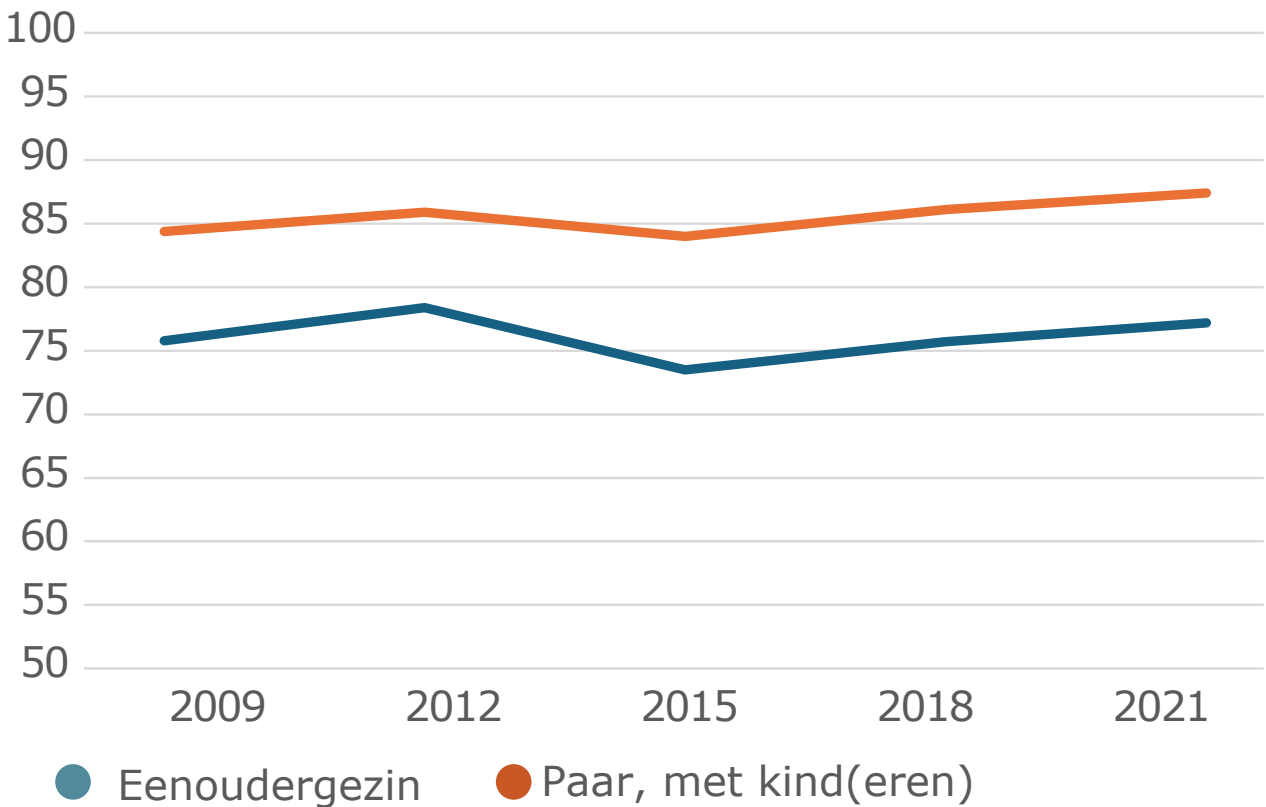
Ook studenten ervaren grote problemen door het tekort aan studentenwoningen en de stijgende woonlasten (Sociaal-Economische Raad, 2021). Veel afgestudeerden blijven noodgedwongen in hun studentenwoning of keren terug naar hun ouderlijk huis bij gebrek aan alternatieven.

5.2. Trends in de woonomgeving: verschillen tussen gezinssamenstellingen

Tevredenheid over woonomgeving: verschillen tussen gezinssamenstellingen

Naast ontwikkelingen in de woonsituatie, kijken we ook naar ontwikkelingen in de woonomgeving van gezinnen. Allereerst komt uit CBS data naar voren dat gezinnen over het algemeen tevreden zijn over de woonomgeving (zie Figuur 5.2.). In de periode 2009-2021 (de jaren waarvoor deze gegevens beschikbaar waren) is er over het algemeen een stijging van een paar procentpunten, met een aantal fluctuaties in de verschillende jaren. Verder valt op dat eenoudergezinnen minder vaak tevreden zijn over hun woonomgeving: waar in 2009 84,4% van de tweeoudergezinnen tevreden zijn over de plek waar hun woning staat, is dat voor eenoudergezinnen bijna 10 procentpunten minder (75,8%). In 2021 blijft deze discrepantie in tevredenheid ongeveer hetzelfde (87,7% tegenover 77,2%).

Figuur 5.2. Percentage ouders tevreden met de huidige woonomgeving, naar gezinssamenstelling

Bron: CBS (2022)

Vertrek van gezinnen uit steden: inkomensverschillen en woningmarktdynamiek

Het aantal verhuizingen van gezinnen tussen 2018 en 2021 was relatief stabiel (Stuart-Fox et al., 2022). Hoe dit zit in de gehele periode van 2008-2024 is niet bekend. Wat opvalt is dat in de vier grote steden meer jonge gezinnen vertrokken dan uit kleine gemeenten (CBS, 2019). Dit gaat vooral om gezinnen met een hoger inkomen zonder migratieachtergrond. In Amsterdam vertrok

12% van de jonge gezinnen, in Den Haag 6%. In tegenstelling tot de meeste gemeenten bleken in deze twee steden voornamelijk gezinnen met kind(eren) te verhuizen. Het Planbureau voor de Leefomgeving wijst hierbij op een bredere trend van herwaardering van stedelijk wonen, waarbij hoogopgeleide gezinnen in principe graag in stedelijke omgevingen willen blijven vanwege voorzieningen en nabijheid van werk, maar hierin vaak worden belemmerd door de huidige woningmarktomsandigheden (Laarman & Van Dam, 2018).

Hoe hoger het huishoudensinkomen van jonge gezinnen is, hoe groter de kans dat zij vanuit de grote steden naar een andere gemeente verhuizen (CBS, 2019). Minder welvarende jonge gezinnen blijven dus na een verhuizing vaker in de grote stad wonen. Bij jonge gezinnen die wonen in kleinere gemeenten is het beeld omgekeerd: minder welvarende gezinnen verhuizen daar juist vaker naar een andere gemeente dan rijkere gezinnen. Jonge gezinnen met een migratieachtergrond verhuizen minder vaak uit de grote stad, ook als rekening wordt gehouden met huishoudensinkomen en eigendom van de woning. Jonge gezinnen met een migratieachtergrond verhuizen wel iets vaker binnen de grote steden.

Voor gezinnen zijn verschillende redenen voor verhuizing. Voor paren met kind(eren) is de belangrijkste reden een niet voldoende passende woning (19%). Andere verhuisredenen zijn: een niet voldoende passende woonomgeving (13%), werk (9%) en huwelijk/samenwonen (8%). Eenoudergezinnen verhuizen voornamelijk vanwege scheiding/einde relatie (34%), omdat de woning niet voldoende passend was (13%) en omdat zij dichterbij familie gingen wonen (8%).

Woonsegregatie onder gezinnen: toenemende scheiding op inkomen en opleidingsniveau

Op basis van verschillende bronnen kunnen we met enige voorzichtigheid stellen dat er sprake is van woonsegregatie onder gezinnen. Zo wordt in verschillende onderzoeken de bestaande woonsegregatie als oorzaak genoemd voor onderwijssegregatie onder kinderen. De woonsegregatie op basis van opleidingsniveau en inkomen nam toe in de periode 2011-2021, terwijl segregatie naar etnische achtergrond in diezelfde periode afnam (Fernandez Beiro & Kromhout, 2024; Boterman & De Wolf, 2018). Internationaal onderzoek wijst uit dat woonsegregatie sterker is onder gezinnen dan onder andere typen huishoudens (Coenen et al., 2019).

5.3. Woonsituatie beïnvloedt gezinssamenstelling

Stijgende huizenprijzen beïnvloeden gezinsvorming

De woonsituatie van gezinnen heeft invloed op de beslissingen die gezinnen nemen wat betreft gezinsvorming en het aantal kinderen in een gezin. Uit onderzoek blijkt dat mensen die een huis bezitten op jongere leeftijd kinderen krijgen dan mensen die niet in het bezit zijn van een huis (CBS, 2023a). Daarnaast spelen de stijgende huizenprijzen mogelijk een rol in de daling van het geboortecijfer (Van Wijk, 2024). In de periode na 2010 begonnen huizenprijzen sterk te stijgen, vooral in stedelijke gebieden, en de beschikbaarheid van betaalbare, kindvriendelijke woningen nam af. Hierdoor stellen jongvolwassenen het krijgen van kinderen uit of zien er helemaal vanaf: jongvolwassenen kunnen geen geschikte woningen vinden of hebben te hoge woonlasten, wat de financiële ruimte voor kinderen beperkt (Van Wijk, 2024). Regionale gegevens tonen dat hogere huizenprijzen samenhangen met lagere geboortecijfers, vooral in stedelijke gebieden waar huizenprijzen eerder en sterker zijn gestegen. Zo hangt een stijging van de huizenprijzen met €100.000 samen met een daling van 0,03 tot 0,06 kinderen per vrouw (Van Wijk, 2024). Dit suggereert dat 15% tot 27% van de daling van het geboortecijfer sinds 2010 kan worden toegeschreven aan de stijging van huizenprijzen.

Jongvolwassenen wonen vaker in hun ouderlijk huis

Naast gezinsvorming en het aantal kinderen in het gezin heeft de woonsituatie ook effect op het wel of niet uit huis gaan van jongeren. Met de krappe woningmarkt zien we dat een steeds groter deel van de jongvolwassenen van 18 tot 30 jaar nog bij hun ouder(s) woont: van bijna 40% van de 18-30 jarigen in 2003, tot bijna 46% in 2023. Vooral vanaf 2010 nam het percentage thuiswonenden toe. Jonge mannen wonen vaker thuis dan jonge vrouwen, maar dit verschil is kleiner geworden in de afgelopen jaren. Begin 2023 woonde bijna 89% van de 18-jarigen nog thuis; van de 29-jarigen was dat ruim 11%. Voor alle leeftijden is het percentage thuiswonende jongvolwassenen groter dan twintig jaar geleden (CBS, 2023b). Uit onderzoek onder 25 tot 34-jarigen blijkt dat vooral jongvolwassenen met een laag inkomen in het ouderlijk huis wonen (Hochstenbach, Howard & Arundel, 2024).

Kijken we specifiek naar studenten, dan zien we dat ook zij steeds vaker bij hun ouder(s) wonen (Hooft van Huijsduinen et al., 2023). Bijna de helft van de Nederlandse studenten woonde in het collegejaar 2022-2023 nog thuis. Dit geldt voor 80% van de mbo-studenten, 61% van de hbo-studenten en 29% van de universitaire studenten. Betaalbaarheid is de belangrijkste reden voor thuiswonende studenten om niet uit huis te gaan, gevolgd door een gebrek aan beschikbare woonruimte en de afwezigheid van de behoefte uit huis te gaan. Tussen collegejaar 2014-2015

en 2022-2023 is er sprake van een daling in het aandeel uitwonende Nederlandse studenten in het hoger onderwijs van 52 naar 44%. In het begin van deze periode veroorzaakt de invoering van het leenstelsel grotendeels deze daling. De daling blijft zich de afgelopen jaren echter voortzetten. De tekorten op de studentenwoningmarkt lijkt daarmee een tweede belangrijke oorzaak van de dalende trend.

Het is niet bekend wat de invloed is van de woonsituatie van gezinnen op echtscheidingen. Op basis van de krapte op de woningmarkt en stijgende woonprijzen is de verwachting dat er gezinnen zijn die in een scheiding zijn maar noodgedwongen nog samenwonen.

5.4. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Woonsegregatie: gezinnen met complexe problematiek

De geobserveerde woonsegregatie onder gezinnen wordt ook herkend door een wetenschappelijk expert. Volgens deze expert is het gevolg dat gezinnen met complexe problematiek vaak geconcentreerd samenwonen. Een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie koppelt deze concentratie van gezinnen met complexe problematiek aan andere ontwikkelingen, zoals de afname van intramurale zorg, waardoor mensen met ernstige problematiek vaker in goedkope wijken terecht komen. Daarnaast spelen de lange wachtlijsten voor de geestelijke gezondheidszorg (ggz) voor zowel volwassenen als kinderen en jongeren een rol; het uitblijven van tijdige hulp vergroot de druk op deze wijken en heeft een negatieve invloed op de leefbaarheid.

Gezinsvorming wordt steeds meer een privilege

Een wetenschappelijke expert geeft aan dat gezinsvorming steeds meer een privilege vormt voor gezin met hogere inkomens. Een passende woonruimte is een belangrijke factor in de keuze om kinderen te krijgen. Maar een passende woonruimte is vanwege de stijgende huizenprijzen steeds moeilijker geworden, en is beschikbaar voor een steeds kleinere groep, afhankelijk van inkomen. Wanneer er onzekerheid is in de woonsituatie wordt het stichten van een gezin steeds dus vaker uitgesteld of zelfs afgesteld. De expert onderbouwt dit met de observatie dat in regio's met hogere huizenprijzen mensen in een huurwoning relatief vaak kinderen krijgen. Dit zijn waarschijnlijk de mensen die, vanwege de hoge woningprijzen, geen koopwoning hebben kunnen vinden, maar wel de hogere huurprijzen kunnen betalen.

5.5. Ervaringen van gezinnen

Vast zitten in een te kleine woning

Uit onze peiling blijkt dat 1 op de 20 ouders zich vaak bezighoudt met het hebben van een passende woning voor hun gezin (zie tabel A1 in bijlage A). Dit is een relatief laag aandeel in vergelijking met de andere onderwerpen waaruit ouders konden kiezen. Toch zien we in de literatuur dat er problemen zijn met het vinden van een passende woning. In de gezinsinterviews geven twee gezinnen dan ook aan het gevoel te hebben ‘vast te zitten’ in hun huidige sociale huurwoning. De ouders geven aan graag in een woning te willen wonen die beter past bij hun gezinssamenstelling, bijvoorbeeld een grotere woning met meer slaapkamers zodat kinderen meer ruimte hebben als ze ouder worden, of een woning met een tuin zodat kinderen veilig kunnen spelen en geen drukke straat over hoeven te steken. Daarnaast is er de wens om naar een rustiger gedeelte van de stad te verhuizen. In sommige gevallen blijven gezinnen in een sociale huurwoning wonen terwijl hun inkomen daarvoor eigenlijk te hoog is; het zogenoemde scheef wonen.

Moeilijk om een nieuwe woning te vinden door hoge prijzen

Twee geïnterviewde ouders zijn actief bezig met het zoeken van een nieuwe woning, maar geven aan dat het vanwege de hoge kosten van een koopwoning erg moeilijk is om door te stromen. Dit knelpunt van hoge huizenprijzen zagen we ook terug in de literatuurstudie. Voor een koopwoning is over het algemeen spaargeld nodig, terwijl de geïnterviewde ouders aangeven dat niet te hebben. Voor vrijesectorhuurwoningen geldt dat deze ook schaars zijn. Daarnaast is het inkomen van gezinnen hiervoor niet altijd toereikend.

Een passende woonomgeving voor het gezin

Vanwege de hoge huizenprijzen kijken gezinnen ook naar woningen buiten de stad, omdat die vaak betaalbaarder zijn. Een andere ouder is echter ontevreden over de keuze om naar een dorp te verhuizen. Deze moeder vertelt dat ze winkels mist, dat er geen openbaar vervoer meer is en dat ook andere voorzieningen in de afgelopen jaren zijn verdwenen. Ze geeft aan dat ze verder was gaan zoeken naar een andere woning als ze dit had geweten.

Huisvesting van oudere kinderen

In de literatuur zagen we dat ook oudere kinderen (18+) steeds vaker bij hun ouders wonen. Uit onze peiling komt daarnaast naar voren dat voor 1 op de 10 van de ouders de huisvesting van hun oudere kinderen een onderwerp is dat in de top 3 staat van onderwerpen dat hen bezighoudt. Vooral ouders met oudere kinderen, ouders die meer dan 3 kinderen hebben, en ouders

Gezinsportret: Moeite met het vinden van een passende woning

De familie Bakker, bestaande uit vader Mark, moeder Sophie en hun twee kinderen, Emma (6 jaar) en Lucas (3 jaar), woont momenteel in een sociale huurwoning: een appartement met twee slaapkamers. Emma en Lucas delen een slaapkamer. Mark en Sophie willen graag een grotere woning, zodat beide kinderen, als ze ouder worden, een eigen slaapkamer hebben. Ook willen ze graag een tuin. Verder wonen ze aan een gevaarlijke weg, waardoor Emma en Lucas niet zomaar naar buiten kunnen. Al twee jaar lang is het gezin op zoek naar een nieuwe woning. Sophie geeft aan: “We komen er gewoon niet tussen. We hebben een middeninkomen, we verdienen te veel voor een sociale huurwoning, maar te weinig voor vrije sector huur.” Het gezin heeft niet genoeg spaargeld om een woning te kopen. Ze zijn bang dat ze nooit weggkomen uit dit appartement. Daarom kijken ze ook naar woningen in meer dunbevolkte provincies waar de huizenprijzen nog wat lager liggen. De ouders maken zich hier zorgen over en het is vaak onderwerp van gesprek in het gezin.

waarvan tenminste 1 kind uitwonend is, geven aan dat huisvesting van hun oudere kinderen hen bezighoudt.

Oudere kinderen blijven ook tijdens hun studie thuis wonen

In de gezinsinterviews geven twee ouders aan kinderen van volwassen leeftijd te hebben die graag uit huis zouden willen gaan naar een studentenkamer of huurwoning. De ouders zijn echter van mening dat het moeilijk is om iets betaalbaars te vinden. Een ouder zegt dit jammer te vinden voor de kinderen, maar benoemt daarbij ook dat dit momenteel geen grote problemen veroorzaakt. De studie van zijn kinderen is met het openbaar vervoer goed bereikbaar, de kinderen hebben een eigen slaapkamer en dat het gezin heeft het fijn met elkaar. De andere ouder benoemt het zelf fijn te vinden dat haar kinderen langer bij haar wonen, maar geeft wel aan zich zorgen te maken over de woonsituatie van haar kinderen. Er lijken weinig mogelijkheden voor haar kinderen te zijn in de toekomst: er zijn weinig betaalbare huurwoningen en een koopwoning is met de huidige woningmarkt uitgesloten. De respondent geeft aan niet te weten hoe dit opgelost kan worden. Deze ervaringen leiden tot zorgen over de toekomst.

Ouders maken zich zorgen over huisvesting in de toekomst

Zorgen over huisvesting worden besproken binnen de gezinnen zelf, maar ook met vrienden, familie en kennissen die in een vergelijkbare situatie verkeren. Deze gesprekken kunnen ook heel concreet zijn. Een ouder vertelt bijvoorbeeld dat nieuwe en betaalbare woonplekken met elkaar gedeeld zouden kunnen worden. Maar er wordt ook gesproken over manieren waarop de ouders

hun kinderen kunnen helpen. Zo onderzoekt een ouder de mogelijkheid binnen de gemeente om mantelzorgwoningen en jongerenwoningen op eigen grond te bouwen, bijvoorbeeld door het ombouwen van de schuur. De ouder vertelt verschillende mensen te kennen die tegen dezelfde problemen aanliepen: zij zijn nu twee van zulke jongerenwoningen aan het bouwen. Zij zegt dat dit geen ideale oplossing is, maar dat het door de woningnood noodzakelijk wordt om naar andere mogelijkheden te kijken.

5.6. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Leefbaarheid in de wijk en verdwijnende voorzieningen

Een vertegenwoordiger van maatschappelijke organisaties constateert, net zoals een geïnterviewde ouder, dat gezinnen zich zorgen maken om de leefbaarheid in de wijk. De vertegenwoordiger maakt zich zorgen over de veiligheid in de wijk, bijvoorbeeld of kinderen wel veilig buiten kunnen spelen. Een ander punt dat door deze persoon wordt aangekaart is de beschikbaarheid van voorzieningen in de wijk, zoals de aansluiting van de mogelijkheden met betrekking tot vrijetijdsbesteding bij de behoeften van gezinnen. Ook de vindbaarheid van voorzieningen is een punt: als er behoefte is, zijn gezinnen niet altijd bekend met het aanbod van voorzieningen in de wijk. De vertegenwoordiger constateert dat in de afgelopen decennia verschillende voorzieningen uit woonwijken zijn verdwenen, zoals buurthuizen en zorgvoorzieningen. Dit heeft impact op de veiligheid in de wijk en er zijn minder mogelijkheden voor kinderen en jongeren om zich te vermaken, met gevolgen voor de vrijetijdsbesteding en sociale ontwikkeling. Ook de krapte op de woningmarkt, waardoor jongeren langer thuis wonen, heeft invloed op de leefbaarheid, doordat er binnenshuis en buitenshuis steeds minder ruimte is.

5.7. Conclusie

Trends in woonsituatie

De woonsituatie en tevredenheid over woonomgeving van gezinnen is de afgelopen jaren over het algemeen redelijk stabiel gebleven. Toch zijn er ook duidelijke problemen op de woningmarkt die van invloed zijn op gezinnen, waarvan het grootste probleem het tekort aan woningen is. Hierdoor hebben vooral gezinnen met lage en middeninkomens en jongeren steeds meer moeite om een woning te vinden. De situatie op de woningmarkt hangt samen met de beslissingen die gezinnen nemen rondom gezinsvorming, zowel in het starten van het gezin als het aantal kinderen. Jongvolwassenen stellen het krijgen van kinderen uit of zien er helemaal van af omdat ze geen

geschikte en betaalbare woning kunnen vinden. Daarnaast blijven jongeren blijven langer bij hun ouders wonen dan voorheen.

Ervaringen van gezinnen

Uit onze gesprekken met gezinnen komen deze knelpunten ook terug. Gezinnen geven aan vast te zitten in hun woning, die te krap is voor hun gezin en die geen passende woonomgeving biedt. Ook hoorden we van ouders dat de studerende kinderen langer thuis blijven wonen. Ouders hebben het hierover met elkaar en denken na over alternatieve oplossingen, bijvoorbeeld het bouwen van een mantelzorgwoning of jongerenwoning op eigen grond. De woningnood maakt het noodzakelijk om naar alternatieven te kijken.

5.8. Referenties

Boterman, W., & De Wolf, I. (2018). *Woonsegregatie bepaalt in grote mate schoolsegregatie*. ESB. <https://esb.nu/woonsegregatie-bepaalt-in-grote-mate-schoolsegregatie/>

Coenen, A., Verhaeghe, P. P., & Van de Putte, B. (2019). Ethnic residential segregation: A family matter? An integration of household composition characteristics into the residential segregation literature. *European Journal of Population*, 35, 1023-1052.

CBS (2019). *Ruim 1 op de 10 jonge gezinnen verliet Amsterdam in 2018*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/26/ruim-1-op-10-jonge-gezinnen-verliet-amsterdam-in-2018>
Geraadpleegd op 4 december 2024

CBS (2023a). *Armoede en sociale uitsluiting 2023*. CBS. <https://longreads.cbs.nl/armoede-en-sociale-uitsluiting-2023/>

CBS (2023b). Jongvolwassenen wonen vaker bij ouders dan 20 jaar geleden. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/51/jongvolwassenen-wonen-vaker-bij-ouders-dan-20-jaar-geleden>.
Geraadpleegd op 4 december 2024

CBS (2022). *Woontevredenheid; kenmerken huishouden, woning [dataset]*. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84569NED/table?dl=B1D7E>. Geraadpleegd op 4 december 2024

Fernandez Beiro, L., & Kromhout, J. (2024). *Hoe kan de Landelijke Jeugdmonitor bijdragen aan het monitoren van kansenongelijkheid?* CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2024/hoe-kan-de-landelijke-jeugdmonitor-bijdragen-aan-het-monitoren-van-kansenongelijkheid-?onpage=true>

Hochstenbach, C., Howard, A., & Arundel, R. (2023). Increasing social and spatial inequalities in parental co-residence. *Journal of Economic and Human Geography*, 0, 1-20. <https://doi.org/10.1111/tesg.12655>

Hooft van Huijsduinen, L., Elfferich, A., Marchal, B., Molenaar, T., & Van Zoelen, S. (2023). *Landelijke monitor studentenhuysvesting 2023*. ABF Research. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/09/07/landelijke-monitor-studentenhuysvesting-2023>

Kuyvenhoven, J., & Van Wijk, D. C. (2024). Gezinnen met lage inkomens steeds vaker in overbezette woning. *Demos*, 40, 4-5. <https://publ.nidi.nl/demos/2024/demos-40-10-kuyvenhoven.pdf>

Laarman, K., & Van Dam, F. (2018). Waar willen jonge gezinnen wonen? *Demos*, 34, 4-7. https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/PBL2018_Waar-willen-jonge-gezinnen-wonen-3236.pdf

Lijzenga, J., Gijsbers, V., Poelen, J., & Tiekstra, C. (2019). *Ruimte voor wonen. De resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2018*. <https://www.woononderzoek.nl/nieuws/Ruimte-voor-wonen--de-resultaten-van-het-Woononderzoek-Nederland-2018/83>

Sociaal-Economische Raad (2019). *Hoge verwachtingen. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2019/hoge-verwachtingen.pdf>

Sociaal-Economische Raad (2021). *Veelbelovend. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2021*. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2022/kansen-belemmeringen-jongeren.pdf>

Stuart-Fox, M., Kleinpier, T., Lighart, D. & Blijie, B. (2022). *Wonen langs de meetlat. Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2021*. https://www.woononderzoek.nl/style/custom/citavista/pdf/Kernpublicatie_WoON_2021_INTERACTIEF.pdf

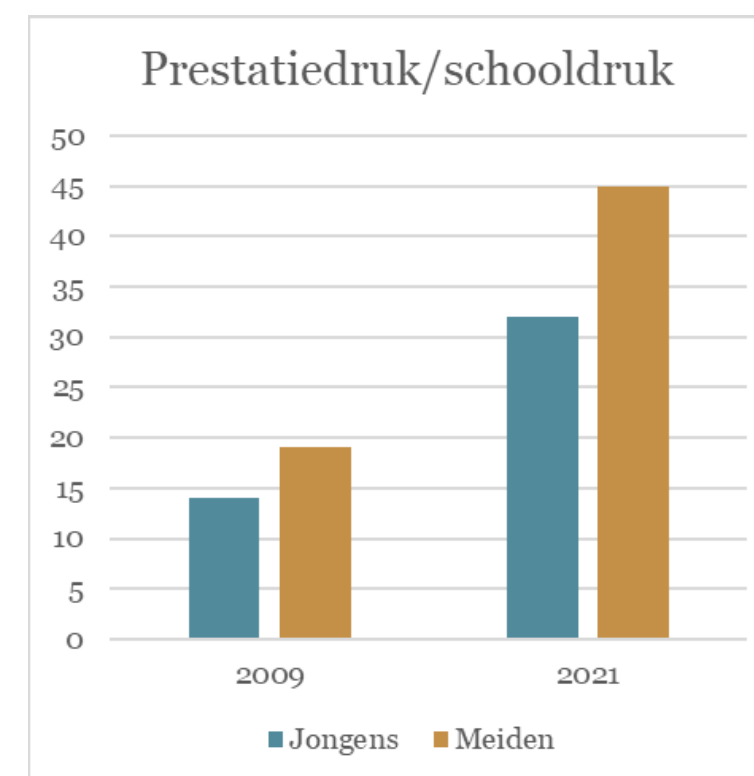
Van Wijk (2024). Stijgende huizenprijzen deels verantwoordelijk voor daling geboortecijfer. *Demos*, 40, 1-4. <https://nidi.nl/demos/stijgende-huizenprijzen-deels-verantwoordelijk-voor-daling-geboortecijfer/>

Mentale gezondheid van gezinnen

Trends

- Met een groot gedeelte van de kinderen, jongeren en ouders lijkt het **mentaal goed** te gaan.
- De mentale gezondheid van gezinnen lijkt echter de afgelopen jaren **onder druk** komen te staan. Verklaringen zijn groeiende prestatiedruk, geluksdruk, individualisering, afname van netwerken en sociale media.
- De coronapandemie heeft mentale gezondheid van **gezinnen in een kwetsbare positie** harder geraakt.
- Ruim **1 op de 4 kinderen** groeit op in een gezin met ten minste een ouder met een psychische aandoening en/of verslaving.
- Vooral bij **meiden** is een stijging te zien in de ervaring van druk voor schoolwerk.

Percentage jongens en meiden dat aangeeft druk voor schoolwerk te ervaren

Ervaringen van gezinnen

- Ouders houden zich **veel bezig** met de (mentale) gezondheid van zichzelf of van de kinderen.
- Ouders zijn het meest bezorgd over de **mentale belasting** van de combinatie van gezin, werk en sociaal leven. Dit geeft ouders een opgejaagd gevoel.
- Ouders zijn ook bezorgd over de **effecten van social media gebruik en gamen** op hun kinderen.

Vader:

'Doordat mijn jonge zoontje slecht slaapt moet ik mijn werkdag regelmatig later beginnen of kan ik minder uren werken. Dit geeft mij stress want ik wil er zowel voor mijn gezin zijn als voor mijn werkgever. Hierdoor voel ik mij vaak onrustig en opgejaagd, en ben ik geprikkelder en minder ontspannen in thuissituaties.'

6 Mentale gezondheid van gezinnen

Ontwikkelingen zoals de opkomst van sociale media, de toegenomen individualisering en de prestatiedruk hebben invloed op de levenstevredenheid van kinderen, jongeren en ouders. In dit hoofdstuk staan de ontwikkelingen in de mentale gezondheid van gezinnen centraal. We beantwoorden daarvoor de volgende onderzoeksvragen: *Hoe heeft de (mentale) gezondheid van gezinsleden (kinderen, jongeren, ouders) zich ontwikkeld? Wat zijn verklarende factoren voor deze ontwikkeling? En Hoe wordt het gezinsleven ervaren, en welke uitdagingen worden er gevoeld op het gebied van (mentale) gezondheid? Allereest beschrijven we trends op verschillende gebieden van mentale gezondheid, evenals verklarende factoren voor mogelijke veranderingen hierin^[22]. Hierbij beschrijven we eerst trends in de mentale gezondheid van ouders^[23], en daarna die van kinderen en jongeren. Daarna gaan we in op de ervaringen van gezinnen zelf.*

Trends in mentale gezondheid van ouders

Hoewel er veel kennis is over mentale gezondheid onder de bevolking in het algemeen, is er weinig bekend over trends in de mentale gezondheid van ouders specifiek. In de volgende alinea's beschrijven we de belangrijkste informatie op hoofdlijnen.

Levenstevredenheid: positief ondanks drukte

Uit onderzoek van het SCP, uitgevoerd in 2016, komt naar voren dat ouders hun leven gemiddeld een 7,8 geven op een schaal die loopt van 0 'heel ontevreden' tot 10 'heel tevreden' (Roeters, 2018). Het geluksgevoel wordt met een cijfer van gemiddeld een 8 beoordeeld. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met de cijfers die mensen zonder thuiswonende kinderen aan hun leven toekennen. Hoewel ouders met thuiswonende kinderen even gelukkig zijn als anderen, ervaren zij hun leven vaak als drukker. Vier op de tien ouders voelen zich daarom wel eens opgejaagd bijna zeven op de tien ouders heeft het weleens te druk. Dat de gezinsfase als druk wordt ervaren, hoeft dus niet te betekenen dat de kwaliteit van leven hier altijd onder lijdt. Een belangrijke kanttekening

22 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen vanaf 2008, maar die zijn niet altijd beschikbaar. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

23 Hoewel er veel kennis is over mentale gezondheid onder de volwassen bevolking in het algemeen, is er weinig bekend over (trends in) de mentale gezondheid van ouders specifiek. We baseren ons in dat deel dus op een beperkt aantal bronnen.

bij genoemde bevindingen is dat we geen recente informatie hebben over de levenstevredenheid van ouders.

Psychische en/of verslavingsproblematiek van ouders beïnvloedt de ontwikkeling van kinderen

Ondanks deze hoge levenstevredenheid, is mentale problematiek onder ouders een probleem. Nederland telt naar schatting ruim 400.000 ouders met psychische en/of verslavingsproblemen per jaar (Raad voor Volksgezondheid & Samenleving, 2023). Hierdoor groeien ruim 671.000 kinderen onder de 18 jaar op in een gezin met ten minste een ouder met een psychische aandoening en/of verslaving. Dat betreft ruim een op de vier kinderen. Het opgroeien in een gezin waar sprake is van dergelijke problematiek werkt door op kinderen en jongeren en kan ingrijpende gevolgen hebben. Zo hebben deze kinderen een groter risico op psychische, fysieke of gedragsproblemen en ook op problemen op school en met middelengebruik. Als een van beide ouders door specialistische ggz ondersteund wordt, is de kans ruim twee keer zo groot dat kinderen problemen ontwikkelen en in (ambulante) jeugdhulp terechtkomen. Als beide ouders specialistische ggz ontvangen, is de kans zelfs 3,5 tot 4 keer zo groot. Hoe jonger het kind is als de problemen zich voordoen bij de ouder, hoe groter de kans dat kinderen zelf ook problemen ontwikkelen. Ook de duur en de ernst van de problematiek dragen bij aan de negatieve effecten op kinderen. Een stevig sociaal netwerk vormt daarentegen een beschermende factor.

Ook problematisch smartphonegebruik (met kenmerken van verslaving) speelt een rol bij ouders: bij 1 op de 8 ouders is er sprake van problematisch smartphonegebruik (Vermeij & Sitskoorn, 2021). Meer problematisch smartphonegebruik heeft een negatieve invloed op het mentaal welzijn van ouders.

Negatieve invloed van corona op mentale gezondheid van ouders

Ouders hebben negatieve effecten ervaren als gevolg van de coronapandemie. Zo kregen zij in deze periode meer last van overgewicht, nam hun alcoholgebruik toe en voelden ze zich vaker sterk eenzaam (Marra, Bosmans, Rahmon, Leersum-Bekebrede, Jansen, Dückers, 2024). Ook geven ze aan dat ze minder veerkrachtig uit de lockdown van 2020 te zijn gekomen (Speetjes, Vink, Ince, Hoex, 2020). Wel vinden ouders dat het gezinsleven kalmer werd doordat sociale verplichtingen, sportwedstrijden en kinderfeestjes wegvielen. Hierdoor ervoeren ouders meer opvoedgeluk: er was meer rust en nabijheid.

De impact van de coronamaatregelen in gezinnen lijkt beïnvloed te worden door velerlei factoren. Zo hielp het als gezinnen een sociaal steunsysteem hadden en wanneer hun psychische gezondheid

en mentale veerkracht goed was. Ook waren financiële stabiliteit en baanzekerheid belangrijke voorspellers van de impact van de pandemie (Speetjes, Vink, Ince, Hoex, 2020). Als deze factoren er positief uitzagen, lukte het ouders beter om het dagelijks leven overeind te houden, waardoor het gezin kon blijven fungeren als uitvalsbasis en oplaadpunt voor kinderen en ouders.

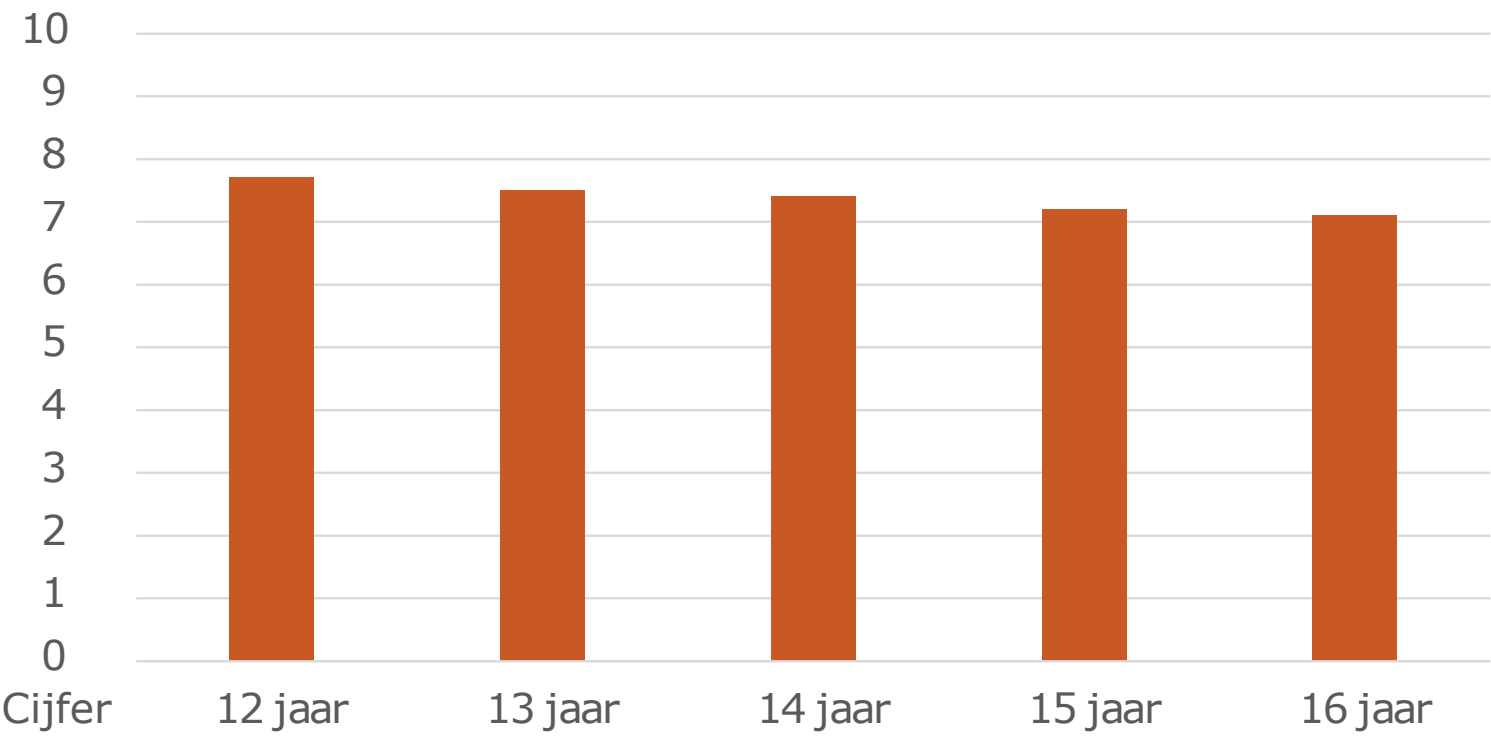
6.1. Trends in mentale gezondheid van kinderen en jongeren

Levenstevredenheid: sterkere daling onder meiden en kwetsbare groepen

Een belangrijke indicator van mentaal welbevinden is levenstevredenheid, gemeten aan de hand van een rapportcijfer op verschillende indicatoren. De jongste leeftijd waar trends in de levenstevredenheid bekend van zijn, is kinderen in groep 7 en 8 van de basisschool. Kinderen in deze leeftijdscategorie geven hun leven gemiddeld een 8,0. Wel zien we dat de levenstevredenheid in de afgelopen jaren gedaald is. Al sinds 2009 zien we een daling in levenstevredenheid van zowel jongens en meiden. In 2009 gaf nog 96% van de jongens en 92% van de meiden aan tevreden te zijn met zijn of haar leven. Vooral tussen 2017 en 2021 zien we een forse afname, wat waarschijnlijk in ieder geval voor een deel verklaard kan worden door de coronapandemie. In 2021 was 92% van de jongens nog tevreden met zijn leven, en 82 van de meiden. Vooral voor meiden daalde de levenstevredenheid het sterkst: van een 7,3 in 2017 naar een 6,7 in 2021. In 2022 lijkt er sprake te zijn van een stabilisatie ten opzichte van het jaar daarvoor (Stevens et al., 2023). In 2024 geven kinderen in de leeftijd van 8-12 jaar in een ander onderzoek hun (offline) leven gemiddeld een 8,2, waarbij meiden het met een 8,1 beoordelen en jongens met een 8.4. Er is mogelijk na de coronapandemie weer sprake van een stijging in levenstevredenheid, hoewel de cijfers van 2024 een andere steekproef betreffen (De Jong et al., 2024).

Jongeren in de leeftijd van 12 tot 16 jaar geven hun leven gemiddeld een 7,1 (Boer et al., 2021; zie Figuur 6.1). Ook voor deze groep zien we een dalende trend in hun levenstevredenheid in de periode van 2017-2021, en stabilisatie vanaf 2022 (Stevens et al., 2023). Ook hierbij laten cijfers uit 2024 uit ander onderzoek weer een positiever beeld zien, waarbij jongeren in de leeftijdscategorie 13-18 jaar hun (offline) leven gemiddeld een 7,5 geven, met een 7,1 als gemiddeld cijfer voor meiden, en 7,9 als gemiddeld cijfer voor jongens (De Jong et al., 2024).

Figuur 6.1. Levenstevredenheid onder scholieren, naar leeftijd

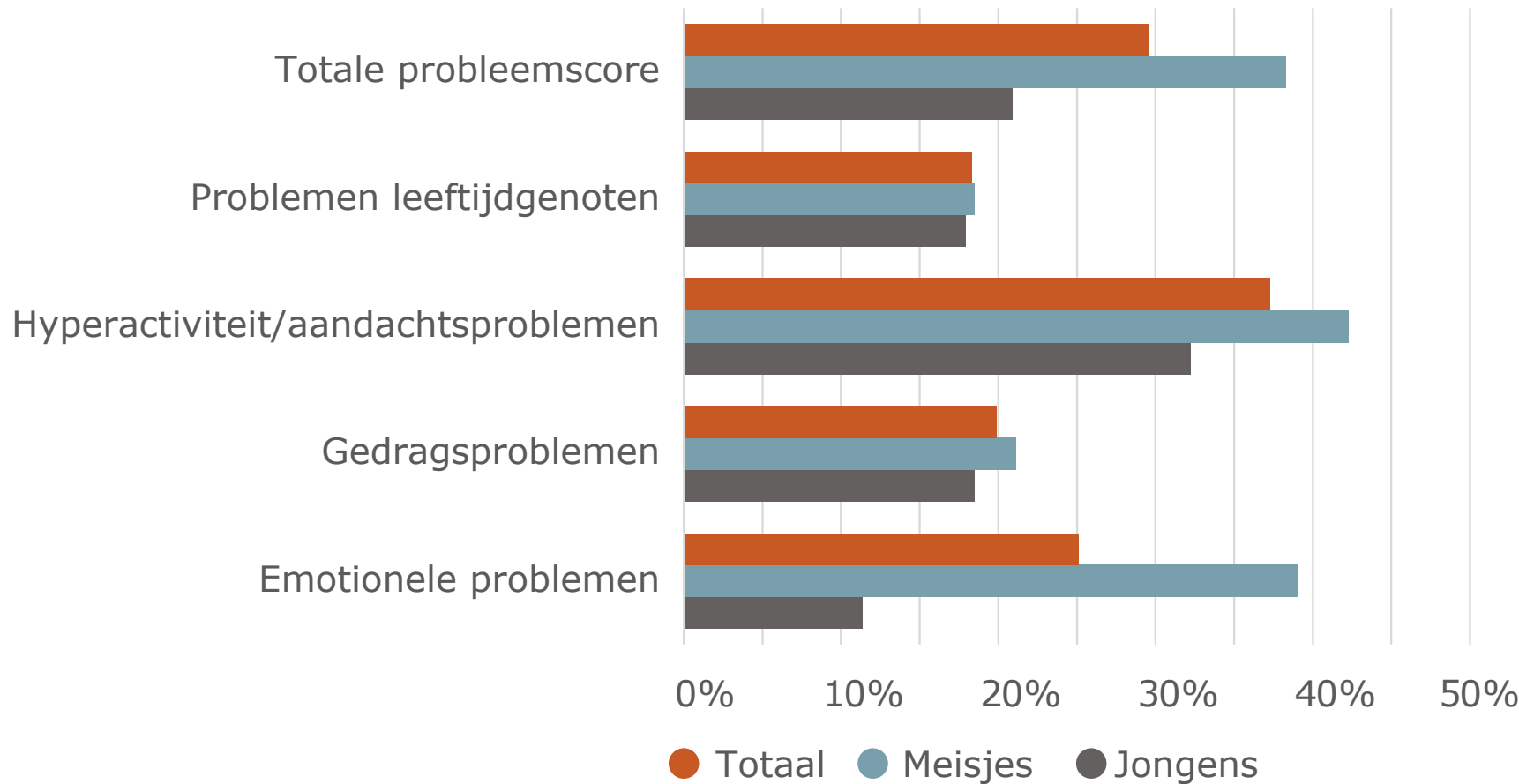
Bron: Trimbos Instituut (2024a)

De ervaren levenstevredenheid is niet voor elke groep hetzelfde. Meiden rapporteren zowel in het basis- als voortgezet onderwijs een lagere levenstevredenheid dan jongens (Boer et al., 2021). Ook naarmate jongeren ouder worden, rapporteren zij een lagere levenstevredenheid, minder controle over het leven en een lager emotioneel welbevinden (Boer et al, 2021). Verder rapporteren jongeren met een migratieachtergrond, een lage sociaaleconomische status (SES) en jongeren uit samengestelde gezinnen een lagere tevredenheid (leeftijd 11-16 jaar). Jongeren met een migratieachtergrond rapporteren minder controle over hun leven en vaker een laag emotioneel welbevinden dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Een mogelijke verklaring hiervoor is de dat jongeren met een migratieachtergrond toenemende discriminatie ervaren, wat samenhangt met een verminderde mentale gezondheid (Arslan, Distelbrink en Yassine, 2024). Jongeren uit gezinnen met een lage welvaart rapporteren eveneens minder controle over hun leven dan jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart. Ook zijn zij aanzienlijk minder vaak tevreden over hun leven, alhoewel dit verschil alleen zichtbaar is in het voortgezet onderwijs. Ten slotte scoren jongeren die niet met beide ouders wonen minder gunstig qua levenstevredenheid, controle en emotioneel welbevinden dan jongeren die opgroeien met beide ouders (Boer et al, 2021). Deze groep ervaart meer stress door de thuissituatie, door eigen problemen en door de mening van anderen, en meer druk door schoolwerk (Kleinjan et al, 2020).

Mentale klachten: grote verschillen tussen subgroepen

Hoewel de levenstevredenheid onder kinderen en jongeren over het algemeen positief is, ervaart een aanzienlijk deel van hen mentale klachten. In totaal ervaart bijna 30% van de kinderen en jongeren mentale problemen (zie Figuur 6.2). Zij hebben vooral last van hyperactiviteit of aandachtsproblemen. Voor alle mentale klachten geldt dat meiden rapporteren daar meer last van te hebben dan jongens.

Figuur 6.2. Percentage scholieren met mentale problemen (2023)

Bron: Trimbos Instituut (2024b)

Meiden in het voortgezet onderwijs rapporteren de meeste psychosomatische klachten^[24]: 70% van de meiden en 49% van de jongens ervaart deze vaker dan één keer per week. Ook rapporteren meiden vaker emotionele problemen (44% versus 13%) en hyperactiviteit/aandachtsproblemen (42% versus 32%) dan jongens. Onder kinderen in de basisschoolleeftijd liggen deze percentages lager, maar rapporteren meiden nog steeds meer klachten dan jongens (De Boer et al, 2021).

Ook in mentale problemen zien we een stijgende trend: er wordt een stijgende trend voor de perioden 2009-2013 en 2017-2021 gerapporteerd (De Boer et al., 2021). Vooral 2021 is hierin een

uitschieter, wat mogelijk ook gerelateerd is aan de coronapandemie. Maar ook na de coronapandemie lijkt deze stijging verder door te zetten: in 2022 worden op verschillende aspecten meer mentale problemen gerapporteerd dan het jaar ervoor (Stevens et al., 2023).

Jongeren met een migratieachtergrond ervaren meer gedragsproblemen en problemen met leeftijdsgenoten, terwijl jongeren uit gezinnen met lage welvaart meer emotionele problemen rapporteren. Jongeren die niet met beide ouders wonen scoren lager over het algemeen een minder positieve mentale gezondheid zien (De Boer et al., 2021).

Bij studenten heeft 51% last van psychische klachten, zoals somberheid en angst, waarvan 12% in ernstige mate. Deze klachten hangen samen met stress, prestatiedruk, slaapproblemen, eenzaamheid en gebrek aan sociale steun, terwijl studievoortgang en studieschuld minder invloed lijken te hebben (Dopmeijer et al., 2022).

Schoolstress en prestatiedruk blijven toenemen

Jongeren ervaren steeds meer druk om te presteren (GGD GHOR, 2023). Zo ervaart meer dan een kwart van de jongeren druk vanuit zichzelf om te presteren, en 18% druk van anderen. Druk van anderen wordt vooral gevoeld vanuit ouders (12%), leraren/school (10%) en vrienden/vriendinnen (7%). De meeste scholieren ervaren de school dan ook de grootste stressbron (Vermeulen et al., 2021).

Sinds 2009 is er sprake van een sterke toename in ervaren druk door schoolwerk (De Boer et al, 2021). In 2009 gaf 14% van de jongens aan veel druk door schoolwerk te ervaren, tegenover 19% van de meiden. In 2021 zijn deze percentages opgelopen tot 32% voor jongens en 45% voor meiden. Dit heeft mogelijk te maken met hoge verwachtingen, een te vol curriculum, toetsen en deadlines vlak na de vakantie en stress om cijfers die al vroeg meetellen (Doornwaard, Peeters, Leijerzapf, De Haas, Efat & Kleinjan, 2021).

De ervaren druk verschilt per groep. Jongeren met een hoger opleidingsniveau ervaren meer stress door schoolwerk, prestatiedruk en drukte in het algemeen (Kleinjan et al., 2020; Arslan et al., 2024). Jongeren met een lager opleidingsniveau rapporteren vaker problemen met leeftijdsgenoten en minder sociale steun. Hbo-studenten ervaren meer druk door schoolwerk dan mbo-studenten. Jongeren met een westerse migratieachtergrond voelen meer stress en prestatiedruk, terwijl jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond minder sociale steun, vrije tijd en een slechtere algemene gezondheid rapporteren (Kloosterman et al., 2021; Kleinjan et al., 2021).

24 De aanwezigheid van psychosomatische klachten is een andere belangrijke indicator voor mentale problemen. Somatische klachten betreffen hoofdpijn, buikpijn, rugpijn en duizeligheid. Psychische klachten betreffen slaapproblemen, ongelukkig vullen, slecht humeur en zenuwachtig zijn.

Kinderen die schooldruk ervaren, hebben vaker last van stressgerelateerde symptomen zoals vermoeidheid, slaapproblemen, een slecht humeur of lichamelijke klachten (Vermeulen et al., 2021). Door de ervaren prestatiedruk druk kan een deel van de jongeren (tijdelijk) niet naar school. Dit blijkt uit een groeiend aantal verzuimmeldingen en thuiszitters. In sommige gevallen lopen de problemen zo hoog op dat er jeugdhulp nodig is (Doornwaard, Peeters, Leijerzapf, De Haas, Efat & Kleinjan, 2021).

Invloed van corona: kinderen uit gezinnen in kwetsbare situatie harder geraakt

De literatuur over de impact van de coronapandemie op kinderen levert een gevarieerd beeld op (Speetjes, Vink, Ince, Hoex, 2020). Aan de ene kant blijkt dat het negatieve effecten heeft gehad: zo ervaren kinderen meer angst, en hebben kinderen minder ouderlijke warmte ervaren. Aan de andere kant lijkt het ook voor rust te hebben gezorgd voor kinderen en gezinnen, en bood het thuisblijven verlichting aan kinderen die school als onveilig of belastend ervoeren.

De eerste indruk op grond van de recente onderzoeken is dat de meeste kinderen de veerkracht hebben om met hun ervaringen om te gaan en er overheen te groeien (Speetjes, Vink, Ince, Hoex, 2020). Dat geldt vooral wanneer ze opgroeien in een stabiel gezin, dat is ingebed in een stabiel sociaal steunsysteem en waar externe zekerheden, zoals werk en inkomen, relatief onaangetaast bleven. Vooral de kinderen die al in een kwetsbare gezinssituatie opgroeiden lijken de negatief geraakt door de coronapandemie.

De coronapandemie had een negatieve impact op het mentaal welbevinden van jongeren, met meer psychische klachten, eenzaamheid en suïcidale gedachten, zowel tijdens als na de crisis (Marra et al., 2024). Vooral jongeren met eerdere psychische problemen werden zwaarder getroffen. De pandemie versterkte een al bestaande dalende trend in het mentaal welbevinden van jongeren (Van den Berg et al., 2023). Daarnaast kampt ongeveer 5% van de jongeren (12-25 jaar) met long-covid, wat hun dagelijks leven ernstig kan beperken.

Tegelijkertijd reageerden niet alle kinderen en jongeren hetzelfde en voelde een groot deel van de jongeren van middelbare schoolleeftijd zich goed (Van den Berg et al., 2023). Gedurende de hele pandemie leek de mate van verbondenheid met vrienden en leeftijdgenoten een belangrijke factor te zijn voor het mentaal welbevinden. Na de pandemie zijn er meer ondersteuningsvragen ontstaan, mede doordat kinderen en jongeren belangrijke leerervaringen op school, met sporten, uitgaan en spelen hebben gemist.

Problematisch socialemediagebruik stijgt

Het gebruik van sociale media kan verschillende uitkomsten hebben op het leven van jongeren. Enerzijds ervaren zij dit als spannen en leuk, maar anderzijds kan het ook mentale problemen met zich meebrengen. Ongeveer een kwart tot een derde van de jongeren voelt zich onrustig zonder telefoon of internet, vooral bij intensief gebruik van sociale media (Roeters, 2018). Dit kan leiden tot een opgejaagd gevoel en de ervaring dat het 'te druk' is. Het is echter lastig vast te stellen wat oorzaak en gevolg is: intensief mediagebruik kan stressgevoelens oproepen of verergeren, maar het kan ook zijn dat stress jongeren ertoe aanzet meer tijd online door te brengen (Roeters, 2018).

Problematisch socialemediagebruik wordt gerapporteerd door 4% van de kinderen in de basisschoolleeftijd en 5% van de jongeren op de middelbare school. Bijna 40% van de middelbare scholieren besteedt minder tijd aan schoolwerk door smartphonegebruik, en bijna de helft gebruikt hun smartphone regelmatig vlak voor het slapen (De Boer et al., 2021). Uit ander onderzoek blijkt dat er bij twee op de vijf jongeren sprake is van problematisch of excessief smartphonegebruik (Vermeij & Sitskoorn, 2021). Dit heeft ook gevolgen voor de gezinsdynamiek, onder andere omdat het gebruik van mobiele telefoons en sociale media invloed heeft op de executieve vaardigheden en het mentaal welzijn van jongeren.

Problematisch socialemediagebruik is tussen 2017 en 2021 toegenomen, vooral onder meiden (Arslan, Distelbrink & Yassine, 2024). Ook tussen andere subgroepen verschilt het socialemediagebruik. Onder kinderen in de basisschoolleeftijd rapporteren kinderen met een hoge gezinswelvaart meer intensief gebruik, terwijl kinderen met een migratieachtergrond vaker problematisch gebruik melden (De Boer et al., 2021). Onder jongeren in de middelbare schoolleeftijd komt intensief gebruik vaker voor bij meiden, leerlingen op lagere schoolniveaus, oudere scholieren en jongeren die niet met beide ouders wonen.

Gamen: stijging in het aantal intensieve gamers

Waar sociale media overal gebruikt kunnen worden, vindt gamen vaak plaats binnen de context van het gezin. Onder kinderen en jongeren gamet 13% intensief (meer dan 24 uur per week), terwijl problematisch gamen (gebaseerd op kenmerken van verslaving) bij 3% voorkomt. Van de jongeren in de middelbare schoolleeftijd geeft 13% aan dat zij (best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren voor school door het gamen (De Boer et al., 2021).

Tussen 2017 en 2021 is intensief gamen toegenomen, vooral bij meiden in het basisonderwijs, waar hun percentage verviervoudigde. Jongens gamen echter nog steeds vaker intensief en

problematisch dan meiden en rapporteren ook vaker dat gamen ten koste gaat van hun schoolwerk (De Boer et al., 2021).

Daarnaast komt intensief gamen vaker voor bij jongeren met een migratieachtergrond en jongeren uit gezinnen met een lagere gezinswelvaart. Ook leerlingen die niet met beide ouders wonen, gamen vaker intensief en rapporteren meer negatieve gevolgen hiervan, zoals minder tijd voor schoolwerk en leerprestaties (De Boer et al., 2021).

6.2. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

De invloed van maatschappelijke ontwikkelingen

We zien dat de mentale gezondheid van kinderen, jongeren en gezinnen in de afgelopen jaren onder druk is komen te staan. Dit kan deels toegeschreven worden aan verschillende belangrijke veranderingen die in de samenleving hebben plaatsgevonden (Van Yperen et al., 2023). Zo is er sprake van een groeiende prestatiedruk op school. Ook spreekt men van 'geluksdruk'; de druk van gelukkig te zijn. Dit hangt samen met een sterke individualisering en een daarbij horende verantwoordelijkheid van burgers om goede keuzes te maken. Daarbovenop spelen grote problemen op gebied van klimaat, wonen en betaalbaarheid van het leven.

Verhoogde druk voor ouders

Ook de expert die we in het kader van mentale gezondheid hebben gesproken ziet dat maatschappelijke ontwikkelingen van invloed zijn op het welzijn van ouders. Deze expert geeft aan dat het voor ouders tegenwoordig zwaarder is dan ooit tevoren om een kind op te voeden. Er zijn veel uitdagingen bijgekomen. De belangrijkste daarvan zijn de individualisering van de samenleving en de afname van netwerken. Het netwerk is minder aanwezig dan vroeger, bijvoorbeeld door afname van lidmaatschap van kerken en verenigingen, maar ouders vinden het ook lastig om hulp te vragen in het netwerk. Vanwege de druk die ouders ervaren, mede door het perfecte plaatje dat op sociale media wordt geschetst, ervaren zij schaamte om hulp te vragen. Hierdoor zijn ouders regelmatig eenzaam. Ze worden daarin onvoldoende ondersteund.

Ouderlijke stress kan volgens de expert een negatieve invloed hebben op zowel de ouders als de kinderen in een gezin. Voor ouders geldt dat zij vermoeider zijn en dat zij vluchtgedrag kunnen gaan vertonen, bijvoorbeeld door middelenmisbruik of door het gezin letterlijk te ontvluchten. Dit heeft op zijn beurt zijn weerslag op de kinderen.

Limitaties onderzoek mentale gezondheid

Het onderzoek naar mentale gezondheid kent enkele beperkingen. Allereerst is onderzoek veelal niet gericht op het gezin zelf, maar op individuele gezinsleden. Hierdoor is er nog onvoldoende zicht op mentale gezondheid in het gezinsleven, en vooral de situatie van ouders. Ten tweede is het onderzoek grotendeels gebaseerd op zelfrapportage. Hoewel dit een van de weinige methoden is om internaliserende klachten te meten, brengt het ook uitdagingen met zich mee. Zelfrapportage is namelijk per definitie subjectief, en kan worden beïnvloed door sociaal wenselijkheid, bias, genderstereotypen en de neiging om extreme antwoorden te vermijden. Een expert benadrukt dat verschillen tussen jongens en meiden deels te maken kunnen hebben met de manier waarop klachten worden geuit. Jongens uiten hun problemen vaker externaliserend (bijvoorbeeld gedragsproblemen), terwijl meiden vaker internaliseren (bijvoorbeeld emotionele klachten). Aangezien onderzoeken vooral zicht geven op internaliserende problemen, kan dit leiden tot een vertekend beeld.

6.3. Ervaringen van gezinnen

(Mentale) gezondheid houdt gezinnen vaak bezig

Uit de peiling komt naar voren dat ongeveer een derde van de deelnemende ouders zich vaak bezighoudt met de mentale en fysieke gezondheid van gezinsleden (zie Tabel C1 in bijlage C). Dit is een relatief hoog percentage in vergelijking met de andere onderwerpen die ouders bezighouden. Wanneer we kijken naar verschillen tussen gezinnen, valt op dat dit een thema is dat ouders met kind(eren) tussen de 12 en 19 jaar vaker bezighoudt dan ouders met jongere kinderen (zie tabel C2 in bijlage C).

Ook in de interviews en in de focusgroep komt de mentale en fysieke gezondheid van het gezin relatief vaak ter sprake. Twee hoofdthema's kunnen worden onderscheiden: zorgen om de eigen gezondheid en de eventuele doorwerking daarvan op het gezin en zorgen over de gezondheid van de kinderen.

De mentale gezondheid van ouders staat onder druk

Allereerst komt in de interviews naar voren dat een aantal respondenten zorgen heeft om hun eigen mentale gezondheid. Een thema dat vaak wordt genoemd is de drukte in het gezin en de combinatie van werk, gezin en een sociaal leven. Sommige respondenten geven in de interviews aan dat ze de mentale belasting van de combinatie van gezin, werk en sociaal leven hoog vinden. Het voelt alsof het leven altijd in de hoogste versnelling blijft staan en er geen ruimte is om terug te schakelen. Er is weinig ruimte voor rust, wat respondenten een onrustig en opgejaagd gevoel

geeft. De druk van een gezin heeft zijn weerslag op zowel werk als gezin. Op werk is het lastiger om afspraken en doelstellingen na te komen, waardoor men onder druk komt te staan bij de werkgever. Respondenten voelen zich vervolgens schuldig dat ze niet aan de werkeisen kunnen voldoen. Aan de andere kant kan de ervaren stress binnen het gezin tot prikkelbaar gedrag, minder aandacht voor kinderen en conflicten tussen partners (bijvoorbeeld over de taakverdeling in het huishouden) leiden. Relaties kunnen hierdoor ook onder druk komen te staan. Respondenten geven aan zich zorgen te maken over de eigen mentale gezondheid als deze druk nog veel langer aanhoudt.

Gezinsportret: spanningen door het combineren van werk- en zorgtaken en slaaptekort

David (43 jaar) heeft samen met zijn vrouw een zoontje van 1 jaar en 3 maanden. Hun zoontje slaapt slecht. Daardoor moet David zijn werkdag regelmatig later beginnen of kan hij soms minder uren werken. Dit geldt ook voor zijn vrouw. Zijn werkgever heeft hier begrip voor en is flexibel, maar het geeft hem toch stress. David zegt: "Dit houdt mij wel bezig. Ik wil er zijn voor mijn gezin, maar ik wil er ook zijn voor mijn werkgever. Mijn werkgever geeft mij salaris en het is belangrijk dat ik deze baan heb." Daarom werkt David nu regelmatig in de weekenden om te compenseren voor de weken waarin er meer tijd ging naar de zorg van zijn zoontje. Ook zijn vrouw werkt regelmatig over. David voelt zich regelmatig onrustig en opgejaagd, en is geprikkelder en minder ontspannen in thuissituaties. Zijn relatie met zijn vrouw is onder druk komen te staan.

Naast de druk in het gezin spelen er ook andere mentale problemen onder ouders. Een respondent geeft aan vroeger een heftige jeugd te hebben gehad, wat nu nog verder doorwerkt in zijn eigen mentale gezondheid. Dit blijft een aandachtspunt voor hem. Ook zijn er verschillende respondenten die te maken hebben gehad met een burn-out.

Ziekte van ouders: beperking in activiteiten en schuldgevoelens

Daarnaast geeft een aantal respondenten aan dat ze zich zorgen maken over hun fysieke gezondheid. Zij hebben last (gehad) van fysieke klachten als gevolg van ziekte. Zo geeft een vrouw aan door chemokuren in het verleden verzwakt te zijn en minder in staat tot dagelijkse verplichtingen zoals taken in het huishouden. Door ziekte kunnen respondenten niet meer alles doen wat ze eigenlijk zouden willen doen. Enkele gezinnen geven aan dat het sociale netwerk erg belangrijk voor hen is in tijden van ziekte. Door de hulp van familie, vrienden en burens konden de gezinnen toch blijven functioneren in deze moeilijke tijden. In sommige gevallen voelen respondenten zich hier schuldig over richting het gezin, bijvoorbeeld als het door ziekte niet mogelijk is om op vakantie te gaan met de kinderen.

Zorgen over mentale gezondheid van kinderen gaan vooral over sociale media

Ouders maken zich ook zorgen over de mentale en fysieke gezondheid van hun kinderen. Dit betreft bijvoorbeeld overprikkeling bij kinderen, slecht slapen en gebrek aan zelfvertrouwen. Deze problemen bij kinderen houden ouders bezig. Een terugkerend thema is het sociale media-gebruik en gamen van hun kinderen, en het effect daarvan op de gezondheid van hun kinderen. Verschillende ouders geven aan dat het voor kinderen erg verslavend is en ze zich hierin niet kunnen afremmen. Tijd voor huiswerk en leren komt hierdoor regelmatig onder druk te staan. Ouders vinden het lastig om hier de juiste balans in te vinden: wanneer ben je te dwingend, en wanneer kan je kinderen zelf de vrijheid geven om het zelf te ervaren en eigen grenzen te vinden? Ouders willen bewust met dit thema omgaan in de opvoeding van hun kinderen, maar missen daarvoor praktische handvatten.

Gezondheidsproblemen bespreekbaar maken vormt een uitdaging voor ouders

Ouders vinden het regelmatig lastig om het gesprek met kinderen aan te gaan over gezondheidsproblemen die spelen in het gezin. Dit komt vooral voort uit onzekerheid over de juiste aanpak van het probleem of onzekerheid over de juiste manier van bespreekbaar maken. Zo geeft een moeder aan dat haar zoon een gebrek aan zelfvertrouwen heeft, maar dat ze het moeilijk vindt om het hier met haar zoon over te hebben omdat ze niet weet wat ze moet doen om hem hierin te ondersteunen. Een vader geeft daarentegen juist aan het vaak met zijn dochter te hebben over mentale problemen, omdat hij daar zelf veel ervaring mee heeft en haar daarbij ondersteunen. Deze vader vindt het belangrijk om zijn kwetsbaarheid te laten zien.

6.4. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Mentale gezondheid van ouders onder druk door sociale media

Ook vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties zien dat ouders veel druk ervaren. Hoewel ouders alleen zorgen uiten over de impact van sociale media op de gezondheid van hun kinderen, zien vertegenwoordigers van deze organisaties dat 'het perfecte plaatje' op sociale media ook ouders onder druk zet. Daarnaast zorgen de prikkels ervoor dat ouders onvoldoende rust ervaren om tijd te besteden aan hun kind. Verder halen vertegenwoordigers het leven in een individualistische samenleving aan, waar snel een oordeel wordt geveld als iets niet lukt bij ouders waardoor ouders nog minder geneigd zijn om hulp te vragen. Hierdoor kunnen ouders schuldgevoelens ervaren, het gevoel dat ze het niet goed doen, wat een negatief effect heeft op de mentale gezondheid van ouders. Ook is er maatschappelijke en financiële druk waardoor de tijd die ouders kunnen besteden aan opvoeden af is genomen.

Sociaal netwerk als basis voor veerkrachtige ouders

Het belang van sterk sociaal netwerk voor ouders wordt benadrukt door een geïnterviewde expert en enkele vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties. Een beroep doen op het sociale netwerk kan de mentale druk die ouders ervaren flink verminderen. Vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties zien echter dat het netwerk van ouders kleiner is geworden, door de achteruitgang van de gemeenschap (zoals de kerk), en dat ouders beperkt beroep doen op het netwerk dat ze hebben. Lokale initiatieven, zoals een mamacafé vanuit het Centrum Jeugd en Gezin of bepaalde facebookgroepen, kunnen volgens hen heel behulpzaam zijn in het opbouwen van een sociaal netwerk voor ouders. Uit onderzoek blijkt dat het versterken van het sociale netwerk duurzaam kan bijdragen aan de veerkracht, zowel van gezinnen zelf, als van de gemeenschap als geheel (NJI, 2022). Het zorgt ervoor dat mensen kunnen terugvallen op anderen die als hulpbronnen fungeren en daardoor zelf weer kunnen bijdragen aan het ontwikkelen en in stand houden van een sterke gemeenschap.

Zorg voor kind met een beperking drukt op de mentale gezondheid van ouders

Hoewel we geen ouders hebben gesproken van kinderen met een beperking, wordt hier door vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties specifieke aandacht aan besteed. Volgens een vertegenwoordiger heeft deze groep ouders veel zorgen en staan ze altijd in overlevingsstand. Hierdoor komt de relatie tussen ouders onder druk te staan. Het scheidingspercentage onder deze groep ligt daardoor erg hoog.

Negatieve gevolgen van sociale media op mentale gezondheid van kinderen

Tot slot delen vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties hun zorgen over de effecten van sociale media. Zij zien hier een verslavende werking van uitgaan, waardoor kinderen minder buiten spelen. Ook krijgen kinderen beelden te zien (bijvoorbeeld pornografisch beeldmateriaal) die niet geschikt zijn voor hun leeftijd. Door het veelvuldig gebruik van sociale media neemt het vermogen om face-to-face te communiceren en de non-verbale communicatie af.

6.5. Conclusie

Trends

De mentale gezondheid van gezinnen is een breed begrip en lastig om volledig in beeld te brengen. Toch lijkt het erop dat, ondanks dat het met een groot gedeelte van de kinderen, jongeren en ouders goed gaat, de mentale gezondheid van gezinnen onder druk is komen te staan afgelopen jaren. Met name mentale klachten, prestatiedruk en problematisch socialemediagebruik zijn een groeiend

probleem onder kinderen en jongeren. Belangrijke ontwikkelingen die van invloed zijn (geweest) op de mentale gezondheid zijn de individualisering van de samenleving en de coronapandemie.

Ervaringen van gezinnen

De mentale gezondheid van gezinsleden is een thema dat gezinnen relatief veel bezighoudt. Ouders maken zich enerzijds zorgen om hun eigen mentale gezondheid. Ze ervaren uitdagingen in het combineren van verschillende verantwoordelijkheden en kunnen kampen met schuldgevoelens tegenover hun kinderen en/of werkgever. Anderzijds maken ouders zich zorgen over de mentale gezondheid van hun kinderen. Met name socialemediagebruik en gamen vormen hierin een centraal thema. Ouders zijn zich bewust van de mogelijke negatieve gevolgen hiervan, maar weten niet goed hoe ze hun kinderen kunnen ondersteunen.

6.6. Referenties

Arslan, I., Distelbrink, M., Yassine, D. (2024). *Mentale gezondheid van jongeren en studenten in Nederland*. Verwey-Jonker Instituut. <https://www.verwey-jonker.nl/publicatie/mentale-gezondheid-van-jongeren-en-studenten-in-nederland/>

Boer, M., Van Dorsselaer, S., De Looze, M., De Roos, S., Brons, H., Van den Eijnden, R., Moshouwer, K., Huijnk, W., Ter Bogt, T., Vollebergh, W. & Stevens, G. (2021). *HBSC 2021. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/09/16/hbsc-2021-gezondheid-en-welzijn-van-jongeren-in-nederland>

De Jong, A., Hopman, M., Krijger, Q., Pos, P., De Zeeuw, M., De Jong, I., & Tegelaar, A. (2024). *Als je het ons vraagt: kinderen en jongeren over hun kwaliteit van leven in de offline en online wereld*. Kinderombudsman. <https://www.kinderombudsman.nl/system/files/inline/Rapport%20Kinderombudsman%20Als%20je%20het%20ons%20vraagt.pdf>

Doornwaard, S., Peeters, M., Leijerzapf, M., De Haas, J., Efat, A., & Kleinjan, M. (2021). *Mentaal Kapitaal*. Regionale Kenniswerkplaats Jeugd en Gezin Centraal. https://jeugdengezincentraal.nl/wp-content/uploads/2021/10/Factsheet-Mentaal-Kapitaal-Deelonderzoek-1_FINAL_web.pdf

Dopmeijer, J.M., Nuijen, J., Busch, M.C.M., Tak, N.I., & Verweij, A. (2022). *Monitor Mentale gezondheid en Middelengebruik Studenten hoger onderwijs. Deelrapport I. Mentale gezondheid*. RIVM. <https://www.rivm.nl/publicaties/monitor-mentale-gezondheid-en-middelengebruik-studenten-deelrapport-1>

GGD GHOR (2023). *Gezondheidsmonitor Jeugd 2023*. <https://ggdghor.nl/wp-content/uploads/2024/05/Landelijk-rapport-Gezondheidsmonitor-Jeugd-2023.pdf>

Kleinjan, M., Pieper, I., Stevens, G., Van de Klundert, N., Rombouts, M., Boer, M., & Lammers, J. (2020). *Geluk onder druk? Onderzoek naar het mentaal welbevinden van jongeren in Nederland*. Trimbos-instituut & UNICEF. https://www.unicef.nl/files/Rapport_Geluk%20onder%20druk_DEF_interactief.pdf

Kloosterman, R., Akkermans, M., Tummers-Van der Aa, M., Wingen, M. & Reep, C. (2021). *Welzijn en stress bij jongeren in coronatijd*. CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2021/welzijn-en-stress-bij-jongeren-in-coronatijd>

Marra, E., Bosmans, M., Meerdink, A., Rahmon, I., Van Leersum-Bekebrede, L., Jansen, N., & Dückers, M. (2024). *In de luwte van de coronapandemie: het belang van het monitoren van welzijn tijdens toekomstige pandemieën*. RIVM, Nivel & ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum. <https://www.rivm.nl/publicaties/in-luwte-van-coronapandemie>

NJI (2022). *Opgroeien doe je samen: bouwen aan een stevige pedagogische basis*. <https://www.nji.nl/uploads/2022-12/Opgroeien%20doe%20je%20samen.pdf>

Peeters, M., Doornwaard, S., Leijerzapf, M., De Haas, J., Efat, A., & Kleinjan, M. (2022). Prestatiedruk en schoolstress bekeken vanuit verschillende perspectieven: Een cocreatie door praktijk, onderwijs, beleid, ervaring en onderzoek. *JGZ Tijdschrift voor jeugdgezondheidszorg*, 54, 127-133. <https://doi.org/10.1007/s12452-022-00289-4>

Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (2023). *Kinderen uit de Knel*. <https://www.raadrvs.nl/actueel/nieuws/2023/12/06/kinderen-uit-de-knel>

Roeters, A. (Ed) (2018). *Alle ballen in de lucht. Tijdsbesteding in Nederland en de samenhang met kwaliteit van leven*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2018/12/07/alle-ballen-in-de-lucht>

Speetjes, P., Vink, C., Ince, D., Hoex, J. (2020). *De gevolgen van corona-maatregelen voor kinderen: een eerste indruk*. NJi. <https://www.nji.nl/uploads/2021-06/De-gevolgen-van-coronamaatregelen-voor-kinderen.pdf>

Stevens, G., Rombouts, M., Maes, M., Zondervan, A., Van Dorsselaer, S., Schouten, F., & Scheffers-van Schayck, T. (2023). *Jong na corona: welzijn van jongeren tussen 2017 en 2022*

en inzet van NP Onderwijsmiddelen door scholen. Universiteit Utrecht & Trimbos Instituut. <https://www.uu.nl/sites/default/files/Jong-na-corona.pdf>

Trimbos Instituut (2024a). *ScholierenMonitor: Levenstevredenheid*. <https://cijfers.trimbos.nl/scholierenmonitor/mentale-gezondheid/levenstevredenheid/> Geraadpleegd op 4 december 2024

Trimbos Instituut (2024b). *ScholierenMonitor: Mentale problemen*. <https://cijfers.trimbos.nl/scholierenmonitor/mentale-gezondheid/mentale-problemen/>. Geraadpleegd op 4 december 2024.

Van den Berg, G., Donker, A., Van Hummel, N., Tuenter, T., Branje, S., Finkenauer, C., & Polderman, T. (2023). *Mentaal welbevinden van de jeugd: lessen uit de coronacrisis*. Een nieuw overzicht van de onderzoeksliteratuur. NJi. <https://www.nji.nl/publicaties/mentaal-welbevinden-van-de-jeugd-lessen-uit-de-coronacrisis>

Van Dorsselaer, S., Ramaker, V., De Gee, A. de & Ten Have, M. (2023). *KOPP/KOV: feiten en cijfers*. Trimbos Instituut. <https://www.trimbos.nl/kennis/kopp-kov/feiten-en-cijfers/>

Van Muijen, J., & Melse, E. (2017). Nationaal Salarisonderzoek 2017. Intermediair & Nyenrode Business Universiteit. https://cdn.intermediair.nl/whitepapers/Whitepaper%20Nationaal%20Salaris%20Onderzoek%202017.pdf?_gl=1*15utgo7*_ga*NzkzMDYxMDAyLjE3MzQ1MTkwMTI.*_ga_Q8X9DY8SJ9*MTczNzAzNDMyOC4yLjEuMTczNzAzNDM3OC4wLjAuMjAzMjEwMTI3MA

Van Yperen, T., Hofstede, K., Hageraats, R., & Van der Maat, A. (2023). *Andere kijk op groeiend jeugdzorggebruik*. NJi. <https://www.nji.nl/publicaties/andere-kijk-op-groeiend-jeugdzorggebruik>

Vermeij, A., & Sitskoorn, M. (2021). *Digitalisering van de samenleving: gevolgen voor cognitief functioneren en mentaal welzijn*. Tilburg University. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-8590d03e-e84b-453d-80df-d7644dc15e0b/pdf>

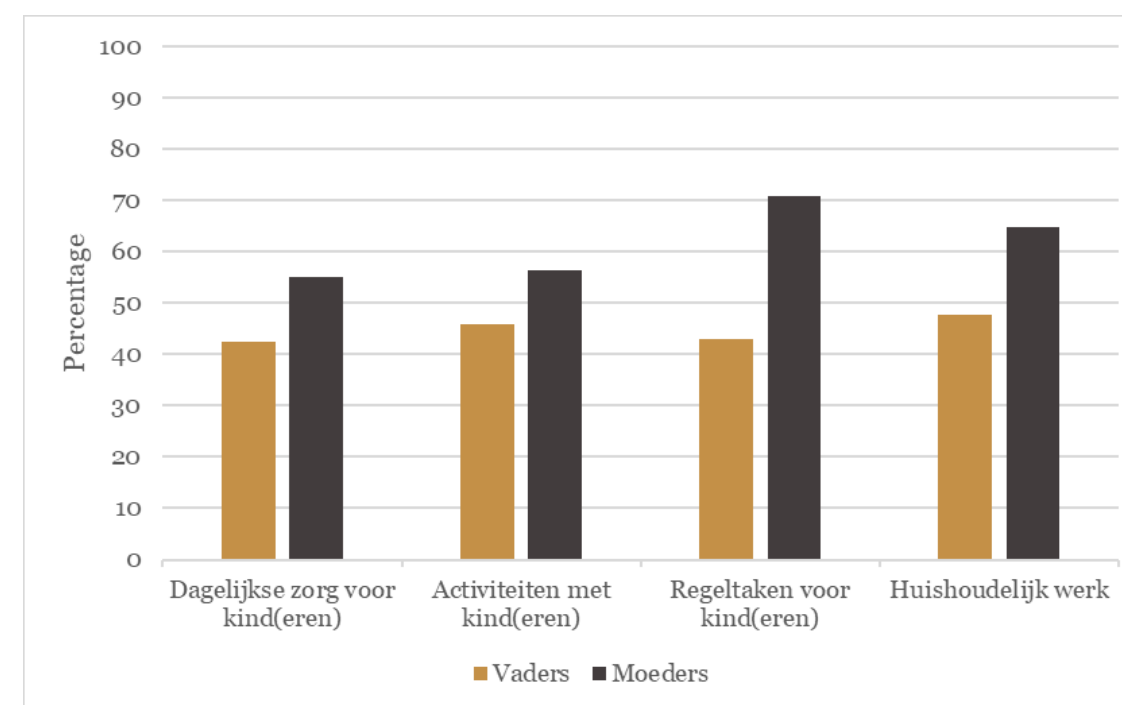
Vermeulen, W., Schwartz, T., Hoekstra, S., & Kleinjan, M., (2021). *Druk in het voortgezet onderwijs: onderzoek naar oorzaken van schooldruk in het voortgezet onderwijs*. SEO Economisch Onderzoek & Trimbos Instituut. <https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2023/02/2021-56-Druk-in-het-voortgezet-onderwijs.pdf>

Tijdsbesteding van gezinnen

Trends

- Gezinnen hebben een **volle agenda**, maar de **verdeling van de tijdsbesteding** binnen gezinnen blijft over het algemeen stabiel over tijd.
- Moeders besteden meer tijd aan **gezinstaken** en hebben **minder tijd voor ontspanning** dan vaders.
- Hoewel jonge kinderen nog steeds meer tijd zonder scherm doorbrengen dan met scherm, gaat de vrije tijd van jongeren steeds vaker op aan **sociale media**.

Gemiddeld aandeel van de totale wekelijkse tijd (in %) besteed aan zorgtaken door vaders en moeders

Ervaringen van gezinnen

- **Tijd met het gezin** wordt als waardevol ervaren.
- Ouders hebben soms het gevoel tekort te schieten in het **combineren van verantwoordelijkheden**.
- Het **vrijmaken van tijd voor zichzelf en elkaar** kan een uitdaging zijn voor ouders.
- Ouders ervaren het **monitoren van sociale mediagebruik** van hun kinderen als lastig.

Ouder:

“Moeders voelen zich persoonlijk verantwoordelijk voor het reilen en zeilen binnen het gezin. Tijd vrijmaken voor zichzelf gaat vaak gepaard met schuldgevoel. ”

7 Tijdsbesteding van gezinnen

Werken, school, zorgen, hobby's, en tijd met elkaar doorbrengen. Waar besteden ouders en kinderen hun tijd aan, en hoe ervaren ze dat? In dit hoofdstuk geven we antwoord op de volgende onderzoeksvragen: *Hoe heeft de tijdsbesteding van het gezin zich ontwikkeld (incl. contacten en activiteiten tussen ouder en kind)? Welke taakverdeling wordt gehanteerd in gezinnen? Zijn hierin verschillen tussen typen gezinnen? En Hoe wordt het gezinsleven ervaren met betrekking tot tijdsbesteding, en welke uitdagingen worden hierbij gevoeld? We gaan hier met name in op de patronen en trends in tijdsbesteding van gezinnen^[25]. Hierbij behandelen we verschillende gezinsleden. We beschrijven allereerst trends in de tijdsbesteding van ouders: hun volle agenda, de verzorging en begeleiding van kinderen, de verplichtingen en ontspanning. Daarna richten we ons op de tijdsbesteding van kinderen en jongeren, waarbij we inzoomen op activiteiten met en zonder verplichtend karakter, (sociale) media en de sociaal maatschappelijke participatie van jongeren. Ten slotte zetten we de ervaringen van gezinnen zelf rondom tijdsbesteding uiteen.*

7.1. Trends in gezinsagenda

Ouders hebben een volle agenda

Zoals beschreven in Hoofdstuk 6 over mentale gezondheid, hebben ouders een volle agenda. In de levensfase waarin mensen thuiswonende kinderen hebben, wordt relatief veel gezorgd en gewerkt: de totale tijd die mensen met een partner en thuiswonende kinderen besteden aan betaald werk, zorg voor het huishouden en de zorg voor anderen is het hoogst van alle levensfasen (Roeters, 2018).

Ouders geven ook vaak aan druk te zijn, zo blijkt uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Roeters, 2018). Voor 7 op de 10 ouders is het leven weleens te druk (tegenover 6 op de 10 mensen zonder kinderen). Ouders omschrijven een opgejaagd gevoel te hebben en het aantal ouders dat dit opgejaagde gevoel ervaart, was in 2016 ten opzichte van 2006 toegenomen,

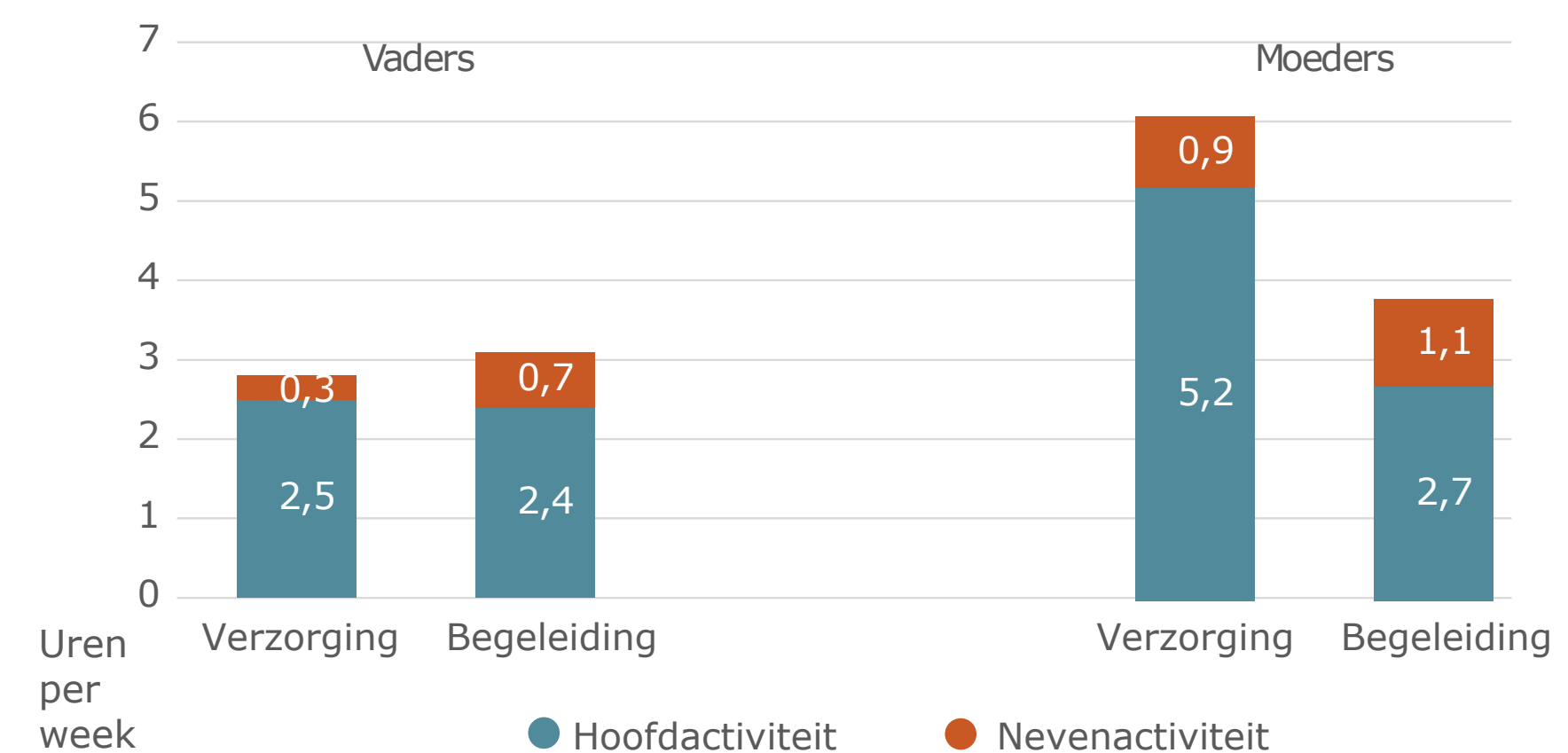
namelijk van 3 op de 10 ouders naar ruim 4 op de 10 ouders. Moeders gaven vaker dan vaders aan een opgejaagd gevoel te hebben, hoewel deze verschillen slechts klein zijn.

Moeders besteden bijna twee keer zo veel tijd aan opvoeding dan vaders

Ouders besteden veel van hun tijd aan opvoeding. Hieronder valt onder andere de verzorging en begeleiding van kinderen. Verzorging omvat fysieke activiteiten zoals eten geven en naar bed brengen, terwijl begeleiding meer interactieve activiteiten omvat zoals spelen en ondersteunen (Roeters, 2018).

In totaal besteedden vaders in 2016 ongeveer 6 uur per week aan de verzorging en begeleiding van kinderen jonger dan 11 jaar, gelijk verdeeld over beide taken (Figuur 11.1). Deze tijd is ongeveer gelijk verdeeld over verzorging en begeleiding. Moeders besteedden meer tijd aan verzorging en begeleiding dan vaders, namelijk 10 uur per week, waarvan 6 uur uitgaat naar verzorging en 4 uur naar begeleiding (Roeters, 2018). Hoe jonger de kinderen, hoe meer tijd ouders besteden aan verzorging en begeleiding: ouders van kinderen onder de 4 jaar besteedden bijvoorbeeld 15 uur per week aan verzorging en begeleiding (Roeters, 2018).

Figuur 7.1. Tijdsbesteding van vaders en moeders aan verzorging en begeleiding van kinderen (uren per week)

Bron: Roeters (2018)

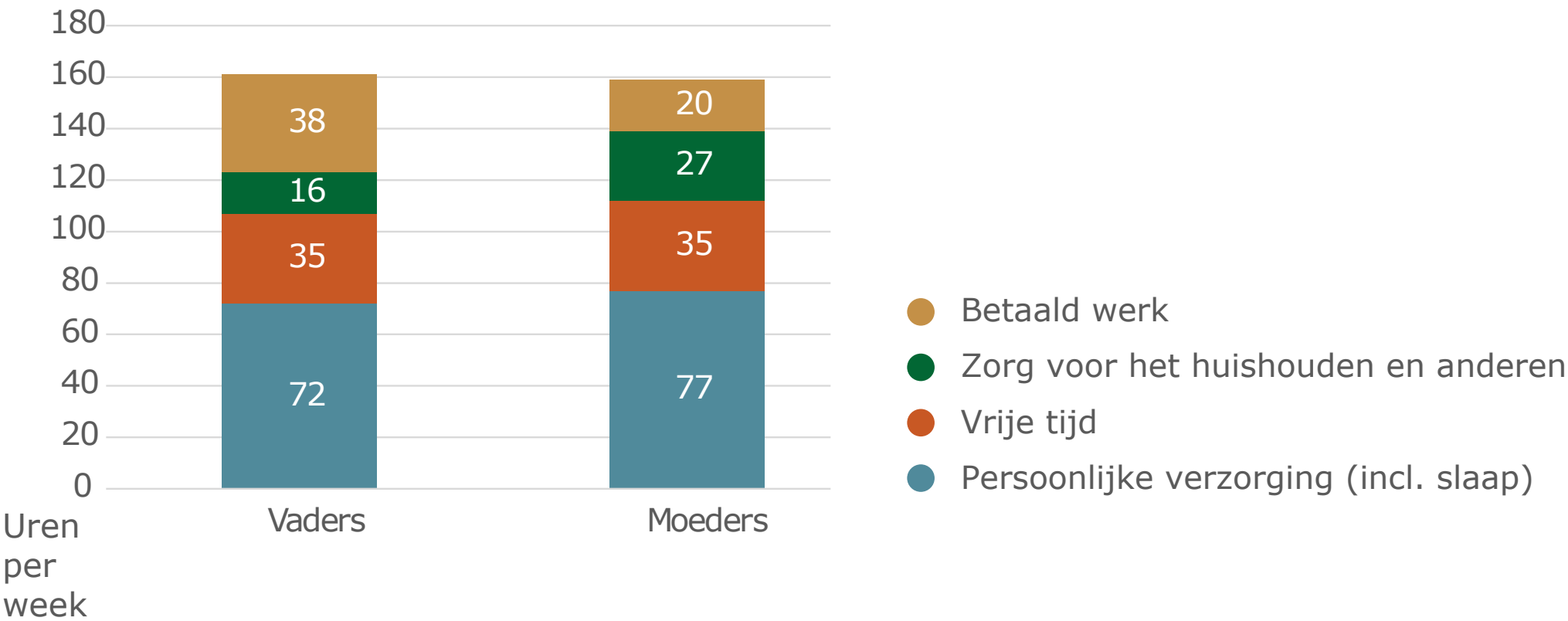
25 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen in de periode 2008-2024, maar voor dit onderwerp is zeer beperkt onderzoek beschikbaar. We verwijzen daardoor ook regelmatig naar de periode 2006-2016. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

De tijd die ouders aan verzorging en begeleiding besteden lijkt door de tijd heen wat te schommelen, maar over het geheel genomen is er vooral sprake van stabiliteit in de periode tot 2016 (Roeters, 2018). Ondanks dat ouders meer zijn gaan werken (zie ook Hoofdstuk 4 over arbeidsparticipatie), heeft dit dus niet geleid tot minder tijd voor verzorging en begeleiding van kinderen.

Totale tijd besteed aan huishoudtaken daalt, maar kloof tussen moeders en vaders blijft

Ouders hebben naast opvoeding en werk ook veel andere verplichtingen, zoals taken in het huishouden. Ook hier zien we verschillen tussen moeders en vaders: moeders besteden gemiddeld tien uur meer aan huishoudelijk werk (26 uur) dan vaders (16 uur; Roeters, 2018). Bij de moeders is er sprake van een afname van tijd besteed aan het huishouden tussen 2006 en 2016. Dit kan verklaard worden door het feit dat moeders meer zijn gaan werken. Vaders besteden echter gemiddeld nog steeds meer uren aan betaald werk dan moeders, namelijk ongeveer 18 uur per week meer (zie ook Hoofdstuk 4).

Figuur 7.2. Verschillen tussen vaders en moeders in de tijd besteed aan andere activiteiten dan begeleiding en verzorging van thuiswonende kinderen tot 17 jaar, in uren per week

Bron: Roeters (2018)

Moeders hebben minder tijd voor ontspanning

Ontspanning blijkt soms een uitdaging in de volle gezinsagenda, met name voor moeders. Onderzoek wijst uit dat moeders in hun 'vrije' tijd vaker dan vaders bezig zijn met activiteiten die gericht zijn

op anderen, zoals zorgen voor kinderen of het huishouden (Roeters, 2018). Dit maakt het voor hen lastiger om een duidelijk onderscheid te maken tussen ontspanning en huishoudelijke taken. Hoe ouders in gezinnen hun vrije tijd precies invullen, en hoeveel tijd daarvan bijvoorbeeld uitgaat naar (sociale) media, is niet bekend.

7.2. Trends in tijdsbesteding van kinderen en jongeren

Activiteiten zonder verplichtend karakter: verschillen op basis van leeftijd en geslacht

In onderzoek naar de tijdsbesteding van kinderen en jongeren, tussen de 10 en 18 jaar wordt onderscheid gemaakt tussen activiteiten met een verplichtend karakter en activiteiten zonder verplichtend karakter. Activiteiten zonder een verplichtend karakter zijn activiteiten die bijdragen aan ontspanning, zoals slapen of vrije tijd. Kinderen en jongeren besteden in vergelijking met volwassenen meer tijd aan activiteiten zonder verplichtend karakter (Roeters, 2018). Het grootste deel van hun tijd gaat naar persoonlijke verzorging, zoals eten, drinken, wassen en aankleden, maar vooral slapen. Gemiddeld slapen jongeren bijna tien uur per etmaal, wat bijdraagt aan de ruim twaalf uur die zij dagelijks aan persoonlijke verzorging besteden.

Daarnaast brengen kinderen en jongeren gemiddeld ruim zes uur per dag door met vrije tijd (Roeters, 2018). In 2016 werd bijna de helft van hun vrije tijd gaat op aan 'sport en spel', zoals sporten, creatieve hobby's, feestjes of spelletjes met familie en vrienden. Vrijetijdsbesteding en socialemediagebruik nemen af naarmate kinderen en jongeren ouder worden, omdat ze meer tijd kwijt zijn aan bijvoorbeeld een (bij)baan (Mediahuis et al., 2024; Roeters, 2018).

De tijd die jongeren besteden aan sport en spel neemt af met leeftijd (Roeters, 2018). Waar 10-jarigen hier gemiddeld bijna 30 uur per week aan besteden, is dit bij 17-jarigen nog maar 20 uur. Daarentegen neemt de tijd voor sociale contacten juist toe, van gemiddeld 4 uur per week bij 10-jarigen tot ongeveer 8 uur per week bij 17-jarigen.

Er zijn duidelijke verschillen tussen jongens en meiden in hoe zij hun vrije tijd invullen (Roeters, 2018) Jongens besteden meer tijd aan mediagebruik, terwijl meiden vaker tijd doorbrengen met sociale contacten. Daarnaast richten jongens zich vaker op sporten, spelletjes en gamen, terwijl meiden meer bezig zijn met culturele en creatieve activiteiten.

Tijd besteed aan activiteiten met verplichtend karakter is afhankelijk van leeftijd

Wanneer er gekeken wordt naar activiteiten met een verplichtend karakter gaat het met name om school en bijbaantjes. De tijd die aan school wordt besteed, bereikt een piek bij de 13- en 14-jarigen met gemiddeld ongeveer 30 uur per week en duikt onder de 20 uur per week bij de 17-jarigen (Roeters, 2018). De afname in uren scholing gaat samen met een toename in de uren betaald werk: 17-jarigen besteden namelijk ook ongeveer 10 uur per week aan betaald werk. Tijd aan huishoudelijk klusjes en zorg voor anderen neemt iets toe met de leeftijd, van ruim 2 uur bij de 10-jarigen tot ongeveer 4 uur per week bij de 17-jarigen.

Toename in gebruik (sociale) media met leeftijd

Kinderen van 0 t/m 6 jaar brengen nog steeds veel meer tijd door zónder scherm dan mét scherm (Netwerk Mediawijsheid et al., 2022). Offline activiteiten, zoals sporten, spelen en lezen, doen kinderen vooral samen met hun ouders. Digitale activiteiten doen kinderen echter veel vaker alleen. Het merendeel van de ouders laat hun kinderen namelijk digitale media gebruiken om zelf iets anders te kunnen doen. Uit onderzoek blijkt dat kinderen van 9 maanden tot en met 6 jaar volgens hun ouders gemiddeld een uur en driekwartier per dag aan digitale media activiteiten besteden (NJI, 2023). Het gaat dan met name om filmpjes kijken via televisie, tablet of smartphone. Bij kinderen van 7 tot en met 12 jaar zien we dat met name veel tijd besteed wordt aan gamen (gemiddeld 48 minuten per dag) en YouTube (gemiddeld 44 minuten per dag). Daarna volgen TV kijken (gemiddeld 32 minuten per dag), series of films kijken via bijvoorbeeld Netflix (gemiddeld 29 minuten per dag) en sociale media (gemiddeld 24 minuten per dag; Netwerk Mediawijsheid et al., 2022). Het mediagebruik ligt in deze leeftijdscategorie een stuk hoger dan in de categorie 0 tot en met 6 jaar.

In de leeftijdsfase van 13 tot en met 16 jaar wordt gemiddeld vier uur per dag besteed aan series kijken (vooral via Netflix), computeren en gamen. Daarnaast wordt er gemiddeld anderhalf uur per dag besteed aan sociale media. Deze groep besteedt de meeste tijd aan (sociale) media (NJI, n.d.). Volgens ander onderzoek besteden jongeren tussen 15 en 21 jaar gemiddeld 5,4 uur per dag aan sociale media (Mediahuis et al., 2024). Daarnaast kijken jongeren in deze leeftijdscategorie gemiddeld 3 uur per dag televisie. Twee derde van de jongeren ziet zichzelf als zeker of misschien verslaafd aan sociale media.

Toename in (sociale) mediagebruik

Er is sprake van een stijgende trend in het gebruik van (sociale) media, in ieder geval onder jongeren. In 2016 besteedden kinderen en jongeren tussen 10 en 18 jaar nog gemiddeld 1.5 uur

per dag aan diverse media (Roeters, 2018). Uit bovengenoemde recentere cijfers blijkt mediagebruik inmiddels flink is toegenomen.

Uit onderzoek blijkt dat de tevredenheid over de hoeveelheid vrije tijd afneemt naarmate de tijdsbesteding op sociale media toeneemt. Van de jongeren die 0 of 1 uur per dag op sociale media zitten is 68% tevreden over hun hoeveelheid vrije tijd; van de jongeren die dit 5 uur of meer per dag doen is 61% tevreden (Kloosterman et al., 2021).

7.3. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Trage veranderingen in tijdsbesteding

Een wetenschappelijk expert legt uit dat ontwikkelingen rondom tijdsbesteding doorgaans traag gaan. Volgens de expert wordt de manier waarop we onze tijd indelen deels bepaald door ritmes in de maatschappij, zoals school- en werktijden. Afwijken van dit ritme is vaak praktisch lastig; een gezin dat om 10 uur 's avonds eet, zal moeite hebben afspraken te maken met anderen die dat ritme volgen. Kortom, het heeft voordelen om je aan het lokale ritme te houden.

Maatschappelijke veranderingen gaan traag, waardoor de ontwikkeling rondom tijdsbesteding dus ook traag gaat. Dit is ook te zien aan de rolverdeling tussen vaders en moeders. Volgens de expert speelt socialisatie een grote rol: vrouwen worden traditioneel gezien als primaire verzorgers, waardoor mannen over het algemeen meer ontspanning ervaren in hun vrije tijd, zoals ook beschreven in de sectie hiervoor

Genderongelijkheid in tijdsbesteding

De geïnterviewde expert benadrukt de volle agenda van ouders en de stress van alle ballen in de lucht houden, vooral bij moeders. Hoewel onderzoek naar tijdsbesteding (Roeters, 2018) deze genderverschillen niet direct toont, spelen mentale taken aldus de expert wel een belangrijke rol. Moeders nemen vaker taken op zich zoals cadeautjes regelen of tandartsafspraken plannen. In de internationale literatuur wordt dit gekoppeld aan 'kinkeeping', waarbij een familielid, vaak een vrouw, zorgt voor het onderhouden van familiebanden en het doorgeven van tradities, normen en waarden (Rosenthal, 1985; Allen et al., 2023). Dit omvat bijvoorbeeld familiebijeenkomsten organiseren, verjaardagen onthouden en emotionele zorg bieden (Braithwaite et al., 2017). Maar ook voor de algemene organisatie betreffende het gezin zijn of voelen moeders zich vaak verantwoordelijk. Deze mentale taken zijn lastig in tijd uit te drukken. Desalniettemin bevestigen vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties dat het een zware mentale belasting vormt.

Limitaties tijdsbestedingsonderzoek

Verder is het relevant om kort te reflecteren op het gebruikte onderzoek. In deze sectie hebben we ons gebaseerd op Nederlands tijdsbestedingsonderzoek, voornamelijk het SCP-onderzoek uit 2018 (Roeters, 2018). Dit onderzoek sluit goed aan bij de Nederlandse context van schooltijden, werktijden, beleid en sociale normen. Het biedt dus waardevolle inzichten, maar kent ook beperkingen. Zo richt het zich vooral op traditionele gezinsstructuren en is er geen zicht op de tijdsbesteding in bijvoorbeeld eenoudergezinnen, lhbtqia+-gezinnen en migrantengezinnen. Ook blijft de invloed van sociaaleconomische status onderbelicht. Tot slot richt tijdsbestedingsonderzoek naar kinderen en jongeren zich vooral op kinderen en jongeren vanaf 10 jaar, waardoor we beschikken over zeer beperkte inzichten in de tijdsbesteding van jongere kinderen. Hun tijdsbesteding zal er aanzienlijk anders uitzien dan dat van oudere kinderen, vooral als ze nog niet naar school toe gaan. Hoewel bovenstaande informatie dus al een goed beeld geeft van de tijdsbesteding van gezinnen, is er ook nog veel onbekend over dit thema.

7.4. Ervaringen van gezinnen

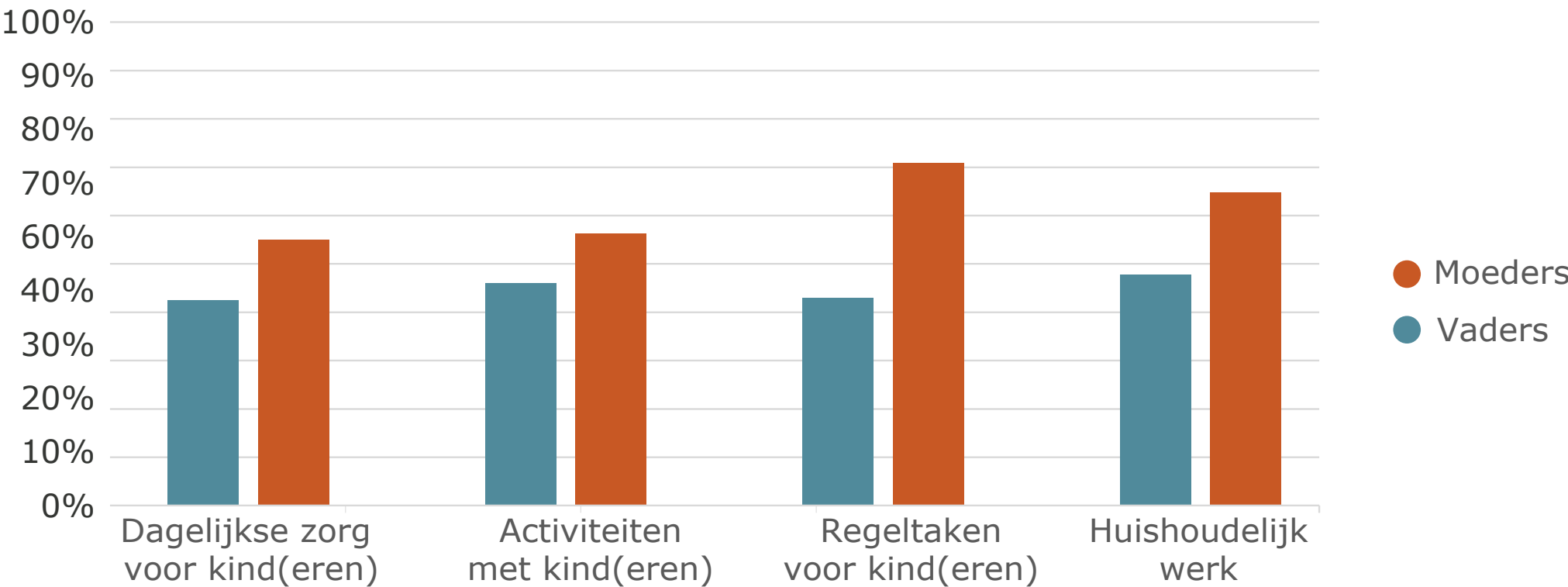
Vrouwen besteden vooral meer tijd aan regeltaken

Wanneer we in de peiling dieper ingaan op de tijd besteed aan zorgverantwoordelijkheden binnen het gezin, zien we, net als in de literatuur, dat in de verdeling moeders over het algemeen meer tijd besteden aan zorgtaken voor kinderen dan hun partners.

In de peiling hebben we ouders gevraagd hoeveel uur ze ongeveer per week besteden aan verschillende zorgtaken binnen het gezin. We hebben ze ook gevraagd het aantal uur voor hun partner in te vullen (indien er een partner was). Zo kunnen we het totaal aantal uur dat binnen het gezin aan een bepaalde taak wordt besteed berekenen. Vervolgens hebben we gekeken welk aandeel van de desbetreffende taak de respondent op zich neemt. Omdat we uit de eerdergenoemde literatuur weten dat zorgverantwoordelijkheden vaker door moeders dan door vaders worden uitgevoerd, hebben we de resultaten uitgesplitst naar gender. Het aandeel dat de partner verricht is in deze berekening alleen meegenomen om de totale tijd te berekenen. De resultaten, weergegeven in Figuur 7.3, geven gemiddelden weer: over alle moeders die de vragenlijst hebben ingevuld, wordt gemiddeld 71% van de totale tijd die binnen het gezin aan regeltaken voor de kinderen besteed door hen. Voor vaders is dit lager, hun aandeel is gemiddeld 43% binnen het huishouden^[26]. Dit is de zorgtaak met het grootste genderverschil. Ook aan de dagelijkse zorg en huishoudelijk werk

besteden vrouwen duidelijk meer tijd dan mannen. Bij activiteiten met de kinderen is het verschil tussen vrouwen en mannen het kleinst, maar nog steeds aanwezig: gemiddeld besteden vrouwen 56% van de totale tijd die gezinnen aan deze taak besteden, terwijl dit voor mannen 46% van de tijd is.

Figuur 7.3. Gemiddelde aandeel (%) van de totale wekelijkse tijd besteed aan zorgtaken binnen het gezin, uitgesplitst naar moeders (t.o.v. hun partner) en vaders (t.o.v. hun partner)

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 985, N moeders = 451, N vaders = 534. De staven binnen een zorgtaak sommen niet automatisch op tot 100%, omdat alleen de antwoorden van de respondenten (en niet die van hun partners) zijn weergegeven in de grafiek. Daarnaast zijn zowel ouderparen van hetzelfde als ouderparen van het tegengestelde geslacht meegenomen. Het aantal vaders en moeders is dus ook niet hetzelfde.

Vrijtijdsbesteding van het gezin houdt ouders relatief vaak bezig

Uit de door ons afgenomen peiling blijkt meer dan een kwart (28%) van de deelnemende ouders aangeeft zich bezig te houden met de vrijetijdsbesteding van zichzelf en/of diens gezinsleden (zie Tabel C1 in bijlage C). Dit is een relatief belangrijk onderwerp: van de 14 thema's staat dit plek 5. Onder de deelnemende ouders zien we dat vooral diegenen uit tweeoudergezinnen en uit gezinnen met jonge kinderen (onder de 12 jaar) en kinderen die volledig thuis wonen zich bezighouden met dit onderwerp. Verder houdt vrijetijdsbesteding vaders significant meer bezig dan moeders.

De volle gezinsagenda kan leiden tot het gevoel tekort te schieten

In overeenstemming met de literatuur, blijkt uit door ons afgenomen interviews met gezinnen dat sommige ouders het gevoel hebben te weinig tijd te hebben om alle ballen in de lucht te houden. Ouders geven aan soms te weinig tijd te hebben voor het gezin, werk, relatie, vrienden, sport,

26 Hier valt ook de 'mental load' onder: mentale taken en verantwoordelijkheden die gaan over de organisatie en het overzicht houden (Diversion, 2024b). Zie ook Hoofdstuk 7 over tijdsbesteding.

mantelzorg én zichzelf. Het gezinsleven betekent veel verantwoordelijkheden combineren. Ouders hebben soms het gevoel hierin tekort te schieten.

Prioriteren van gezinstijd is een uitdaging

Uit verschillende van onze gezinsinterviews komt naar voren dat ouders veel waarde hechten aan tijd voor het gezin. Tijd met het gezin kan variëren van grotere activiteiten, zoals een dagje dierentuin of een vakantie, tot de kleine, alledaagse momenten, zoals samen ontbijten of televisie kijken. Beide vormen van gezinstijd worden als waardevol ervaren en geven ouders energie. Deze kostbare momenten komen echter niet vanzelf. Zo vertelt een ouder dat beide partners na de geboorte van hun kind bewust besloten minder te gaan werken om meer tijd met het gezin door te brengen. Toch blijft het, zelfs met een dag minder werken, een uitdaging om voldoende tijd samen te hebben. De ouder benadrukt het belang van bewuste keuzes, zoals het loslaten van minder dringende taken, om ruimte te maken voor die tijd met elkaar. Een dag minder gaan werken na de komst van een kind is uiteraard niet voor iedereen een optie.

Bij gezinnen met oudere kinderen kan het plannen van gezinstijd een extra uitdaging zijn. Een ouder van twee pubers vertelt dat elke gezinslid een volle agenda heeft en dat deze agenda's niet synchroon lopen. Dit maakt het moeilijk om een moment te vinden om tijd met elkaar door te brengen. Vaak wordt er daarom gezocht naar activiteiten die de kinderen aanspreken, zodat de kinderen ook prioriteit geven aan deze tijd met het gezin.

Ouders ervaren weinig vrije tijd voor zichzelf en elkaar

Het thema vrijetijdsbesteding komt ook naar voren in de gezinsinterviews. Ouders geven aan het een uitdaging te vinden om tijd voor zichzelf vrij te maken. Werk en de zorg voor kinderen staan vaak op de eerste plaats, waardoor vrije tijd vaak schaars is. Dit gevoel van constante beschikbaarheid en de druk om alle verantwoordelijkheden alleen te dragen, is een grote belasting, ook al is deze niet altijd in tijd uit te drukken. Een ouder vertelt om zich heen te zien dat moeders veelal denken dat ze persoonlijk verantwoordelijk zijn voor de mentale taken die het gezin aangaan (zie ook Diversion, 2024). Vrije tijd voor zichzelf wordt daardoor soms vergeten. Bovendien gaat tijd vrijmaken voor zichzelf vaak ook gepaard met schuldgevoel, zegt deze ouder.

Het belang van tijd voor jezelf wordt erkend door verschillende ouders. Niet alleen voor het welzijn van de ouders, maar ook voor een gezonde balans binnen het gezin. Een ouder vertelt nu de kinderen wat ouder zijn weer meer tijd voor zichzelf vrij te maken, door bijvoorbeeld een avondje uit te gaan met vriendinnen, te sporten of een bezoek te brengen aan de bioscoop. Toen de kinderen klein waren, lukte het niet om deze tijd vrij te maken.

Een andere ouder benoemt, naast het gebrek aan tijd voor zichzelf, ook het gebrek aan tijd met partner als een belangrijk knelpunt. Ze vertelt dat het de afgelopen periode lastig was om een balans te vinden tussen alle verplichtingen en de beschikbare tijd. Hierdoor schiet tijd voor elkaar als partners er vaak bij in, terwijl zij dit als essentieel beschouwt. Het tekort aan gezamenlijke tijd leidt ertoe dat de relatie in een dagelijkse sleur terechtkomt, wat vervolgens weer meer twijfels over de relatie met zich meebrengt. Hoewel deze situatie momenteel geen invloed lijkt te hebben op de kinderen, geeft de ouder wel aan dat als de situatie verslechtert, dit mogelijk wel gevolgen kan hebben op de relatie en op de kinderen. Ze benadrukt dat het belangrijk is om hier samen met haar partner over in gesprek te blijven.

Socialemediagebruik van kinderen is een veelbesproken thema

Uit de door ons afgenomen peiling blijkt dat bijna een vijfde van de deelnemende ouders heeft aangegeven dat het gebruik van (sociale) media van zichzelf en/of diens gezinsleden in de top 3 staat van onderwerpen die hen bezighouden. Dit geldt vooral voor ouders met een jongste kind in de basisschoolleeftijd (6-11 jaar) met grote gezinnen (met vier of meer kinderen; zie Tabel C1 in bijlage C).

Het gebruik van sociale media door kinderen is een veelbesproken thema in de gezinsinterviews. Verschillende ouders vertellen dat hun kinderen veel tijd doorbrengen op platforms zoals TikTok, Instagram, Snapchat en WhatsApp. Enkele van de geïnterviewde ouders maken zich vooral zorgen over de hoeveelheid tijd die kinderen online doorbrengen, vooral op sociale media. Controle op de hoeveelheid tijd die kinderen online doorbrengen kan soms lastig zijn. Het gebruik van een smartphone is volgens ouders relatief eenvoudig te monitoren. Een ouder vertelt bijvoorbeeld dat de smartphone ingeleverd moet worden na een bepaalde schermtijd. Gebruik van sociale media via laptops is daarentegen moeilijker te controleren. Veel kinderen moeten een laptop gebruiken voor huiswerk, maar tegelijkertijd zijn platforms zoals TikTok en Instagram ook hier toegankelijk. Een ouder vertelt dat hij zijn kind regelmatig snel een venster ziet wegklikken als hij binnenkomt.

Zoals beschreven in Hoofdstuk 6 maken ouders zich, naast de tijdsbesteding op sociale media, ook zorgen over de inhoud van het socialemediagebruik. Risico's zoals online pesten, schadelijke content en de druk van onrealistische schoonheidsidealen worden vaak genoemd. Een ouder benadrukt dat pubers bijzonder vatbaar zijn voor beïnvloeding en dat deze kwetsbaarheid hen extra gevoelig maakt voor de gevaren van sociale media.

Twee ouders benoemen dat de school van hun kind oudervoorlichtingen organiseert rondom het thema sociale media. Ouders geven aan dit prettig te vinden. Deze sessies richten zich op de

manier waarop ouders het gebruik van sociale media het beste kunnen begeleiden, met nadruk op open gesprekken, betrokkenheid, en duidelijke afspraken over schermtijd. Het maken van duidelijke afspraken wordt soms ook lastig gevonden. Een ouder vertelt hierover het lastig te vinden om enerzijds soms dwingend te zijn rondom sociale media, maar anderzijds zijn kind ook de vrijheid te geven om zelf dingen te ervaren.

Gezinsportret: leven in een groot gezin en overgang naar de middelbare school

Norah is 12 jaar en woont in een klein dorp in Midden-Nederland. Ze is de jongste in een groot gezin en houdt ervan om dingen met het gezin te doen, zoals spelletjes spelen. Daar hebben haar broers en zussen niet altijd zin in. In die gevallen leest Norah graag in een boek. Ze kiest vaak verhalen waarin ze zichzelf herkent, zoals boeken over groep 8. Daarnaast zit Norah op een koor, waar ze wekelijks met een groep kinderen zingt. Samen oefenen ze voor uitvoeringen die ze af en toe geven. Tijdens die uitvoeringen komen haar broers en zussen vaak kijken, omdat zij vroeger ook op hetzelfde koor zaten.

Norah zit sinds dit schooljaar op de middelbare school. Ze vindt de middelbare school heel anders dan de basisschool. De basisschool was een stuk makkelijker, omdat daar geen huiswerk was. Huiswerk maken vindt ze niet leuk, maar het wordt een stuk gezelliger als haar broers en zussen helpen. Zij hebben op dezelfde middelbare school gezeten. Doordat Norah nu huiswerk moet maken uit school, heeft ze minder tijd om leuke dingen te doen. Dat is soms wennen.

7.5. Reflectie op ervaringen door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Maatschappelijke druk om tijd te investeren in de opvoeding

Enkele vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties zien terug dat ouders het gevoel hebben tekort te schieten in het combineren van hun verantwoordelijkheden. Zij leggen uit dat dit gevoel wordt versterkt doordat de verantwoordelijkheid van de volle agenda en het managen hiervan alleen bij de ouders zelf neergelegd wordt. Het leggen van deze verantwoordelijkheid bij ouders doet veel met de beleving van tijdsdruk. Ouders voelen zich gestrest en voelen druk om alles goed geregeld te hebben. Daarnaast merken deze vertegenwoordigers dat ouders zich steeds bewuster worden van hun opvoedingsrol en maatschappelijke druk voelen om hierin te slagen. Ouders worden actief aangesproken op hun keuzes en denken bewuster na over onderwerpen

zoals voeding en sociale media voor hun kinderen. Dit alles draagt bij aan een groter gevoel van verantwoordelijkheid en druk.

De maatschappelijke organisaties zien dat, ondanks dat hier ook een taboe rondom hangt, ouders steeds vaker open zijn hierover en advies vragen aan hun omgeving. Er zijn veel initiatieven om ontmoetingsplekken tussen ouders te faciliteren om verbinding te krijgen met elkaar en open te kunnen bespreken over bijvoorbeeld dit thema. De respondenten benadrukken het belang van publieke ontmoetingsplaatsen die toegankelijk zijn voor iedereen.

7.6. Conclusie

Trends in tijdsbesteding

Wat betreft trends kunnen we voorzichtig concluderen dat tijdsbesteding voor ouders en kinderen en jongeren in de periode vanaf 2008 over het algemeen stabiel is, hoewel recente cijfers soms ontbreken. Een belangrijke verklaring hiervoor is dat de manier waarop we onze tijd indelen voor een groot deel bepaald wordt door de maatschappij. Maatschappelijke ontwikkelingen gaan traag, wat betekent dat ontwikkeling in tijdsbesteding ook traag gaat. We zien dat ouders met thuiswonende kinderen de volste agenda hebben van alle bevolkingsgroepen: zij besteden veel tijd aan opvoeding, werk en andere verantwoordelijkheden. Hierbij zijn duidelijke verschillen tussen moeders en vaders zichtbaar: moeders besteden relatief veel van hun (vrije) tijd aan het zorgen voor kinderen en andere familieleden, waardoor zij meer druk kunnen ervaren. Er is echter nog onvoldoende zicht op de vraag in hoeverre deze taakverdeling verschilt tussen typen gezinnen.

Kinderen en jongeren besteden veel tijd aan activiteiten zonder verplichtend karakter. Vrijetijdsbesteding neemt echter af met de leeftijd, terwijl tijd voor sociale contacten en verplichtingen, zoals school en bijbaantjes, toeneemt. Mediagebruik groeit met de leeftijd en omvat veel tijd voor gamen, sociale media en series kijken. Verder is er een duidelijke stijgende trend zichtbaar in het gebruik van sociale media onder jongeren. Een groot deel van de jongeren ervaart zich in enige mate verslaafd aan sociale media en de tevredenheid over vrije tijd neemt af naarmate tijdsbesteding op sociale media toeneemt.

Ervaringen van gezinnen

Als we kijken naar de ervaringen van gezinnen, zien we dat ouders veel waarde hechten aan gezinstijd, maar verschillende uitdagingen ervaren bij het prioriteren ervan. Het combineren van gezinstijd met andere verantwoordelijkheden, zoals werk en huishouden, kan lastig zijn. Veel

ouders hebben daardoor regelmatig het gevoel tekort te schieten. Ook het vinden van tijd voor eigen ontspanning vormt een uitdaging.

Daarnaast houden ouders zich bezig met het (sociale) mediagebruik van hun kinderen. Het monitoren van schermtijd blijkt vaak moeilijk, en ouders maken zich zorgen over de mogelijke negatieve effecten hiervan op hun kinderen.

7.7. Referenties

Allen, C. G., McBride, C. M., Escoffery, C., Guan, Y., Hood, C., Zaho, J., Brody, G., & An, W. (2023). Developing and assessing a kin keeping scale with application to identifying central influencers in African American family networks. *Journal of Community Genetics*, 14, 593-603. <https://doi.org/10.1007/s12687-023-00665-9>

Braithwaite, D. O., Marsh, J. S., Tschampl-Diesing, C. L., & Leach, M. S. (2017). "Love needs to be exchanged": A diary study of interaction and enactment of the family kinkeeper role. *Western Journal of Communication*, 81, 601-618. <https://doi.org/10.1080/10570314.2017.1299881>

Diversion (2024). "Het is niet dat ik het niet wil, maar...": Onderzoeksrapportage Fase 2. <https://open.overheid.nl/documenten/ede59558-5b23-441e-bbb4-e2cc75560e61/file>

Netwerk Mediawijsheid, Media Ukkie Dagen, Choice, & Hogeschool Windesheim (2022). *Iene Miene Media*. <https://netwerkmediawijsheid.nl/wp-content/uploads/2022/03/Iene-Miene-Media-onderzoek-2022.pdf>

Kloosterman, R., Akkermans, M., Tummers-van der AA, M., Wingen, M., Reep, C. (2021). *Welzijn en stress bij jongeren in coronatijd*. CSB. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2021/welzijn-en-stress-bij-jongeren-in-coronatijd>

Mediahuis, Wayne Parker Kent, & Mediatest (2024). *Jongerenonderzoek: het gedrag van jongeren onder de loep*. https://www.mediahuis.nl/app/uploads/2024/08/Jongerenonderzoek_2024-DEF-v3.pdf

NJi (2023). *Cijfers over mediagebruik*. <https://www.nji.nl/cijfers/mediagebruik>

NJi (n.d.). *Mediagebruik 13-16 jarigen*. <https://www.nji.nl/mediaopvoeding/toolbox/mediagebruik-13-16-jarigen> Geraadpleegd op 4 december 2024

Netwerk Mediawijsheid (2021). Een onderzoek naar omgang met en gebruik van media(devices) van kinderen tussen 7 en 12 jaar, en de rol die ouders hierin spelen. [NM-monitor rapport.pdf](#)

Roeters, A. (Ed.) (2018). *Alle ballen in de lucht*. SCP. <https://www.nji.nl/cijfers/participatie-van-jongeren>

Rosenthal, C.J. (1985). Kinkeeping in the familial division of labor. *Journal of Marriage and Family*, 47, 965-974. <https://doi.org/10.2307/352340>

Kansen voor de toekomst van gezinnen

Trends

- **Toekomstkansen van kinderen** worden sterk bepaald door een complexe interactie van gezinsomstandigheden, de omgeving waarin kinderen opgroeien en bredere structurele factoren.
- **Kansenongelijkheid in het onderwijs** op basis van herkomst is afgenomen, terwijl kansenongelijkheid op basis van sociaaleconomische status juist is toegenomen.
- Kansenongelijkheid is door de **coronacrisis** zichtbaarder geworden en vergroot.
- Het aantal leerlingen met een niet-Westerse migratieachtergrond (2e generatie) dat **onderwijs op havo of vwo-niveau** volgt is gestegen.

Ervaringen van gezinnen

- Ouders ervaren uitdagingen wat betreft de **studiekeuze** en bijbehorende **baankansen** van hun kinderen.
- Ouders maken zich zorgen over het ondersteunen van hun kinderen **na de 18de verjaardag** door het vervallen van kinderbijslag en stijgende kosten, door onder andere studie en zorgverzekering.

Moeder:
“Ik wil graag dat mijn dochters doen wat ze leuk vinden, maar de kans hierop wordt steeds kleiner.”

8 Kansen voor de toekomst

Gelijke kansen vormen de kern van een rechtvaardige samenleving. Het gezin speelt hierin een cruciale rol als de basis van waaruit kinderen zich ontwikkelen en hun toekomst vormgeven. Toch is deze basis niet voor ieder gezin gelijk. Factoren zoals financiële middelen, gezinsproblematiek en maatschappelijke omstandigheden kunnen leiden tot sociale ongelijkheid, met grote gevolgen voor de toekomstmogelijkheden van kinderen. In dit hoofdstuk geven we antwoord op de onderzoeksvraag: *Wat is de invloed van de gezinssituatie (financieel en niet-financieel) op kansen van kinderen op latere leeftijd?* Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden, kijken we naar het verband tussen verschillende factoren in de gezinssituatie en een aantal uitkomstmaten van kinderen, zoals de schoolloopbaan, het welbevinden, de gezondheid en gevolgen voor de toekomst op de lange termijn. Tot slot beschrijven we ervaringen van gezinnen en de rol van de overheid/werkgever hierin.

Voordat we ingaan op de bevindingen, is het relevant om kort te reflecteren op de onderzoeksvraag. Hoewel hierin wordt gesproken van de *invloed* van de gezinssituatie op de toekomst van kinderen, willen we in het beantwoorden van deze vraag niet impliceren dat er sprake is van oorzakelijke verbanden tussen de gezinssituatie en de uitkomsten van de kinderen. We erkennen dat zulke verbanden bestaan binnen een groter systeem van sociale ongelijkheid waarin ook sprake kan zijn van een intergenerationele overdracht van ongelijkheid.

Schoolloopbaan

In de afgelopen jaren zijn de zorgen over ongelijke kansen van kinderen in het onderwijs toegenomen. Dit komt onder andere door de coronapandemie en de bijbehorende maatregelen, alsmede het lerarentekort in het onderwijs, waardoor ongelijkheden meer zichtbaar zijn geworden (Fernandez Beiro & Kromhout, 2024). In de volgende alinea's vatten we samen in hoeverre de gezinssituatie is gerelateerd aan schooluitkomsten.

Kansenongelijkheid op basis van sociaaleconomische status

Al voordat kinderen naar de basisschool gaan, zijn er meetbare en aanhoudende verschillen in vaardigheden tussen de verschillende sociaaleconomische groepen in Nederland (Centraal Planbureau, 2020b). Kinderen van ouders met een lager inkomen of opleidingsniveau presteren gemiddeld genomen minder goed op het gebied van taal en rekenen dan kinderen van ouders met een hoger

inkomen of opleidingsniveau. Deze verschillen verdwijnen niet gedurende hun jeugd en schooltijd. Op het gebied van andere vaardigheden, zoals werkhouding, zijn de verschillen minder groot.

Deze sociaaleconomische verschillen zetten zich voort in het verdere onderwijsverloop. Leerlingen met ouders die maximaal op mbo2-niveau zijn opgeleid, krijgen vaker een lager basisschooladvies dan te verwachten is op basis van hun eindtoetsscores (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2024). Dit verschil is hardnekkig en is in recente jaren (vanaf 2010) zelfs toegenomen. Ook in het voortgezet onderwijs zijn de verschillen merkbaar: leerlingen met hoger opgeleide ouders stromen vaker door naar hogere onderwijsniveaus, zoals van vmbo-gt naar havo of van mbo4 naar hbo. Bovendien blijven verschillen in doorstroommogelijkheden zichtbaar in het vervolgonderwijs. Studenten met hoger opgeleide ouders behalen na 5 en 10 jaar vaker een hoger onderwijsniveau dan studenten met ouders die maximaal mbo2 hebben afgerond. Hoewel het stapelen van diploma's in het Nederlandse onderwijs als een compenserend mechanisme werkt, maken leerlingen uit hogere sociaaleconomische groepen hier vaker gebruik van.

Kansenongelijkheid op basis van migratieachtergrond

Uit onderzoek blijkt dat kinderen met een migratieachtergrond gemiddeld beginnen met een achterstand in taal en rekenen, maar dat deze achterstand afneemt met de leeftijd (Centraal Planbureau, 2020b). Vooral gedurende de basisschoolleeftijd maken zij een inhaalslag. Omdat kinderen met een migratieachtergrond relatief vaak ook ouders met een lager inkomen hebben, blijven veel van deze kinderen nog wel achter bij het landelijke gemiddelde. Op het gebied van werkhouding en gedrag zijn er al van jongs af aan weinig verschillen naar migratieachtergrond.

In het voortgezet onderwijs is er nog steeds sprake van verschillen in schooluitkomsten voor leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond. Toch zijn er ook positieve trends zichtbaar. Zo is het aandeel leerlingen met een migratieachtergrond dat havo of vwo volgt, toegenomen (CBS, 2024). Vooral onder de tweede generatie met twee in het buitenland geboren ouders is dit aandeel gegroeid van 30% in 2011/2012 naar 41% in 2023/2024. Ook bij in het buitenland geboren leerlingen nam het aandeel toe, van 39% naar 46% in dezelfde periode.

Kansenongelijkheid op basis van geslacht

De ongelijkheid naar geslacht is nog groter dan die naar sociaaleconomische status en migratieachtergrond (Centraal Planbureau, 2020b). Zo scoren meiden duidelijk beter op taal en jongens juist op rekenen. Jongens scoren gemiddeld ongeveer een half onderwijsniveau lager qua taalvaardigheid, maar een half onderwijsniveau hoger qua rekenen. Leerkrachten beoordelen verder de werkhouding en het gedrag van jongens gemiddeld veel minder gunstig dan dat van meiden.

De verschillen naar geslacht zijn bij deze vaardigheden veel groter dan naar sociaaleconomische achtergrond of migratieachtergrond.

Slechtere schoolprestaties bij een instabiele gezinssituatie

Verder komt uit onderzoek naar voren dat kinderen uit een instabiele gezinssituatie daar negatieve effecten van ondervinden in hun schoolloopbaan. Zo heeft blootstelling aan partnergeweld en kindermishandeling negatieve impact op de cognitieve ontwikkeling en schoolprestaties, en leiden psychische problemen bij de ouders tot slechtere schoolprestaties en hoger verzuim (Fernandez Beiro & Kromhout, 2024). Ook kinderen uit eenoudergezinnen, nieuw samengestelde gezinnen en recentelijk gescheiden gezinnen presteren vaak slechter op school (Fernandez Beiro & Kromhout, 2024; Van Der Ploeg, 2013).

Corona heeft kansenongelijkheid vergroot

De kansenongelijkheid is door de coronacrisis zichtbaarder geworden en vergroot. Zo hadden de schoolsluitingen negatieve effecten op de kansengelijkheid in het onderwijs (Sociaal-Economische Raad, 2022), bijvoorbeeld door lagere schooladviezen voor leerlingen met een lage SES door het wegvallen van de eindtoets in 2020 (Nederlands Jeugdinstituut, 2024a). De thuissituatie speelde een grote rol in hoe kinderen de crisis doorkwamen, waarbij kinderen uit grote gezinnen meer mentale klachten ervoeren en jonge kinderen uit gezinnen met een lage SES een grotere achterstand opliepen in de spraak- en taalontwikkelingen (Nederlands Jeugdinstituut, 2024a). Het is nog niet duidelijk hoe de ongelijkheid tussen kinderen en jongeren zich na de coronacrisis verder heeft ontwikkeld (Nederlands Jeugdinstituut, 2024a).

Grote regionale verschillen in kansengelijkheid

Er is een grote regionale variatie in de aanwezigheid van factoren die samenhangen met kansengelijkheid in het onderwijs (Fernandez Beiro & Kromhout, 2024). Over het algemeen geldt dat grote gemeenten en gemeenten aan de randen van Nederland relatief hoog scoren op de volgende indicatoren: lager onderwijsniveau van ouders, langdurig weinig inkomen, geen recent arbeidsverleden, het opgroeien in een eenoudergezin, wisselingen in de samenstelling van het gezin en ouders die verdacht zijn van een misdrijf. Het gebruik van ggz-zorg of ggz-medicatie (wat vaak ook gerelateerd is aan andere problematiek) komt relatief vaak voor in de provincies Groningen en Limburg, maar in mindere mate ook in de grote gemeenten in het westen van het land. Ook variatie binnen gemeenten, waarbij factoren ook weer ongelijk zijn verdeeld.

Verklaringen voor kansenongelijkheid in het onderwijs

Een aantal belangrijke verklaringen voor kansenongelijkheid in het onderwijs wordt hieronder samengevat:

Allereerst speelt de **thuisomgeving** een rol. Een stimulerende thuisomgeving is cruciaal voor de ontwikkeling van jonge kinderen. Gezinnen met een hoger opleidingsniveau en inkomen bieden gemiddeld de meest stimulerende omgeving (Centraal Planbureau, 2020b). Hoogopgeleide ouders krijgen gemiddeld ook op latere leeftijd kinderen, wat bijdraagt aan een hoger huishoudinkomen.

Verder kan **vrije schoolkeuze segregatie** en daarmee ongelijkheid in vaardigheden vergroten, vooral als er kwaliteitsverschillen tussen scholen zijn (Centraal Planbureau, 2020b). Kwalitatief goede leraren kiezen vaak voor scholen met minder achterstandsleerlingen. Het onderwijsachterstandenbeleid, bedoeld om dit tegen te gaan, heeft nog geen aantoonbare verbetering van onderwijsprestaties van achterstandsgroepen opgeleverd.

Een volgende verklaring voor kansenongelijkheid in het onderwijs betreft de **vroege selectie** en naar onderwijsniveau, dat ongelijkheid vergroot (Centraal Planbureau, 2020b). Zo krijgen kinderen van ouders met een hogere SES een hoger initieel schooladvies, ook na controle van score op de eindtoets. Bovendien is er sprake van een hogere kans op bijstelling van het schooladvies leerlingen bij ouders met hoog SES (Centraal Planbureau, 2020a).

Een laatste mogelijke factor is de rol van **aanvullend onderwijs** (zoals huiswerkbegeleiding, bijles, en toetstraining; Centraal Planbureau, 2020b). Kinderen van hoogopgeleide ouders maken vaker gebruik van betaald aanvullend onderwijs, terwijl kinderen van laagopgeleide ouders meer gebruik maken van gratis aanvullend onderwijs. Het is onduidelijk of gratis initiatieven erin slagen dezelfde kwaliteit te realiseren als betaalde programma's (Fukkink et al., 2021). De effectiviteit van aanvullend onderwijs in de Nederlandse context is nog onvoldoende onderzocht.

Huidige beleidsinitiatieven

De overheid heeft verschillende initiatieven in het leven geroepen om kansengelijkheid voor kinderen en jongeren te vergroten. Enkele relevante initiatieven en hun effectiviteit worden hieronder beknopt uiteengezet:

Allereerst is het **Programma Schoolmaaltijden** een initiatief van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap met als doel om alle leerlingen energie te geven om de lessen te volgen, middels eten op school of een boodschappenkaart voor ouders/verzorgers. Resultaten van de

evaluatie van dit programma laten zien dat het programma positieve impact kan hebben op het voedingspatroon en de cognitieve prestaties van kinderen (Muskens et al., 2023). Bovendien kan het bijdragen aan het verminderen van de financiële lasten en stress bij ouders.

Ook was er de aanscherping van de **wet vrijwillige ouderbijdrage**, waarbij kinderen aan alle schoolactiviteiten moeten kunnen deelnemen, zonder dat dit afhankelijk is van een financiële bijdrage door de ouders. De wet beoogt daarmee kansengelijkheid te vergroten, maar er zijn tekenen dat de invoer het aanbod van extra activiteiten op scholen, zoals excursies en schoolkampen, onder druk heeft gezet, vooral op scholen met een achterstandsscore (De Geus et al., 2023). Hoewel het niet betalen van de bijdrage meestal geen gevolgen heeft voor deelname aan activiteiten, bezuinigen deze scholen significant vaker op activiteiten, en in het voortgezet onderwijs sluit 7% van de scholen soms leerlingen uit.

Voor- en vroegschoolse educatie heeft als doel om peuters en kleuters met een mogelijke (taal)achterstand beter voor te bereiden op de basisschool. Internationaal onderzoek toont aan dat dergelijke programma's vooral non-cognitieve ontwikkeling van achterstandsgroepen bevorderen. Het succes van dergelijke programma's is echter afhankelijk van hun kwaliteit en context. De Nederlandse situatie is nog onvoldoende onderzocht (Centraal Planbureau, 2020b). De afgelopen jaren is het bereik van doelgroepleerlingen in voor- en vroegschoolse educatie afgenomen: in 2022 lag het landelijke bereik op 77%, terwijl het in de jaren daarvoor tussen de 80 en 85% lag (Inspectie van het Onderwijs, 2024). Bijna twee derde van de gemeenten bereiken niet alle doelgroepleerlingen. Redenen hiervoor zijn volgens gemeenten dat ouders niet willen dat hun kind deelneemt aan vve om praktische of andere redenen, bijvoorbeeld omdat zij al gebruik maken van andere vormen van opvang of omdat ouders de wettelijk vastgelegde 16 uur vve te veel vinden (Inspectie van het Onderwijs, 2024).

Ten slotte richt het actieprogramma **Kansrijke Start** zich op het geven van een goede start aan kinderen. Gemeenten en zorgverleners kunnen hiermee initiatieven opzetten om ouders voor, tijdens en na de zwangerschap te ondersteunen. De monitor Kansrijke Start 2023 (Van Meijeren-van Lunteren et al., 2024) laat zien dat steeds meer gemeenten aandacht besteden aan een goede start van kinderen. In 2023 had 62% van de gemeenten een 'lokale coalitie' waarin professionals uit alle betrokken domeinen samenwerken. Door deze verbeterde samenwerking, wordt er sneller doorverwezen en worden problemen vroeger gesignaleerd. De impact van de verschillende initiatieven op de gezondheid van kinderen is nog onvoldoende bekend.

8.1. Welbevinden en sociale ontwikkeling

Financiële situatie gezin van invloed op ontwikkeling kinderen

De gezinssituatie heeft een sterke invloed op de sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen. Een belangrijke factor hierin is de financiële situatie. Kinderen uit gezinnen met een lage sociaaleconomische status hebben bijna twee keer zoveel kans op psychosociale problemen als leeftijdsgenoten uit gezinnen met een hogere sociaaleconomische status (Nederlands Jeugdinstituut, 2024b). Dit heeft verschillende oorzaken. Gezinnen die in armoede leven, hebben vaak minder middelen om te investeren in sociale participatie, zoals sport of culturele activiteiten. Vooral kinderen die opgroeien in bijstandsgezinnen lopen hierdoor een achterstand op in hun sociale ontwikkeling (Commissie Sociaal Minimum, 2023a). Het sociale isolement van deze gezinnen – een thema dat we uitgebreider bespreken in Hoofdstuk 3 – vergroot de afstand tot de samenleving voor kinderen. Volgens vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties heeft dit isolement niet alleen invloed op hun zelfbeeld, maar beperkt het ook hun vermogen om toekomstplannen te maken.

Kinderen in armoede vaker slachtoffer ernstige problematiek

Daarnaast krijgen kinderen in armoede vaker te maken met ernstige problematiek. Zo worden ze vaker slachtoffer van huiselijk geweld. Blootstelling aan partnergeweld of kindermishandeling kan leiden tot aanpassingsproblemen, gedragsproblemen en mentale gezondheidsklachten (Fernandez Beiro & Kromhout, 2024). Deze negatieve ervaringen kunnen traumatische gevolgen hebben, die zich soms intergenerationeel voortzetten. Ook wordt benadrukt dat kinderen uit arme gezinnen vaker op jonge leeftijd al verantwoordelijkheden dragen, zoals het zorgen voor jongere broertjes en zusjes, wat hun jeugd ingrijpend anders maakt dan die van leeftijdsgenoten die niet in armoede opgroeien.

(Psychische) instabiliteit ouders zet ontwikkeling kinderen onder druk

Instabiliteit binnen het gezin heeft eveneens een grote invloed op het welbevinden van kinderen. Psychische problemen bij ouders – en vooral bij moeders – kunnen de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen onder druk zetten (Fernandez Beiro & Kromhout, 2024). Verder tast de afwezigheid van een ouder door levensgebeurtenissen als overlijden, echtscheiding of detentie de gezinstabiliteit aan, wat een negatieve invloed heeft op de mentale gezondheid van kinderen. Kinderen uit eenoudergezinnen of nieuw samengestelde gezinnen vertonen hierdoor vaker probleemgedrag en ervaren meer moeilijkheden op sociaal en emotioneel vlak. Zo kunnen de uitdagingen die een scheiding met zich meebrengen leiden tot gevoelens van (verlatings)angst, piekeren, gevoelens van eenzaamheid en relationele problemen (Van der Ploeg, 2013).

8.2. Gezondheid

De gezinssituatie kan van grote invloed zijn op de gezondheid van kinderen. Sociale ongelijkheid kan zowel direct als indirect bijdragen aan de gezondheid van kinderen.

Financiële situatie gezin van invloed op fysieke gezondheid kinderen

Allereerst zien we ook voor gezondheid dat kinderen die opgroeien in armoede vaker te kampen hebben met problemen met hun fysieke gezondheid (Commissie Sociaal Minimum, 2023a; Nederlands Jeugdinstituut, 2024b). Kinderen uit gezinnen met een laag inkomen hebben bijvoorbeeld een groter risico op astma, ADHD en een chronische ziekte. Ook hebben zij een groter risico op overgewicht. De slechtere gezondheidsuitkomsten van kinderen in armoede kunnen worden veroorzaakt door een combinatie van factoren. Allereerst zijn er structurele beperkingen, zoals de toegang tot voorzieningen. Ook financiële barrières spelen een rol, waardoor gezinnen in armoede minder toegang hebben tot gezonde voeding en sportactiviteiten. Bovendien stellen zij zorg soms uit of vermijden ze deze volledig uit angst voor kosten. Kinderen in armoede groeien daarnaast vaak op in wijken met een ongezondere omgeving, zoals slechtere luchtkwaliteit, onveiligheid of weinig groen in de buurt. Ten slotte ervaren bijna alle kinderen in armoede vaak hoge stress, wat negatief is voor hun groei, ontwikkeling, en gezondheid.

Discriminatie van ouders ondermijnt gezondheid kinderen

Ook op andere manieren kan sociale ongelijkheid die het gezin ervaart impact hebben op de gezondheid van opgroeiende kinderen. Zo hebben kinderen die discriminatie ervaren vaker last van mentale gezondheidsproblemen en een ongezondere leefstijl. Bovendien ondervinden kinderen van ouders die discriminatie hebben meegemaakt verhoogde stress, spanningen in de ouder-kind-relatie, en een minder stabiele opvoedingssituatie, wat hun emotionele en fysieke gezondheid ondermijnt (Van Loenen et al., 2022).

Kansenongelijkheid in prenatale invloeden

De gevolgen van sociale ongelijkheid beginnen vaak al vóór de geboorte. Prenatale invloeden zoals luchtvervuiling, stress, infectieziekten, voedselgebrek en het gebruik van tabak of alcohol tijdens de zwangerschap hebben negatieve effecten op de ontwikkeling van het kind (Centraal Planbureau, 2020b). Deze risicofactoren komen vaker voor bij ouders met een lagere sociaaleconomische status. Zo komt roken tijdens de zwangerschap voor bij 22% van de laagopgeleide vrouwen en bij slechts 1% van de hoogopgeleide vrouwen (Centraal Planbureau, 2020). Alcoholgebruik tijdens de zwangerschap komt echter als enige risicofactor vaker voor onder hoogopgeleide vrouwen dan onder laagopgeleide vrouwen, maar het verschil is veel kleiner (4,6% versus 2,2% vanaf de derde maand).

8.3. Toekomstkansen op de lange termijn

Gezinssituatie kind heeft blijvende invloed op kansen op latere leeftijd

De gezinssituatie waarin een kind opgroeit heeft een blijvende invloed op de kansen die het later in het leven krijgt. Onderzoek toont aan dat vroege achterstanden in vaardigheden, bijvoorbeeld door een gebrek aan stimulatie of investeringen in de ontwikkeling van kinderen, langdurige negatieve effecten kunnen hebben (Centraal Planbureau, 2020b). Deze achterstanden kunnen zich opstapelen en doorwerken op verschillende levensdomeinen, van opleidingsniveau tot sociaaleconomische mobiliteit.

Mobiliteit tussen inkomensgroepen beperkt

Bestaansonzekerheid door armoede kan leiden tot beperkingen in de mogelijkheden van kinderen op latere leeftijd. Hoewel 9 op de 10 kinderen uit een gezin met een laag inkomen later niet meer in armoede leeft (Commissie Sociaal Minimum, 2023a), blijft inkomensmobiliteit in Nederland beperkt. Zo heeft een kind dat opgroeit in de laagste 20% inkomens slechts een kans van 12% om later tot de hoogste 20% inkomens te behoren. Dit percentage zou 20% zijn in een situatie van volledige inkomensmobiliteit (Centraal Planbureau, 2020a). Bovendien is de kans dat iemand die opgroeit in de laagste inkomensgroep daar ook blijft, gegroeid van ruim 25% in 2005 naar bijna 35% in 2015, wat duidt op een mogelijke afname in de intergenerationele mobiliteit.

Opleidingsniveau eerdere generaties van invloed op toekomstkansen kind

Ook het opleidingsniveau van de ouders speelt een rol in intergenerationele mobiliteit. Onderzoek laat zien dat kinderen met een hoogopgeleide grootvader meer kans hebben op een hogere opleiding dan kinderen met een laagopgeleide grootvader, vooral wanneer de ouders zelf lager opgeleid zijn. Dit wijst op een indirecte invloed van grootouders op de sociaaleconomische mobiliteit van kleinkinderen (Wolbers, 2023).

Inkomensverschillen naar migratiegrond blijven generaties bestaan

Inkomensverschillen op basis van migratieachtergrond blijven generaties bestaan, wat een aanvullende laag van ongelijkheid aantoont. Kinderen met ouders met een Marokkaanse migratieachtergrond uit de laagste inkomensklasse bereiken gemiddeld de 28e trede in de inkomensverdeling, terwijl kinderen zonder migratieachtergrond 13 treden hoger komen (op een schaal van 1 tot 100; Jongen et al., 2019). Zelfs wanneer de ouders een hoger inkomen hebben, verdienen kinderen met een Marokkaanse, Turkse, Surinaamse of Antilliaanse migratieachtergrond gemiddeld minder dan leeftijdsgenoten zonder migratieachtergrond.

Omgeving waarin kinderen opgroeien van invloed op inkomen op latere leeftijd

Ook de omgeving waarin kinderen opgroeien, speelt een rol. Kinderen uit arme buurten verdienen op latere leeftijd gemiddeld minder dan hun leeftijdsgenoten uit meer welvarende buurten (Jongen et al., 2019). Dit verband wordt verklaard door factoren zoals beperkte publieke voorzieningen, een gebrek aan sociale rolmodellen, sociale uitsluiting en groepsdruk. Ook onderwijssegregatie speelt een rol. In buurten waar segregatie op basis van inkomen, herkomst of opleidingsniveau sterk aanwezig is, eindigen kinderen vaker in scholen met sociaaleconomisch vergelijkbare leerlingen. Hoewel segregatie op herkomst in het primair onderwijs tussen 2017 en 2021 in veel steden is afgenomen, blijft segregatie naar inkomen en onderwijsniveau onverminderd hoog.

8.4. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Kansenongelijkheid al in de zwangerschap

Een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie benadrukt dat de effecten van armoede al vroeg kunnen ontstaan. Zo kunnen er tijdens de zwangerschap al verschillen opleven tussen foetussen die na de geboorte grote gevolgen hebben: “Als je voortdurend wordt geconfronteerd met problemen die groter zijn dan jijzelf, is er weinig ruimte om mentaal beschikbaar te zijn voor je kind. Dit maakt het moeilijk om gezond te eten en verhoogt de stress, wat schadelijk is voor het kind.”

8.5. Ervaringen van gezinnen

Uit de peiling blijkt dat een derde van de gezinnen zich bezighoudt met de toekomstkansen van hun kind(eren). De resultaten tonen aan dat deze zorgen toenemen naarmate kinderen ouder worden (zie Tabel C1 in bijlage C). Zo maakt in de steekproef ongeveer een vijfde van de ouders met kind(eren) in de leeftijd van 0-5 jaar zich zorgen over de toekomst, terwijl dit in de leeftijdscategorie 12-19 jaar om ruim een derde gaat (zie Tabel C2 in bijlage C). Opvallend is dat vaders zich hier significant vaker mee bezighouden dan moeders. Hoewel uit de literatuur blijkt dat kinderen met een lagere sociaaleconomische status minder toekomstperspectief hebben, blijkt dit niet uit de peiling. Mogelijk speelt de flexibilisering van de arbeidsmarkt hierbij een rol. Tijdens meerdere expertinterviews en focusgroepen wordt benadrukt dat deze ontwikkeling het toekomstperspectief voor gezinnen uit verschillende sociaaleconomische milieus minder zeker maakt.

Zorgen om studiekeuze en baankansen

In vijf gezinsinterviews is het onderwerp ‘kansen voor de toekomst’ aan bod gekomen, waarin gezinnen met name hun zorgen uitten over studiekeuze en baankansen. Het oriënteren op een toekomstige opleiding en baan wordt over het algemeen als lastig ervaren door ouders. Hiervoor worden door ouders verschillende verklaringen gegeven. Ten eerste moeten kinderen op jonge leeftijd al een studiekeuze maken, terwijl ze vaak nog geen idee hebben wat voor een toekomst ze ambiëren. Deze kinderen zouden volgens de geïnterviewde ouders meer tijd moeten krijgen om te ontdekken waar hun interesses liggen, een studie te kiezen die bij hen past en werkervaring op te doen. Daarbij zou er meer focus moeten liggen op baanmogelijkheden na de studie, aangezien het voor veel kinderen nu onbekend is wat de mogelijkheden zijn. Volgens verschillende ouders zijn hun kinderen nog niet klaar om belangrijke toekomstkeuzes te maken. Hierin zijn echter wel verschillen te zien tussen ouders. Een van de ouders gaf aan zich geen zorgen te maken over studiekeuze en baankansen. Haar dochter doet gymnasium, wat in haar ogen een goede opleiding is. Een andere ouder gaf aan dat haar zorgen met name liggen in het feit dat ze erg weinig kennis heeft over opleidingen in Nederland, omdat ze hier niet is opgegroeid. Zij gaf aan dit onderwerp ook weinig met haar zoon te bespreken. Andere ouders geven daarentegen aan wel veel met hun kinderen in gesprek te gaan over dit onderwerp.

Gezinsportret: opleiding en toekomstige baankansen

Lisa heeft twee dochters, de 19-jarige Ilse en 16-jarige Marit. Al 11 jaar woont ze samen met haar man Lucas, die de stiefvader van Marit en Ilse is. Het contact met biologische vader Thomas is goed en hij komt regelmatig langs om zijn dochters te zien.

Lisa maakt zich vooral zorgen om de kansen op de arbeidsmarkt en het toekomstperspectief van haar dochters. Ze wil graag dat haar dochters doen wat ze leuk vinden, maar de kans hierop wordt steeds kleiner. Ilse volgt momenteel een dansopleiding, maar overweegt om een overstap te maken naar een zorgopleiding, omdat het moeilijk wordt om een baan te vinden in de danswereld. Er is weinig vraag naar balletdocenten en daarnaast zullen de prijzen in cultuur verhoogd worden. Marit hoopt dit jaar de havo af te ronden en wil hierna een theaterdocentopleiding gaan doen. Ook in die sector is er echter weinig arbeidsvraag. Lisa maakt deze zorgen bespreekbaar met haar dochters. Samen kijken ze naar het journaal en bespreken ze wat de gevolgen zijn van de keuzes die de overheid maakt, zodat ze gewaarschuwd zijn. Verder vindt ze het belangrijk dat er op school meer aandacht wordt besteed aan baankansen in de toekomst. Lisa vindt dat met name op havo/vwo-niveau te veel focus ligt op theoretische vakken, waardoor jongeren geen zicht hebben op de praktische mogelijkheden op de arbeidsmarkt.

Geldzorgen

Verder blijken de financiële veranderingen die plaatsvinden na de 18de verjaardag van kinderen en jongeren een rol te spelen bij meerdere gezinnen. De kinderbijslag stopt, terwijl er vanaf dat moment extra kosten gemaakt moeten worden, zoals zorgverzekeringskosten, studiekosten, reiskosten en woonkosten. Ouders geven aan zorgen te hebben over het financieren van al deze extra kosten. Sommige ouders geven aan dat het voor kinderen bijna onmogelijk is om op zichzelf te wonen, terwijl ze de zelfstandigheid van hun kinderen eigenlijk juist willen aansporen. Zo wordt bijvoorbeeld benoemd dat er een wens vanuit de ouder ligt naar meer vrijheid om eigen activiteiten te ondernemen, maar dat dit met thuiswonende kinderen een stuk lastiger is. Een van de ouders geeft aan het heel belangrijk te vinden dat haar kinderen niet zouden starten met schulden. Zij wilde er dan ook alles aan doen de studies van haar kinderen te faciliteren. Deze zorgen brengen volgens de ouders extra verantwoordelijkheid met zich mee.

Zorgen om maatschappelijke ontwikkelingen

Een opvallende opmerking van één van de ouders is dat hij zich zorgen maakt over maatschappelijke ontwikkelingen, zoals het milieu. Deze ouder geeft aan steeds meer polarisatie te zien in de samenleving. Hij heeft het idee dat mensen elkaar vroeger meer accepteerden, maar dat de tegenstellingen tussen mensen nu scherper zijn geworden. Zelf denkt deze ouder dat mensen elkaar moeten respecteren en voor elkaar klaar moeten staan. Dit geeft hij ook door aan zijn kinderen.

8.6. Conclusie

Trends

De bevindingen uit dit hoofdstuk maken duidelijk dat toekomstkansen van kinderen sterk worden bepaald door een complexe interactie van gezinsomstandigheden, de omgeving waarin kinderen opgroeien en bredere structurele factoren. Hoewel bestaande gegevens suggereren dat kansengelijkheid op basis van herkomst de afgelopen periode is afgenomen, lijkt de kloof op basis van sociaaleconomische status verder te zijn toegenomen. De overheid heeft verschillende initiatieven in het leven geroepen om kansengelijkheid te bevorderen, maar een structurele aanpak ontbreekt nog. Daarnaast is er behoefte aan meer aandacht voor het borgen van gelijke kansen in het hoger onderwijs.

Ervaringen van gezinnen

Een aanzienlijk deel van de ouders maakt zich zorgen over de toekomst van hun kind(eren). Ouders houden zich het meeste bezig met de studiekeuze en baankansen van hun kind(eren). Ook zijn er

zorgen over de financiële stabiliteit in de toekomst, vooral vanwege financiële veranderingen na de 18^e verjaardag. Daarnaast zijn ouders bezorgd om bredere maatschappelijke ontwikkelingen, zoals polarisatie in de samenleving.

8.7. Referenties

CBS (2024). *Leerlingen met buitenlandse herkomst steeds vaker naar havo of vwo*. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/47/leerlingen-met-buitenlandse-herkomst-steeds-vaker-naar-havo-of-vwo>. Geraadpleegd op 4 december 2024

Centraal Planbureau (2020a). *Centraal Economisch Plan 2020*. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/Centraal-Economisch-Plan-CEP-2020-Beschouwing.pdf>

Centraal Planbureau (2020b). *Ongelijkheid van het jonge kind*. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Ongelijkheid-van-het-jonge-kind.pdf>

Commissie Sociaal Minimum (2023a). Een zeker bestaan - naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Rapport I. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

Commissie Sociaal Minimum (2023b). *Een zeker bestaan - naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Rapport II*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

Fernandez Beiro, L., & Kromhout, J. (2024). *Hoe kan de Landelijke Jeugdmonitor bijdragen aan het monitoren van kansengelijkheid?* CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2024/hoe-kan-de-landelijke-jeugdmonitor-bijdragen-aan-het-monitoren-van-kansengelijkheid-?onepage=true>

Fukkink, R., Elffers, L., Timmermans, G., Helms, R., Jansen, D., Fix, M., & Lusse, M. (2021). *Aanvullend onderwijs*. In M. Florussen (editor), *Gelijke kansen voor een diverse jeugd: resultaten van drie jaar onderzoek* (blz. 38-44). Nationale Wetenschapsagenda. https://pure.hva.nl/ws/portalfiles/portal/23761325/Aanvullend_onderwijs.pdf

De Geus, W., De Roode, J., Leest, B., & Van Helvoirt, D. (2023). *Schoolkostenmonitor po, vo, mbo 2022-2023*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/27/schoolkostenmonitor-po-vo-mbo-2022-2023>

Inspectie van het Onderwijs (2024). *Landelijk rapport LEA/VVE 2022/2023*. <https://open.overheid.nl/documenten/dpc-6958ea18c08f5104aa2396ba57c0676ddfce630e/pdf>

Jongen, E., Bolhaar, J., Van Elk, R., Koot, P., & Van Vuuren, D. (2019). *Inkomensongelijkheid naar migratieachtergrond*. Centraal Planbureau. https://www.cpb.nl/sites/default/files/omni-download/cpb-policy-brief-2019-06-inkomensongelijkheid-naar-migratieachtergrond_0.pdf

Van Loenen, T., Hosper, K., & Venderbos, J. (2022). *Discriminatie en gezondheid*. Pharos. <https://www.pharos.nl/kennisbank/onderzoek-discriminatie-gezondheid/>

Muskens, M., Van Helvoirt, D., Jenniskens, T., Leest, B., Djojosoeparto, S., Van der Horst, H., & Veling, H. (2023). *Programma schoolmaaltijden*. KBA Nijmegen. <https://open.overheid.nl/documenten/dpc-600bed3ed9e7a5daf4d38a57d4ea4f6b9e2f6280/pdf>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2024). *OCW in cijfers: Dashboard Gelijke Kansen Landelijk*. <https://www.ocwincijfers.nl/themas/kansengelijkheid/dashboard/gelijke-kansen-landelijk>

Nederlands Jeugdinstituut (2024). *Onderzoek naar corona en kansengelijkheid*. <https://www.nji.nl/coronavirus/onderzoek-naar-corona-en-ongelijkheid>

Nederlands Jeugdinstituut (2024b). *De invloed van armoede op de gezondheid van kinderen*. <https://www.nji.nl/armoede/de-invloed-van-armoede-op-de-gezondheid-van-kinderen#gevolgen-van-armoede-voor-lichamelijke-gezondheid>

Sociaal-Economische Raad (2021). *Veelbelovend. Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2021*. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2022/kansen-belemmeringen-jongeren.pdf>

Van Der Ploeg, J. (2013). Scheiding en stress. In Bohn Stafleu van Loghum eBooks (pp. 81-90). https://doi.org/10.1007/978-90-368-0419-6_10

Van Meijeren-van Lunteren, A. W., Molenaar, J. M., Boesveld, I. C., Hoffman, B. J., Brouwer-Prusak, A. J., Hendrikx, R. J. P., Klein, P.P.F., & Struijs, J. N. (2024). *Monitor Kansrijke Start 2023*. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. <https://www.rivm.nl/publicaties/monitor-kansrijke-start-2023>

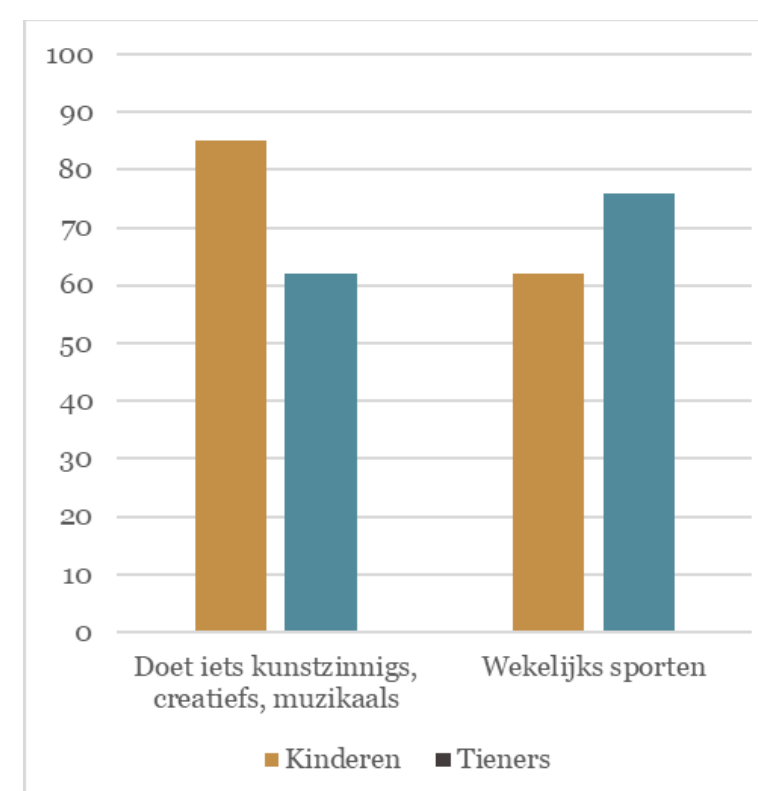
Wolbers, M. (2023). *Onderwijskansen van kinderen worden ook bepaald door grootouders*. Sociale vraagstukken. <https://www.socialevraagstukken.nl/onderwijskansen-van-kinderen-worden-ook-bepaald-door-grootouders/>

Gebruik van voorzieningen voor de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren

Trends

- Steeds meer ouders maken gebruik van **kinderopvang**. Ouders ervaren **lange wachttijden** door personeelstekorten in de kinderopvang.
- Het **aantal sportende kinderen** is de afgelopen jaren gedaald, terwijl het **aantal sportende tieners** is gestegen.
- Het aantal jongeren dat **vrijwilligerswerk** doet, is recent weer gestegen.

Percentage kinderen en tieners dat iets kunstzinnigs, creatiefs of muzikaals doet en/of wekelijks sport

Ervaringen van gezinnen

- Van de verschillende voorzieningen van kinderen houdt vooral **kinderopvang** ouders bezig:
 - Ouders vinden kinderopvang **duur**.
 - Ouders merken de **tekorten** in de kinderopvang en zoeken **andere oplossingen**, bijvoorbeeld een contact in het sociale netwerk.
 - Ouders worstelen met het feit dat ze **niet altijd recht** hebben op kinderopvangtoeslag, bijvoorbeeld als ze geen werk hebben.

Moeder:

“Ik merk dat de kinderopvang goed is voor de sociale ontwikkeling van mijn dochter. Ik ben blij dat ik genoeg verdien om de kinderopvang te kunnen betalen.”

9 Gebruik van voorzieningen

In dit hoofdstuk richten we ons op het gebruik van voorzieningen voor gezinnen. Hierbij staan de volgende onderzoeksvragen centraal: *Hoe heeft het gebruik van voorzieningen die gericht zijn op de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren (bijv. kinderopvang, onderwijs, sport, creativiteit, sociale participatie) zich ontwikkeld? Wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling (bijv. aanbod of kosten)? En hoe wordt het gezinsleven ervaren, en welke uitdagingen worden gevoeld op het gebied van voorzieningen?* Voorzieningen voor gezinnen omvatten algemene faciliteiten zoals sportverenigingen, onderwijs en vrijwilligerswerk. Deze stimuleren participatie, ontwikkeling en sociale verbinding binnen het gezin. Om de individuele deelvragen duidelijk te beantwoorden, bespreken we voorzieningen die expliciet gericht zijn op ondersteuning in het gezinsleven (zoals opvoedondersteuning of jeugdhulp) in Hoofdstuk 11. We zoomen in dit hoofdstuk in op trends onderwijs, kinderopvang, sport, cultuurparticipatie en sociale participatie^[27]. We kijken naar de manier waarop gezinnen voorzieningen in Nederland ervaren en welke uitdagingen er bestaan op dit vlak.

9.1. Trends in onderwijsdeelname

Stabiliteit in onderwijsdeelname, maar meer kinderen met vrijstelling

Uit onderzoek blijkt dat in de periode 2016-2019 het aantal schoolinschrijvingen op het regulier basisonderwijs ongeveer gelijk is gebleven. Voor het speciaal basisonderwijs is het aantal inschrijven gegroeid met 7,5%. Ook het aantal kinderen op het voortgezet speciaal onderwijs is toegenomen (10%), hoewel dit alleen gaat over kinderen in de leeftijd 0 t/m 13 jaar. Het aantal inschrijven in het regulier voortgezet onderwijs is licht afgenomen (met 1,7%). Het aantal kinderen met een vrijstelling van leerplicht vanwege zware lichamelijke of psychische beperking is in de periode 2016-2019 gestegen. Ook is het aantal thuiszitters een probleem, dat mogelijk groter is geworden met de komst van passend onderwijs (hoewel er geen cijfers zijn over hoeveel kinderen nu werkelijk thuiszitten) (Kinderombudsman, 2024).

27 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen vanaf 2008, maar in andere gevallen het eerste jaar waarin we data hebben gevonden. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

Knelpunten in het onderwijs door personeelstekort

De laatste jaren zijn een aantal knelpunten waar te nemen wat betreft onderwijs. Zo is er sprake van een toenemend tekort aan leraren: in het voortgezet onderwijs ging het in 2023 om 3800 voltijdbanen en in het basisonderwijs om 9800 voltijdbanen (Ministerie van OCW, 2023). Dit tekort kan gevolgen hebben voor gezinnen, bijvoorbeeld doordat kinderen minder individuele aandacht krijgen en ouders vaker inspringen om het opvangen van kinderen bij ziekte van leerkrachten te organiseren. Een ander knelpunt is de ondersteuning voor kinderen met specifieke behoeften in het onderwijs (evenals in de kinderopvang en de zorg). De hoge bezettingsgraad en oplopende wachtlijsten, met name voor kinderen met een ernstige of meervoudige beperking, maken het voor gezinnen moeilijker om tijdig passende ondersteuning te vinden voor hun kind (Synhaeve et al., 2023).

9.2. Trends in kinderopvang

Meer kinderen naar de kinderopvang

Steeds meer ouders maken gebruik van kinderopvang. In 2023 ontving 90% van de werkende ouders met kind(eren) tot 12 jaar kinderopvangtoeslag (Synhaeve et al., 2023), waarbij ouders met kind(eren) van 2 en 3 jaar koploper zijn (SZW, 2023). Uit onderzoek blijkt dat tussen 2016 en 2019 het gebruik van kinderopvang met 23,2% is toegenomen onder ouders die recht hebben op toeslag (Synhaeve et al., 2023). Ook tussen 2019 en 2023 groeide het aantal kinderen dat naar kinderopvang gaat (Van den Brakel & Te Riele, 2022; Van den Brakel & Bruggink, 2024). De groei in deelname aan kinderopvang hangt mogelijk samen met een verandering in maatschappelijke normen: steeds meer ouders vinden dat kinderopvang (zowel kinderdagverblijf als bso) goed is voor kinderen (Van den Brakel & Bruggink, 2024). Met name kinderen die uit gezinnen met een lage SES hebben baat bij kwalitatief goede kinderopvang. Hier kunnen mogelijke achterstanden namelijk verkleind worden. Deze groep lijkt echter verschillende culturele en praktische barrières te ervaren, waardoor ouders' gebruik van kinderopvang bij hen juist lager is (Bolhaar et al., 2023).

Ouders combineren verschillende vormen van opvang

Verder combineren ouders vaak verschillende vormen van opvang van de kinderen: de meest gebruikte vorm van opvang is een combinatie van formele kinderopvang en zorg door de partner (Roos et al., 2021). Op de tweede plaats staat enkel opvang door de partner, gevolgd door enkel een onbetaalde oppas (d.w.z. informele opvang door bijvoorbeeld ouders of schoonouders) en formele opvang. Er zijn opvallende verschillen tussen mannen en vrouwen de vorm van opvang waarvan gebruik wordt gemaakt. Bij mannen komt het relatief vaak voor dat de partner de zorg

volledig op zich neemt. Vrouwen daarentegen maken vaker gebruik van een combinatie van formele opvang en een onbetaalde oppas (Roos et al., 2021).

Knelpunten in kinderopvang: personeelstekorten en financiële en administratieve barrières

Ook voor het gebruik van kinderopvang worden een aantal knelpunten gesignaleerd. Net als in het onderwijs, zijn er ook arbeidstekorten in de kinderopvang. Hoewel er de laatste jaren meer medewerkers zijn bijgekomen in de kinderopvang, zal het personeelstekort tot 2026 blijven stijgen tot ongeveer 6000 personen, en dit zal na 2027 ook nog toenemen. Dit heeft directe impact op gezinnen: ouders ervaren ^{lange} wachttijden. In 2023 wachtte 15% van de ouders langer dan 3 maanden op een plek, en voor de bso ging dit om 12% van de ouders (Significant Public, 2024). Daarnaast is er sprake van hoge druk binnen de kinderopvang voor kinderen met extra ondersteuningsbehoefte (zoals genoemd in bovenstaande sectie over onderwijs; Synhaeve et al., 2023). Deze druk wordt veroorzaakt door een combinatie van factoren, zoals een toename in de complexiteit van ondersteuningsvragen, het werken in en denken vanuit 'ketens', toenemende druk op gezinnen, individualisering en prestatiedruk.

Naast de gevolgen van het personeelstekort ervaren ouders ook andere obstakels het gebruik van kinderopvang. Uit een niet-representatieve peiling uitgevoerd door Stichting Voor Werkende ouders onder 5.000 ouders, gehouden in 2024, blijkt dat 87% van de ouders kinderopvang te duur vindt en 71% denkt dat betaalbare opvang hun bestaanszekerheid direct zou verbeteren. Voor 70% is kinderopvang een van de grootste kostenposten. Daarnaast vinden ouders het huidige stelsel te complex (Voor Werkende Ouders, 2024). Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat kinderopvang bovenaan staat op de lijst van voorzieningen die ouders missen of verbeterd willen zien.

Ondanks bovenstaande knelpunten wordt dat de kwaliteit van kinderopvang op verschillende aspecten als voldoende tot goed beoordeeld (Romijn et al., 2024). Tussen 2017 en 2023 is er bovendien een (beperkte) stijging van kwaliteit te zien. Tegelijkertijd is er een afname in het activiteitenaanbod bij kinderdagopvang en buitenschoolse opvang, wat verklaard kan worden door personeelstekorten.

9.3. Trends in sportparticipatie

Sportparticipatie gedaald voor jonge kinderen, maar gestegen voor tieners

Onderzoek laat zien dat in 2023 Nederlandse jongeren tussen de 12 en 17 jaar het meest sporten van alle leeftijdsgroepen, gevolgd door kinderen tussen de 4 en 11 jaar (RIVM, 2023). Het aantal

wekelijkse 12-17 jarige sporters is 76% en het aantal wekelijkse 4-11 jarige sporters is 62%. Onder tieners sporten jongens vaker wekelijks, terwijl dit onder jongere kinderen juist vaak meiden zijn. In vergelijking met 2016 is het aandeel wekelijkse sporters gedaald voor 4-11 jarigen met ongeveer 3 procentpunten. Voor 12-17 jarigen is dit gegroeid met 5 procentpunten. In de coronaperiode (2020-2022) is er een daling te zien in het aantal wekelijkse sporters, maar in 2023 lijkt de stijgende trend van voorgaande jaren zich weer te herstellen.

Voetbal nog steeds de populairste sport onder kinderen

Cijfers van het RIVM uit 2023 laten zien dat voetbal veruit de populairste sport is voor zowel kinderen tussen de 4 en 11 jaar (23,4% van de kinderen beoefent deze sport), als jongeren tussen de 12 en 17 jaar (21,2% van de jongeren beoefent deze sport; RIVM, 2023). Onder 4-11-jarigen zijn andere populaire sporten turnen, dansen, hockey en paardrijden. Onder 12-17-jarigen is dit fitness, hockey, hardlopen en dansen. In vergelijking met 2016 is voetbal ongeveer even populair. Bij de 4-11-jarigen stonden toen ook hockey en dansen in de top vijf, maar turnen en paardrijden zijn tegenwoordig populairder dan zwemmen en judo, die in 2016 nog in de top vijf stonden. Voor 12-17 jarigen is de top 5 ongeveer gelijk, behalve dat in 2016 paardrijden populairder was en juist minder dansen (RIVM, 2023).

Van de wekelijkse sporters sporten kinderen en jongeren vooral bij een sportvereniging (76% onder 4-12 jarigen en 71% onder 12-17-jarigen). In vergelijking met 2017 is het aandeel wekelijkse sporters dat lid is van een sportvereniging onder 4-12-jarigen (81% in 2017) en onder 12-17-jarigen (77% in 2017) afgenomen (RIVM, 2023).

Minder sportdeelname onder kinderen in een kwetsbare positie

Verder blijkt dat er verschillen zijn in sportdeelname tussen groepen kinderen en jongeren. Allereerst komt uit de literatuur naar voren dat kinderen en jongeren met een beperking minder sporten dan kinderen en jongeren zonder beperking. Zo doet een aanzienlijk kleiner aandeel van de kinderen en jongeren (4-17 jaar) die beperkt zijn in activiteiten die matige inspanning kosten aan wekelijkse sport (50%), dan kinderen en jongeren (4-17 jaar) die geen beperking ervaren (70% in 2023). In vergelijking met 2015 is dit verschil groter geworden. Waar in 2015 het verschil tussen deze twee groepen 6%punt was, is dit in 2023 20%punt (RIVM, 2023).

Daarnaast blijkt dat 45% van de jongeren tussen de 12 en 17 jaar uit gezinnen met een hoog gezinsinkomen voldoet aan de beweegrichtlijnen, tegenover 27% van de jongeren tussen de 12 en 17 jaar uit gezinnen met een laag gezinsinkomen (Stam, Van den Dool & Elling, 2021). Voor kinderen tussen de 4 en 11 jaar zijn deze verschillen niet te zien. Wel is te zien dat kinderen van

ouders met een hoog gezinsinkomen of opleidingsniveau meer tijd besteden aan sport (Stam et al., 2021). Kinderen van ouders met een laag inkomen of laag opleidingsniveau sporten minder vaak, maar spelen juist vaker buiten en lopen of fietsen vaker. Als laatste blijkt dat meiden met een niet-westerse migratieachtergrond het minst vaak lid zijn van een sportvereniging (Stam et al., 2021).

9.4. Trends in cultuurparticipatie

Mogelijke stijging van het aantal kinderen dat amateurkunst beoefent

Naast sporten zijn kinderen en jongeren ook bezig met creativiteit: cultuurparticipatie, zowel in groepsverband (formeel of informeel) als individueel, en zowel passief als actief. Hoe jonger de kinderen, hoe meer ze participeren in cultuur. Uit cijfers van 2023 blijkt dat 85% van de 6-11-jarige kinderen iets kunstzinnigs, creatiefs of muzikaals doen, terwijl dit 62% is voor 12-19-jarigen. Wat betreft lidmaatschap van een amateurkunstvereniging, -club, of -groep is 21% van de 6-11-jarigen lid, en 12% van de 12-19 jarigen (Neele, 2023). Het aantal amateurkunstbeoefenaars is ten opzichte van 2015 gestegen: van de 6-11-jarigen participeerde toen 61%. Van de 12-19-jarigen was dat 53%. Echter moet deze conclusie wel met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden, omdat in het recente onderzoek de definitie van amateurkunst is verbreed.

Stabiliteit in het bezoek van culturele activiteiten

Wat betreft cultuurbezoek, doet 97% van de 6-11-jarigen dit minstens één keer per jaar. Voor 12-19-jarigen is dit 94%, zo blijkt uit cijfers uit 2022 van de cultuurmonitor (Boekmanstichting, 2023). Deze monitor kijkt ook naar cultuurbezoek in de jaren 2018 en 2020. In 2018 was het aandeel cultuurbezoekers onder 6-11-jarigen hetzelfde als in 2022. Voor 12-19-jarigen lag in 2018 het cultuurbezoek iets hoger (98%) dan in 2022. In 2020 is het cultuurbezoek onder beide groepen lager dan in 2018 en in 2022, maar dit kan (deels) verklaard worden door de coronaperiode.

Ouders spelen een belangrijke rol in cultuurparticipatie van kinderen

Onderzoek laat zien dat ouders een belangrijke factor zijn in culturele activiteiten van kinderen (Goossens, Neele & Burggraaff, 2024). Het merendeel van kunstbeoefenaars zijn door hun ouders gestimuleerd om kunstzinnig, creatief, of muzikaal actief te zijn. Uit cijfers uit 2023 blijkt dat twee derde van de kunstbeoefenaars (niet per se kinderen of jongeren) gestimuleerd worden door hun ouders. Dit aandeel ligt hoger bij hoogopgeleiden dan bij laagopgeleiden.

9.5. Trends in maatschappelijke participatie

Fluctuaties in maatschappelijke participatie onder jongeren

Jongerenparticipatie, of jeugdparticipatie, is het maatschappelijk meedoen van jongeren. Om mensen actief te betrekken, zijn diverse voorzieningen nodig om die sociale participatie mogelijk te maken. Deze voorzieningen kunnen variëren van het creëren van ontmoetingsplekken en aanbieden van maatschappelijke stages tot vrijwilligersnetwerken. Jongerenparticipatie geeft jongeren inspraak en invloed, ze krijgen de mogelijkheid om initiatief te nemen en verantwoordelijkheid op zich te nemen (NJI, 2024).

Er is sprake van een fluctuatie in het aantal jongeren dat vrijwilligerswerk doet. In 2023 doet ruim 46% van de jongeren van 15 tot 25 jaar een vorm van vrijwilligerswerk. De meeste jongeren zijn actief bij een sportvereniging (19,2%), op school (12,1%), met verzorging (7,5%), bij jeugdwerk (5,5%), een culturele vereniging (4,7%) of met arbeid en politiek (1,7%; NJI, 2024). Hoewel er vanaf 2016 een dalende trend zichtbaar is in het percentage jongeren dat vrijwilligerswerk doet, is er in de jaren 2022 en 2023 juist weer sprake van een stijging (NJI, 2024a). In deze cijfers wordt geen onderscheid gemaakt tussen thuiswonende en uitwonende jongeren.

Kenmerken van jongeren die vrijwilligerswerk doen

Onderzoek naar kenmerken van jongeren die vrijwilligerswerk doen, laat zien dat deze groep voornamelijk bestaat uit jongeren zonder een migratieachtergrond, met een meer theoretische opleiding, die betrokken zijn bij een kerk of moskee, mantelzorg bieden en/of een opleiding volgen. Incidenteel vrijwilligerswerk wordt met name gedaan door jongeren zonder migratieachtergrond, jongeren met een mantelzorgtaak en jongeren die een opleiding volgen. Jongeren met een hbo- of universitair diploma doen naar verhouding vaker vrijwilligerswerk (De Roos & De Boer, 2023).

9.6. Reflectie op trends door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Factoren die het gebruik van kinderopvang beïnvloeden

Een expert heeft gereflecteerd op trends in het gebruik van kinderopvang. Volgens deze expert zijn er verschillende factoren die een rol spelen in de mate waarin hier gebruik van wordt gemaakt: de kwaliteit, betaalbaarheid en de toegankelijkheid. Daarnaast spelen sociale normen over kinderopvang een belangrijke rol. Hoewel ouders positiever zijn geworden over kinderopvang, is er ook nog een deel ouders dat vindt dat kinderopvang niet goed is voor kinderen. Het is volgens deze

expert daarom belangrijk om ouders goed te informeren over de kwaliteit en effecten van kinderopvang, om het negatieve beeld over kinderopvang te ontkrachten.

Hoewel een expert constateert dat de kwaliteit van kinderopvang over het algemeen goed is, zijn er zoals hierboven geschreven ook een aantal knelpunten in de kinderopvang. Een aanvullend punt dat wordt aangehaald is de buitenschoolse opvang: een expert noemt dat de kwaliteit van de buitenschoolse opvang vaak lager is dan kinderopvang voor baby's en peuters. Echter kan een BSO voorzieningen bieden om naschoolse voorzieningen voor élk kind toegankelijk te maken – een deel van de kansenongelijkheid bestaat namelijk in naschoolse activiteiten. Een ander belangrijk aandachtspunt is de aansluiting tussen kinderopvang en school, die volgens de expert verbeterd kan worden om de ontwikkeling van het kind optimaal te ondersteunen. Tot slot wordt de toegankelijkheid van de kinderopvang aangehaald als knelpunt: de kinderopvang is op dit moment onvoldoende toegankelijk is voor gezinnen met een laag inkomen of waarvan de ouder(s) niet werken.

9.7. Ervaringen van gezinnen

Het gebruik van voorzieningen houdt ouders relatief weinig bezig

In onze online peiling noemen ongeveer 1 op de 20 deelnemende ouders dat *voorzieningen en ondersteuning van organisaties regelen voor mijn gezinsleden* een thema is dat hen het bezighoudt (zie Tabel C1, bijlage C). Dit is een van de thema's die het minst is geselecteerd door gezinnen. De leeftijd van het jongste kind in het gezin maakt hierbij verschil: in gezinnen met het jongste kind in de basisschoolleeftijd speelt dit onderwerp meer dan in gezinnen met oudere kinderen. Hoewel op basis van de peiling voorzieningen geen groot thema lijkt te vormen voor gezinnen, blijken op basis van de literatuur en onze gezinsinterviews wel een aantal knelpunten te bestaan. Vooral kinderopvang speelt onder gezinnen. Daar besteden we daarom eerst aandacht aan in deze sectie, waarna we ingaan op andere voorzieningen.

Ouders met een hoge sociaaleconomische status maken vaker gebruik van kinderopvang

Uit onze peiling komt naar voren dat ongeveer 40% van de ouders op wie deze voorziening van toepassing is gebruik maakt van kinderopvang (Zie Tabel 9.1). Van peuteropvang of voorschoolse opvang wordt minder gebruik gemaakt: slechts een op de tien ouders met kind(eren) in deze leeftijdscategorie maakt hier gebruik van. We zien verschillen in gebruik van kinderopvang op basis van sociaaleconomische status: naarmate ouders een lagere sociaaleconomische status hebben, maken zij vaker nooit of sporadisch gebruik van kinderopvang dan regelmatig gebruik (Zie tabel

C4 in bijlage C). Een uitzondering daarop wordt gevormd door de laagste categorie: daarvan geeft ruim de helft aan regelmatig gebruik te maken van kinderopvang.

Tabel 9.1. Gebruik voorzieningen voor kinderen in de afgelopen 12 maanden

Geslacht	Aantal ouders met kind(eren) in doelgroep (zelfrapportage)		(Bijna) nooit ^{1 2}		Regelmatig ^{1 3}	
	n	%	n	%	n	%
Kinderopvang	938	82,6	567	60,4	371	39,6
Peuteropvang of voorschool	771	67,9	696	90,3	75	9,7
Sportvoorzieningen	1051	92,5	210	20	841	80
Kunst en cultuurvoorzieningen	1017	89,5	743	73,1	274	26,9
Jeugdorganisaties	997	87,8	858	86,1	139	13,9
Vrijwilligerswerk	977	86	872	89,3	105	10,7
Gemeenschapsvoorziening	983	86,5	931	94,7	52	5,3

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 1136.
1. Noot: percentages sluiten ouders die 'n.v.t.' hebben ingevuld uit.
2. (Bijna) nooit houdt in dat een ouder nooit of minder dan één keer per maand gebruik heeft gemaakt van de voorziening.
3. Regelmatig houdt in dat een ouder er minstens een keer per maand of vaker gebruik van maakt.

Kosten en personeelstekort knelpunten voor ouders in het gebruik van kinderopvang

Tijdens de gezinsinterviews komt de kinderopvang regelmatig ter sprake. Een aantal ouders brengt de hoge kosten van de kinderopvang en het eerder beschreven personeelstekort bij de kinderopvang naar voren. De geïnterviewde ouders kunnen de kinderopvang vooralsnog allemaal betalen, maar vinden de kosten wel hoog en realiseren zich dat dit voor andere gezinnen wel een probleem kan zijn. Eén van deze ouders geeft aan dat problemen met de kinderopvang volgens haar bij veel gezinnen in Nederland spelen. Dit kan er volgens deze ouder voor zorgen dat het beeld van de kinderopvang negatief wordt, waardoor mensen veel stress ervaren. Ze vertelt dat de kinderopvang met de toeslagen enigszins betaalbaarder is, maar dat de kosten nog steeds een drempel blijven. Soms zoeken mensen een tijdelijke oplossing, zoals het vragen van een oppas

in hun eigen netwerk. Een andere ouder was blij dat ze genoeg verdient om haar dochter naar de opvang te kunnen brengen, omdat dit volgens haar goed is voor haar sociale ontwikkeling.

Een ander besproken onderwerp in de gezinsinterviews betreft het recht op kinderopvang in verband met betaald werk van ouders. Eén ouder geeft aan geen recht op kinderopvang te hebben door onvoldoende werkuren vanwege een postnatale depressie, wat tot financiële zorgen heeft geleid omdat haar partner ook niet kon werken. Een andere ouder vertelt dat zij wel recht had op kinderopvang, totdat zij ziek werd en werd ontslagen. Volgens haar is er op dit moment geen oplossing voor ouders die niks achter de hand hebben of geen sociaal netwerk hebben. Ze benadrukt een behoefte aan een voorziening waar kinderen met een zieke ouder alsnog recht hebben op opvang.

Gezinsportret: knelpunten in de toegang tot kinderopvang

Laura (33) en Marcel (44) hebben een dochter van 3 jaar, Loïs. Loïs hilde als baby 16 uur op een dag. Hierdoor belandde Laura in een postnatale depressie en moest ze stoppen met haar werk. Laura is 3 maanden van huis geweest, terwijl Marcel voor Loïs zorgde. Doordat Laura geen baan had, mocht ze Loïs niet naar de kinderopvang brengen. Ze kon echter niet voor Loïs zorgen, waardoor Marcel zijn baan moest opzeggen om deze taak op zich te nemen. Ze kregen geen geld van de overheid, omdat ze beide zzp'er waren. Hierdoor kreeg het gezin financiële zorgen. Sinds een jaar maken Laura en Marcel gebruik van de kinderopvang. Laura vertelt dat de kinderopvang goed is voor de sociale ontwikkeling van Loïs: het doet haar goed om met andere kinderen te spelen, haar taal wordt beter en ze doet dingen die ze thuis niet vaak doet, zoals knutselen. Laura is blij dat ze genoeg verdienen om de kinderopvang te kunnen betalen. Ze vindt het alleen oneerlijk dat ze meer moet betalen dan iemand anders, terwijl de kinderen hetzelfde krijgen. Zij verdient misschien meer, maar daar heeft ze ook voor gestudeerd en haar best voor gedaan.

Sportvoorzieningen meest gebruikt, gemeenschapsvoorzieningen en vrijwilligerswerk minder populair

Met betrekking tot andere voorzieningen zien we uit de resultaten van onze peiling terug dat sportvoorzieningen veruit de meest gebruikte voorzieningen zijn: maar liefst vier op de vijf ouders geeft aan dat hun kinderen hier gebruik van maken (zie ook Tabel 9.1). Van andere voorzieningen die in de peiling werden voorgelegd, wordt veel minder vaak gebruik gemaakt. Zo geeft ongeveer een kwart van de ouders aan dat hun kinderen gebruik maken van kunst- en cultuurvoorzieningen, één op de negen van jeugdorganisaties en slechts één op de twintig van de respondenten maakt regelmatig gebruik van gemeenschapsvoorzieningen, zoals een buurthuis. In het gebruik van

gemeenschapsvoorzieningen valt een verschil op basis van sociaaleconomische status op: vooral kinderen uit de laagste categorie maken daar gebruik van, bijna één op de vijf. Tot slot blijkt dat ongeveer één op de tien ouders aangeeft dat hun kinderen vrijwilligerswerk uitvoeren bij een (maatschappelijke) organisatie.

Als kinderen naast bovenstaande voorzieningen gebruikmaakten van een andere voorziening, konden ouders dit ook invullen. Hierbij werden verschillende typen voorzieningen genoemd, zoals geloofsgerelateerde voorzieningen (bijvoorbeeld de kerk), vervoer (zoals taxivervoer vanuit de gemeente), zorggerelateerde voorzieningen of huiswerk-/studiebegeleiding.

Behoefte aan voorzieningen voor hoogbegaafde kinderen

In de gezinsinterviews deelt één ouder een behoefte aan voorzieningen voor hoogbegaafde kinderen. De ouder merkte dat op de basisschool het aanbieden van passende voorzieningen voor deze doelgroep niet als belangrijk wordt gezien, omdat het kind door zou stromen naar het juiste niveau op de middelbare school. Haar kind liep in de basisschoolperiode juist daardoor tegen problemen aan, omdat er geen passend aanbod was. Op de middelbare school gaat het volgens de respondent beter, omdat kinderen daar hulp krijgen bij het 'leren leren'. De respondent denkt dat het personeelstekort op de basisschool ervoor zorgt dat intern begeleiders zelf voor de klas staan en daardoor geen tijd over houden voor andere dingen.

9.8. Conclusie

Trends in het gebruik van voorzieningen

Als we naar de verschillende trends in het gebruik van voorzieningen gericht op de brede ontwikkeling van kinderen en jongeren kijken, komt een gemengd beeld naar voren. Hoewel er sprake is van stabiliteit in onderwijsdeelname, zijn er meer kinderen met een vrijstelling en is het aantal thuiszitters een mogelijk groeiend een probleem. Het gebruik van formele kinderopvang is daarentegen in de afgelopen jaren gestegen. Zowel het onderwijs als de kinderopvang kampen echter met een personeelstekort, wat de druk op gezinnen kan vergroten.

Wat betreft sportdeelname zien we een stijging onder tieners, terwijl dit onder jonge kinderen juist is gedaald. Met betrekking tot cultuurparticipatie zien we dat het aantal jonge amateurkunstbeoefenaars is gestegen, terwijl cultuurbezoek ongeveer gelijk is gebleven. Wat betreft maatschappelijke participatie is het aantal jongeren dat vrijwilligerswerk deed de afgelopen jaren gedaald, maar recent is er weer een stijgende trend waar te nemen.

Ervaringen van gezinnen

Uit huidig onderzoek blijkt dat het onderwerp van voorzieningen ouders relatief weinig bezighoudt. Uit de gesprekken met gezinnen zien we wel dat ook zij de knelpunten ervaren, vooral met betrekking tot kinderopvang, zoals hoge kosten of personeelstekorten bij opvang. Ook uit de literatuur en uit gesprekken met experts blijkt dat toegankelijkheid niet voor iedereen even groot is.

9.9. Referenties

Van den Brakel, M., & Te Riele, S. (Eds.) (2022). *Emancipatiemonitor 2022*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2022/48/emancipatiemonitor-2022>

Van den Brakel, M., & Bruggink, J. (Eds.) (2024). *Emancipatiemonitor 2024*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2024/46/emancipatiemonitor-2024>

Bolhaar, J., Bucx, F., Jongen, E., Roeters, A., & Vliek, M. (2023). *Herziening financieringsstelsel kinderopvang: Maatschappelijke effecten van het voorgenomen kabinetsplan*. Centraal Planbureau & Sociaal Cultureel Planbureau. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Publicatie-Herziening-financieringsstelsel-kinderopvang.pdf>

Boekmanstichting (2023). *Cultuurmonitor 2023*. <https://www.cultuurmonitor.nl/>

De Roos, S., Bucx, F., Van den Berg, E. (2021). *Sociale netwerken van ouders. Steun bij de opvoeding en andere ouderschapstaken*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/03/09/sociale-netwerken-van-ouders>

Delmée, B., Marinelli, C., & Poll, J. (2022). *Buitengewoon. Over de betekenis van kunst en cultuur voor veerkracht van jongeren*. Landelijk Kenniscentrum voor Cultuureducatie en Amateurkunst https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/2020/01/buitengewoon_jongeren_def.pdf

Goossens, L., Neele, A., & Burggraaff, W. (2024). Kennissynthese cultuurbeoefening. Landelijk Kenniscentrum voor Cultuureducatie en Amateurkunst https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/Kennissynthese_april_2024.pdf

IJdens, T. (2015). Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd. Monitor Amateurkunst 2015. Landelijk Kenniscentrum voor Cultuureducatie en Amateurkunst. <https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/2020/02/monitor-amateurkunst-2015-volledig.pdf>

Kinderombudsman (2024). *Te veel kinderen krijgen geen onderwijs, zorgen om blijvende problematiek van thuiszitters*. <https://www.kinderombudsman.nl/nieuws/te-veel-kinderen-krijgen-geen-onderwijs-zorgen-om-blijvende-problematiek-van-thuiszitters>

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2023). *Trendrapportage Arbeidsmarkt Leraren po, vo en mbo 2023*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/12/15/bijlage-3-1-trendrapportage-arbeidsmarkt-leraren-2023>

Neele, A. (2023). *Monitor Amateurkunst 2023*. Landelijk Kenniscentrum voor Cultuureducatie en Amateurkunst. https://www.lkca.nl/wp-content/uploads/MAK-2023_DEF-en-DT-2.pdf

Nederlands Jeugd Instituut (2024). *Cijfers over participatie van jongeren*. <https://www.nji.nl/cijfers/participatie-van-jongeren>.

RIVM (2023). *Sportdeelname wekelijks*. <https://www.sportenbewegenincijfers.nl/kernindicatoren/sportdeelname-wekelijks> Geraadpleegd op 2 december 2024.

Romijn, B., Slot, P., Jepma, I., Muller, P., Bredeveld, M., & Leseman, P. (2024). *Kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang. Gecombineerde metingen 2017-2023*. Universiteit Utrecht & Sardes. <https://sardes.nl/publicatie/kwaliteit-kinderopvang-2017-2022/>

Significant Public (2024). *Factsheet wachttijdenonderzoek kinderopvang Q4 2022 – Q4 2023*. <https://open.overheid.nl/documenten/e9f14fe5-4391-40c5-be4d-39d5465e9ae2/file>

Stam, W. van, Dool, R. van den, & Elling, A. (2021). *Sport- en beweeggedrag van kinderen en jongeren naar sociaaleconomisch milieu*. Mulier Instituut. <https://www.mulierinstituut.nl/publicaties/25984/sport-en-beweeggedrag-van-kinderen-en-jongeren-naar-sociaaleconomisch-milieu/>

Synhaeve, M., Berkhout, B., Verbeek, W., Bakker, A., & Hakkennes, T. (2023). Druk op de keten. Berenschot. <https://open.overheid.nl/documenten/0e240055-fa2f-4320-909a-fbfa13498b39/file>

Voor Werkende Ouders (2024). *Investeer in de kinderopvang!* <https://www.voorwerkendeouders.nl/investeer-in-de-kinderopvang/> Geraadpleegd op 1 december 2024.

Voor Werkende Ouders, Nederlands Centrum Jeugdgezondheid, WIJ, & Branchevereniging Maatschappelijke Kinderopvang (2024). *Staat van het gezin 2024*. <https://www.voorwerken-deouders.nl/wp-content/uploads/2024/05/Staat-van-het-Gezin-2024.pdf>

Opvattingen over opvoeding

Trends opvoedingsdoelen

- Voor ouders uit onze steekproef is het **ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel** het belangrijkste opvoedingsdoel, gevolgd door het **opkomen voor zichzelf** en het **hebben van goede manieren**.
- Sinds 2011 heeft het hebben van **goede manieren meer gewicht** gekregen bij ouders, terwijl **respect voor ouders/ouderen minder belangrijk** wordt gevonden.

Opvoedingsdoelen 2024 – top 5:

1. Verantwoordelijkheidsgevoel hebben
2. Voor zichzelf opkomen
3. Goede manieren hebben
4. Rekening houden met anderen
5. Zelfstandig oordelen

Trends opvoedingsbeleving

- Het overgrote merendeel van de ouders in onze steekproef heeft een **positieve opvoedbeleving**. Zij zijn tevreden over hoe de opvoeding van hun kind(eren) verloopt.
- Ten opzichte van 2011 zijn er meer ouders die het gevoel hebben de **opvoeding niet in de hand te hebben**.
- De meeste ouders uit onze steekproef wisten waar ze terecht kunnen voor **opvoedondersteuning**, moeders meer dan vaders.

Een positieve opvoedbeleving gaat gepaard met negatieve ervaringen

97.7%

van de ouders merken dat ze goed in staat zijn hun kinderen op te voeden

16.6%

van de ouders hebben het gevoel de opvoeding niet aan te kunnen

10

Opvattingen over opvoeding

We weten nu hoe het gaat met gezinnen op verschillende thema's, en hoe ouders het gezinsleven ervaren op deze thema's. Maar hoe zit het met de manier waarop ouders over de opvoeding zelf denken? De opvoeding van kinderen is een essentieel aspect van het gezinsleven en speelt een grote rol in het dagelijks leven van ouders. In dit hoofdstuk geven we antwoord op de volgende onderzoeksvraag: *Hoe hebben de heersende opvattingen over opvoeding zich ontwikkeld, wat zijn belangrijke verklarende factoren voor die ontwikkeling? Deze vraag staat in dit hoofdstuk centraal. Opvoeden is een lastige taak, en soms krijgen ouders hier ondersteuning bij, zowel van professionals, als het eigen netwerk, als ook van de overheid middels verschillende regelingen. Over deze ondersteuning wijden we uit in het volgende hoofdstuk.*

In dit hoofdstuk kijken we naar de ontwikkeling van de opvattingen over opvoeding zoals bekend uit de literatuur^[28]. Op basis van de online peiling kijken we welke eigenschappen ouders belangrijk vinden bij hun kinderen (opvoedingsdoelen), alsook hoe ouders de opvoeding zelf ervaren (opvoedbeleving). We vergelijken de resultaten uit huidig onderzoek met onderzoek uit 2011, zodat we inzicht geven in de wijze waarop opvattingen over opvoeding zich de afgelopen jaren hebben ontwikkeld. Hoewel dit onderzoek zich richt op trends van 2008 t/m 2024, waren voor dit onderwerp alleen gegevens beschikbaar voor de periode vanaf 2011.

Dit thema is niet uitgevraagd in de interviews met gezinnen en er is geen focusgroep met maatschappelijke organisaties georganiseerd. In dit hoofdstuk houden we daarom een wat andere indeling aan dan in de andere hoofdstukken en baseren we ons op de resultaten van de peiling, de literatuur en reflectie door experts.

10.1. Opvattingen over opvoeding

Uit onze peiling blijkt dat het onderwerp 'de opvoeding van mijn kinderen' veel van de deelnemende ouders bezighoudt. Van alle onderwerpen waaruit de ouders konden kiezen, is dit het meest gekozen onderwerp. Maar hoe ervaren ouders de opvoeding van hun kinderen? Om de

opvoedingsopvattingen van ouders in kaart te brengen, kregen ouders in onze peiling tien opvoedingsdoelen te zien in de vorm van eigenschappen die kinderen kunnen bezitten. Deze eigenschappen dienden zij te rangschikken naar wat zij persoonlijk belangrijke doelen vonden in de opvoeding van hun kind(eren). De opvoedingsdoelen correspondeerden met bredere opvoedingsoriëntaties. Deze opvoedingsoriëntaties en bijbehorende opvoedingsdoelen zijn gepresenteerd in Tabel 10.1. Deze zijn gebaseerd op een eerder onderzoek naar gezinnen in Nederland van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP; Bucx, 2011).

Tabel 10.1. Opvoedingsoriëntaties en opvoedingsdoelen

Opvoedings-oriëntaties	Opvoedingsdoelen
Conformiteit	Goede manieren hebben
	Respect hebben voor ouders en ouderen
Assertiviteit	Opkomen voor jezelf
	Eigen doelen nastreven
Sociaal gevoel	Rekening houden met anderen
	Openstaan voor verschillende meningen en manieren van leven
Prestatie	Goede schoolresultaten behalen
	IJverig en ambitieus zijn
Autonomie	Verantwoordelijkheidsgevoel hebben
	Zelfstandig oordelen

Bron: Bucx (2011)

Verantwoordelijkheid en autonomie staan centraal in de opvoeding

Uit de resultaten (zie Tabel 10.2) blijkt dat het ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel het belangrijkste opvoedingsdoel van de ouders uit onze steekproef is. Dit doel wordt gevolgd door respectievelijk het opkomen voor zichzelf en het hebben van goede manieren. Samen vormen

28 Indien beschikbaar beschrijven we ontwikkelingen in de periode 2008-2024. Indien niet beschikbaar verwijzen we ook naar andere periodes. We verwijzen bij iedere ontwikkeling naar de jaartallen waarvoor we trends hebben kunnen identificeren.

deze doelen een top drie waar zowel moeders als vaders naar streven in de opvoeding van hun kinderen. Ouders zeggen het relatief minder belangrijk te vinden dat hun kinderen goede schoolresultaten behalen en ijverig of ambitieus zijn. Wanneer we kijken naar opvoedingsoriëntaties wordt door ouders autonomie het belangrijkste gevonden, gevolgd door assertiviteit, conformiteit, en sociaal gevoel. Prestatie wordt het minst belangrijk gevonden.

Weinig veranderingen in wat ouders belangrijk vinden in de opvoeding

Om te kijken of er veranderingen zijn over de tijd, hebben we gekeken naar de resultaten uit eerder onderzoek naar gezinnen in Nederland (Bucx, 2011). In dit onderzoek zijn dezelfde opvoedingsdoelen en -oriëntaties gebruikt.^[29] De rangorde van de opvoedingsoriëntaties is in lijn met resultaten uit het gezinsrapport uit 2011. Dit betekent dat de opvoedingsoriëntatie van ouders tussen 2011 en 2024 op grote lijnen niet veranderd is, ondanks dat het twee verschillende generaties ouders betreft.

De rangorde van specifieke opvoedingsdoelen verschilt wel vergeleken met dertien jaar geleden: er is een tweetal grote verschuivingen en een aantal kleine verschuivingen. Vooral het hebben van goede manieren heeft voor ouders meer gewicht gekregen. Dit doel is van de vijfde naar de derde plaats verschoven. Respect voor ouders en ouderen is volgens ouders minder belangrijk geworden: dit doel is aanzienlijk gedaald van de vierde naar de zevende plaats. Verder is rekening houden met anderen gedaald in relevantie (3 naar 4), terwijl zelfstandig oordelen (van 6 naar 5) en eigen doelen nastreven (7 naar 6) zijn gestegen.

Verantwoordelijkheidsgevoel hebben (positie 1), voor zichzelf opkomen (2), openstaan voor verschillende meningen (8), goede schoolresultaten behalen (9), en ijverig en ambitieus zijn (10) hebben dezelfde positie in vergelijking met dertien jaar geleden. De opvoedingsdoelen die ouders uit onze steekproef het meest en het minst belangrijk vonden zijn dus in vergelijking met 2011 niet veranderd.

10.2. Opvoedingsbeleving van ouders

Om de opvoedbeleving van ouders in kaart te brengen werden zeven stellingen over de mate van tevredenheid en ervaren competentie in de opvoeding voorgelegd aan ouders in onze peiling. Een groot deel van de stellingen zijn gebaseerd op het gezinsrapport van het SCP uit 2011.

29 Het opvoedingsdoel 'Openstaan voor verschillende meningen en manieren van samenleven' is in het onderzoek uit 2011 geformuleerd als 'verdraagzaam zijn'.

Tabel 10.2. Opvoedingsdoelen en opvoedingsoriëntaties, in volgorde van belangrijkheid

Opvoedingsdoelen	Gemiddelde1	Rangorde	Moeders	Vaders
Verantwoordelijkheidsgevoel hebben	3,54	1	1	1
Voor zichzelf opkomen	3,9	2	2	2
Goede manieren hebben	4,61	3	3	3
Rekening houden met anderen	5,05	4	4	4
Zelfstandig oordelen	5,33	5	5	5
Eigen doelen nastreven	5,49	6	7	6
Respect voor ouders en ouderen	5,55	7	6	7
Openstaan voor verschillende meningen en manieren van samenleven	6,13	8	8	8
Goede schoolresultaten behalen	7,59	9	9	9
IJverig en ambitieus zijn	7,8	10	10	10

Opvoedingsoriëntaties2	Gemiddelde1	Rangorde	Moeders	Vaders
Autonomie	4,44	1	1	1
Assertiviteit	4,69	2	2	2
Conformiteit	5,08	3	3	3
Sociaal gevoel	5,59	4	4	4
Prestatie	7,70	5	5	5

Bron: Verian Panel, in opdracht van Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 1136.
1 Dit is de gemiddelde rangorde (op een schaal van 1 tot 10). Hoe dichterbij 1 is, hoe belangrijker ouders het doel of de oriëntatie vinden.
2 Opvoedingsoriëntaties worden berekend door de gemiddelde rangorde te berekenen van de bijbehorende opvoedingsdoelen.

Een positieve opvoedbeleving gepaard met negatieve ervaringen

Een overgroot merendeel van de ouders uit onze meting lijkt een positieve opvoedbeleving te hebben. Zo vinden verreweg de meeste ouders dat ze in meer of mindere mate goed in staat zijn om voor hun kinderen te zorgen en zijn ze tevreden over de manier waarop opvoeding van hun kind(eren) verloopt (zie Figuur 10.1.; Tabel C6 in bijlage C).

Negatievere ervaringen komen onder een deel van de ouders ook voor. Zo vindt iets meer dan de helft van de ouders het ouderschap moeilijker dan gedacht en ongeveer een derde heeft het gevoel de opvoeding soms niet goed in de hand te hebben, hoe ze ook hun best doen. Ten slotte heeft iets minder dan een vijfde van de ouders vaak het gevoel de opvoeding van hun kinderen niet aan te kunnen. Op geen van de resultaten naar aanleiding van deze stellingen is een significant verschil te zien tussen de beleving van moeders en vaders.

Figuur 10.1. Opvoedingsbeleving van ouders

Bron: Verian Panel, in opdracht van Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 1136.

Meer ouders hebben het gevoel de opvoeding niet goed in de hand te hebben

Globaal gezien zijn bovenstaande resultaten in lijn met data uit eerder onderzoek waarin gebruik werd gemaakt van dezelfde stellingen over de opvoedbelevingen van ouders (Bucx, 2011). Daaruit blijkt dat de opvoedingsbeleving van ouders voor een groot gedeelte gelijk is gebleven tussen ouders in 2011 en ouders in 2024. Wel ontbreken in het huidige onderzoek de verschillen tussen moeders en vaders wat betreft de stellingen die een negatievere opvoedbeleving reflecteren, waar in 2011 moeders het juist vaker eens waren met deze stellingen dan vaders. Dit suggereert dat

moeders tegenwoordig wellicht net wat minder bezorgd zijn over de opvoeding dan een aantal jaren geleden.

Noemenswaardig is dat er sprake is van een stijging in het aantal ouders dat het gevoel heeft de opvoeding soms niet goed in de hand te hebben: in vergelijking met dertien jaar geleden is het aandeel ouders dat het eens is met deze stelling meer dan 10% punt gestegen. Dit is het geval ondanks dat bijna iedereen zichzelf goed in staat acht voor hun kinderen te zorgen.

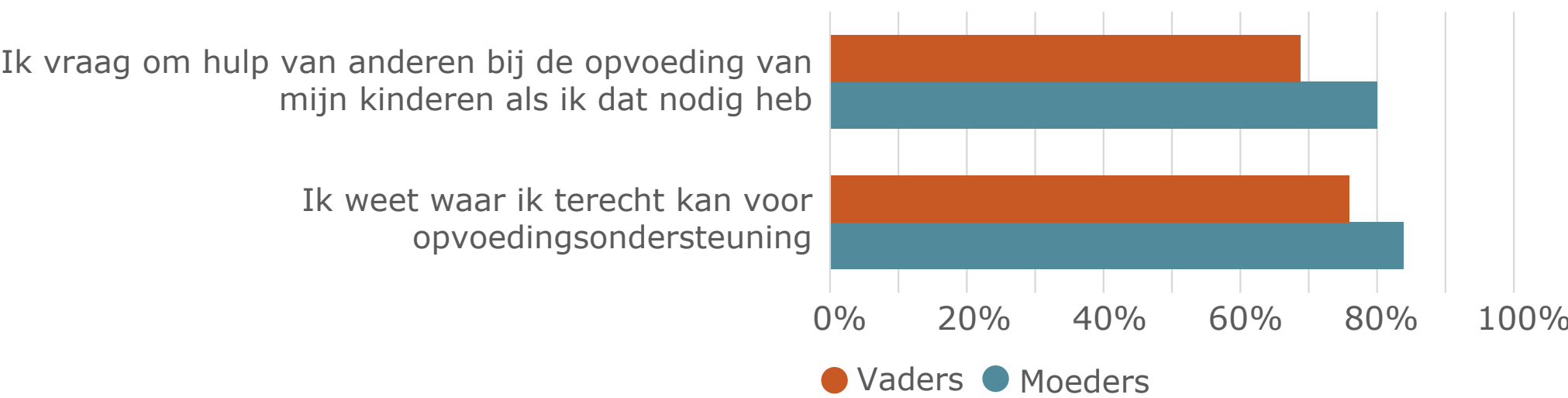
Voor al moeders weten de weg naar opvoedondersteuning te vinden

Naast de stellingen uit het gezinsrapport in 2011 (Bucx, 2011) zijn in dit onderzoek twee andere stellingen geformuleerd om de vindbaarheid van ondersteuning en het gedrag van ouders omtrent het vragen van hulp in kaart te brengen. Deze stellingen zijn dus in het onderzoek uit 2011 niet voorgelegd, waardoor er geen vergelijking tussen beide jaren gemaakt kan worden.

De meerderheid van de ouders uit onze steekproef weet waar ze terecht kunnen voor opvoedondersteuning en driekwart van de ouders vraagt anderen om hulp bij de opvoeding als ze dat nodig hebben (zie Figuur 10.2.; Tabel C6 in bijlage C). Hierin zijn wel verschillen tussen moeders en vaders te observeren: het percentage moeders dat het eens is met deze stellingen ligt hoger dan het percentage vaders. Vaders weten vergeleken met moeders dus minder vaak waar ze terecht kunnen voor ondersteuning en schakelen minder vaak anderen in voor hulp bij de opvoeding.

In Hoofdstuk 11 gaan we uitgebreid in op de ondersteuningsbehoeften van gezinnen, ook op het gebied van opvoeding.

Figuur 10.2. Opvoedingsbeleving van ouders – vragen om hulp, naar moeder/vader

Bron: Verian Panel, in opdracht van Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 1136.

10.3. Reflectie op opvoedingsbeleving door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Afname sociaal netwerk mogelijke verklaring voor controleverlies ouders

Er is een stijging in het aantal ouders dat het gevoel heeft de opvoeding soms niet goed in de hand te hebben. Een mogelijke verklaring voor deze stijging ligt in een afname van het sociale netwerk. Een goed sociaal netwerk blijkt vaak verband te houden met zelfvertrouwen en een meer ontspannen aanpak in de opvoeding (Ince et al., 2020). Naast kunnen immers instrumentele en emotionele steun bieden of een adviserende rol spelen bij uitdagingen in de opvoeding. Zo benadrukt een geïnterviewde expert het belang van inzetten op community building. We leven, aldus deze expert, steeds meer in een individualistische samenleving waarin veel ouders ervan overtuigd zijn dat ze zo veel mogelijk zelfredzaam zouden moeten zijn in de opvoeding. Ouders zouden er volgens de expert echter baat bij hebben om afstand te nemen van deze overtuiging.

Dit lijkt op het eerste gezicht niet helemaal te rijmen met de eerdergenoemde resultaten uit de peiling, waarin ongeveer driekwart van de ouders aangeeft anderen om hulp te vragen bij de opvoeding als ze dat nodig hebben. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is volgens een expert in veranderde percepties over zelfredzaamheid: ouders vragen mogelijk pas hulp als het echt nodig is. Daarnaast kan een sterk sociaal netwerk als buffer werken, ongeacht of er actief hulp wordt gevraagd. De peiling richtte zich specifiek op opvoedhulp en niet op bredere steun, die ook van invloed kan zijn op de ervaren druk.

De geïnterviewde expert noemt ten slotte dat opvoeden nu zwaarder is dan ooit: ouders moeten alle ballen in de lucht houden en worden geconfronteerd met nieuwe uitdagingen zoals het navigeren van de onlinewereld. Zo bleek uit een panelonderzoek onder ouders in de regio Utrecht dat ruim de helft van de ouders in het jaar 2019 opvoedproblemen ervoer omtrent smartphone- en computergebruik. Bij kinderen in de leeftijdscategorie 10-12 ging het om bijna driekwart van de ouders (GGD monitor, 2019). In Hoofdstuk 8 over tijdsbesteding zullen verder uitweiden over het huidige gebruik van sociale media.

10.4. Conclusie

De resultaten van dit hoofdstuk laten samengevat zien dat volgens de ouders uit onze meting verantwoordelijkheidsgevoel, voor zichzelf opkomen, en goede manieren de belangrijkste opvoedingsdoelen zijn. Deze doelen komen grotendeels overeen met de opvoedingsdoelen van ouders in 2011. Wel zijn er enkele verschuivingen. Zo is het belang van goede manieren gestegen, terwijl

respect voor ouders en ouderen minder belangrijk is geworden voor ouders. Kijkend naar de opvoedingsoriëntatie valt op dat autonomie de belangrijkste oriëntatie blijft, gevolgd door assertiviteit, conformiteit en sociaal gevoel, met prestatie als minst belangrijk.

De opvoedingsbeleving van ouders in onze steekproef is overwegend positief, met het overgrote deel van de ouders die zich competent voelen in hun opvoedingsvaardigheden. Een substantieel aantal ouders ervaart het ouderschap echter als moeilijker dan verwacht en voelt soms een gebrek aan controle over de opvoeding. Dit gevoel van controleverlies is toegenomen in vergelijking met 2011.

Daarnaast blijkt dat een grote meerderheid van de ouders in onze meting wist waar ze terecht kon voor opvoedondersteuning en hulp vraagt bij de opvoeding als dat nodig is. Voor moeders geldt dit in sterkere mate dan vaders.

Kortom, hoewel de kernwaarden in de opvoeding grotendeels stabiel zijn gebleven, zijn er subtiele veranderingen in de prioriteiten van ouders en hun ervaringen met opvoeding.

10.5. Referenties

Bucx, F. (2011). *Gezinsrapport. Sociaal en Cultureel Planbureau*. https://repository.scp.nl/bitstream/handle/publications/689/http___www.scp.nl_8080_gvisapi_dsplug.pdf?sequence=1

GGD monitor (2019). *Ouders en mediagebruik van hun kind: Resultaten panelonderzoek onder ouders in de regio Utrecht*. https://panelggd.nl/groningen/w_pcontent/uploads/sites/4/2022/03/Ouders-en-mediagebruik-van-hun-kind.pdf

Ince, D., Kalthoff, H., Nikken, P., Hoex, J., Balledux, M., & Van Beekhoven, E. (2020). *Opgroeien en opvoeden. Nederlands Jeugdinstituut*. <https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Opgroeien-en-opvoeden.pdf>

Ondersteuning voor gezinnen

Trends

- Ouders maken vooral gebruik van steun uit hun **sociale netwerk** en hebben minder vaak professionele opvoedondersteuning.
- Bijna alle ouders maken gebruik van **financiële regelingen** van de overheid ter ondersteuning van het gezinsleven.
- **Thuiswerken** en **flexibele werktijden** zijn de meest gebruikte regelingen op het werk van ouders.

Ervaringen van gezinnen

- Ouders **waarderen ondersteuning** van hun sociale netwerk enorm.
- Ondanks dat ouders de ondersteuning in het gezinsleven voldoende vinden, noemen ouders wel verschillende **ondersteuningsbehoeften** op het gebied van financiën, werk en ggz.
- Ouders geven aan dat **informatie over ouderschap, opvoeding, en voorzieningen** lastig te vinden is. Ze zouden graag andere ouders willen ontmoeten of een centraal informatiepunt hebben.
- Ouders noemen dat ze door de overheid gestimuleerd worden om zowel meer te gaan werken als te gaan (mantel)zorgen. Dit vinden ze **verwarrend**.

Moeder die mantelzorger is voor haar kind:
"Ik heb een heel sterk sociaal netwerk van vrienden en familie, die mij altijd kunnen opvangen als dat nodig is."

11 Ondersteuning voor gezinnen

Er zijn verschillende ondersteuningsmaatregelen beschikbaar voor gezinnen om het gezinsleven georganiseerd te krijgen, zowel vanuit de overheid als vanuit de werkgever. In dit hoofdstuk gaan we daarom in op de vraag of en in welke vorm gezinnen behoefte hebben aan ondersteuning bij het gezinsleven. Dat doen we aan de hand van de volgende onderzoeksvragen: *In hoeverre hebben gezinnen ondersteuning nodig van de overheid bij het gezinsleven? En in welke vorm? Zijn er verschillen tussen typen gezinnen en hoe worden deze verklaard? En In hoeverre hebben gezinnen ondersteuning nodig van de werkgever bij het gezinsleven? En in welke vorm? Zijn er verschillen tussen typen gezinnen en hoe worden deze verklaard?*

Er zijn veel vormen van ondersteuning. In dit onderzoek focussen we ons op opvoedondersteuning (zowel professioneel als informeel), alsook op financiële regelingen van de overheid, verlofrege-lingen, en regelingen vanuit werkgevers. Hierbij gaan we in eerste instantie in op de mate waarin ouders gebruikmaken van verschillende vormen van ondersteuning. We baseren ons voornamelijk op de online peiling die we hebben afgenomen onder gezinnen, waarbij we waar mogelijk ook de resultaten naast eerder onderzoek leggen. Vervolgens zetten we de ondersteuningsbehoeften van gezinnen op verschillende aspecten uiteen.

11.1. Gebruik van opvoedondersteuning

Professionele opvoedondersteuning is vaak afkomstig van de school of kinderopvang

In de online peiling konden ouders invullen welke vorm(en) van professionele opvoedondersteuning zij hadden gebruikt in de afgelopen 12 maanden. Ruim de helft van de deelnemende ouders geeft aan geen gebruik te maken van professionele opvoedondersteuning (zie Figuur 11.1; tabel C7 in bijlage C). Wanneer ouders aangeven wel gebruik te maken van professionele opvoedondersteuning, gaat dit het vaakst via school, de huisarts of verpleegkundige of het centrum voor jeugd en gezin. Slechts een klein deel van de ouders maakt gebruik van opvoedondersteuning bij maatschappelijke organisaties of via vrijwilligers.

Uit een ander onderzoek naar de sociale netwerken van ouders, met cijfers uit 2017, blijkt dat ouders weinig gebruik maken van formele hulp bij opvoedondersteuning. Slechts een klein deel van de ouders (hooguit 1 op de 20) doet een beroep op hulp van professionals uit het formele netwerk (De Roos et al, 2021). Dit komt niet overeen met de resultaten uit de online peiling, waar

iets minder dan de helft van de deelnemende ouders aangeeft gebruik te maken van professionele opvoedondersteuning. Dit is mogelijk te verklaren door het gebruik van een andere vraagstelling.^[30] Uit de cijfers uit 2017 is net als in huidig onderzoek wel te zien dat ouders het vaakst hulp ontvangen van de school/kinderopvang. Deze instellingen bieden niet alleen opvang, maar ook steun in de vorm van een luisterend oor en advies (De Roos et al., 2021).

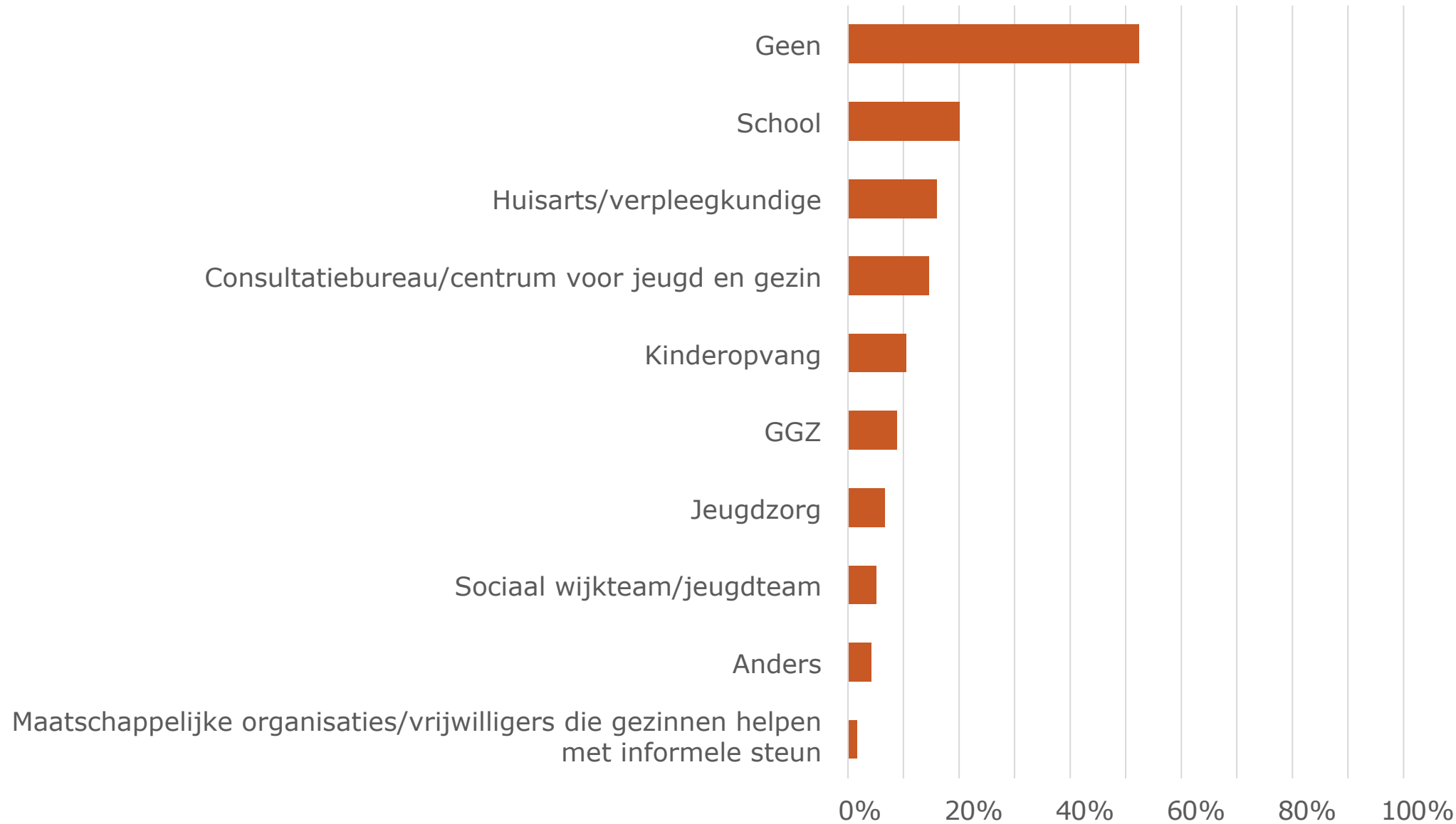
Verder komt uit de resultaten van onze peiling naar voren dat wanneer ouders jonge kinderen hebben, zij vaker een beroep doen op professionele opvoedondersteuning dan wanneer hun kinderen in de tienerleeftijd zitten (zie ook tabel C8). Het gebruik van professionele opvoedondersteuning verschilt niet naar sociaaleconomische status en gezinssamenstelling.

Naast professionele ondersteuning kunnen ouders ook ondersteuning ontvangen van mensen in hun omgeving, zoals familie of burens. Hulp uit het informele netwerk^[31] van ouders kan veel steun bieden aan kinderen en ouders, bijvoorbeeld door het delen van ervaringen en tips over opvoeden. De overheid ziet deze vorm van ondersteuning graag toenemen ter vervanging van professionele zorg. In de online peiling hebben we gevraagd of ouders de laatste 12 maanden hulp krijgen van mensen uit hun directe omgeving bij de opvoeding van hun kinderen (zie Figuur 11.2; tabel C9). Een ruime meerderheid, 7 op de 10 ouders, geeft aan dat zij die hulp hebben gekregen. Ruim de helft van de ouders die deelnamen aan onze peiling wordt geholpen door (schoon)ouders, maar een derde van de ouders geeft ook aan geholpen te worden door vrienden of kennissen, en een kwart van de ouders door familieleden. Een kleiner aandeel geeft aan geholpen te worden door burens of een lid van de lokale gemeenschap. Ruim 1 op de 10 ouders wordt door iemand anders geholpen.

30 In het onderzoek van de Roos et al. (2021) werd gevraagd of mensen hulp kregen bij de opvoeding van hun kind(eren), en zo ja van wie (familie, de verschillende professionele opvoedondersteuning etc). In de peiling van het huidige onderzoek werd ouders direct gevraagd naar het gebruik van professionele opvoedondersteuning.

31 Steun waarvoor niet wordt betaald (Achahchab et al., 2023).

Figuur 11.1. Gebruik professionele opvoedondersteuning in de afgelopen 12 maanden (%)

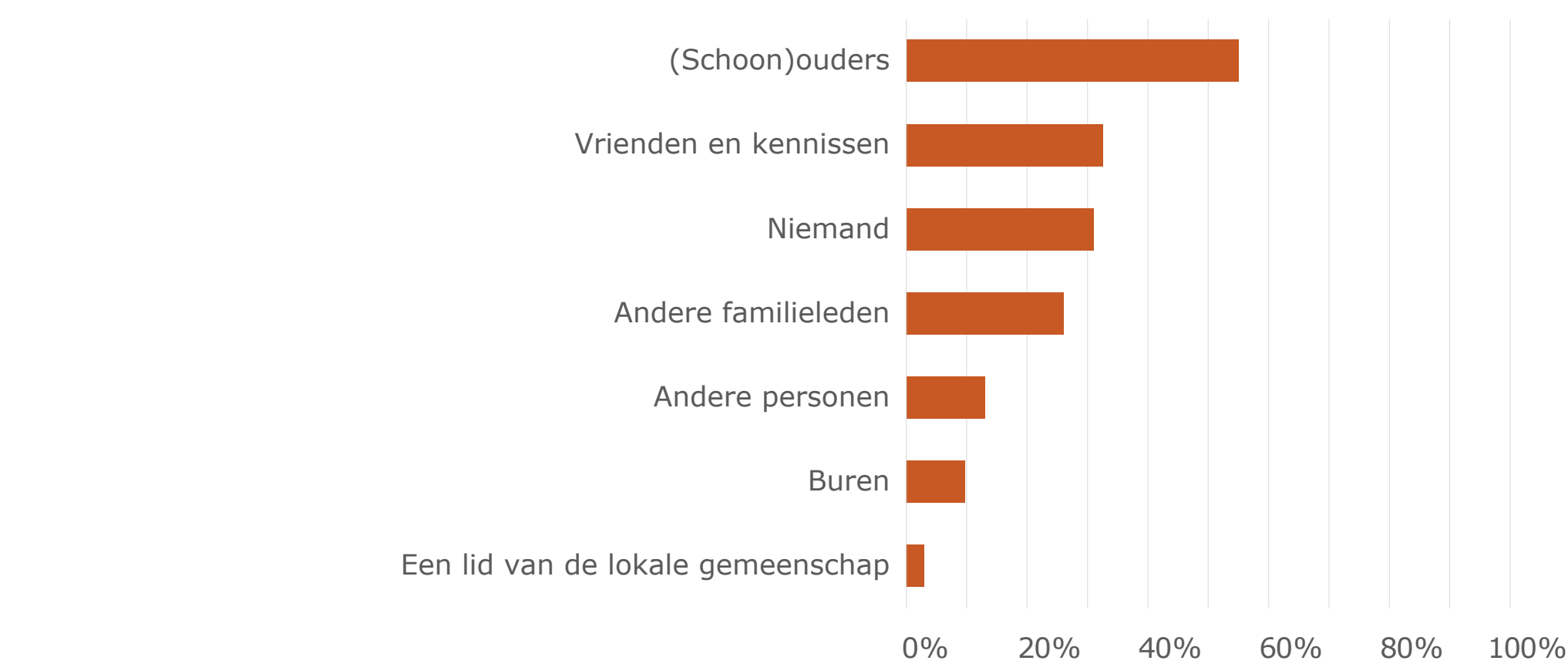

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
Noot: respondenten konden meerdere ondersteuningsvormen aanvinken
Het informele netwerk speelt een belangrijke rol voor ouders

Wanneer we kijken naar cijfers uit 2017, blijkt daaruit dat ook in dat onderzoek een meerderheid van de ouders steun ontving uit het informele netwerk, zij het iets minder (twee derde; De Roos et al., 2021).^[32] Van wie ouders hulp krijgen, is in 2017 ongeveer gelijk aan huidig onderzoek. Uit eerder onderzoek blijkt overigens dat vooral ouders van jongere kinderen vaak informele hulp krijgen, voornamelijk van (schoon)ouders. Ook ontvangen moeders vaker hulp dan vaders, mogelijk omdat zij meer zorgtaken uitvoeren en daardoor ook vaker hulp nodig hebben. Ouders met een lagere sociaaleconomische status en alleenstaande ouders krijgen minder vaak informele hulp, ondanks hun grotere behoefte hieraan door stressvolle omstandigheden (De Roos et

al, 2021). Juist hier zouden preventieve voorzieningen en informele ondersteuning dus nog een groot verschil kunnen maken.

Figuur 11.2. Gebruik informele opvoedondersteuning in de afgelopen 12 maanden (%)

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
Noot: respondenten konden meerdere ondersteuningsvormen aanvinken

Ook de resultaten van onze peiling laten zien dat vooral ouders met jonge kinderen hulp krijgen van iemand in hun informele netwerk. Zo geeft bijna 90% van de ouders met een kind tussen 0-5 jaar aan hulp te krijgen van familie, tegenover ruim een derde van de gezinnen met kind(eren) tussen de 12-19 jaar. Verder geven eenoudergezinnen vaker aan dat ze hulp krijgen van niet-familieleden dan gezinnen met meerdere ouders. Gezinnen met twee of meer ouders geven, in tegenstelling met eerder onderzoek (De Roos et al., 2021) juist vaker aan dat zij van niemand hulp in opvoedingsondersteuning krijgen. Het krijgen van informele hulp verschilt in de huidige peiling niet naar sociaaleconomische status.

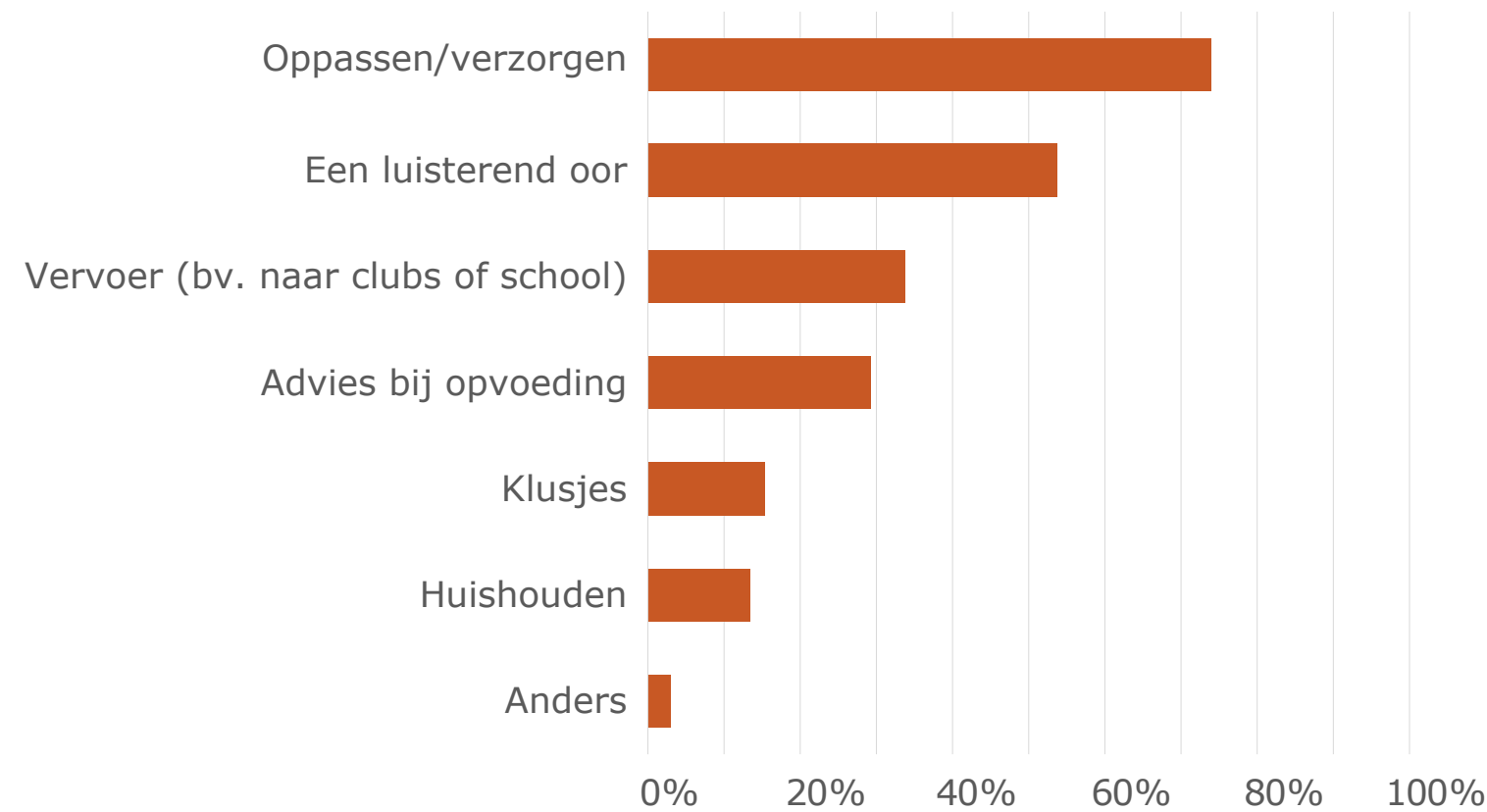
Waar helpen familie, vrienden en anderen gezinnen bij? De huidige peiling blijkt dat dit vooral om praktische hulp gaat bij het oppassen/verzorgen van de kinderen, vervoer, klusjes en/of het huis houden. Zo’n negen op de tien ouders krijgen hier hulp bij van hun informele netwerk (zie Figuur 11.3.; Tabel C11). Ruim de helft van de ouders die informele hulp krijgt geeft uit dat hun netwerk een luisterend oor biedt, en bijna een derde ontvangt advies bij de opvoeding. Ook bij cijfers uit 2017 (De Roos et al., 2021) blijkt dat ouders vooral hulp krijgen bij het oppassen op de kinderen,

32 De cijfers uit 2017 zijn alleen voor ouders zonder jeugdhulp (De Roos et al., 2021). In het huidige onderzoek hebben wij deze ouders niet uitgesloten uit deze resultaten.

hoewel dit wel een kleiner aandeel is dan in huidige onderzoek (ongeveer de helft van de ouders ten opzichte van drie kwart in het huidige onderzoek). Volgens het huidige onderzoek krijgen ouders iets vaker hulp bij vervoer. Voor de overige vormen van steun is het aandeel ouders dat dit krijgt ongeveer gelijk.

In een eerder onderzoek vertellen ouders dat zij ook sociale steun ontvangen door samen met anderen leuke activiteiten te ondernemen, waarbij vaak ook gesproken wordt over opvoeding (De Roos et al., 2021). Tot slot komt uit die studie naar voren dat ouders gebruik maken van normatieve steun: ouders nemen ideeën en gedragingen over van anderen in hun omgeving door te kijken hoe deze hun ouderschap invullen.

Figuur 11.3. Soort hulp van informeel netwerk bij opvoeden, in de afgelopen 12 maanden (%)

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 784 (ouders die hulp ontvangen)
Noot: respondenten konden meerdere ondersteuningsvormen aanvinken

11.2. Gebruik van ondersteuning door overheid en werkgever

Gezinnen worden op verschillende manieren ondersteund door de overheid en (indien ouders werken) door hun werkgever. In de peiling hebben we gevraagd van welke ondersteuning ouders gebruikmaken, wat betreft financiële regelingen van de overheid, verlofregelingen, en regelingen op het werk.

Gezinsportret: het belang van een sociaal netwerk en professionele steun bij gezondheidsproblemen

Lotte is 45 jaar en woont samen met haar man Joep, haar dochter Anouk (18 jaar) en haar zoon Rick (16 jaar). Stef is de biologische vader van Anouk en Rick en speelt een rol in hun leven, maar in principe wonen de kinderen vast bij hun moeder.

Rick is geboren met een syndroom waardoor zijn nieren niet goed werken. Lotte en Stef moesten een tijd lang veel naar het ziekenhuis om erachter te komen waardoor dit kwam. In diezelfde periode ging het met Anouk ook niet goed, omdat Lotte en Stef veel weg waren om te zorgen voor Rick. Deze hele periode was pittig voor het gezin.

In deze lastige periode hebben de ouders van Lotte veel steun geboden. Anouk heeft bijvoorbeeld in deze periode bij hen in huis gewoond. Lotte vertelt: 'Ik heb een heel sterk sociaal netwerk van vrienden en familie, die mij altijd kunnen opvangen als dat nodig is.' Hierdoor ervaart Lotte ook geen drempels om hulp te vragen, mocht het nodig zijn als Rick opnieuw opgenomen moet worden. Ook heeft het gezin in deze periode veel hulp gekregen van de ggz, bijvoorbeeld middels gezinsgesprekken en individuele gesprekken met Anouk. Omdat Lotte vanwege mantelzorg voor Rick tijdelijk niet kon werken, heeft Lotte ondersteuning gehad UWV. Ze kreeg een uitkering en later heeft UWV haar opleiding betaald. Met name haar werkcoach dacht goed met haar mee en is 10 jaar betrokken geweest. Lotte werkt nu weer, maar krijgt nog een tijdje ondersteuning van UWV voor eventuele terugvallen. Lotte vindt het fijn om te weten dat dit mogelijk is.

Bijna alle ouders maken gebruik van financiële regelingen van de overheid

Er zijn verschillende financiële regelingen voor ouders. Zo kunnen zij gebruikmaken van kinderbijslag, is er een inkomensafhankelijke combinatiekorting, en is er tegemoetkoming van schoolkosten. In de peiling hebben we gevraagd van welke regelingen ouders gebruik hebben gemaakt in de afgelopen 12 maanden. Uit de peiling blijkt dat bijna alle deelnemende ouders gebruik maken van kinderbijslag (ruim 9 op de 10; zie ook Tabel C12, bijlage C). Bijna de helft van de deelnemende ouders heeft gebruik gemaakt van het kindgebonden budget en ongeveer een derde van kinderopvangtoeslag. Ongeveer een kwart van de ouders rapporteert inkomensafhankelijke combinatiekorting te krijgen en/of gebruik te maken van studiefinanciering. Pleegvergoeding en tegemoetkoming van schoolkosten en onderwijsbijdrage zijn relatief weinig gebruikt.

Verlofregelingen: ouders maken vooral gebruik van ouderschapsverlof

Op het werk kunnen ouders gebruikmaken van verschillende voorzieningen die het mogelijk maken om werk en zorg te combineren. Dit kan op de eerste plaats via verschillende verlofregelingen. Uit onze peiling blijkt dat ouderschapsverlof het meest wordt gebruikt: ongeveer één op de zes ouders heeft hier in het afgelopen jaar gebruik van gemaakt (zie Tabel C13). Zorgverlof komt op de tweede plaats, dat door bijna één op de tien ouders wordt ingezet, gevolgd door calamiteitenverlof. Zwangerschaps- en bevallingsverlof en geboorteverlof worden eveneens gebruikt, elk door ongeveer één op de vijftien ouders. Adoptie- en pleegzorgverlof en de ZEZ-uitkering worden slechts incidenteel benut, wat mogelijk samenhangt met het kleine aantal pleegouders en zelfstandig werkenden in de peiling.

Thuiswerken en flexibele werktijden zijn meest gebruikte regelingen op het werk voor ouders

Ouders kunnen ook hun werk op een bepaalde manier inrichten in ondersteuning in het gezinsleven. Uit de peiling blijkt dat thuiswerken de meest gebruikte regeling is, met bijna twee derde van de ouders die hiervan gebruikmaakt (zie Tabel C14). Flexibele werktijden volgen op de tweede plaats, waar bijna de helft van de ouders voor kiest. Slechts een klein deel van de ouders zegt kinderopvang op locatie, aanvullend verlof, een kolfkamer, of een work-life balance coach te gebruiken.

11.3. Tevredenheid over ondersteuning door overheid en werkgever

Nu we weten welke regelingen gezinnen gebruiken, reflecteren we op de mate waarin ouders tevreden zijn over de gebruikte ondersteuning. Ook hierover zijn in onze peiling vragen opgenomen.

Ouders met lage sociaaleconomische status ervaren financiële ondersteuning vaker als onvoldoende

Wat betreft financiële regelingen zien we dat de meerderheid van de deelnemende ouders van mening is dat deze voldoende ondersteuning bieden (ongeveer 60%, zie Tabel C15). De tevredenheid over financiële ondersteuning verschilt naar sociaaleconomische status: ouders met een hogere sociaaleconomische status zijn vaker tevreden dan ouders met een lage sociaaleconomische status. Bij ouders met een lagere sociaaleconomische status is minder dan de helft tevreden over de financiële ondersteuning die zij ontvangen.

Meerderheid van de ouders is tevreden over regelingen op het werk

Uit de resultaten van de peiling komt verder naar voren dat de meerderheid van de ouders tevreden is over regelingen op het werk: ongeveer twee derde van hen mening dat deze regelingenvoldoende

ondersteuning bieden (Zie Tabel C16). Zo'n één op de tien ouders vindt dat de regelingen die voor hen of hun partner beschikbaar zijn op het werk onvoldoende ondersteuning bieden. Deze tevredenheid verschilt niet voor de onderzochte achtergrondvariabelen.

In twee gezinsinterviews wordt deze tevredenheid met huidige ondersteuning geduid. Deze ouders vinden dat er in Nederland veel hulp beschikbaar is in vergelijking met veel andere landen. Ook zijn er volgens hen voldoende organisaties die een oogje in het zeil houden, zoals de kinderopvang, wat deze ouders een veilig gevoel geeft.

11.4. Ondersteuningsbehoeften van gezinnen

Al met al lijkt uit de peiling dat voor het merendeel van de ouders de huidige ondersteuning voldoende is. Wanneer we in de peiling aan gezinnen vragen waar zij behoefte aan hebben in ondersteuning, blijken er op verschillende onderwerpen echter alsnog aanvullende behoeften naar voren te komen.^[33] Veel van hun antwoorden zijn ook teruggekomen in gezinsinterviews en zijn eveneens aangedragen door experts en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties in de Reflectie (zie volgende sectie). Het is belangrijk om te benadrukken dat de observaties in deze paragrafen gebaseerd zijn op onze analyses van de onderzoeksresultaten. Hierin geven we geen oordeel over de relevantie, wenselijkheid of haalbaarheid van de genoemde punten.

Behoefte aan aanvullende financiële ondersteuning

Behoefte aan aanvullende ondersteuning op financieel gebied wordt het vaakst genoemd door de deelnemende gezinnen. Het gaat dan om financiële ondersteuning in het algemeen, maar ouders noemen ook specifieke aspecten, zoals financiële ondersteuning voor thuiswonende, meerderjarige (en studerende) kinderen, financiering van studie- of schoolkosten, financiële ondersteuning bij ziekte en zorg(kosten), meer of langere kinderbijslag, eerlijkere en toegankelijker toeslagen in meerdere situaties en subsidies voor het sporten van kinderen. Wat betreft de werkgever noemen enkele ouders dat zij een hoger salaris willen of meer financiële ondersteuning.

Uit de gezinsinterviews blijkt dan ook dat een groot gedeelte van de gesproken gezinnen zich zorgen maakt over hun financiële middelen in relatie tot de stijgende kosten in de afgelopen jaren. Dit werkt volgens gezinnen de ongelijkheid onder gezinnen in Nederland in de hand. Er gaat volgens geïnterviewde ouders veel aandacht naar mensen die op bijstandsniveau zitten, en minder naar

33 Voor de aanvullende ondersteuningsbehoefte vanuit de overheid hebben 391 ouders iets ingevuld, voor aanvullende ondersteuningsbehoeften vanuit de werkgever hebben 298 ouders iets ingevuld.

mensen die net daarboven zitten, maar wel moeite hebben met het aan elkaar knopen van de eindjes. Het huidige belastingstelsel moet volgens een respondent versimpeld worden en meer ingezet op gelijkheid. De overheid kan gezinnen ondersteunen door meer gelijke toegang te bieden tot activiteiten, bijvoorbeeld uitjes, sport en spel. Nu is het voor een deel van de gezinnen niet mogelijk om bepaalde activiteiten te ondernemen vanwege de hoge kosten.

Meer ruimte voor flexibiliteit in het combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden

Wat betreft het combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden worden verschillende ondersteuningsbehoeften genoemd. **Flexibiliteit** in werktijden en/of werklocatie wordt in de peiling het vaakst genoemd als we vragen naar ondersteuning vanuit de werkgever. Veel ouders zouden graag ondersteuning in hun werktijden en/of locatie willen – vooral flexibiliteit, maar enkele ouders noemen juist vaste werkdagen en -tijden of dat ze niet willen overwerken. Ook in de interviews met gezinnen komt dit terug.

Naast flexibiliteit in werk zijn **verlofregelingen** een punt van aandacht: ouders hebben behoefte aan meer, betaald of flexibeler verlof, blijkt uit de peiling. Het gaat hier om verlof in het algemeen, (mantel)zorgverlof, ouderschapsverlof en (rouw)verlof bij een miskraam. Tevens is er behoefte aan de mogelijkheid om verlof op te nemen tijdens schoolvakanties, studiedagen, of bij onvoorziene omstandigheden. Een enkele ouder noemt ook de behoefte aan verlof voor de zorg voor oudere kinderen. Uit een gezinsinterview komt overigens naar voren dat de uitbreiding van het geboorteverlof ouders heeft geholpen bij het combineren van betaald werk en zorgverantwoordelijkheden.

Als het gaat om het combineren van werk en zorg wordt ook **kinderopvang** genoemd: ouders hebben behoefte aan goedkopere (of gratis), flexibelere en toegankelijke kinderopvang, zo blijkt uit de peiling. Sommige ouders zouden ook graag kinderopvang op hun werk zien, of dat dit wordt vergoed door de werkgever. In sommige gezinsinterviews wordt genoemd dat het van belang is dat de *kinderopvang voor iedereen toegankelijk is en er geen onderscheid moet worden gemaakt naar inkomen*.

Verder zijn er behoeften wat betreft het **bespreekbaar maken** van zorgverantwoordelijkheden met de werkgever en de houding van de werkgever. Zo geven ouders in de peiling aan dat zij meer begrip, sociale steun of waardering van hun werkgever zouden willen en ervaren zij behoefte aan hulp bij het bereiken van een betere werk-privé balans. Tot slot noemen ouders in de peiling dat zij graag regelingen zouden zien waardoor ze meer vrije tijd hebben of tijd hebben voor hun kinderen.

Opvoeding, onderwijs en zorg: informatievoorziening en toegankelijkheid van ondersteuning

Ouders hebben verder aanvullende behoeften op het gebied van opvoeding, onderwijs en jeugdzorg. In de peiling geeft een deel van de ouders aan behoefte te hebben aan (informatie over) hulp, opvoedondersteuning, en opvoedadvies. Een deel van de ouders wil graag meer of duidelijkere informatie over de beschikbare hulp of opvoedondersteuning en advies krijgen. In een interview suggereert een ouder dat de overheid meer kan inzetten op **laagdrempelige opvoedondersteuning**, zoals mamacafés. Dit geeft ouders de mogelijkheid om met andere ouders te sparren over de uitdagingen rondom de opvoeding.

Uit een peiling blijkt dat ouders **kortere wachttijden en meer vergoedingen voor ggz- en maatschappelijke hulp** wensen, zowel voor hun kinderen als voor zichzelf. Lange wachtlijsten in de jeugdzorg zorgen ervoor dat kinderen vaak lang moeten wachten op professionele hulp. Een moeder benadrukt in een interview het gebrek aan steun voor haar kinderen met dyslexie en hoogbegaafdheid. Ouders vinden dat de overheid prioriteit moet geven aan het verkorten van de wachtlijsten, en zien centralisatie van de ggz als mogelijke oplossing.

Tot slot komen er diverse behoeften met betrekking tot het **onderwijs** naar voren. Gezinnen ervaren dagelijks de gevolgen van tekorten in het onderwijs. Hoewel respondenten begrijpen dat er geen eenvoudige oplossing is en dat er al veel inspanningen worden geleverd om meer personeel aan te trekken, blijft dit een belangrijke zorg. Daarnaast vinden gezinnen dat kinderen en jongeren meer tijd nodig hebben om weloverwogen keuzes te maken over hun toekomst. Ouders benadrukken het belang van voldoende ruimte om (werk)ervaring op te doen en het leven te verkennen voordat beslissingen over opleiding en werk worden genomen. Uit de peiling blijkt bovendien dat ouders behoefte hebben aan betere voorlichting over sociale media- en telefoonbeleid op scholen.

Behoefte aan betere en betaalbare huisvesting

In de peiling noemt een aantal ouders dat een behoefte aan ondersteuning van de overheid in betere huisvesting voor het gezin of studerende kinderen. In de interviews met ouders komt dit ook terug: ouders ervaren onvrede rondom de krapte op de woningmarkt en willen dat de overheid ingrijpt. Er zou volgens hen beleid moeten komen wat het mogelijk maakt voor iedereen om betaalbaar en prettig te wonen, zodat kinderen een veilige plek hebben om op te groeien. De overheid schiet hierin tekort volgens de geïnterviewde gezinnen. Concrete suggesties worden door gezinnen hierin niet gegeven.

Toegankelijkheid ondersteuning voor álle gezinnen

Verder zijn er signalen dat ondersteuning van de overheid niet toegankelijk is voor alle (typen) gezinnen. In een van de gezinsinterviews spraken we bijvoorbeeld een vader die met zijn man via een draagmoeder een kind had gekregen. Zij liepen tegen juridische grenzen aan. Het was in hun situatie moeilijk om beide vaders als ouder van het kind te registreren, aangezien de draagmoeder automatisch de juridische ouder is van het kind en een kind maximaal twee juridische ouders kan hebben. Dit vindt deze vader pijnlijk. Voor deze vaders werkte deze situatie ook door in gebruik van verlofregelingen van een van de vaders (zie ook Van der Zon & Smeets, 2024). Het knelpunt van juridisch ouderschap werkt ook door in andere regelingen, zoals het mogelijk maken van verlof voor wensouders.^[34] De overheid heeft volgens de geïnterviewde ouder een belangrijke rol in het opstellen van regel- en wetgeving die voor álle gezinnen beschikbaar en makkelijk toegankelijk is.

Houding van de overheid: meer vertrouwen en maatwerk

In de interviews met gezinnen komen een aantal knelpunten in verhouding tot de overheid naar voren. Een eerste knelpunt is **vertrouwen** in de overheid. Een deel van de ouders die we gesproken hebben geven aan een wantrouwende houding te ervaren vanuit de overheid richting burgers en gezinnen. Een bekende reden die meermaals wordt aangehaald is de toeslagenaffaire. Ouders uit de interviews adviseren de overheid om meer vertrouwen te hebben in gezinnen en ervan uit te gaan dat de meeste mensen deugen. De andere kant op speelt er bij gezinnen ook wantrouwen richting de overheid en instanties. Een respondent geeft aan geen hulp te willen vragen voor een probleem omdat zij bang is dan 'op een radartje te komen' en in de gaten te worden gehouden door de overheid.

Ten tweede komt een behoefte aan **maatwerk en de menselijke maat** naar voren. Een aantal gezinnen geeft aan dat de overheid meer aandacht zou moeten hebben voor de persoonlijke situatie van gezinnen. Er wordt volgens hen nu te veel in hokjes en vakjes gedacht, waardoor niet elk gezin de aandacht krijgt die het nodig heeft en er mensen uitgesloten worden van ondersteuning.

Een ander onderwerp dat naar voren komt is **informatievoorziening**. Sommige gezinnen geven in de interviews aan dat informatie over ouderschap en opvoeding voor ouders met pasgeboren kinderen ontbreekt, evenals informatie over plaatsen waar ouders terecht kunnen voor hulp en ondersteuning. Een mogelijke oplossing die door geïnterviewden wordt aangehaald is een centraal informatiepunt van waaruit gezinnen worden doorverwezen naar de juiste contactpersoon. Een

andere voorgestelde oplossing is om bij de geboorte van een kind een boekje mee te geven met informatie en bij welke organisaties ouders terecht kunnen voor verschillende onderwerpen. Ook in informatievoorziening voor mantelzorgers is volgens een geïnterviewde ouder ruimte voor verbetering. Deze ouder geeft aan dat het lastig is om in het zorgstelsel te navigeren, met veel verschillende informatie en verschillende lokale organisaties, als ook veel verschillende verlofregelingen.

Behoefte aan eenduidig overheidsbeleid

Uit de gezinsinterviews blijkt dat gezinnen **tegenstrijdige boodschappen** vanuit de overheid ervaren. Sommige ouders noemen de houding van de overheid paradoxaal: enerzijds wordt betaald werk gestimuleerd, anderzijds wordt zorg juist meer aangemoedigd, terwijl het gezinsleven al als druk wordt ervaren (zie ook Hoofdstuk 7 over tijdsbesteding). Een ouder merkt op dat als moeders meer betaald werk moeten verrichten, de overheid hen daarin beter moet ondersteunen, bijvoorbeeld door kinderopvang goedkoper te maken. Dergelijke maatregelen kunnen niet alleen moeders helpen, maar ook steun bieden aan mensen die een gezin willen stichten, maar nog barrières ervaren.

Ook met betrekking tot mantelzorg signaleren ouders een knelpunt tussen de verwachtingen van de overheid en de beleidsmaatregelen. Door de vergrijzing neemt de zorgbehoefte toe, wat volgens een ouder leidt tot meer druk op mensen om voor anderen te zorgen. Tegelijkertijd lijkt de overheid voorbij te gaan aan de wensen van mensen zelf. Deze ouder benadrukt dat er meer ruimte moet blijven voor vrijwilligerswerk en (mantel-)zorg, zonder dat dit als een opgelegde verantwoordelijkheid wordt ervaren.

11.5. Reflectie op ondersteuningsbehoeften door experts en/of vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Volgens enkele experts en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties die we hebben gesproken, is de huidige ondersteuning niet altijd toereikend voor gezinnen. Zo geeft een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie aan: "Er wordt veel gevraagd van ouders, zoals een goede ouder zijn, helpen op school, het socialemidiagebruik van je kind beperken en ervoor zorgen dat kinderen geen overlast geven op straat. Er is echter weinig vangnet voor ouders en ouders staan onder druk." Er komen diverse thema's aan bod waarop de ondersteuning zou kunnen worden verbeterd, volgens deze personen.

34 Hiervoor is een wetsvoorstel ingediend, zie: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?qry=wetsvoorstel%3A36390&cfg=wetsvoorsteldetails>

Aanbod van laagdrempelige ondersteuning vergroten

In eerste instantie doen gezinnen bij een behoefte aan ondersteuning een beroep op het informele netwerk, zoals ook uit onze peiling en eerder onderzoek naar voren komt. Een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie en geïnterviewde expert geven echter aan dat een sociaal netwerk niet voor iedereen beschikbaar is. Met name wanneer gezinnen in langdurige armoede leven, kan het netwerk kleiner zijn, of kan het niet (blijven) bijspringen.

Scholen en kinderopvang kunnen een sleutelrol spelen bij laagdrempelige ondersteuning. Een expert vertelt dat de ondersteunende rol van scholen en de kinderopvang versterkt kunnen worden, bijvoorbeeld door een medewerker aan te stellen die tijd heeft om ouders te ondersteunen en begeleiden in wat nodig is. Een expert stelt voor om medewerkers aan te stellen die tijd hebben om ouders te begeleiden. Zulke plekken met informatievoorziening kunnen ook ontmoetingen tussen ouders faciliteren, wat volgens een maatschappelijke organisatie voorziet in een behoefte aan ouders.

Vergroten van de toegankelijkheid van ondersteuning en verbeteren van informatievoorziening

Verder komt de observatie naar voren dat de ondersteuning die op dit moment wordt aangeboden, niet altijd even toegankelijk is. Enerzijds zijn er barrières voor mensen die wel recht hebben op ondersteuning, om hier gebruik van te maken. Zo ziet een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie bijvoorbeeld dat ouders bang zijn om hulp te vragen of gebruik te maken van voorzieningen. Ook een expert bevestigt dat er angst en wantrouwen heerst richting de overheid, wat is versterkt door incidenten zoals de toeslagenaffaire. Daarnaast speelt een aantal praktische barrières een rol. Hierbij kan gedacht worden aan taalbarrières, de complexiteit van aanvraagprocedures en versnippering in de hulpverlening. Tevens hebben de openingstijden van voorzieningen invloed de toegankelijkheid: als ondersteuning alleen onder werktijd wordt aangeboden, kunnen werkende ouders hier geen gebruik van maken. Tot slot komt de versnippering en onduidelijkheid in de informatievoorziening, iets wat we ook hebben teruggekregen van gezinnen zelf, duidelijk naar voren. Een centraal informatiepunt wordt geopperd als mogelijke oplossing hiervoor.

Anderzijds is de ondersteuning die wordt aangeboden niet altijd van toepassing voor de gezinnen die het nodig hebben. Een duidelijk voorbeeld dat wordt aangedragen door een expert is het ouderschapsverlof, dat alleen beschikbaar is voor kinderen tot 8 jaar, en waarbij het salaris niet volledig wordt uitbetaald. Daardoor kunnen ouders van oudere kinderen en ouders met een laag inkomen er geen beroep op doen. Tevens benoemt een expert dat het huidige systeem van ondersteuning en regelingen voornamelijk is gericht op het ‘traditionele’ gezin, met een (biologische)

moeder en vader, waarbij bijvoorbeeld meeroudergezinnen niet worden erkend en buiten beeld blijven in beleid.

Combineren van arbeid en zorg

Een ander thema waarop volgens geïnterviewde experts en organisaties ruimte is voor verbetering, is het combineren van betaalde arbeid en zorgverantwoordelijkheden. Allereerst wijst een expert op het belang van een combinatie van structurele en culturele randvoorwaarden om ruimte in het combineren van werk en zorgverantwoordelijkheden te vergroten. Structurele randvoorwaarden zijn beleidsmaatregelen, bijvoorbeeld flexibiliteit in werkuren en -locatie. Culturele voorwaarden zijn sociale normen op de werkvloer, bijvoorbeeld hoe de werkgever staat tegenover opname van verlof.

Enkele experts en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties bevestigen de behoefte van gezinnen aan meer maatwerk en flexibiliteit in regelingen voor het combineren van arbeid en (mantel)zorg, zodat elke werknemer op een manier die voor hem/haar past werk en zorgverantwoordelijkheden kan combineren. Ook het belang van goede en open communicatie wordt beaamd door een expert, bijvoorbeeld dat ouders kunnen delen dat hun kind ziek is, als ook dat leidinggevenden niet raar opkijken als een ouder verlof aanvraagt.

Wat betreft het verlofsysteem worden verschillende reflecties gedeeld. De uitbreiding van het geboorteverlof wordt door een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie als positief gezien. Een expert benadrukt echter dat in het huidige verlofsysteem de zorg nog steeds voornamelijk de verantwoordelijkheid is van de moeder. Deze expert pleit daarom voor een verlofsysteem waarin solozorg wordt gestimuleerd, waarbij vaders ook op momenten alleen de zorg op zich nemen. Met betrekking tot zorgverlof noemt een expert dat het systeem niet is veranderd, ondanks de groeiende vraag naar mantelzorg door de vergrijzing en de verwachting van de overheid dat mensen zo lang mogelijk thuis blijven wonen.

Met betrekking tot kinderopvang pleit een expert voor een publiek gefinancierd stelsel dat toegankelijk is voor alle kinderen, wat de kwaliteit zou verbeteren en drempels verlaagt. Een andere expert en een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie waarschuwen echter dat dit de druk op formele opvang kan verhogen door een verschuiving van informele naar formele zorg, waardoor opvang voor lage inkomens minder beschikbaar kan worden. Onderzoek bevestigt dat inkomensonafhankelijke kinderopvang vooral voordelig is voor hoge inkomens, terwijl gezinnen met lage inkomens kunnen worden benadeeld door schaarste en stijgende prijzen (Bolhaar et al., 2023). Dit kan de kwaliteit van kinderopvang onder druk zetten, waardoor de positieve effecten

op de ontwikkeling van kinderen afnemen, vooral bij kwetsbare groepen. Een expert benadrukt het belang van gratis kinderopvang voor niet-werkende ouders om ook hen ontwikkelingskansen te bieden.

Een laatste belangrijke kanttekening ten aanzien van beleid op arbeid en zorg die wordt aangehaald door een expert is dat er weinig discussie is over diversiteit in gezinnen en wat verschillende gezinnen nodig hebben. Er is volgens de expert vooral aandacht voor heteroseksuele, vaak hoogopgeleide, koppels met kinderen. Het hebben van een lage opleiding, een lagere sociaaleconomische positie, of een migratieachtergrond wordt nauwelijks in de discussie genoemd.

Voorstel voor integrale aanpak van gezinsbeleid

Om ouders beter in hun gezinsleven te ondersteunen, noemen verschillende experts en maatschappelijke organisaties dat er integraal beleid of een specifiek gezinsbeleid geformuleerd moet worden. Zij bevestigen de observatie van gezinnen dat er sprake is van een paradoxale houding van de overheid ten opzichte van gezinnen, bijvoorbeeld op het gebied van het vergroten van zorgverantwoordelijkheden én het stimuleren van betaald werk. Volgens een expert toont dit knelpunt aan dat beleid een belangrijke rol kan spelen in het vormgeven van maatschappelijke normen en waarden, maar dat verschillende beleidsmaatregelen niet altijd dezelfde norm weerspiegelen. Deze export noemt als voorbeeld het aanvullende partnerverlof. Het doel van deze beleidsmaatregel is een gelijkere verdeling van zorgverantwoordelijkheden voor ouders te stimuleren. Echter is dit partnerverlof slechts tegen gedeeltelijke doorbetaling van het loon, waardoor deze maatregel (en bijbehorend effect) dus niet voor iedereen toereikend zal zijn.

Enkele experts adviseren daarom een integraal beleid dat beter aansluit bij de behoeften van gezinnen. Dit houdt in dat er rekening wordt gehouden met de verschillende leefgebieden van ouders, zoals werk, zorg en vrije tijd, omdat gezinnen deze gebieden tegelijkertijd ervaren. Momenteel wordt er per leefgebied afzonderlijk beleid geformuleerd, wat niet altijd goed op elkaar aansluit. Een vertegenwoordiger van een maatschappelijke organisatie pleit voor de invoering van een gezinstoets, waarbij bij elke beleidsmaatregel moet worden nagegaan: wat voor invloed heeft dit op het gezin, wat vragen we van ouders, is dit haalbaar en kunnen we dit van ouders vragen?

11.6. Conclusie

Gezinnen maken gebruik van verschillende vormen van ondersteuning. Een groot deel van de ouders maakt gebruik van professionele opvoedondersteuning, als ook ondersteuning uit hun informele netwerk. Ouders maken ook gebruik van verschillende overheids- en werkgeversregelingen.

De meeste ouders ervaren deze regelingen als voldoende ondersteuning in het gezinsleven. Duiken we echter dieper in op de ondersteuningsbehoeften van ouders, dan blijkt dat ouders veel verschillende aanvullende ondersteuningsbehoeften hebben. Financiële ondersteuning is een veelgenoemde behoefte. Flexibiliteit in werkuren en -locatie, evenals meer verlofopties en toegankelijke kinderopvang, zijn belangrijk voor het combineren van werk en zorg. Ouders hebben behoefte aan kortere wachttijden en meer vergoeding voor jeugdzorg en ggz. Het huidige ondersteuningssysteem is bovendien niet voor alle gezinsvormen, zoals meeroudergezinnen en gezinnen met ouders van hetzelfde geslacht. Er is een gebrek aan vertrouwen in de overheid en behoefte aan meer maatwerk en het toepassen van de menselijke maat in beleid. Informatievoorziening is vaak te complex, en er is behoefte aan een centraal informatiepunt. Experts pleiten voor integraal gezinsbeleid dat rekening houdt met de verschillende leefwerelden van ouders en gezinnen.

11.7. Referenties

Achahchah, J., Hamdi, A., Kros, K., Yohannes, R., & Bektaş, G. (2023). *De kracht van informele netwerken*. Kennisplatform Inclusief Samenleven. https://www.kis.nl/sites/default/files/2023-11/Rapport_de_kracht_van_informele_netwerken_2023.pdf

Bolhaar, J., Bucx, F., Jongen, E., Roeters, A., & Vliek, M. (2023). Herziening financieelstelsel kinderopvang: Maatschappelijke effecten van het voorgenomen kabinetsplan. SCP & CPB. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/06/21/kennisnotitie-ex-ante-evaluatie-kinderopvang>

De Roos, S., Bucx, F., Van Den Berg, E. (2021). *Sociale netwerken van ouders. Steun bij de opvoeding en andere ouderschapstaken*. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/03/09/sociale-netwerken-van-ouders>

Van der Zon, K.A.M., & Smeets, D.J.H. (2024). Het gedragen kind. WODC. <https://open.overheid.nl/documenten/dpc-05709b5bcc7b46bbb9bf24f6b0b11483e1269ca8/pdf>

12 Conclusie

Dit rapport komt voort uit de moties van Kamerleden Palland (CDA), Ceder (CU) en Stoffer (SGP), waarin de wens om een integraal onderzoek uit te voeren naar de situatie van gezinnen in Nederland wordt beschreven. Ze vragen daarbij om aandacht voor alle aspecten die gezinnen aangaan, zoals inkomen, arbeid en zorg, gezins- en relatievorming, welzijn en ouderschap. Dit rapport beschrijft de resultaten van een mixed methods onderzoek dat het Verwey-Jonker Instituut heeft uitgevoerd naar deze vraagstelling.

Allereerst gebruikten we literatuuronderzoek om de huidige situatie van gezinnen in Nederland in kaart te brengen en de ontwikkelingen tussen 2008 en 2024 weer te geven. Verder hebben we een peiling uitgezet bij meer dan 1000 ouders en hebben we een aantal van die ouders geïnterviewd^[35] om dieper in te gaan op ervaringen van gezinnen op verschillende thema's, welke ondersteunende voorzieningen de ouders benutten, hoe ze deze ondersteuning ervaren en waar zij behoefte hebben aan aanvullende ondersteuning. Wetenschappelijke experts en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties hebben op hun beurt vanuit hun expertise gereflecteerd op de trends uit de literatuur en inzicht gegeven in de belangrijkste ontwikkelingen in de praktijk.

De uitkomsten van deze informatiebronnen en perspectieven hebben we gebundeld, beschreven en geanalyseerd. Samen beantwoorden ze de hoofdvraag van het onderzoek: *"Wat is de huidige situatie van gezinnen in Nederland, hoe heeft deze zich ontwikkeld sinds 2008 en wat zijn (ervaren) knelpunten vanuit het perspectief van gezinnen?"* Inhoudelijk omvat het onderzoek een breed scala aan onderwerpen. Elk van die onderwerpen is in de voorgaande hoofdstukken afzonderlijk besproken.

In dit hoofdstuk brengen we de inzichten van elk van deze onderwerpen samen. Allereerst zullen we de belangrijkste trends samenvatten. Dit schetst een globaal beeld van de ontwikkelingen binnen gezinnen en de onderliggende mechanismen hiervan. Vervolgens gaan we in op de *overkoepelende* ontwikkelingen die we zien in gezinnen in het afgelopen anderhalve decennium. We beschrijven wat goed gaat en waar de voornaamste knelpunten zitten. Ten slotte eindigen we

met een aantal aanbevelingen die kunnen bijdragen aan het verbeteren van het gezinsleven in Nederland.

12.1. Belangrijkste trends

Wat zijn de voornaamste trends geweest met betrekking tot gezinnen in de afgelopen jaren? **Gezinsvorming en -samenstelling** zijn de afgelopen jaren sterk veranderd. Dit blijkt uit dalende geboortecijfers, een afname in adoptie, een afname van huwelijken en een toename van diverse gezinsvormen, zoals eenoudergezinnen. Het gedaalde geboortecijfer is een van de meest opvallende veranderingen en verdient meer aandacht, zeker gezien het feit dat dit cijfer nu onder de vervangingswaarde ligt. Dit benadrukt de urgentie van het onderwerp, aangezien een aanhoudend laag geboortecijfer belangrijke implicaties heeft voor de toekomstige bevolkingsopbouw en economische stabiliteit. Deze veranderingen zijn deels te verklaren door economische onzekerheid, een krappe woningmarkt en veranderende maatschappelijke normen. Er is een duidelijke samenhang tussen woonsituatie, inkomenspositie en gezinsvorming: mensen stellen het krijgen van kinderen vaak uit totdat ze voldoende stabiliteit hebben.

De **financiële positie** van gezinnen blijkt dan ook een cruciaal punt waar veel ouders zich mee bezighouden. Wat vooral opvalt is hoe dit verschillende groepen (toekomstige) ouders verschillend beïnvloedt. Hoewel het besteedbaar inkomen onder gezinnen gemiddeld groeit, krijgt een steeds grotere groep te maken met bestaansonzekerheid. Daarnaast wordt de armoede onder kwetsbare groepen ernstiger. Gezinnen met lage inkomens worden disproportioneel getroffen door de gevolgen van de krappe woningmarkt. Daarnaast blijft de ongelijke positie van vrouwen op de arbeidsmarkt een kwetsbare factor, vooral wanneer zij alleenstaand worden.

Het vinden en behouden van betaald werk speelt in veel gezinnen een grote rol. Hoewel vaders nog altijd meer werken dan moeders, zien we dat de **arbeidsparticipatie** onder moeders blijft toenemen. De combinatie van werk en zorg blijft echter intensief, met name als er ook nog mantelzorg verleend wordt. Stellen hebben vaak de intentie om zorg en werk binnen het gezin gelijk te verdelen, maar dit blijkt niet altijd te lukken als kinderen geboren worden. Moeders zijn of voelen zich vaker verantwoordelijk voor het onderhouden van familiebanden, het doorgeven van tradities, normen en waarden (het zogenaamde 'kinkeeping') alsmede voor de organisatie van het gezin (de mentale taken die vaak moeilijk zijn in tijd uit te drukken). In combinatie met andere verplichtingen kan dit zwaar wegen. Niettemin zijn ouders over het algemeen tevreden over de verdeling van werk- en zorgtaken.

35 De peiling is ingevuld door 1136 ouders en 16 gezinnen zijn geïnterviewd

Naast zorgen om bestaansonzekerheid beïnvloeden ook problemen op de woningmarkt de gezinsvorming. Hoewel de **woonsituatie** van gezinnen op het eerste oog stabiel lijkt, wordt deze bedreigd door een tekort aan woningen. Hierin is een groeiende ongelijkheid te zien. Het tekort raakt vooral eenoudergezinnen, huurders en diegenen met lage en middeninkomens die in kleine huizen wonen. Vanwege de steeds grotere moeite die het kost om geschikte en betaalbare woningen te vinden, stellen jongeren het krijgen van kinderen uit of zien ze hier soms zelfs helemaal vanaf. Gezinnen geven aan het gevoel te hebben vast te zitten, aangezien ze weinig mogelijkheid zien om hun woonbehoeften te realiseren.

Wat betreft **vrijtijdsbesteding** kan worden gesteld dat dit sterk varieert tussen gender en leeftijdsgroepen. Tussen vaders en moeders kan een kloof waargenomen worden, waarbij bij moeders veel tijd opgeslokt wordt door het gezin en vaders meer tijd hebben om aan zichzelf te besteden. Ook kinderen en jongeren besteden relatief veel tijd aan niet-verplichtende activiteiten. Met de leeftijd nemen sociale media en gamen een groter aandeel in. Zo is het socialemediagebruik onder kinderen en jongeren de afgelopen vijf jaar meer dan verdubbeld. Hoewel lang niet alle kinderen intensief sociale media gebruiken en socialemediagebruik positieve effecten kan hebben, wordt intensief gebruik in verband gebracht met mentale gezondheidsproblemen en verminderde sociale participatie.

Niet alleen sociale media, maar ook de toenemende ervaren prestatiedruk op school en werk en de hoge maatschappelijke verwachtingen zorgen ervoor dat de **mentale gezondheid** van gezinnen onder druk staat. Deze druk wordt versterkt door de individualisering van de samenleving, de groeiende verantwoordelijkheden bij burgers, de zogenaamde 'geluksdruk' en het ontbreken van brede sociale steunstructuren, wat een negatieve impact heeft op zowel ouders als kinderen. Met name scholieren en studenten ervaren hier problemen mee. Meiden rapporteren een hogere druk dan jongens. Ouders maken zich naast zorgen om de gezondheid van hun kinderen en hun gebruik van sociale media voornamelijk zorgen over hun eigen mentale gezondheid.

Hoewel er dus zorgen bestaan over het gebruik van sociale media bij kinderen, zijn ouders over het algemeen content met de **opvoeding** van hun kinderen. Het grootste deel van de ouders geeft aan een positieve opvoedingsbeleving te hebben. In de afgelopen jaren zijn hierin weinig veranderingen op te merken. Wel wordt een toename in het gebrek aan controle in de opvoeding genoemd als een aandachtspunt. Hoewel de meerderheid van de ouders weet waar zij terecht kunnen voor opvoedondersteuning, geeft bijna een kwart aan niet te weten hoe zij ondersteuning kunnen vinden. Dit bleek een terugkerend thema in het kwalitatieve deel van het onderzoek.

Een laatste trend betreft de blijvende **kansenongelijkheid**. Kansenongelijkheid op basis van herkomst lijkt dan wel af te nemen, maar de kloof op basis van sociaaleconomische status (SES) lijkt toe te nemen. Kwetsbare groepen, zoals eenoudergezinnen en gezinnen met een migratieachtergrond blijven oververtegenwoordigd in lage inkomensgroepen en kampen met hardnekkige ongelijkheden. Dit leidt tot beperkte toegang tot betaalbare huisvesting en verminderde toekomstperspectieven voor kinderen. De bekostiging van de studie van de kinderen blijft een onderwerp waarover veel zorgen bestaan.

12.2. Beschouwing

Overkoepelend gezien zijn op macroniveau tekenen van stabiliteit en verbetering voor gezinnen. Zo blijkt uit de resultaten van ons onderzoek dat ouders zich over het algemeen competent voelen in de opvoeding, steeds minder gezinnen moeite ervaren met rondkomen en het grove merendeel van de ouders tevreden zijn over hun woning en woonomgeving. Wanneer we verder inzoomen, identificeren we echter een aantal knelpunten.

Welke knelpunten ervaren gezinnen? Allereerst is er sprake van een groeiende **onzekerheid** doordat de basis voor het vormen van een gezin als steeds instabieler wordt ervaren. Structurele factoren zoals de flexibilisering van de arbeidsmarkt, stijgende kosten van levensonderhoud, beperkte toegang tot betaalbare kinderopvang en een krappe woningmarkt maken het moeilijk om een stabiele gezinsomgeving te creëren. Deze factoren vormen niet alleen barrières voor het starten van een gezin, bestaande gezinnen zijn zich ook bewuster geworden van hun kwetsbaarheid. Dit leidt tot onzekerheid over de toekomst, omdat steeds meer ouders het gevoel hebben dat een evenwichtige gezinssituatie kan instorten bij een levensgebeurtenis, zoals baanverlies of gezondheidsproblemen: het gevoel van een 'kaartenhuis' dat omvalt. Ook de daling in het geboortecijfer suggereert dat bij steeds meer mensen het vertrouwen in een stabiele toekomst onvoldoende is om een gezin te starten.

Deze onzekerheid leidt ook tot een tweede knelpunt: veel gezinnen hebben dat ze **vastzitten** in hun huidige situatie, of ervaren hierin een beperkte flexibiliteit. Dat komt bijvoorbeeld tot uiting in de woonsituatie van gezinnen: het lukt veel gezinnen niet om door te stromen naar een woning en woonomgeving die beter past bij veranderingen in hun gezinssituatie. Ook op andere gebieden is er sprake van (een gevoel van) beperkte flexibiliteit. Hoewel gezinnen de verantwoordelijkheden op het gebied van werk en zorg wel gelijkjer zouden *willen* verdelen, lukt dat in de praktijk vaak niet. Moeders ervaren vaker een disbalans in hun tijdsbesteding dan vaders. Ouders ervaren barrières met betrekking tot het verdelen van werk en (mantel)zorg, zoals hoge kosten en beperkte

beschikbaarheid van kinderopvang, soms met ziektemelding tot gevolg. Dit horen we met name van moeders terug. Traditionele rolpatronen en ongelijkheden veranderen langzaam, zo zien we in de cijfers, en dit wordt verder geïllustreerd in de gesprekken met gezinnen.

Naast genderongelijkheid binnen gezinnen zien we ook op andere gebieden dat er sprake blijkt te zijn van een hardnekkige **ongelijkheid** tussen gezinnen, een derde knelpunt dat we identificeren. Op sociaaleconomisch vlak lijkt deze ongelijkheid zelfs toe te nemen. Hoewel de groep gezinnen met wie het goed gaat groter wordt, kampt de kleinere groep met wie het niet goed gaat met toenemende ernst van problematiek en grotere afstand tot de samenleving. Dit versterkt de kloof tussen verschillende groepen gezinnen. Deze ongelijkheid is ook gerelateerd aan de eerdergenoemde onzekerheid, omdat de groep gezinnen waarvan de ouders in een relatief kwetsbare positie zitten, is gegroeid. Tussen verschillende gezinsvormen identificeren we tevens hardnekkige ongelijkheden. Zo zien we dat eenoudergezinnen op verschillende gebieden, zoals in de inkomenspositie en woonsituatie, een minder gunstige situatie hebben dan tweeoudergezinnen. Ook zien we dat regenbooggezinnen nog steeds niet gelijkwaardig behandeld worden. Zo moeten ze bijvoorbeeld lang wachten op juridisch ouderschap.

Een vierde knelpunt dat we identificeren heeft dan ook betrekking op de **ondersteuning**. Hierbij gaat het zowel om opvoedondersteuning als om (financiële) regelingen die worden aangeboden door de overheid. Gezinnen ervaren verschillende barrières als ze hier beroep op willen doen. Ten eerste beleven gezinnen een terughoudendheid in de aanvraag van ondersteuning vanwege een gebrek aan vertrouwen in de overheid, dat versterkt wordt door recente incidenten zoals de toeslagenaffaire. Verder zien we dat gezinnen niet altijd voldoende op de hoogte zijn van de ondersteuning die wordt geboden en niet weten waar ze met vragen terecht kunnen. Tot slot is de complexiteit van de aanvraagprocedures en regelingen een terugkerend thema, bijvoorbeeld bij de aanvraag van kinderopvangtoeslag en het bij zoeken van hulp ter ondersteuning van de mentale gezondheid.

Een laatste overkoepelend knelpunt is de **druk** die gezinnen ervaren. Uit ons onderzoek komt naar voren dat gezinnen een druk leven hebben en steeds minder het gevoel hebben de controle te hebben over de opvoeding van de kinderen. De mentale gezondheid van gezinsleden is dan ook een thema dat veel speelt onder gezinnen. Hier hangen verschillende ontwikkelingen mee samen. Allereerst zien we dat door de individualisering van de samenleving de netwerken van de ouders kleiner zijn geworden en er meer druk op hen komt te liggen om alle ballen in de lucht te houden. Ouders ervaren ook meer druk om te 'investeren' in hun kind. Daarnaast speelt sociale media een belangrijke rol in de mentale belasting van gezinnen. Ouders beleven niet alleen knelpunten

met betrekking tot (het begrenzen van) het socialemediagebruik van hun kinderen, maar sociale media kunnen ook mogelijk bijdragen aan onrealistische verwachtingen over de manier waarop het gezinsleven eruit zou moeten zien.

De resultaten van ons onderzoek suggereren dat veel gezinnen in Nederland overwegend stabiel functioneren. Tegelijkertijd worden verschillende knelpunten ervaren, met toegenomen onzekerheid, ongelijkheid en mentale druk als belangrijke aandachtspunten. Deze knelpunten vragen om aandacht om de stabiliteit en veerkracht van gezinnen te bevorderen.

12.3. Aanbevelingen

Op basis van onze bevindingen formuleren we aanbevelingen voor de (nabije) toekomst. Deze aanbevelingen kunnen op grote lijnen als denkrichtingen fungeren voor beleidsmakers. Aangezien we in ons onderzoek een veelheid aan thema's die al eerder zijn onderzocht integreren, sluiten sommige aanbevelingen aan bij conclusies uit eerder onderzoek. In ons onderzoek integreren we een breed scala aan thema's die vaak al eerder zijn onderzocht, waardoor sommige aanbevelingen aansluiten bij conclusies uit eerder onderzoek en bij huidige beleidsrichtingen. Het doel van deze paragraaf is dan ook om de samenhang tussen de thema's te benadrukken en hun urgentie opnieuw onder de aandacht te brengen.

1. Versterk de randvoorwaarden voor gezinsvorming

Het hebben van voldoende economische stabiliteit is voor veel mensen een belangrijke randvoorwaarde voor zowel het vormen van een gezin als de keuze voor het aantal kinderen. Een passende en betaalbare woning en een vast contract met voldoende salaris zijn hierin essentieel. Door de krapte op de woningmarkt en de flexibilisering van de arbeidsmarkt leven (aanstaande) gezinnen echter in **onzekerheid** en hebben ze het gevoel van **vastzitten**. Zij kiezen hierdoor steeds vaker voor uitstel of afstel van de vorming van een gezin.

De overheid kan een fundamentele bijdrage leveren aan de gezinsvorming door te voorzien in deze economische randvoorwaarden. Het blijven inzetten op een gezonde huizenmarkt, waar vraag en aanbod in balans zijn, zal bijdragen aan de betaalbaarheid van woningen en daarmee aan de economische stabiliteit van (toekomstige) gezinnen. Een opgave die niet gemakkelijk is, maar wel essentieel voor gezinnen. De overheid kan daarnaast ook een rol vervullen in de regulering van de arbeidsmarkt, waardoor gezinnen minder financiële onzekerheid ervaren. Daarnaast is het belangrijk dat de overheid laat zien dat zij geeft om kinderen en gezinnen, door te investeren in goede kinderopvang en kwalitatief hoogwaardig onderwijs. Door te voorzien in deze randvoorwaarden

van arbeid, wonen en zorg, wordt veel instabiliteit en risico weggenomen bij gezinnen. Dit kan de drempels voor gezinsvorming verlagen en bestaande gezinnen meer zekerheid en vertrouwen en minder zorgen bieden.

2. Verbeter de ondersteuning voor gezinnen

Hoewel er in Nederland verschillende voorzieningen zijn voor gezinnen, zoals kinderopvang, jeugdhulp, financiële regelingen en opvoedondersteuning, blijven er aandachtspunten met betrekking tot het verbeteren van de **ondersteuning**. Het gaat daarbij om ondersteuning die gezinnen helpt op uiteenlopende gebieden, zoals opvoeding, financiën, wonen en werk. Voor gezinnen zijn ondersteuningsbehoeften vaak met elkaar verweven, zeker voor gezinnen in kwetsbare situaties. Financiële onzekerheid kan bijvoorbeeld samengaan met opvoedingsvragen en een behoefte aan emotionele steun.

Maak ondersteuning structureel, laagdrempelig en duidelijk vindbaar

Gezinnen, en vooral gezinnen in kwetsbare situaties, hebben baat bij ondersteuning die structureel, laagdrempelig en duidelijk vindbaar is. Voorbeelden van deze ondersteuning zijn toegankelijke kinderopvang, financiële regelingen en opvoedondersteuning via wijkteams of scholen. Ouders ervaren echter dat de huidige ondersteuning vaak reactief en tijdelijk is. Zo is het bijvoorbeeld niet altijd duidelijk of bepaalde regelingen of hulp blijven bestaan, wat onzekerheid creëert over de toekomst.

Daarnaast zijn sommige gezinnen niet op de hoogte van beschikbare ondersteuning, zoals toeslagen of financiële hulp, of voelen ze een drempel om dit aan te vragen door bijvoorbeeld wantrouwen, zoals in de nasleep van de toeslagenaffaire. Het is voor veel ouders onduidelijk waar ze terecht kunnen met vragen. Meer aandacht voor outreachend werken is daarom nodig: gemeenten en hulpverleners zouden actiever gezinnen moeten benaderen en ondersteunen, ook als er nog geen expliciete hulpvraag is geformuleerd ^[36]. Investeren in een benadering die gericht is op het opbouwen van vertrouwen, het versterken van de positie van gezinnen en het verminderen van structurele ongelijkheden is cruciaal.

Verbeter de informatievoorziening over opvoedingsvraagstukken

Opvoedondersteuning is essentieel voor veel gezinnen. Hoewel er al veel informatie beschikbaar is via bijvoorbeeld consultatiebureaus, oudercentra en online platforms, ervaren ouders dit vaak als versnipperd of tegenstrijdig. Eenduidige voorlichting en informatievoorziening kan ouders enorm helpen. Vooral als het gaat om sociale media hebben ouders behoefte aan meer handvatten. Veel ouders maken zich zorgen over het socialemidiagebruik van hun kinderen, maar weten niet goed hoe ze hierover met hun kinderen kunnen praten en hoe ze hen hierin kunnen begeleiden. Ouders zijn geholpen bij eenduidige, toegankelijke voorlichting en/of informatie over hoe ze hiermee om kunnen gaan.

Versterking informele ondersteuning

In het gezinsleven is het sociale netwerk belangrijk. Voor praktische hulp, maar ook voor opvoedadvies. We zien dat ouders niet altijd een netwerk hebben waar ze terecht kunnen met dit soort zaken, en dat de ouders die dit wel hebben dit heel erg waarderen en dat dit een enorme steun biedt. Versterking van het informele netwerk blijft dus een belangrijk aandachtspunt. Het inzetten van het informele netwerk kan een manier zijn om laagdrempelige en gemakkelijk toegankelijke hulp te bieden. De overheid kan hier een impuls aan geven. Denk bijvoorbeeld aan ontmoetingslocaties in de wijk of in de woonplaats. Hierdoor weten ouders in de buurt elkaar eerder te vinden.

3. Ondersteun ouders bij de combinatie van werk en gezin

Ouders geven aan de combinatie van werk en gezin zwaar te vinden en veel **druk** te ervaren. Verantwoordelijkheden binnen het gezin conflicteren soms met verantwoordelijkheden op het werk. Dit levert stress en onrust bij ouders, wat van invloed kan zijn op de relaties in het gezin en op het welzijn van de kinderen. Ouders hebben behoefte aan meer **ondersteuning** bij het combineren van werk en gezin.

Waar er door de overheid en werkgevers soms star wordt omgegaan met regelingen, hebben ouders juist behoefte aan flexibiliteit en maatwerk zodat zij hun gezin en hun werk beter in elkaar weten te passen. Bestaande regelingen, zoals ouderschapsverlof of zorgverlof, zijn niet altijd toereikend en passen ook niet altijd bij de behoeften van ouders. Zo ervaren ouders die ook mantelzorgtaken hebben een tekort aan passende ondersteuning, een probleem dat urgenter wordt met de vergrijzing.

Ook werkgevers spelen een grote rol in het ondersteunen van ouders, waarbij wederom maatwerk belangrijk is. Door flexibiliteit aan ouders te bieden, bijvoorbeeld in de werkuren of inzet van verlofuren, kunnen ouders hun verschillende verantwoordelijkheden beter combineren. Dit

36 Plaisier, I., Reijnders, M., & Schoutel, A. L. (2024). Zien, luisteren en helpen: wat gemeenten kunnen doen voor een beter bereik in het sociaal domein. SCP. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2024/06/13/zien-luisteren-en-helpen>

vraagt om een werkcultuur waarin ouderschap wordt ondersteund en ouders zich niet schuldig voelen over hun dubbele verantwoordelijkheden. Er zijn echter grote verschillen tussen sectoren in de mate waarin flexibiliteit mogelijk is. Een bredere aanpak in alle sectoren is nodig om ouders in de hele samenleving te ondersteunen.

4. Zorg voor betere afstemming over gezinsbeleid

Om deze veranderingen te realiseren, is betere afstemming nodig tussen ministeries die betrokken zijn bij beleid dat gezinnen raakt. Aan de ene kant horen ouders, vooral moeders, dat ze te weinig uren betaald werk verrichten en meer uren zouden moeten gaan werken. Aan de andere kant wordt er ook verwacht dat mensen meer gaan (mantel)zorgen, en vormt de kinderopvang een grote kostenpost voor gezinnen. Bovendien weten we dat ouders al een druk bestaan hebben. In de beleving van ouders knelt het huidige beleid dus. Een moeder geeft aan: *Wat wil de overheid nou? Als ik meer wil werken dan betaal ik meer aan de kinderopvang, maar ik moet ook nog voor mijn zieke moeder zorgen en tegelijkertijd een gezin vormen en mijn kinderen goed opvoeden. Het kan niet allemaal tegelijk*

Beleid dat raakt aan gezinnen is verdeeld over verschillende ministeries, en wordt vaak ontwikkeld vanuit verschillende domeinen en verwachtingen. Dit kan leiden tot versnippering en ineffektieve ondersteuning. Een voorbeeld hiervan is armoedebestrijding: ondersteuning op dit gebied is domeinoverstijgend, met betrokkenheid van onder andere Sociale Zaken, Volksgezondheid en Onderwijs, evenals betrokkenheid op gemeentelijk niveau. Door deze versnippering is het niet altijd duidelijk of de hulp voldoende en effectief is, waardoor gezinnen soms tussen wal en schip belanden.

Van economische stabiliteit in werk en arbeid, naar het combineren van werk en zorg voor kinderen en naasten, en het gebruik van sociale media: het zijn allemaal thema's die gezinnen aangaan en die met elkaar verbonden zijn. De hoeveelheid aan thema's, en de samenhang onderling, onderstrepen het belang van structurele samenwerking en afstemming tussen ministeries. Ogenscheinlijke tegenstellingen met betrekking tot de visie over het gezin dienen naast elkaar te worden gelegd, waardoor voorkomen wordt dat gezinnen onbedoeld in de knel raken door beleid dat vanuit verschillende kanten wordt ontwikkeld.

Bij een betere afstemming moet ook ruimte zijn voor de diversiteit aan verschijningsvormen van gezinnen. 'Hét gezin' bestaat niet. Het is noodzakelijk dat er meer ruimte komt voor diversiteit en maatwerk, zodat niet alleen gezinnen die voldoen aan de traditionele norm gebruik kunnen maken van ondersteuning, maar ook andere gezinsvormen, en dat er extra aandacht is voor gezinnen in

kwetsbare situaties. Dit zorgt ervoor dat ongelijkheid tussen gezinnen wordt tegengegaan. Alle kinderen verdienen de kans om op te groeien in een stabiele en ondersteunende omgeving. Door de situatie van alle gezinnen te versterken

Bijlage A: Methodologische verantwoording

Om de hoofdvraag en deelvragen van dit onderzoek te beantwoorden hebben we gebruik gemaakt van een mixed-methods aanpak. Dit biedt de mogelijkheid om diverse informatiebronnen en perspectieven in beeld te brengen, waardoor we niet alleen cijfermatige statistieken laten zien, maar ook een beeld schetsen van maatschappelijke opvattingen over de ontwikkelingen en situatie rondom gezinnen in Nederland.

Literatuuronderzoek en deskresearch

Om inzicht te krijgen in trends rondom de situatie van gezinnen en verklarende factoren voor deze ontwikkelingen, hebben we deskresearch uitgevoerd via literatuuronderzoek en analyses van onder andere CBS data van Statline. Om dit systematisch aan te pakken hebben we een aantal stappen gevolgd om literatuur te verzamelen en te duiden.

- Een eerste literatuurscan aan de hand van de door de opdrachtgever opgestelde literatuurlijst en eerdere publicaties door het Verwey-Jonker Instituut;
- Gebruik van sneeuwbalmethode voor de selectie van andere relevante bronnen;
- Uitvragen van experts (zie expertinterviews) op aanvullende literatuur op basis van de eerste literatuurlijst;
- Controle op zowel inhoudelijke dekking als recentelijkheid om te bepalen welke (deel)vragen al voldoende gedekt zijn en voor welke vragen een aanvullende search nodig is;
- Gerichte literatuursearch via wetenschappelijke databases, zoals PsycINFO, Scopus en Web of Science en een aanvullende handmatige search naar grijze literatuur via websites van onderzoeksinstituten;
- Geadviseerde literatuur vanuit de begeleidingscommissie en experts.

In de literatuurscan zijn met name Nederlandse empirische studies meegenomen die zijn uitgevoerd onder gezinnen in Nederland en waarvan de data in of na 2008 zijn verzameld. Om de betrouwbaarheid en validiteit van de literatuur te garanderen, hebben we ons gericht op wetenschappelijke publicaties uit peer-reviewed tijdschriften en relevante rapporten van (semi)overheidsinstanties of kennisinstituten.

Om cijfermatige ontwikkelingen sinds 2008 in kaart te brengen, hebben we gebruik gemaakt van secundaire analyses op gegevens in Statline, de online databank van het CBS met gegevens over

de bevolking in Nederland. Dit hebben we gedaan voor de volgende deelonderwerpen: samenstelling gezinnen en gezinsvorming, inkomenspositie, arbeidsparticipatie en verdeling werk-zorg-taken en wonen.

Voor elk artikel of rapport is een schematische samenvatting gemaakt waarin per bron het deelonderwerp, de onderzochte trends en factoren, het bewijs (of gebrek daaraan) voor de verschillende factoren en de belangrijkste conclusies zijn genoteerd. Deze samenvattingen vormden de basis van het rapport. Cijfermatige ontwikkelingen vanaf 2008 brachten we grafisch in beeld. We hebben zo veel mogelijk literatuur en cijfers over de gehele onderzoeksperiode van 2008-2024 proberen te verzamelen, maar er waren niet altijd gegevens over deze gehele periode beschikbaar. Bij sommige deelonderwerpen is daarom over een beperktere periode gerapporteerd. De deelrapportages zijn door de begeleidingscommissie (en waar nodig externe experts) van feedback voorzien. Deze feedback is meegenomen in de eindrapportage.

Expertinterviews

Als deel van het onderzoek zijn gesprekken gevoerd met de volgende experts gelet op hun deskundigheid op het terrein van de situatie van gezinnen in Nederland of een deelaspect daarvan. Resultaten en conclusies zijn niet met deze personen besproken. De conclusies van dit onderzoek komen alleen voor rekening van de onderzoekers:

- Ruben van Gaalen – CBS, Universiteit van Amsterdam, Nederlandse Vereniging voor Demografie
- Maartje Luijk – Erasmus Universiteit Rotterdam
- Mariëtte Lusse - Hogeschool Rotterdam
- Anne Roeters - SCP
- Maria Vliek - SCP
- Daniël van Wijk - NIDI
- Mara Yerkes – Universiteit Utrecht

Het doel van de expertinterviews was het ophalen van actuele ontwikkelingen op een kernthema, het toetsen van de bevindingen uit het literatuuronderzoek en het verrijken van de resultaten uit de literatuur door dieper in te gaan op de verklarende factoren en te vragen naar eventuele aanvullende relevante onderzoeksrapporten. Ook hebben we in de interviews relevante beleidsontwikkelingen sinds 2008 besproken ten opzichte van het kernthema.

Online peiling onder gezinnen

Om signalen bij gezinnen zelf op te halen en hen actief te betrekken, gebruikten we primaire data, die we verzameld hebben via een online panel. Bij deze methode wordt de geprogrammeerde vragenlijst op internet gehost. Een korte online vragenlijst van maximaal 10 minuten is opgesteld op basis van de uitkomsten uit het deskresearch.

De uitnodigingen voor het invullen van de vragenlijst werden via e-mail aan een selectie van Nipobase (het respondentenpanel van Verian) verzonden. De steekproef bestaat uit ouders van een gezin met een kind van 18 jaar of jonger. Bij de steekproeftrekking is rekening gehouden met populatieverhoudingen voor de kenmerken regio, huishoudgrootte, gezinscyclus en gender van de ouder. De vragenlijst is zelfstandig door respondenten ingevuld.

Aan het begin van de vragenlijst is de volgende screeningsvraag opgenomen: 'Heeft u een kind of meerdere kinderen van 18 jaar of jonger die (gedeeltelijk) bij u thuis wonen?'. Op basis hiervan konden

respondenten verder met de vragenlijst of werden uitgescreend. In de vragenlijst werden respondenten vervolgens geïnformeerd over het doel van het onderzoek en wat er met de uitkomst gedaan gaat worden. Door middel van een informed consent hebben respondenten toestemming gegeven om deel te nemen aan het onderzoek.

De volgende informatie werd uitgevraagd:

■ Achtergrondkenmerken

- Heeft u een kind of meerdere kinderen van 18 jaar of jonger die (gedeeltelijk) bij u thuis wonen?
Toelichting: Onder kinderen verstaan wij (biologische) kinderen, pleegkinderen, adoptiekinderen en stiefkinderen.
 - a. Ja
 - b. Nee (valt niet binnen doelgroep)
- Hieronder staat een aantal woonsituaties beschreven. Welke is het meest van toepassing op uw situatie?
 - a. Tweeoudergezin: twee ouders met één of meer thuiswonende kinderen.
 - b. Eénoudergezin: één ouder met één of meer thuiswonende kinderen.
 - c. Gezin met stiefouder: één ouder met één of meer thuiswonende eigen kinderen en een partner zonder eigen kinderen.

- d. Samengesteld gezin: een gezin waarin twee ouders samenleven, die allebei één of meer kinderen hebben uit een eerdere relatie. Deze kinderen zijn thuiswonend.
- e. Meeroudergezin: een gezin dat uit meer dan twee ouders bestaat, met één of meer thuiswonende kinderen.
- f. Anders, namelijk ...

● Wat is het gender van uw partner?

- a. Vrouw
- b. Man
- c. Anders, namelijk ...
- d. Ik woon niet samen met een partner

● Hoeveel kinderen heeft u?

Toelichting: Onder kinderen verstaan wij (biologische) kinderen, pleegkinderen, adoptiekinderen en stiefkinderen.

- Hoe oud is uw kind?/Hoe oud zijn uw kinderen? Geef ook aan hoe veel dagen per week dit kind gemiddeld verblijft in uw woning.

■ Belangrijke Ontwikkelingen

- In het leven binnen een gezin kunnen verschillende kwesties een rol spelen. Wat zijn kwesties met betrekking op u en uw gezin die u het meeste bezig houden? U kunt maximaal drie antwoorden kiezen. Het kan zijn dat u vaak denkt aan meer dan drie van de onderstaande antwoorden. Kies dan de antwoorden waar u het meest aan denkt.
 - a. De opvoeding van mijn kinderen
 - b. Het combineren van werk en zorg voor mijn gezinsleden
 - c. Het combineren van werk en/of gezinsverantwoordelijkheden met zorgtaken voor naasten (mantelzorg)
 - d. Een passende woning hebben voor mijn gezin
 - e. Huisvesting van mijn oudere kinderen
 - f. (Hoge) kosten voor levensonderhoud, zoals boodschappen, huur, energie en gasrekeningen
 - g. De vrijetijdsbesteding van mij en/of mijn gezinsleden, bijvoorbeeld wat betreft sporten, cultuur, creativiteit, en sociale interactie.
 - h. De kansen voor de toekomst van mijn kinderen.
 - i. De mentale en fysieke gezondheid van mij en/of mijn gezinsleden.
 - j. Voorzieningen en ondersteuning van organisaties regelen voor mijn gezinsleden. Bijvoorbeeld het regelen van kinderopvang of het regelen van toeslagen.
 - k. Gebruik van (sociale) media door mijzelf en/of mijn gezinsleden
 - l. De relatie met mijn (voormalige) partner (indien dit aan de orde is)

m. Een ander onderwerp, namelijk ...

n. Geen

■ Opvattingen over opvoeden

- Naast dat kinderen later gezond en gelukkig zijn, willen ouders vaak ook dat hun kinderen later bepaalde eigenschappen bezitten. Wilt u de eigenschappen op volgorde zetten van meest belangrijk naar minst belangrijk? De eigenschap bovenaan is het meest belangrijk, en de eigenschap onderaan is het minst belangrijk.

a. Verantwoordelijkheidsgevoel hebben

b. Voor zichzelf opkomen

c. Goede schoolresultaten behalen

d. Rekening houden met anderen

e. Goede manieren hebben

f. Zelfstandig oordelen

g. Openstaan voor verschillende meningen en manieren van leven

h. Eigen doelen nastreven

i. Respect voor ouders en ouderen

j. IJverig en ambitieus zijn

- De vorige vraag ging vooral over wat u belangrijk vindt in de opvoeding. Nu volgt een aantal vragen over uw beleving van de opvoedingssituatie. Denk niet te lang na, het eerste wat u denkt kunt u invullen.

Gebruik de schaal: Helemaal mee oneens - Redelijk mee oneens - Beetje mee

oneens -Beetje mee eens - Redelijk mee eens - Helemaal mee eens

a. Ik ben tevreden over hoe de opvoeding van mijn kind(eren) verloopt

b. Ik heb vaak het gevoel dat ik de opvoeding van mijn kind(eren) niet goed aankan

c. Het ouderschap is moeilijker dan ik dacht

d. Hoe ik ook mijn best doe, soms heb ik het gevoel dat ik de opvoeding van mijn kind(eren) niet goed in de hand heb

e. Ik merk dat ik goed in staat ben voor mijn kind(eren) te zorgen

f. Ik weet waar ik terecht kan voor opvoedingsondersteuning

g. Ik vraag om hulp van anderen bij de opvoeding van mijn kinderen als ik dat nodig heb

■ Opvoeding en sociaal netwerk

- Hoeveel tijd per week besteedt u/besteden u en uw partner aan de volgende taken en/of activiteiten? Rond af naar hele en halve uren. U kunt een halfuur noteren als 0,5.

a. Dagelijkse zorg voor kind(eren), zoals klaarmaken voor school, douchen en naar bed brengen

b. Activiteiten met kind(eren), zoals spelen, voorlezen en uitstapjes maken

c. Regeltaken voor kind(eren), zoals plannen van doktersafspraken, kleding kopen en traktaties verzorgen

d. Huishoudelijk werk, zoals bereiden van maaltijden, boodschappen en schoonmaken

- Nu volgen er nog enkele vragen over uw persoonlijke netwerk: familie, vrienden, kennissen en burenen. We willen graag van u weten of u hulp van hen krijgt bij het gezinsleven. Dan kan het gaan om praktische hulp (bijvoorbeeld oppassen of vervoer), het uitwisselen van tips of adviezen, of het bespreken van vragen, zorgen of problemen die zich voordoen bij het gezinsleven (bijvoorbeeld bij opgroeien en/of de opvoeding van uw kind(eren)). Van welke van de onderstaande personen heeft u in de afgelopen 12 maanden hulp gehad bij de opvoeding van uw kind(eren)?

a. (Schoon)ouders

b. Andere familieleden

c. Vrienden en kennissen

d. Burenen

e. Een lid van mijn lokale gemeenschap (bv. hobbyvereniging, geloofsgemeenschap)

f. Andere personen

g. Niemand

- Waarmee helpen/hielpen deze mensen?

a. Oppassen/verzorgen

b. Vervoer (bv. naar clubs of school)

c. Klusjes

d. Huishouden

e. Een luisterend oor

f. Advies bij opvoeding

g. Anders, namelijk ...

■ Gebruik van voorzieningen

- Er zijn verschillende voorzieningen waar kinderen gebruik van kunnen maken, bijvoorbeeld kinderopvang, maar ook sportvoorzieningen. Denk aan de afgelopen 12 maanden. Van welke voorzieningen maakt uw kind/maken uw kinderen gebruik en hoe vaak?*Gebruik de schaal: Nooit - Minder dan 1 keer per maand - 1 keer per maand - 1 keer per week - Vaker dan 1 keer per week - N.v.t., mijn kinderen zitten niet in de doelgroep van deze voorziening*
- Kinderopvang (kinderdagverblijf, gastouderopvang en/of buitenschoolse opvang)
- Peuteropvang of voorschool (voorheen peuterspeelzaal)
- Sportvoorzieningen, zoals lidmaatschap bij een sportvereniging en daar sporten.

- Kunst- en cultuurvoorzieningen, zoals deelname aan muziekles, dansles of lidmaatschap van een theatergezelschap.
- Jeugdorganisaties, zoals scouting
- Uitvoeren van vrijwilligerswerk bij een (maatschappelijke) organisatie
- Gemeenschapsvoorzieningen, zoals buurthuis
- Een andere voorziening, namelijk
- Professionele steun
 - Van welke van de onderstaande organisaties heeft u of uw gezin in de afgelopen 12 maanden gebruik gemaakt voor opvoedondersteuning?
 - a. Consultatiebureau / het Centrum voor Jeugd en Gezin
 - b. Kinderopvang
 - c. School
 - d. Huisarts of verpleegkundige
 - e. Maatschappelijke organisaties/vrijwilligers die gezinnen helpen met informele steun, zoals Buurtgezinnen, Steunouder, Home-Start of Samen Oplopen
 - f. Sociaal wijkteam/jeugdteam
 - g. Jeugdzorg
 - h. Ggz
 - i. Anders, namelijk...
 - j. Geen
- Regelingen vanuit de overheid
 - De overheid heeft verschillende regelingen die gezinnen ondersteunen. De regelingen zijn bedoeld om financiële lasten te verlichten en het welzijn van gezinnen te bevorderen. De volgende vragen gaan over deze regelingen. Van welke financiële regelingen van de overheid heeft u of uw gezin in de afgelopen 12 maanden gebruik gemaakt?
 - Gebruik de antwoordopties: Ja - Nee - n.v.t., ik of mijn partner hebben hier geen recht op - Weet ik niet
 - a. Kinderbijslag
 - b. Kinderopvangtoeslag
 - c. Kindgebonden budget
 - d. Inkomensafhankelijke combinatiekorting
 - e. Financiële ondersteuning via de gemeente
 - f. Pleegvergoeding
 - g. Persoonsgebonden budget
 - h. Tegemoetkoming onderwijsbijdrage
 - i. Tegemoetkoming schoolkosten

- j. Studiefinanciering
- k. Tegemoetkoming scholieren
- In hoeverre bieden de bestaande financiële regelingen voldoende ondersteuning voor het gezinsleven?
 - a. Helemaal niet voldoende
 - b. Niet voldoende
 - c. Neutraal
 - d. Voldoende
 - e. Helemaal voldoende
- Regelingen met betrekking tot betaald werk
- De overheid en werkgevers bieden verschillende regelingen die helpen bij het combineren van werk en de zorg voor kinderen. De volgende vragen gaan over deze regelingen.
- Hoeveel uren per week verricht u betaald werk? Reken structureel overwerk ook mee. Reistijd telt niet mee. Indien u op dit moment geen betaald werk verricht, vul dan een 0 in.
- Hoeveel uren per week verricht uw partner betaald werk? Reken structureel overwerk ook mee. Reistijd telt niet mee. Indien uw partner op dit moment geen betaald werk verricht, vul dan een 0 in.
- Heeft u en/of uw partner in de afgelopen 12 maanden gebruik gemaakt van de volgende regelingen? *Gebruik de antwoordopties: Ja - Nee - n.v.t., ik of mijn partner hebben hier geen recht op - Weet ik niet*
 - a. Zwangerschaps- en bevallingsverlof
 - b. Ouderschapsverlof
 - c. Partnerverlof (geboorteverlof, vaderschapsverlof)
 - d. Calamiteitenverlof, gebruikt voor zorgtaken
 - e. Adoptieverlof en pleegzorgverlof
 - f. Zorgverlof (kortdurend of langdurend)
 - g. Zwangerschaps- en bevallingsuitkering voor zelfstandigen
- Heeft u en/of uw partner de afgelopen 12 maanden gebruik gemaakt van de volgende regelingen bij uw werkgever? *Gebruik de antwoordopties: Ja - Nee - n.v.t., dit is niet mogelijk of beschikbaar bij mijn werkgever - Weet ik niet*
 - a. Kinderopvang op locatie
 - b. Kolfkamer / voedtijd
 - c. Work-life balance coach
 - d. Flexibele werktijden

- e. Thuiswerken
- f. Aanvullend verlof
- g. Anders, namelijk ...
- In welke mate bieden de regelingen die voor u en/of uw partner beschikbaar zijn bij uw werk en/of uw partners werk voldoende ondersteuning voor het gezinsleven?
 - a. Helemaal niet voldoende
 - b. Niet voldoende
 - c. Neutraal
 - d. Voldoende
 - e. Helemaal voldoende
- We hebben u een aantal vragen over voorzieningen voorgelegd die vanuit de overheid of vanuit de werkgever worden aangeboden. Nu willen we graag weten of u nog ondersteuning bij het gezinsleven mist vanuit de overheid en/of uw werkgever. Aan welke aanvullende ondersteuning bij het gezinsleven vanuit de overheid heeft uw gezin behoefte? Het kan bijvoorbeeld gaan om financiële ondersteuning, verlof, advies bij het opvoeden of praktische ondersteuning bij het opvoeden.
- Aan welke (aanvullende) ondersteuning bij het gezinsleven vanuit uw werkgever heeft uw gezin behoefte? Het kan hier gaan om verschillende dingen. Bijvoorbeeld een aanvulling op bestaande verlofregelingen, of juist sociale steun van uw werkgever

Aan het einde van de vragenlijst zijn respondenten gevraagd of zij willen deelnemen aan een kwalitatief online interview van maximaal een uur. Indien dat het geval was werd ook naar hun beschikbaarheid, naam en contactgegevens en toestemming voor het delen van deze gegevens met het Verwey-Jonker Instituut gevraagd.

Er zijn in totaal 2.493 personen benaderd voor deelname aan het onderzoek. Van deze personen vulden 1.337 de vragenlijst in, maar 201 personen zijn uitgescreend via de screeningsvraag of de informed consent in de vragenlijst. Uiteindelijk hebben 1.136 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld.

Gezinsinterviews

Het doel van de interviews met gezinnen was drieledig. Ten eerste schetsten ze een beeld van de huidige situatie in gezinnen rondom de verschillende kernthema's. Waar de peiling een eerste inzicht bood in een aantal deelonderwerpen, werd deze verrijkt met specifieke en meer gedetailleerde informatie over gezinnen uit de peiling. Ten tweede hebben we tijdens de interviews teruggeblikt

op de afgelopen jaren, om zo inzicht te krijgen in de verandering in de situatie van gezinnen. En ten derde hebben we op basis van de interviews enkele gezinsportretten geconstrueerd ter illustratie van de feitelijke ontwikkelingen, verklarende factoren en maatschappelijke opvattingen. Herleidbare persoonlijke gegevens zoals naam en woonplaats zijn fictief in deze portretten.

Uit de respondenten die hadden meegedaan aan de peiling en hadden aangegeven geïnteresseerd te zijn in deelname aan een interview, zijn 16 ouders/verzorgers uitgenodigd voor een online gesprek van maximaal een uur. We hebben gestreefd naar diversiteit in type gezin, geslacht en leeftijd ouders, aantal en levensfase kinderen, opleidingsachtergrond, dagbesteding/type werk, inkomen, godsdienst en etnische achtergrond. Gezinnen ontvingen als dank een VVV-bon t.w.v. 25 euro.

Op basis van de uitkomsten uit het literatuuronderzoek en de expertinterviews hebben we een topiclijst samengesteld voor de gezinsinterviews. Elk interview begon met een korte introductie, gevolgd door uitleg over het doel van dit onderdeel van het onderzoek. Vervolgens werd geverifieerd dat er een toestemmingsformulier getekend was. We hebben aangemoedigd ook kinderen bij een gedeelte van het gesprek aan te laten sluiten. Als dat het geval was, werd ook hun toestemmingsformulier gecontroleerd. Zodra het papierwerk in orde was, begonnen de vragen aan de ouder. In de praktijk is één kind aangesloten bij een gezinsinterview.

Alle ouders werden bevraagd op de situatie van hun gezin (het aantal kinderen, thuiswonend of uitwonend, leeftijd van de kinderen, levensfase, partner, gezinsconstructie). Ook werden er vragen gesteld over de afwegingen bij het starten van het gezin (en de overgang van één naar meerdere kinderen) en of het een bewuste keuze was. Daarna werden ouders uitgenodigd te vertellen over dingen die goed gaan in het gezin, waar ze blij mee zijn en wat de krachten zijn van het gezin.

In de peiling hadden deelnemers al aangegeven welke drie kwesties binnen het gezin hun bezighielden. Elk van deze drie kwesties kwam vervolgens aan bod. Ouders werd gevraagd waarom deze kwesties ze bezighielden, wat er feitelijk speelt en wat hun ervaring of gedachten daarover zijn. Ook werd gevraagd welke behoefte hun gezin zou hebben aan overheidsondersteuning. Als afsluiting was er nog de vraag of ze iets anders kwijt wilden en/of wat ze de overheid zouden willen meegeven om de situatie van gezinnen in Nederland te verbeteren.

In het geval dat er ook een kind aanwezig was bij het interview, werd deze bevraagd op de dingen die hij/zij fijn vindt aan thuis, de tijdsbesteding in het gezin, het verschil tussen eerder en nu qua tijdsbesteding en hun plezier in de wijk/buurt. Ten slotte werd er gevraagd naar de zaken waar

ze zich zorgen over maken, met wie daarover gesproken kan worden en de behoefte aan ondersteuning bij eventuele problemen.

Focusgroepen met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties

Voor elk van de kernthema’s hebben we een aparte online focusgroep met maatschappelijke organisaties georganiseerd. Het doel van de focusgroepen was het duiden van de resultaten uit de online peiling en het vinden van verklarende factoren voor de trends die uit het literatuuronderzoek en de expertinterviews naar voren waren gekomen. De focusgroep duurde maximaal 2 uur. Bij alle thema’s was er aandacht voor de volgende vragen:

- 1. Welke obstakels ervaren gezinnen op dit thema?
- 2. Welke effecten heeft de gezinssituatie op dit thema op toekomst van kinderen?
- 3. In hoeverre bieden de verschillende typen ondersteuning vanuit overheid en werkgever voldoende steun aan gezin voor nu en voor de toekomst van kinderen?

Per onderwerp hebben we een mix van belangenorganisaties, kennisinstituten, verenigingen, cliëntraden of organisaties van ervaringsdeskundigen die zich richten op het betreffende thema aangeschreven. Resultaten en conclusies zijn niet met deze personen besproken. De conclusies van dit onderzoek komen alleen voor rekening van de onderzoekers.

De volgende organisaties zijn op onze uitnodiging ingegaan:

- Nederlands Jeugdinstituut
- Veilig Thuis
- MantelzorgNL
- Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen
- Meer dan Gewenst
- Kenniscentrum Kind en Scheiding
- WENS Familierecht
- Landelijk steunpunt voor Home-Start
- Gezinsplatform
- Stichting (Sch)ouders voor ouders met een zorgenkind
- Stichting de Oudertelefoon
- Ruimte voor de Jeugd
- Sam & voor alle kinderen
- Single Supermom
- Stichting Werk en Mantelzorg

- Stichting Werkende Ouders
- Stichting Nederlands Centrum Jeugdgezondheid

Helaas is een groot gedeelte van de uitgenodigde organisaties niet ingegaan op onze uitnodiging voor deelname aan een focusgroep, ook niet na herhaalde herinnering. In onderstaande tabel (Tabel A2) is het aantal aan aangeschreven organisaties per thema weergegeven.

Tabel A.2. Aantal aangeschreven maatschappelijke organisaties focusgroepen

Thema	Aantal aangeschreven organisaties
Samenstelling gezinnen	12
Inkomenspositie	7
Arbeidsparticipatie & Taakverdeling	8
Woonsituatie	22
Mentale gezondheid	11
Tijdsbesteding	11
Perspectief jongeren	5
Algemeen aanvullende werving	7
Totaal	83

Analyses

De interviews en focusgroepen zijn onderworpen aan een thematische analyse, waarbij we inductief hebben gecodeerd. Dit wil zeggen dat wij in het analyseproces thema’s hebben geïdentificeerd op basis van wat respondenten zelf aandragen. We hebben daarbij gekeken naar de algemene trends en opvattingen onder gezinnen op de zes kernthema’s en waar we overeenkomsten en verschillen zien.

Voor de kwantitatieve analyses in de peilingen hebben we gebruik gemaakt van SPSS Statistics 28.0.1. Er is met name gekeken naar beschrijvende statistieken (aantallen, percentages, gemiddelden). Daarnaast is, daar waar mogelijk, gebruik gemaakt van chi-kwadraattoetsen om vergelijkingen te toetsen tussen groepen. Deze test is bij uitstek geschikt voor ordinale of categorische data die in de peiling uitgevraagd worden.

Bijlage B: Beschrijving van online peiling

Bijlage B beschrijft de algemene respondenteninformatie (inclusief tabellen) over de verzamelde data (bijvoorbeeld aantallen, kenmerken).

B.1 Respons online peiling

De online peiling is door 1136 ouders compleet ingevuld. Van de ouders is het aantal vrouwen en mannen ongeveer gelijk verdeeld. 87% van de deelnemende ouders vormde een paar in de periode waarin de peiling werd afgenomen. Ongeveer een vijfde van deze ouders vormde een ouderpaar van hetzelfde gender. Het overgrote deel vormde een ouderpaar van een verschillend gender. Andere samenstellingen kwamen uit de peiling niet naar voren. In termen van algemene samenstelling was het overgrote deel van alle gezinnen een tweeoudergezin (907 gezinnen, 80%; zie Figuur B.1.). Eenoudergezinnen vormden ruim een tiende van de populatie. Gezinnen met een stiefouder (31 gezinnen, 2,7%), samengestelde gezinnen (34 gezinnen, 3%) en meeroudergezinnen (2 gezinnen, 0,2%) kwamen relatief weinig voor. Elf gezinnen (1%) vielen niet binnen een van de categorieën. Het ging hier om 1 pleeggezin, en 10 combinaties van samengesteld en stiefgezin.

Wat betreft het kindertal hadden de gezinnen in de peiling gemiddeld 2,2 kinderen. De meeste gezinnen hadden 2 kinderen (ruim de helft). Een vijfde van de ouders had één kind en nog eens een vijfde had drie kinderen. De overige ouders hadden tussen de vier en acht kinderen (zie Figuur B.2.).

De gezinnen in de peiling hadden kinderen van diverse leeftijden (Zie figuren B.3. en B.4.). De leeftijd van het jongste kind was gemiddeld 10, de leeftijd van het oudste kind in het gezin was gemiddeld 13. Een kwart van de gezinnen had een jongste kind tussen de nul en vijf jaar. Een jongste kind tussen de zes en elf jaar kwam in bijna een derde van de gezinnen voor en de meeste ouders hadden een jongste kind tussen de twaalf en negentien jaar. Ongeveer een zevende van de ouders had een oudste kind tussen de nul en vijf jaar, in ruim een kwart van de gezinnen was dit kind tussen de zes en elf jaar oud, in twee vijfde deel van de gezinnen was het oudste kind tussen de twaalf en achttien jaar oud, weer een zevende van de gezinnen had een oudste kind tussen de negentien en vierentwintig jaar en ten slotte had een kleine minderheid een oudste kind van boven de vijftientig. In een grote meerderheid van de gezinnen waren alle kinderen

inwonend en in ongeveer een vijfde van de gezinnen waren één of meerdere kinderen gedeeltelijk of volledig uitwonend.

Het grootste deel van de gezinnen was ten tijde van de peiling woonachtig in het westen van Nederland (Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht, excl. de drie grote steden en randgemeenten; zie Figuur B.5.). Het kleinste deel van de gezinnen woonde in randgemeenten^[37]. Ook een relatief klein deel (beide een tiende) woonde in de drie grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag) en in het noorden van Nederland (Groningen, Friesland en Drenthe).

Voor SES hebben we gebruikt gemaakt van een bestaande indeling van 'sociale klasse' die is gebaseerd op de combinatie van opleidingsniveau en beroepsstatus. Er zijn vijf categorieën: A, B1, B2, C en D, gerangschikt van hoog naar laag, waarbij A staat voor een hoge SES en D voor een lage SES. Onder categorie A vallen bijvoorbeeld leidinggevendenden met een hbo- of wo-opleidingsniveau, onder categorie D vallen bijvoorbeeld werkloze mensen die vmbo, mavo, of de eerste drie jaar van havo of vwo hebben afgerond (Louwen & Van Meurs, 2016). In de peiling is de verdeling van sociaaleconomische status als volgt: de meeste respondenten hebben de hoogste sociaaleconomische status (A), gevolgd door B1 (31%) en B2 (19,6%). Het kleinste aandeel van de respondenten heeft sociaaleconomische status C (6,4%) en D (3,3%; zie Figuur B.6.).

B.2 Reflectie op representativiteit

Reflecteert de samenstelling van ouders in onze peiling ook de samenstelling van ouders in de Nederland? Oftewel, zijn de uitspraken die we doen op basis van onze peiling te generaliseren naar de gezinnen in Nederland?

We hebben gegevens van het CBS vergeleken met gegevens uit onze peiling. Voor de beschikbare gegevens hebben we verschillen getoetst met een chi-kwadraattest. De gegevens die zowel in de peiling als bij het CBS beschikbaar waren, zijn: het aantal kinderen, gezinssamenstelling, en de leeftijd van het jongste kind in het gezin. De gegevens uit het CBS zijn voor huishoudens met thuiswonend(e) kind(eren) van 0 tot en met 17 jaar. De peiling bevat ouders met thuiswonend(e) kind(eren) van 0 tot en met 18 jaar. Het was helaas niet mogelijk de populaties exact overeen te

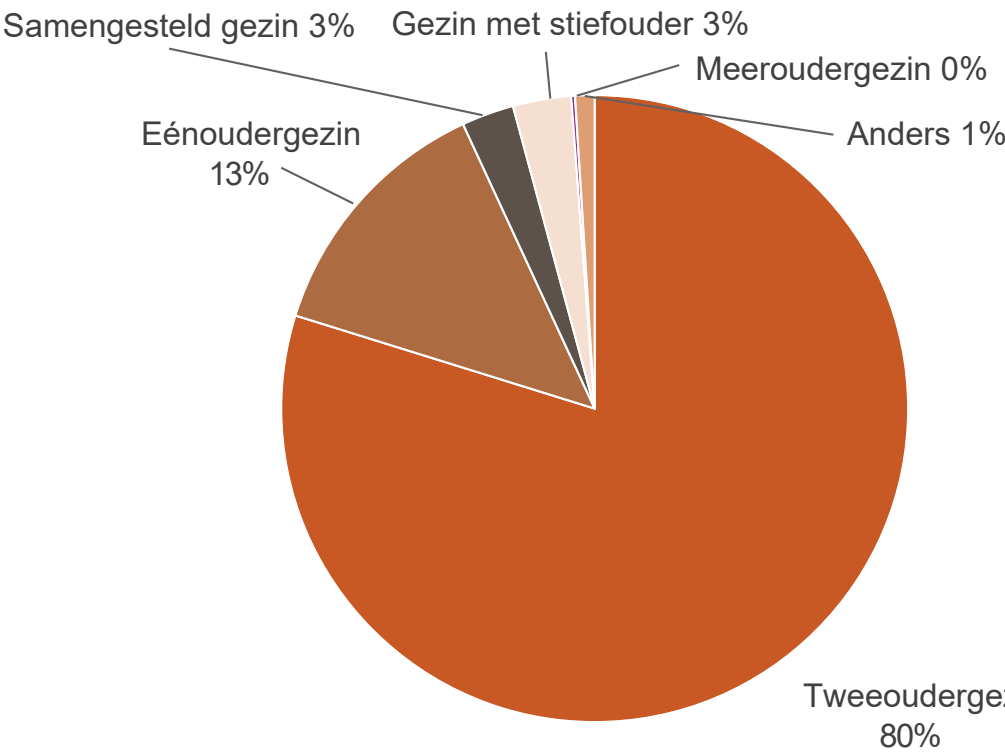
37 Diemen, Ouder-Amstel, Landsmeer, Amstelveen, Schiedam, Capelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel, Nederlek, Ridderkerk, Barendrecht, Albrandswaard, Leidschendam, Voorburg, Rijswijk, Wassenaar, Wateringen

laten komen wat betreft leeftijd van de kinderen, maar de onderstaande vergelijking geeft wel een algemeen beeld van de representativiteit.

Uit onze analyse blijkt dat de peiling niet representatief is naar het aantal kinderen binnen gezinnen, naar gezinssamenstelling (eenoudergezin/twee- of meeroudergezin), en naar leeftijd van het jongste kind binnen het gezin (zie tabel B.3.). Ten eerste is onze peiling het aandeel gezinnen met één kind lager dan in de gehele populatie, terwijl het aantal gezinnen met twee of drie of meer gezinnen groter is. Ten tweede zijn in onze peiling minder eenoudergezinnen dan in de Nederlandse populatie. Tot slot is in onze peiling het aandeel ouders met een jongste kind van 0-5 jaar lager dan in de gehele populatie. Het aandeel ouders met een jongste kind dat ouder is dan 5 jaar ligt hoger in de peiling dan in de gehele populatie, en dit geldt vooral voor tieners.

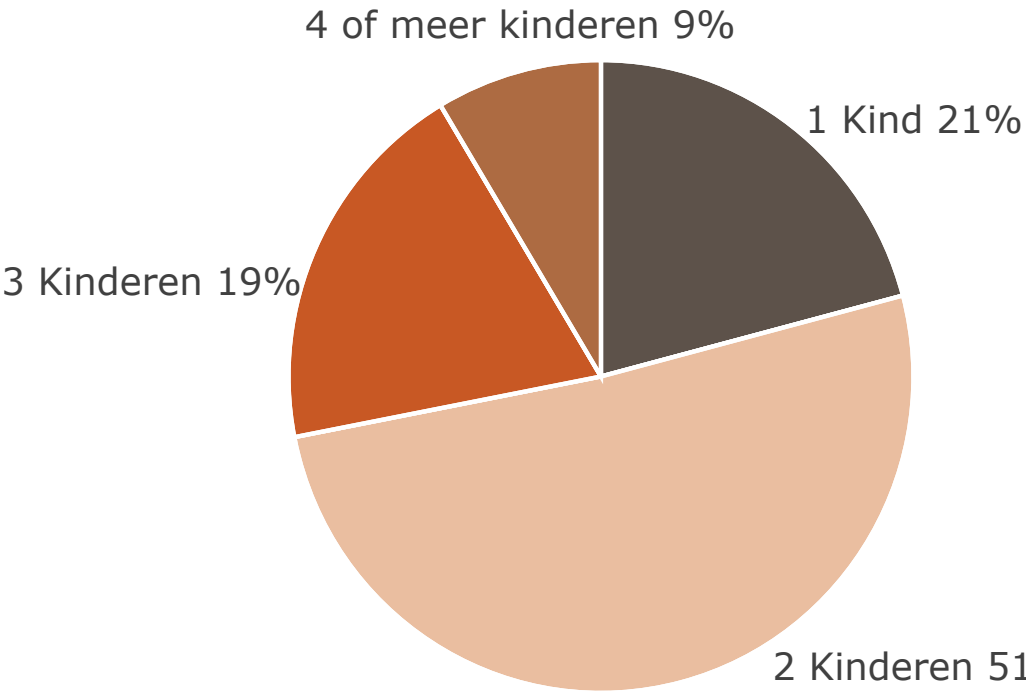
Met de oververtegenwoordiging van gezinnen met twee of meer kinderen, twee- of meeroudergezinnen en gezinnen met jongste kinderen van 5+ jaar moet rekening worden gehouden bij het interpreteren van de resultaten van onze peiling. De resultaten van de peiling zijn indicatief, maar zijn dus waarschijnlijk niet te generaliseren naar alle gezinnen in Nederland.

Figuur B.1. Gezinssamenstelling

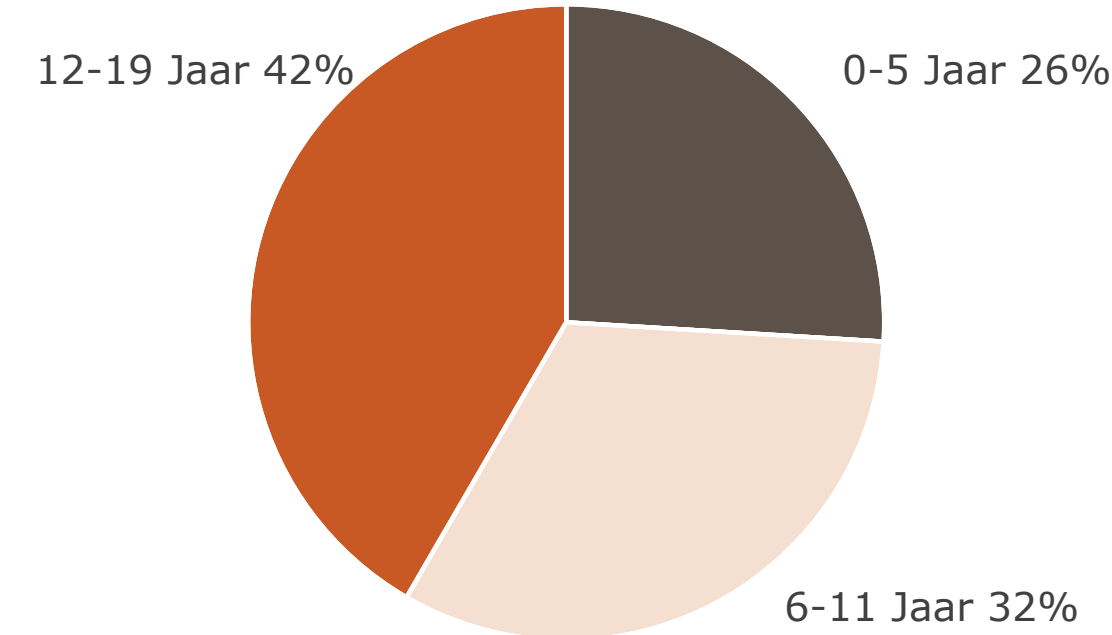
Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136

Figuur B.2. Aantal kinderen

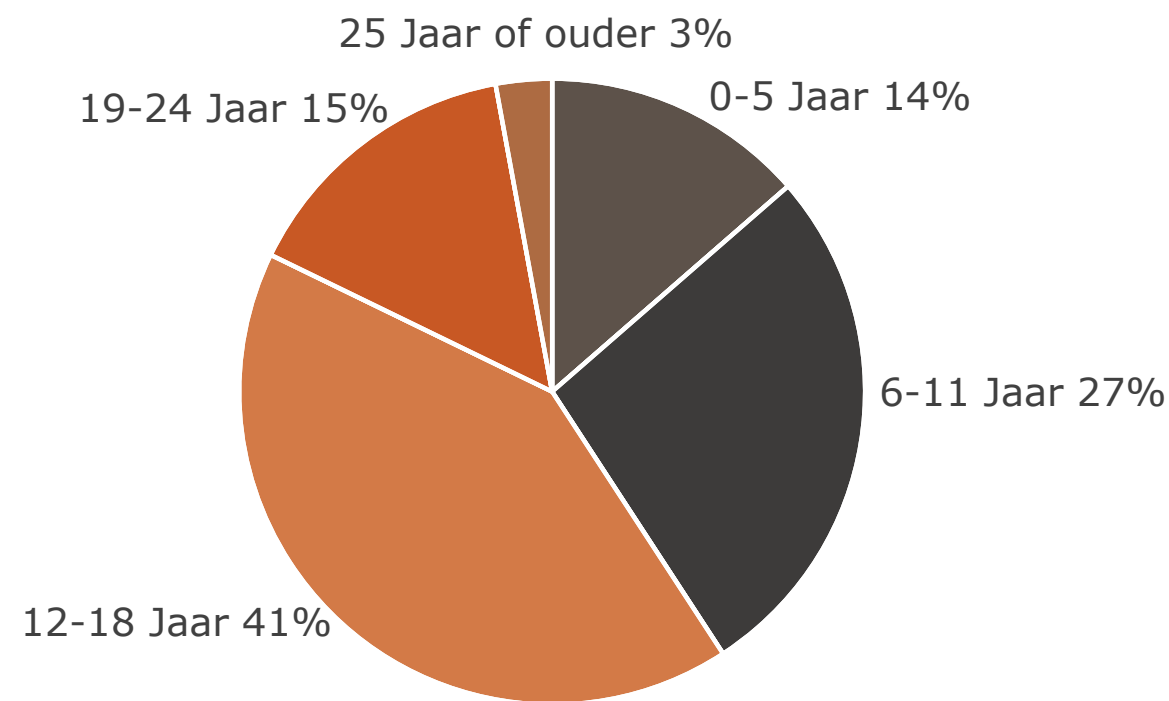
Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136,

Figuur B.3. Leeftijd jongste kind in het gezin

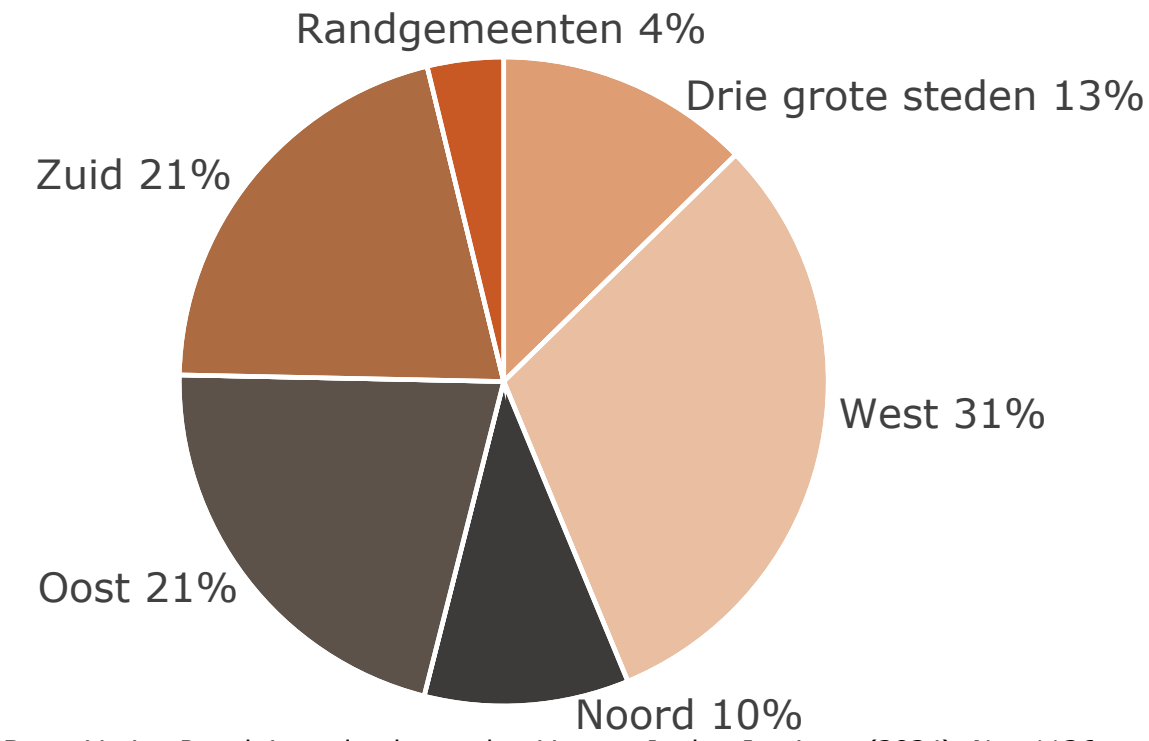
Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136,

Figuur B.4. Leeftijd oudste kind in het gezin

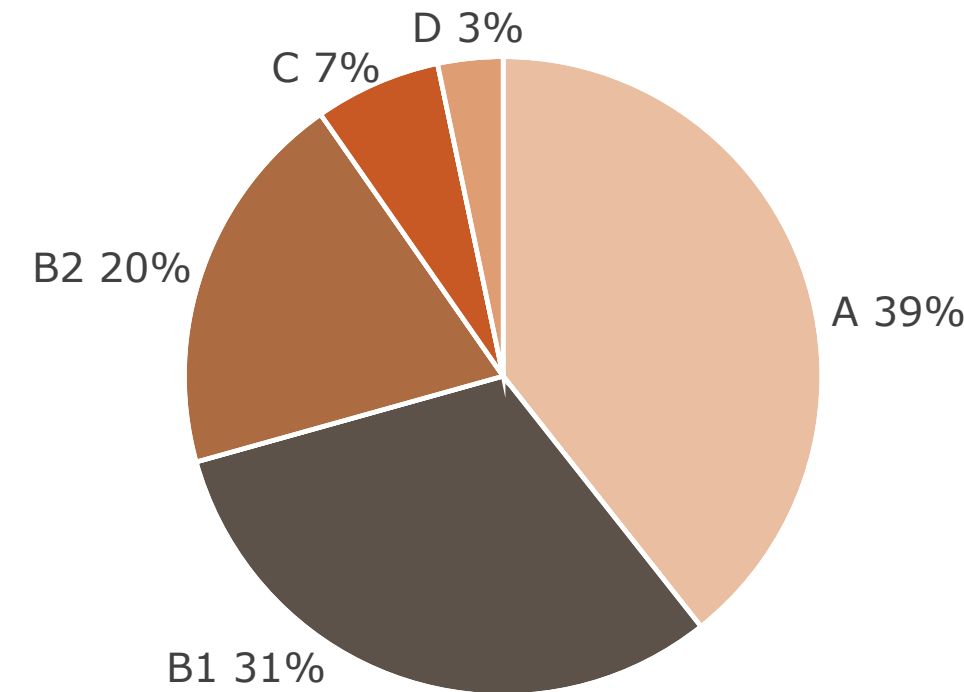
Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136

Figuur B.5. Regio

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136

Figuur B.6. Sociaaleconomische status

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136

Tabel B.1. Demografische verdeling online peiling

Gender		
Man	582	51,2
Vrouw	554	48,8
Ouderpaar: verschillend/zelfde gendera		
Ouderpaar van verschillende gender	783	79,5
Ouderpaar van dezelfde gender	202	20,5
Ouderpaar: verschillend/zelfde gendera		
Tweeoudergezin: twee ouders met één of meer thuiswonende kinderen.	907	79,8
Eénoudergezin: één ouder met één of meer thuiswonende kinderen.	151	13,3
Gezin met stiefouder: één ouder met één of meer thuiswo- nende eigen kinderen en een partner zonder eigen kinderen.	31	2,7
Samengesteld gezin: een gezin waarin twee ouders samenleven, die allebei één of meer kinderen hebben uit een eerdere relatie	34	3
Meeroudergezin: een gezin dat uit meer dan twee ouders bestaat, met één of meer thuiswonende kinderen.	2	0,2
Anders	11	1
Aantal kinderen		
1 kinderen	237	20,9
2 kinderen	580	51,1
3 kinderen	221	19,5
4 kinderen	63	5,5
5 kinderen	26	2,3
6 kinderen	6	0,5
7 kinderen	1	0,1
8 kinderen	2	0,2
Leeftijd jongst kind in het gezin		
0-5 jaar	298	26,2
6-11 jaar	371	32,7
12-19 jaar	466	42

Leeftijd oudste kind in het gezin		
0-5 jaar	155	13,6
6-11 jaar	309	27,2
12-18 jaar	470	41,4
19-24 jaar	169	14,9
25 jaar of ouder	33	2,9
Uitwonend		
alle kinderen inwonend	887	78,1
één of meerdere kinderen (gedeeltelijk) uitwonend	249	21,9
Regio (Nielsen-indeling CBS)		
Drie grote steden	144	12,7
West	353	31,1
Noord	116	10,2
Oost	243	21,4
Zuid	237	20,9
Randgemeenten	43	3,8
Sociaal economische status		
A – Hoogste	447	39,3
B1	355	31,3
B2	223	19,6
C	73	6,4
D - Laagste	38	3,3

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136, alle gezinnen
a N = 985, voor twee- of meeroudergezinnen

Tabel B.2. Beschrijvende statistieken demografische samenstelling online peiling

Kenmerk	Min.	Max.	Gem.	Sd.
Aantal kinderen	1	8	2,2	0,98
Leeftijd jongste kind	0	21	9,5	5,26
Leeftijd oudste kind	0	39	13,1	6,36
Leeftijd respondent	24	60	44,7	6,61

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut; N = 1136

Tabel B.3. Vergelijking populatie gezinnen in Nederland en populatie gezinnen in online peiling

	CBS ^a		Peiling ^b		Sig
	N	%	N	%	
Aantal kinderen					*
1 kind	597.358	32,5	237	20,9	
2 kinderen	862.324	46,9	580	51,1	
3 of meer kinderen	380.360	20,7	319	28,1	
Gezinssamenstelling					*
Eenouder	357.576	19,4	151	13,3	
Twee of meer ouders	1.482.466	80,6	985	86,7	
Leeftijd jongste kind					*
0-5 jaar	760.085	41,3	298	26,2	
6-11 jaar	532.220	28,9	371	32,7	
12-17 jaar (CBS) / 12-19 jaar (peiling)	547.737	29,8	466	42	

Bron: CBS (2024); Verian Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024), N = 1136
Noot: * p < 0,05 bij een chi-kwadraat toets.
a Huishoudens met een thuiswonend jongste kind van 0-17 jaar.
b Ouders tenminste één thuiswonend kind t/m 18 jaar; één respondent had een jongste kind van 19 jaar.

12.4. Referenties

Louwen, F., & Van Meurs, G. (2016). Sociale Klasse. MOA. https://sharedpictures.moaweb.nl/images/bestanden/pdf/samenvatting_Sociale_Klasse.pdf

CBS (2024). Huishoudens; kindertal, leeftijdsklasse kind, regio, 1 januari. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/71487NED/table?dl=B3C28>. Geraadpleegd op 18 december.

Bijlage C: Resultaten online peiling

Algemeen

Tabel C.1. Onderwerpen die gezinnen bezighouden

Onderwerp	Genoemd		Niet genoemd	
	aantal	%	aantal	%
De opvoeding van mijn kinderen	557	49,0%	579	51,0%
Het combineren van werk en zorg voor mijn gezinsleden	439	38,6%	697	61,4%
Het combineren van werk en/of gezinsverantwoordelijkheden met zorgtaken voor naasten	121	10,7%	1015	89,3%
Een passende woning hebben voor mijn gezin	53	4,7%	1083	95,3%
Huisvesting van mijn oudere kinderen	109	9,6%	1027	90,4%
(Hoge) kosten voor levensonderhoud, zoals boodschappen, huur, energie en gasrekeningen	307	27,0%	829	73,0%
De vrijetijdsbesteding van mij en/of mijn gezinsleden	316	27,8%	820	72,2%
De kansen voor de toekomst van mijn kinderen	311	27,4%	825	72,6%
De mentale en fysieke gezondheid van mij en/of mijn gezinsleden	375	33,0%	761	67,0%
Voorzieningen en ondersteuning van organisaties regelen voor mijn gezinsleden	53	4,7%	1083	95,3%
Gebruik van (sociale) media door mijzelf en/of mijn gezinsleden	195	17,2%	941	82,8%
De relatie met mijn (voormalige) partner (indien dit aan de orde is)	86	7,6%	1050	92,4%
Een ander onderwerp	13	1,1%	1123	98,9%
Geen	44	3,9%	1092	96,1%

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
Noot: respondenten konden maximaal drie antwoorden aankruisen.

Tabel C2A. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk Onderwerp Kenmerk	Opvattingen opvoeding				
	De opvoeding van mijn kinderen				
		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	557	49%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	446	51,20%	* vs. éénoudergezin
	Eénouder	151	60	39,70%	* vs. tweeoudergezin
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	33	42,30%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	188	63,1%	*
	6-11 jaar	371	198	53,4%	*
	12-19 jaar	467	171	36,6%	*
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	509	49,0%	
	4+ kinderen	98	48	49,0%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	462	52,1%	*
	Ja	249	95	38,2%	*
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	23	4,0%	
	Moeder	554	30	5,4%	
Sociaal-economische status	A - hoogste	447			
	B1	355			
	B2	223			
	C	73			
	D - laagste	38			
Regio	Buiten randstad	596			
	Binnen randstad	540			

Tabel C2B. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Arbeidsparticipatie			
Onderwerp		Het combineren van werk en zorg voor mijn gezinsleden			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	439	38,6%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	344	37,9%	
	Eénouder	151	66	43,7%	
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	39	50,0%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	166	55,7%	*
	6-11 jaar	371	145	39,1%	*
	12-19 jaar	467	311	66,6%	*
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	414	39,9%	*
	4+ kinderen	98	25	25,5%	*
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	360	40,6%	*
	Ja	249	79	31,7%	*
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	203	34,9%	*
	Moeder	554	236	42,6%	*

Tabel C2C. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Arbeidsparticipatie			
Onderwerp		Het combineren van werk en/of gezinsverantwoordelijkheden met zorgtaken voor naasten			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	121	10,7%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	100	11,0%	
	Eénouder	151	12	7,9%	
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	8	10,3%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	27	9,1%	
	6-11 jaar	371	25	6,7%	
	12-19 jaar	467	69	14,8%	* (vs 6-11)
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	112	10,8%	
	4+ kinderen	98	9	9,2%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	92	10,4%	
	Ja	249	29	11,6%	
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	57	9,8%	
	Moeder	554	64	11,6%	

Tabel C2D. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk	Wonen				
Onderwerp	Een passende woning hebben voor mijn gezin				
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	53	4,70%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	36	4,00%	
	Eénouder	151	10	6,60%	
	Stief/samengesteld/ meerouder/anders	78	7	9,00%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	20	6,70%	
	6-11 jaar	371	14	3,80%	
	12-19 jaar	467	19	4,10%	
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	45	4,30%	
	4+ kinderen	98	8	8,20%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	37	4,20%	
	Ja	249	16	6,40%	
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	23	4,00%	
	Moeder	554	30	5,40%	
Sociaal- economische status	A - hoogste	447			
	B1	355	18	5,10%	
	B2	223	8	3,60%	
	C	73	7	9,60%	
	D - laagste	38	3	7,90%	
Regio	Buiten randstad	596	26	4,40%	
	Binnen randstad	540	27	5%	

Tabel C2E. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk	Wonen				
Onderwerp	Huisvesting van mijn oudere kinderen				
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	109	9,60%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	89	9,80%	
	Eénouder	151	10	6,60%	
	Stief/samengesteld/ meerouder/anders	78	10	12,80%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	5	1,70%	*
	6-11 jaar	371	21	5,70%	*
	12-19 jaar	467	83	17,80%	*
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	84	8,10%	*
	4+ kinderen	98	25	25,50%	*
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	69	7,80%	*
	Ja	249	40	16,10%	*
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	59	10,10%	
	Moeder	554	50	9,00%	
Sociaal- economische status	A - hoogste	447	42	9,40%	
	B1	355	29	8,20%	
	B2	223	23	10,30%	
	C	73	11	15,10%	
	D - laagste	38	4	10,50%	
Regio	Buiten randstad	596	60	10,10%	
	Binnen randstad	540	49	9,10%	

Tabel C2F. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Inkomen			
Onderwerp		(Hoge) kosten voor levensonderhoud, zoals boodschappen, huur, energie en gasrekeningen			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	307	27,0%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	209	23,0%	* (vs eenouder & vs stief etc)
	Eénouder	151	70	46,4%	* (vs tweeouder)
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	28	35,9%	* (vs tweeouder)
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	67	22,5%	
	6-11 jaar	371	98	26,4%	
	12-19 jaar	467	142	30,4%	
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	279	26,9%	
	4+ kinderen	98	28	28,6%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	218	24,6%	*
	Ja	249	89	35,7%	*
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	148	25,4%	
	Moeder	554	159	28,7%	
Sociaal-economische status	A - hoogste	447	85	19,00%	* (vs B1, B2, C, en D)
	B1	355	99	27,90%	* (vs A, en D)
	B2	223	72	32,30%	* (vs A)
	C	73	31	42,50%	* (vs A)
	D - laagste	38	20	52,60%	* (vs A, en B1)

Tabel C2G. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Tijdsbesteding			
Onderwerp		De vrijetijdsbesteding van mij en/of mijn gezinsleden			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	316	27,8%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	275	30,3%	* (vs stief etc)
	Eénouder	151	31	20,5%	
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	10	12,8%	* (vs tweeouder)
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	95	31,9%	* (vs 12-19)
	6-11 jaar	371	117	31,5%	* (vs 6-11)
	12-19 jaar	467	104	22,3%	* (vs 0-5 & 6-11)
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	295	28,4%	
	4+ kinderen	98	21	21,4%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	266	30,0%	*
	Ja	249	50	20,1%	*
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	180	30,9%	*
	Moeder	554	136	24,5%	*

Tabel C2H. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Kansen voor de toekomst			
Onderwerp		(Hoge) kosten voor levensonderhoud, zoals boodschappen, huur, energie en gasrekeningen			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	311	27,40%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	265	29,2%	
	Eénouder	151	31	20,5%	
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	15	19,2%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	59	19,8%	* (vs 12-19)
	6-11 jaar	371	91	24,5%	* (vs 12-19)
	12-19 jaar	467	161	34,5%	* (vs 0-5 & vs 6-11)
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	279	26,9%	
	4+ kinderen	98	32	32,7%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	245	27,6%	
	Ja	249	66	26,5%	
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	193	33,2%	*
	Moeder	554	118	21,3%	*
Sociaal-economische status	A - hoogste	447	116	26,00%	
	B1	355	102	28,70%	
	B2	223	65	29,10%	
	C	73	19	26,00%	
	D - laagste	38	9	23,70%	

Tabel C2I. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Gezondheid			
Onderwerp		De mentale en fysieke gezondheid van mij en/of mijn gezinsleden			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	375	33,0%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	295	32,5%	
	Eénouder	151	56	37,1%	
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	24	30,8%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	76	25,5%	* (vs 12-19)
	6-11 jaar	371	115	31,0%	* (vs 12-19)
	12-19 jaar	467	184	39,4%	* (vs 0-5 & vs 6-11)
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	348	33,5%	
	4+ kinderen	98	27	27,6%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	285	32,1%	
	Ja	249	90	36,1%	
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	179	30,8%	
	Moeder	554	196	35,4%	

Tabel C2J. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Voorzieningen			
Onderwerp		(Hoge) kosten voor levensonderhoud, zoals boodschappen, huur, energie en gasrekeningen			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	53	4,7%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	37	4,1%	
	Eénouder	151	9	6,0%	
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	7	9,0%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	27	9,1%	
	6-11 jaar	371	17	4,6%	* (vs 12-19)
	12-19 jaar	467	9	1,9%	* (vs 6-11)
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	48	4,6%	
	4+ kinderen	98	5	5,1%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	39	4,4%	
	Ja	249	14	5,6%	
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	23	4,0%	
	Moeder	554	30	5,4%	

Tabel C2K. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Tijdsbesteding			
Onderwerp		(Hoge) kosten voor levensonderhoud, zoals boodschappen, huur, energie en gasrekeningen			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	195	17,2%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	163	18,0%	
	Eénouder	151	17	11,3%	
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	15	19,2%	
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	41	13,8%	* (vs 6-11)
	6-11 jaar	371	81	21,8%	* (vs 0-5)
	12-19 jaar	467	73	15,6%	
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	170	16,4%	*
	4+ kinderen	98	25	25,5%	*
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	150	16,9%	
	Ja	249	45	18,1%	
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	98	16,8%	
	Moeder	554	97	17,5%	

Tabel C2K. Onderwerpen die gezinnen bezighouden, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken

Hoofdstuk		Gezinsvorming			
Onderwerp		De relatie met mijn (voormalige) partner (indien dit aan de orde is)			
Kenmerk		Totaal groep (n)	N genoemd	% genoemd	Sig = *
		1136	86	7,6%	
Gezinssamenstelling	Tweeouder	907	44	4,9%	* (vs eenouder & vs stief etc)
	Eénouder	151	29	19,2%	* (vs tweeouder)
	Stief/samengesteld/meerouder/anders	78	13	16,7%	* (vs tweeouder)
Leeftijd jongste kind	0-5 jaar	298	32	10,7%	
	6-11 jaar	371	22	5,9%	
	12-19 jaar	467	32	6,9%	
Gezinsgrootte	1-3 kinderen	1038	79	7,6%	
	4+ kinderen	98	7	7,1%	
Minstens één kind (gedeeltelijk) uitwonend	Nee	887	51	5,7%	*
	Ja	249	35	14,1%	*
Vader/moeder (respondent)	Vader	582	38	6,5%	
	Moeder	554	48	8,7%	

Hoofdstuk 4. Arbeidsparticipatie en verdeling

werk-zorgverantwoordelijkheden

Tabel C3. Verdeling zorgverantwoordelijkheden kinderen

	Vaders	Moeders
Dagelijkse zorg voor kind(eren)	42,4%*	55,0%*
Activiteiten met kind(eren)	46,0%*	56,3%*
Regeltaken voor kind(eren)	42,9%*	70,9%*
Huishoudelijk werk	47,7%*	64,7%*

Bron: Verian Panel, in opdracht van Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 1136 (N vaders = 534, N moeders = 451)
* Verschil moeders en vaders significant (p < 0,05), onafhankelijke t-test
Noot: percentage van de totale tijd in een paar besteed aan zorgverantwoordelijkheden

Hoofdstuk 9. Voorzieningen voor gezinnen

Tabel C4. Gebruik kinderopvang in de afgelopen 12 maanden, naar SES

	Sociaal econo- mische status	A - Hoogste	B1	B2	C	D - Laagste	Totaal
Mate van gebruik							
Nooit tot minder dan 1 keer per maand	N	217	170	121	47	12	567
	%	57,1%	59,6%	64,4%	79,7%	46,2%	60,4%
Minstens 1 keer per maand	N	163	115	67	12	14	371
	%	42,9%	40,4%	35,6%	20,3%	53,8%	39,6%
Totaal	N	380	285	188	59	26	938
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bron: Verian Panel, in opdracht van Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 938
Noot: Verschil tussen SES is statistisch significant (Chisquare test, p < 0,001). Significante verschillen tussen klasse A en C, en klasse C en D (Chisquare test, p < 0,005 – alpha gecorrigeerd voor herhaaldelijk testen, 0,05/10 = 0,005).

Tabel C5. Gebruik gemeenschapsvoorziening voor kinderen in de afgelopen 12 maanden, naar SES

	Sociaal economische status	A – Hoogste	B1	B2	C	D - Laagste	Totaal
Mate van gebruik							
Nooit tot minder dan 1 keer per maand	N	367	301	180	59	24	931
	%	94,8%	96,2%	93,8%	95,2%	82,8%	94,7%
Minstens 1 keer per maand	N	20	12	12	3	5	52
	%	5,2%	3,8%	6,3%	4,8%	17,2%	5,3%
Totaal	N	387	313	192	62	29	983
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bron: Verian Panel, in opdracht van Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 983.
Noot: Verschil SES is statistisch significant (Chisquare test, p < 0,001). Significante verschillen tussen klasse B en D (Chisquare test, p < 0,005 – alpha gecorrigeerd voor herhaaldelijk testen, 0,05/10 = 0,005).

Hoofdstuk 10. Opvattingen over opvoeding

Tabel C6. Opvoedingsbeleving van ouders, voor alle ouders en voor moeders en vaders

	Mee eens ¹		Moeders		Vaders	
	N	%	N	%	N	%
Ik merk dat ik goed in staat ben voor mijn kind(eren) te zorgen	1108	97,5%	541	97,7%	567	97,4%
Ik ben tevreden over hoe de opvoeding van mijn kind(eren) verloopt	1060	93,3%	521	94,0%	539	92,6%
Ik weet waar ik terecht kan voor opvoedingsondersteuning	907	79,8%	465	83,9%*	442	75,9%*
Ik vraag om hulp van anderen bij de opvoeding van mijn kinderen als ik dat nodig heb	842	74,1%	443	80,0%*	399	68,6%*
Het ouderschap is moeilijker dan ik dacht	634	55,8%	313	56,5%	321	55,2%
Hoe ik ook mijn best doe, soms heb ik het gevoel dat ik de opvoeding van mijn kind(eren) niet goed in de hand heb	393	34,6%	190	34,3%	203	34,9%
Ik heb vaak het gevoel dat ik de opvoeding van mijn kind(eren) niet goed aankan	190	16,7%	92	16,6%	98	16,8%

Bron: Verian Panel, in opdracht van Verwey-Jonker Instituut (2024). N = 1136.
¹ Mee eens = beetje mee eens, redelijk mee eens, helemaal mee eens
* Verschillen tussen moeders en vaders zijn statistisch significant (X² test, p < 0,05)

Hoofdstuk 11. Ondersteuning voor gezinnen

Tabel C7. Gebruik professionele opvoedondersteuning in de afgelopen 12 maanden

	Genoemd	
	N	%
Geen	595	52,4%
School	228	20,1%
Huisarts of verpleegkundige	181	15,9%
Consultatiebureau/centrum voor jeugd en gezin	166	14,6%
Kinderopvang	119	10,5%
Ggz	100	8,8%
Jeugdzorg	75	6,6%
Sociaal wijkteam/jeugdteam	57	5,0%
Anders	48	4,2%
Maatschappelijke organisaties/vrijwilligers die gezinnen helpen met informele steun	18	1,6%

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
Noot: respondenten konden meerdere ondersteuningsvormen aanvinken

Tabel C8. Percentage dat minstens één vorm van professionele opvoedondersteuning heeft gebruikt in de afgelopen 12 maanden, naar achtergrondkenmerken

	N	%	Significant
Totaal	541	52,4%	
Gezinssamenstelling			
Eenouder	81	53,6%	
Twee of meerouder	460	46,7%	
Leeftijd jongste kind1			*
0-5 jaar	192	64,4%	* (vs 12-19 jaar)
6-11 jaar	175	47,2%	* (vs 12-19 jaar)
12-19 jaar	174	37,3%	* (vs 0-5 jaar, 6-11 jaar)
Sociaal economische status			
A – Hoogste	209	46,8%	
B1	167	47,0%	
B2	109	48,9%	
C	37	50,7%	
D – Laagste	19	50,0%	

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
1 Gecorrigeerde p-waarde voor herhaaldelijk testen van (0,05/3=) 0,017.

Tabel C9. Gebruik informele opvoedondersteuning afgelopen 12 maanden

		Genoemd	
		N	%
Familie	Totaal	675	59,4%
	(Schoon)ouders	625	55,0%
	Andere familieleden	297	26,1%
Anders	Totaal	480	42,3%
	Vrienden en kennissen	370	32,6%
	Buren	110	9,7%
	Een lid van de lokale gemeenschap	34	3,0%
	Andere personen	148	13,0%
Niemand	Niemand	352	31,0%

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
Noot: meerdere antwoorden waren mogelijk

Tabel C10. Hulp bij opvoeding van het informele netwerk in de laatste 12 maanden, naar achtergrondkenmerken

	Hulp familie			Hulp van anderen			Hulp van niemand		
	N	%	Sig	N	%	Sig	N	%	Sig
Totaal	675	59,4%		480	42,3%		352	31,0%	
Gezinssamenstelling									
Eenouder	83	55,0%		88	58,3%	*	36	23,8%	*
Twee of meerouder	592	60,1%		392	39,8%	*	316	32,1%	*
Leeftijd jongste kind 1									
0-5 jaar	260	87,2%	*	150	50,3%	* vs 12-19	32	10,7%	*
6-11 jaar	248	66,8%	*	171	46,1%	* vs 12-19	88	23,7%	*
12-19 jaar	167	35,8%	*	159	34,0%	* vs 0-5, vs 6-11	232	49,7%	*
Sociaaleconomische status									
A – Hoogste	277	62,0%		184	41,2%		133	29,8%	
B1	213	60,0%		156	43,9%		106	29,9%	
B2	125	56,1%		92	41,3%		77	34,5%	
C	38	52,1%		33	45,2%		24	32,9%	
D - Laagste	22	57,9%		15	39,5%		12	31,6%	

Noot: gecorrigeerde p-waarde van 0,017 bij leeftijd jongste kind
Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
1 Gecorrigeerde p-waarde voor herhaaldelijk testen van (0,05/3=) 0,017.

Tabel C11. Soort hulp van informeel netwerk bij opvoeden in de afgelopen 12 maanden

		Genoemd	
		N	%
Praktische hulp	Totaal	715	91,2%
	Oppassen/verzorgen	580	74,0%
	Vervoer (bv. naar clubs of school)	265	33,8%
	Klusjes	121	15,4%
	Huishouden	106	13,5%
Een luisterend oor		422	53,8%
Advies bij opvoeding		230	29,3%
Anders		24	3,1%

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 784 (ouders die hulp kregen uit informeel netwerk).
Noot: meerdere antwoorden mogelijk.

Tabel C12. Gebruik financiële ondersteuning overheid

	Ja		Nee		Nvt		Weet ik niet	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kinderbijslag	1032	90,8%	37	3,3%	62	5,5%	5	0,4%
Kinderopvangtoeslag	373	32,8%	530	46,7%	229	20,2%	4	0,4%
Kindgebonden budget	497	43,8%	342	30,1%	276	24,3%	21	1,8%
Inkomensafhankelijke combinatiekorting	273	24%	401	35,3%	296	26,1%	166	14,6%
Financiële ondersteuning via de gemeente	42	3,7%	716	63,0%	365	32,1%	13	1,1%
Pleegvergoeding	14	1,2%	715	62,9%	403	35,5%	4	0,4%
Persoonsgebonden budget	34	3%	696	61,3%	393	34,6%	13	1,1%

38 We zijn ons ervan bewust dat niet alle ouders recht hebben op de verschillende regelingen. In de peiling hebben we ouders per regeling de volgende opties gegeven: ja, nee, nvt, weet ik niet. Uit de antwoorden is gebleken dat ouders ook ‘nee’ invulden als de regeling niet op hun van toepassing is. Daarom kunnen wij in de data analyse geen onderscheid maken tussen ouders die hier wel of niet recht op hebben.

	Ja		Nee		Nvt		Weet ik niet	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tegemoetkoming onderwijsbijdrage	20	1,8%	706	62,1%	391	34,4%	19	1,7%
Tegemoetkoming schoolkosten	26	2,3%	703	61,9%	391	34,4%	16	1,4%
Studiefinanciering	259	22,8%	570	50,2%	301	26,5%	6	0,5%
Tegemoetkoming scholieren	48	4,2%	704	62%	363	32%	21	1,8%

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136

Tabel C13. Gebruik verlofregelingen

	Ja[39]		Nee		Nvt		Weet ik niet	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Zwangerschaps- en bevallingsverlof	69	6,3%	857	78,2%	168	15,3%	2	0,2%
Ouderschapsverlof	170	15,5%	791	72,2%	133	12,1%	2	0,2%
Partnerverlof (geboorte-verlof, vaderschapsverlof)	76	6,9%	844	77,0%	174	15,9%	2	0,2%
Calamiteitenverlof, gebruikt voor zorgtaken	79	7,2%	906	82,7%	109	9,9%	2	0,2%
Adoptieverlof en pleegzorgverlof	5	0,5%	864	78,8%	225	20,5%	2	0,2%
Zorgverlof (kortdurend of langdurend)	104	9,5%	880	80,3%	110	10,0%	2	0,2%
ZEZ-uitkering	10	0,9%	870	79,4%	211	19,3%	5	0,5%

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1096 (alleen ouders met betaald werk en/of met een partner met betaald werk)

39 We zijn ons ervan bewust dat niet alle ouders recht hebben op de verschillende regelingen. In de peiling hebben we ouders per regeling de volgende opties gegeven: ja, nee, nvt, weet ik niet. Uit de antwoorden is gebleken dat ouders ook ‘nee’ invulden als de regeling niet op hun van toepassing is. Daarom kunnen wij in de data analyse geen onderscheid maken tussen ouders die hier wel of niet recht op hebben.

Tabel C14. Gebruik werkgeversregelingen

	N	%
Thuiswerken	716	65,3%
Flexibele werktijden	497	45,3%
Kinderopvang op locatie	59	5,4%
Aanvullend verlof	39	3,6%
Kolfkamer / voedtijd	31	2,8%
Anders	26	3,7%
Work-life balance coach	22	2,0%

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024);
N = 1096 (alleen ouders met betaald werk en/of met een partner met betaald werk),
bij 'anders' N = 705, respondenten kregen deze optie niet als ze al iets hadden ingevuld.

Tabel C15. Tevredenheid over financiële ondersteuning in het gezinsleven van de overheid

	Onvoldoende		Neutraal		Voldoende		Sig
	N	%	N	%	N	%	
Totaal	149	13,1%	318	28,0%	669	58,9%	
Gezinssamenstelling							
Eenouder	26	17,2%	41	27,2%	84	55,6%	
Twee of meerouder	123	12,5%	277	28,1%	585	59,4%	
Leeftijd jongste kind*							*
0-5 jaar	35	11,7%	69	23,2%	194	65,1%	
6-11 jaar	50	13,5%	99	26,7%	222	59,8%	
12-19 jaar	64	13,7%	150	32,1%	253	54,2%	
Sociaaleconomische status**							*
A – Hoogste	48	10,7%	121	27,1%	278	62,2%	* (vs C)
B1	38	10,7%	99	27,9%	218	61,4%	* (vs C)

	Onvoldoende		Neutraal		Voldoende		Sig
	N	%	N	%	N	%	
B2	35	15,7%	65	29,1%	123	55,2%	
C	18	24,7%	22	30,1%	33	45,2%	* (vs B1, A)
D - Laagste	10	26,3%	11	28,9%	17	44,7%	

Bron: Verian Panel, in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
Noot: verschillen getoetst met een chikwadraattoets.
* Bij het toetsen van verschillen tussen leeftijdsgroepen is gebruik gemaakt van een gecorrigeerde p-waarde van (0,05/3 vergelijkingen =) 0,017.
** Bij het toetsen van verschillen tussen leeftijdsgroepen is gebruik gemaakt van een gecorrigeerde p-waarde van (0,05/10 vergelijkingen =) 0,005.

Tabel C16. Tevredenheid over ondersteuning van werkgever in het gezinsleven

	Onvoldoende		Neutraal		Voldoende	
	N	%	N	%	N	%
Totaal	112	10,2%	300	27,4%	684	62,4%
Gezinssamenstelling						
Eenouder	13	10,1%	39	30,2%	77	59,7%
Twee of meerouder	99	10,2%	261	27,0%	607	62,8%
Leeftijd jongste kind						
0-5 jaar	40	13,6%	69	23,5%	185	62,9%
6-11 jaar	38	10,7%	105	29,5%	213	59,8%
12-19 jaar	34	7,6%	126	28,3%	286	64,1%
Sociaaleconomische status						
A – Hoogste	46	10,5%	115	26,2%	278	63,3%
B1	31	9,0%	85	24,6%	230	66,5%
B2	24	11,3%	67	31,6%	121	57,1%
C	7	10,4%	22	32,8%	38	56,7%
D – Laagste	4	12,5%	11	34,4%	17	53,1%

Bron: Verian Panel (2024), in opdracht van het Verwey-Jonker Instituut (2024); N = 1136
Noot: geen significante verschillen (chikwadraattoets, p > 0,05)

COLOFON

Auteurs: Dr. S. Fikrat-Wevers
R.D.W. Glijn, MSc.
J.T. van der Ploeg, MSc.
S. van Zijtveld, MSc.
Dr. M.H.G. van Heugten
Illustratie Copilot, Microsoft
Uitgave Verwey-Jonker Instituut 2024
Giessenplein 59-C
3522 KE Utrecht
T (030) 230 07 99
E secr@verwey-jonker.nl
I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>

ISBN 978-94-6409-346-9
© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, Februari 2025.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on the condition that the source is mentioned.